

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN EDUCATION, PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH 187

Anna-Liisa Kiiskinen

Ympäristöhallinto vastuullisen
elämäntavan edistäjänä

Esitetään Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston vanhassa juhlasalissa (S212)
marraskuun 1. päivänä 2001 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2001

Ympäristöhallinto vastuullisen
elämäntavan edistäjänä

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN EDUCATION, PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH 187

Anna-Liisa Kiiskinen

Ympäristöhallinto vastuullisen
elämäntavan edistäjänä

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2001

Editors

Jouko Kari

Department of Teacher Education, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo and Marja-Leena Tynkkynen

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Layout Sirkka Varpula
Central Finland Regional Environment Centre
Publishing

ISBN 951-39-1018-0 (nid.), 978-951-39-5311-9 (PDF)
ISSN 0075-4625

Copyright © 2001, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä
and ER-Paino Ky, Lievestuore 2001

*Omistettu ympäristöministeriölle,
Suomen ympäristökeskukselle,
alueellisille ympäristökeskuksille,
erityisesti Keski-Suomen ympäristökeskukselle
ja sen johtajalle Risto Palokankaalle.*

Anna-Liisa Kiiskinen

ABSTRACT

Kiiskinen, Anna-Liisa

Environmental administration as promoter of responsible living.

University of Jyväskylä, 2001, 229 p.

(Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research,
ISSN 0075-4625; 187)

ISBN 951-39-1018-0 (nid.), 978-951-39-5311-9 (PDF)

Summary

Diss.

The purpose of the study was to explore the potential of modern environmental policy for promoting environmental responsibility in society. The object of the study was Finland's environmental administration. Its general obligation, as defined by legislation, is to promote sustainable development, and one of its special statutory tasks consists of disseminating information and improving environmental awareness. Environmental awareness in this study refers to an environmentally responsible way of life, which relies on the principles of sustainable development. Promotion of environmental responsibility was evaluated from the viewpoint of values, education, and information and communication. Concepts, goals, principles and methods were investigated in theoretical analyses. Empirical research material was compiled by means of inquiries and interviews from directors and information specialists in environmental administration, as well as citizens and interest groups. The results were combined into three-stage models, from which a unified description system was constructed for the development stages of administration and three disciplines. Finally, a comprehensive model of the promotion of environmental responsibility was constructed, and 30 qualitative indicators were compiled for the evaluation of the effectiveness of educational communication.

Man's basic values, relationship to nature, and the modern environmental value, sustainable development, were filtered according to basic material, psychological and social needs into three stages. The model created a clear guide for a good life. Empirical, constructivistic and reconstructivistic educational paradigms guide the thinking, operation and future of both environmental education and the whole society and also the environmental administration. Thus the developments of environmental education have been following the development of environmental policy. Both citizens and interest groups expect an educational role of environmental administration, although the role of supervisor is still also necessary. Evaluations of the effectiveness of disseminating information showed that regional environmental administration has redeemed its place in the provinces. The administration is starting to see communications as an essential part of activity. Although information is actively disseminated, citizens found environmental administration unfamiliar and strange, but there was no doubt of its necessity, reliability and expertise. People were mainly satisfied with the services, but there is room for improvement, especially in interactivity.

The emergence of environmental policy only less than 20 years ago, transferred environmental responsibility from private sectors to public administration. Today it would be necessary to return part of the responsibility back to citizens and other private sectors, because most environmental problems cannot be prevented or solved otherwise. This change is part of the evolution of civil society and requires profound learning processes. Environmental policy is however still lacking a systematic educational vision, although the task is considered important. Environmental policy can only meet this transformation challenge by combining traditional guidance methods with strong modern educational communication culture.

Key words: environmental administration, environmental responsibility, values, environmental education, information and communication, study of evaluation of effectiveness.

Author's address Anna-Liisa Kiiskinen
Central Finland Regional Environment Centre
P.O. Box 110 FIN-40101 Jyväskylä
FINLAND
Anna-Liisa.Kiiskinen@vyh.fi

Supervisor group Professor Jorma Ekola
Professor Jouko Kari
Faculty of Education
University of Jyväskylä, Jyväskylä, Finland

Reviewers Professor Leena Aho
Faculty of Education
University of Joensuu, Joensuu, Finland

Professor Jaakko Lehtonen
Faculty of Humanistic
University of Jyväskylä, Jyväskylä, Finland

Opponent Professor Leena Aho
Faculty of Education
University of Joensuu, Joensuu, Finland

ESIPUHE

Eihän tässä näin pitänyt käydä... Kun Luojamme loi maan ja sen asukkaat, hän ajatteli kaiken kauniiksi. Suunnitelmiin ei kuulunut ympäristöpolitiikka. Kun nuori ylioppilas pihtiputaalaisen peräkylän peräkamarin ikkunan ääressä pohti tulevaisuuttaan, ei suunnitelmiin kuulunut ympäristöpolitiikka. Eihän se ollut vielä syntynytäkään. Jyväskylän yliopiston hakuopas tarjosi kasvatustieteiden maisterille puoli sivua kunniakkaita tehtäviä, vaan ei yhtään, josta olisi voinut kuvitella eläkkeelle jäämistä. Oli kiehtovaa, ettei tarvinnut 20-vuotiaana päättää, miksi ryhtyisi isona.

Toisena opiskeluvuonna alkoivat opintojen ohessa työt tiedemaailmassa. Syksy toisensa jälkeen nuorelta maisterilta lähti kiitos kutsusta lisensiaattiseminaariin. Kahden ihanan pikkupojan äiti kuitenkin istui mieluummin lattialla leikkimässä. Muu aika kului oman alan tietopalvelu- ja kehittämistehtävissä, myöhemmin ammatillisen koulutusuudistuksen tutkijana ja kehittäjänä. Taas kuului kutsu jatko-opintoihin, mutta silloin oli tärkeämpää viedä Suomen opettajille ilosanomaa uusista oppimisen, opettamisen ja opettajuuden tuulista, joita oli tutkiessa löytynyt. Sukellus hallinnon haasteisiin tapahtui lääninhallituksen sivistysosaston kautta. Syksyllä 1993 kävi kutsu virkoiheen päivineen Keski-Suomen ympäristökeskukseen. Tuntui, että nyt riittää saappaissa kasvun varaa. Uunituore ympäristökasvatuksen ylitarkastaja pääsi synnyttämään moderneinta ympäristöpolitiikan ohjauskeinoa, tiedollista ohjausta, alusta asti. Kasvatuksellisen viestinnän ammattitaito syventyi työn ohella yhteisöviestinnän asiantuntija- ja esimieskoulutuksessa 1994–95 sekä ympäristökasvatuksen kouluttaja- ja tutorkoulutuksessa 1995–96. Niinpä kuuden juna onkin kyydinyt vuosi toisensa jälkeen harmaata salkkua Helsinkiin erilaisten työryhmien kokouksiin.

Ympäristöhallinnon arkea pyörittäessä alkoi kyteä kaipuu tiedollisen ohjauksen tieteelliseen kehittämiseen. Samaan aikaan visionäärinen esimieheni koki kaipuuta valloittaa tiedollisen ohjauksen tutkimuksesta uusi tutkimusalue. Kaipuut kohtasivat, kun tutkijaksi rekrytoitavan piti sitoutua vähintään lisensiaatin, mieluiten tohtorin tutkintoon. Lähes kaksi vuotta työtä rahoitti ympäristöministeriö, kiitos siitä. Tiukasti tutkimusta tukemaan sitomani lisensiaatin opinnot värjivät vapaa-ajan. Vuosina 1999–2001 tutkimus on jatkunut pääosin omalla ajalla. Näinä vuosina alan tutkimuksen koordinointi on keskittynyt Keski-Suomen ympäristökeskukseen.

Hankkeen ympärillä pyörineiden nuorten ohjaaminen on ollut innostavaa. Näistä upeista nuorista kasvatustieteiden maisteriksi valmistunut Timo Salmi ja yhteisöviestinnän opiskelija Terhi Luukkainen myös avustivat tutkimuksessa. Juuri niistä kuukausista en olisi selvinnyt ilman heitä. Tässä ei oltaisi ilman viestintäsuunnittelija Sirkka Varpulan sydämen sivistystä, ammattitaitoa ja pitkä pinnaa lukemattomina iltoina, öinä ja viikonloppuina, joina hän on ollut rakentamassa tutkimuksen julkaisuja. Perheyhtiö S. & J. Varpulaa en voi kyllin kiittää. Ympäristölakimies Elina Linnove on auttanut lainsäädäntöön liittyvissä teksteissä. Ympäristöhallinnossa ja yliopistoissa monet ovat keskustelleet työstä ja kommentoineet tekstejä. Kutsut seminaareihin, neuvottelupäiville ja kouluttamaan ovat tarjonneet mahdollisuuden testata omia näkemyksiä. Tutkimusta koskeneet

artikkeli- ja muut pyynnöt ovat lisänneet uskoa työn vaikuttavuuteen. Monet ovat vilpittömästi uskoneet työn ympäristöpoliittiseen ja yhteiskunnalliseen merkittävyyteen ja myös sanoneet sen ääneen. Ilman sitä tukea eivät voimat olisi riittäneet.

Ympäristöministeriössä tutkimusyhteistyö alkoi viestintäjohtaja Siv Dahlin Janssonin ja apulaistiedotuspäällikkö Marjo Merivirran kanssa syksyllä 1997 hallinnon kyselyjen toteutuksessa. Ympäristöministeri Pekka Haavisto osallistui syksyllä 1998 tutkimusprojektin seminaariin ja tiedotustilaisuuteen. Ympäristöneuvos Elina Rautalahti-Miettinen on seurannut työtä aktiivisesti. Hallintoneuvokset Riitta Rainio ja Taru Hallberg ovat hallinnon Hyvän Palvelun projektissa olleet innostuneita tutkimuksen uusista avauksista; myös projektin osanottajien kiinnostus tulosten käyttökelpoisuuteen on ollut palkitsevaa. Suomen ympäristökeskuksen tutkimusjohtaja Juha Kämäri on useaan otteeseen keskustellut tutkimuksesta ja tutkimusalueen merkityksestä. Yksikönjohtaja Heljä Tarmon kanssa on käyty monta keskustelua. Työ ympäristöministeriön viestintästrategiatyöryhmässä vuosina 2000–2001 on syventänyt näkemyksiä tutkimuksen tarpeesta.

Jyväskylän yliopistolla työtä ovat ohjanneet kasvatustieteen professorit Jorma Ekola ja Jouko Kari. Molemmat ovat hyviä ystäviäni jo nuoruuden yliopistoajoilta ja siksin yhteistyö on ollut antoisaa. Kasvatustieteen professori Sirkka Hirsjärveltä saamani tieteenfilosofian kurssipalaute rohkaisi jatkamaan omaa ajattelutapaa. Professori Leena Laurisen ja yliopistonlehtori Paula Sajavaaran intensiivinen tieteellisen kirjoittamisen kurssi vahvisti omaa tieteellistä ääntä. Ympäristösosiologian professori Esa Konttinen kommentoi työtä erityisesti sen suunnitteluvaiheessa. Tampereen yliopiston professori Erkki Karvosen kohtaaminen avasi tien julkisuuskuvan tutkimusmaailmaan. Yhteisöviestinnän professori Jaako Lehtonen Jyväskylän yliopistosta ja kasvatustieteen professori Leena Aho Joensuun yliopistosta ovat antaneet asiantuntevaa apua ja kriittistä ohjausta esitarkastajina. Yliopistonlehtori, filosofian lisensiaatti Marja-Leena Koppinen on tarkastanut työn kieliasun. Kielenkääntäjä Tuula Granberg on kääntänyt työn englanninkieliset osat. Kaikille lämpimät kiitokset.

Vielä on syytä kiittää rankan vaelluksen tärkeimpiä taustaryhmiä. Suuri rakkauteni Mannerheimin Lastensuojeluliittoon on pakottanut ajoittain unohtamaan työasiat ja tuottanut iloa ja onnistumisen elämyksiä silloin, kun työ on ollut raskainta. Jyväskylä-Interluxin rotary-ystävät ja muut ystävät ovat pysyneet rinnalla odottaen yhteistä aikaa. Monet läheiseni ovat järjestäneet välillä välttämättömiä levähdyspenkkejä. Urheasti on rinnalla pysynyt myös elämäkumppani Martti Kiiskinen, vaikka tuskin yhteisen matkamme alussa 30 vuotta sitten arvasi, millaiseen maailmanpelastussavottaan kanssani joutuisi. Hän arvioi, että jos olisin käyttänyt koko laajaan tutkimushankkeeseen kuluttamani vapaa-ajan ja energian halkojen hakkaamiseen, sen pinon päätä ei näkyisi. Poikamme Ari ja Sami ovat kasvattaneet perhettä. Omien ja maailman lasten tulevaisuus on syvä onnen ja voiman lähde. Vastuu on välittämistä, välittäminen huolenpitoa. Siinä se on hyvä elämä, onnellisuus ja elämän tarkoitus.

Anna-Liisa Kiiskinen

SISÄLLYS

ABSTRACT
ESIPUHE

1	JOHDANTO	11
2	YMPÄRISTÖPOLITIIKAN KEHITYS JA TOIMINTA.....	15
2.1	Ympäristöpolitiikan käsite ja tehtävät.....	15
2.2	Strategiset kehitysvaiheet.....	19
2.3	Poliittiset ohjauskeinot.....	24
2.4	Ympäristöhallinto ympäristöpolitiikan toteuttajana	27
2.5	Tiedollinen eli informaatio-ohjaus osana ympäristöpolitiikkaa	28
2.5.1	Informaatio, tieto ja ohjaus.....	29
2.5.2	Tiedollinen ohjaus ympäristöhallinnossa - viestinnän ja kasvatuksen liitto	31
2.6	Kooste strategioiden ja ohjauskeinojen kehitysvaiheista.....	36
3	ARVOT YMPÄRISTÖVASTUULLISUUDEN PERUSTANA	39
3.1	Arvot näyttävät tietä.....	39
3.2	Kestävä kehitys uusi tiennäyttävä	44
3.3	Ihmisen suhde luontoon.....	45
3.4	Ympäristötietoisuudesta vastuullisuuteen.....	48
3.5	Kooste antiikin arvoista kestävään kehitykseen.....	51
4	YMPÄRISTÖVASTUULLISUUDEN EDISTÄMINEN KASVATUKSEN NÄKÖKULMASTA.....	53
4.1	Kasvatukselliset käsitykset ympäristövastuullisuuden perustana....	53
4.1.1	Kasvatus, opetus, koulutus ja valistus	53
4.1.2	Kasvatusajattelun kolme paradigmaa.....	58
4.2	Ympäristökasvatuksen synty ja tarkoitus	62
4.2.1	Kehitys luonnonsuojeluopetuksesta ympäristökasvatukseksi...62	
4.2.2	Ympäristökasvatuksen käsite, päämäärät ja periaatteet	65
4.3	Ympäristövastuullisuus tutkimuskohteena	70
4.3.1	Suomalaisten ympäristötiedot, -asenteet ja käyttäytyminen ...	70
4.3.2	Mikä avuksi, kun tieto ei muutu toiminnaksi	73
4.3.3	Kasvatuksen vaikuttavuus arviointi- ja tutkimuskohteena.....	76
4.4	Kooste kasvatuskäsitysten kehitysvaiheista.....	81
5	YMPÄRISTÖHALLINNON JA KANSALAISTEN VUOROVAIKUTUS ..	83
5.1	Tiedotus ja markkinointi	83
5.1.1	Tiedotustoiminnan kehitysvaiheet	85
5.1.2	Markkinointiajattelun kehitysvaiheet	86
5.2	Julkisuuskuvan merkitys viestinnän vaikuttavuudelle	88
5.3	Kohti yhteisymmärrystä	92
5.3.1	Suostuttelua, vaikuttamista vai yhteisymmärrystä	93
5.3.2	Yhteisymmärryksen perusta ja aikaansaaminen	94

5.4	Viestinnän vaikuttavuus ja sen arviointi tutkimuskohteena.....	97
5.5	Kooste viestinnän ja palveluajattelun kehitysvaiheista.....	102
6	KOOSTE TEOREETTISISTA LÄHTÖKOHDISTA.....	104
7	TAVOITTEET JA ONGELMAT.....	106
8	TUTKIMUSAINEISTOT, ANALYYSIT JA LUOTETTAVUUS- TARKASTELU.....	108
8.1	Empiiriset aineistot ja niiden analysointi.....	108
8.2	Luotettavuustarkastelut	112
9	TULOKSET JA NIIDEN ARVIOINTIA.....	115
9.1	Ympäristöhallinnon arvot sidosryhmien arvioimina.....	115
9.2	Kasvatustehtävä ympäristöhallinnossa	119
9.2.1	Hallinnon kasvatuksellisia hankkeita.....	119
9.2.2	Kasvatushankkeiden vaikuttavuuden arviointia.....	121
9.2.3	Järvisuomalaisten ympäristöasenteet kesällä 1998.....	124
9.2.4	Sidosryhmien kasvatukselliset odotukset.....	126
9.3	Viestinnän tavoitteet hallinnon määrittäminä.....	129
9.4	Viestinnän toteutuminen	131
9.4.1	Asema ja merkitys	131
9.4.2	Tärkeimmät asiakkaat	132
9.4.3	Tärkeimmät tuotteet ja palvelut.	134
9.5	Viestinnän tuloksellisuus ympäristöhallinnossa.....	135
9.5.1	Tuloksellisuus hallinnon itsensä arvioimana	135
9.5.2	Tunnettuus ja julkisuuskuva	139
9.5.2.1	Organisaatio- ja palvelutunnettuus.....	139
9.5.2.2	Julkisuuskuva.....	142
9.5.2.3	Hallinnon omien ja kansalaisten julkisuuskuvien vertailu	148
9.5.3	Asiakkaiden palvelukokemukset.....	152
9.5.4	Toimintojen hyväksyttävyys.....	154
10	KOOSTEET JA ARVIOINNIT	158
10.1	Strategisia indikaattoreita vaikuttavuuden arviointiin.....	158
10.2	Mihin viestinnällä ja viestinnässä on päästy ympäristöhallinnossa.....	160
10.3	Ympäristöviestinnän kokonaismalli.....	165
10.4	Tutkimuksen merkityksen arviointia.....	166
	SUMMARY.....	170
	LÄHTEET	178
	LUETTELO KUVIOISTA JA TAULUKOISTA	200
	LIITTEET	201

Liite 1:	Ympäristöhallinnon tiedollisen ohjauksen tutkimus Keski-Suomen ympäristökeskuksessa 1997-2001.....	201
Liite 2:	Ympäristöhallinto 1.3.1995.....	213
Liite 3:	Ympäristöhallinnon viestinnän kehittäminen/Kysely johdolle ja tiedotuksesta/viestinnästä vastaaville	215
Liite 4:	Kansalaiskyselylomake/ Keski-Suomen ympäristö- keskus	218
Liite 5:	Keski-Suomen ympäristökeskuksen sidosryhmien haastattelulomake.....	223
Liite 6:	Tiivistelmä sidosryhmähaastatteluista.....	225
Liite 7:	Faktorirakenteet.....	227
Liite 8:	Ympäristöhallinnon kasvatushankkeita vuonna 1998.....	228

1 JOHDANTO

Ihmisen suhteesta ympäristöön on tullut muuttajan ja vaikuttajan suhde. Luonto on meille luonnonvara eikä todellisuuden lähde. Luonto on objekti, jota me hallitsemme, kulutamme, käytämme ja sotkemme. Erityisen selvästi jäljet näkyvät länsimaisessa kulttuurissamme, jossa luonnontieteellis-teknologinen kehitys on antanut meille tiedon, taidon ja työkalut kohtalokkaaseen vaikuttamiseen. Olemme ihmiskuntana saapuneet kohtalomme vedenjakajalle, valistaa Pentti Malaska (1997, 127–140) eikä ole ainoa. Ympäristövastuullisuus ja vastuullisuus yleisestikin, nimenomaan moderneissa teollisuusmaissa, näyttää nousevan ihmiskunnan eloonjäämisen peruskysymykseksi ¹:

Miksi kuitenkin ihminen, joka ainoana eliölajina pystyy luonnonlakien käsitteelliseen ymmärtämiseen, elää paremman ymmärtämisen vastaisesti? Lajimme käyttäytyy yli varojensa, eikä se pysty takaamaan elämää ylläpitävän luonnon talouskoneiston toimivuutta varmuudella edes sadan vuoden tähtäimellä. (Oikari 2000.)

Emme näy lainkaan tietävän, mitä kaikkea, millä kaikilla tavoilla ja mihin kaikkeen nykyisellä olemisellamme vaikutamme. Joka tapauksessa juuri vaikuttamisesta sai alkunsa tämäkin tutkimusprojekti, joka alkoi viattoman yksinkertaisesta kysymyksestä: ”Niin-niin, mutta mitä se viestintä vaikuttaa?” Kyselijänä oli esimieheni, johtaja Risto Palokangas Keski-Suomen ympäristökeskuksessa.² Suomen tasavallan valtiollinen ympäristöhallinto oli paria vuotta aiemmin uudistunut. Samalla ympäristöpoliittista ohjausta oli laajennettu niin, että perinteisten keinojen rinnalle tuli tiedollinen eli informaatio-ohjaus. Se tarkoitti kasvatuksellista viestintätehtävää.

1 Tällöin on viitattava ainakin Pekka Kuusen (1982), Georg Henrik von Wrightin (1987, 1997), Erik Wahlströmin (1994), Pentti Malaskan (1997, 127–140), Yrjö Sepänmaan (1997, 204–216), Osmo Kuusen (1997, 9–27), Pentti Linkolan (esim. 1979, 1989), Rauno Sairisen (1996); Jouni Peltosen (1996, 99–107); Matti Bergströmin (esim. 1999) ja Aimo Oikarin (esim. 2000) ajatuksiin. Pelkästään kotimaista nimilistaa voisi jatkaa loputtomiin.

2 Vaikuttavuuden arvioinnin tärkeys oli tosin noussut esille heti uudistetun ympäristöhallinnon ensimmäisen toimintavuoden aikana erityisesti kestävä kehityksen alueverkkotoimintaa käynnistettäessä. Vaikuttavuuden arviointi nähtiin tärkeäksi sekä strategiatyössä (Rannikko 1995, 14–15) että käytännön toimintojen suunnittelussa (Kiiskinen 1995, 28). Vaikuttavuuden arvioinnille näyttää ajassamme olevan monenlaista sosiaalista tilausta (ks. esim. Tallskog 1997).

Viestinnän vaikuttavuuspohdinnoille ympäristöhallinnossa oli useita käytännön syitä. Ensimmäinen ja tärkein syy liittyy ympäristöongelmien luonteeseen. Ne nähdään koko ajan selvemmin ihmisten aiheuttamiksi. Siispä niiden ratkomiseen ja ehkäisyyn tarvitaan muutoksia ihmisten ajattelussa ja toiminnassa. Samalla on alettu ymmärtää, että työ edellyttää ihmistieteellisiä ajattelu- ja toimintatapoja, siis humanistisia, yhteiskunta- ja käyttäytymistieteitä. Toinen syy liittyy yleiseen yhteiskunnalliseen tilanteeseen, jossa minkään instituution olemassaolo ei ole itsestään selvyyttä. Enää ei riitä, että työt tehdään hyvin, vaan tarvitaan viestintää, jolla organisaatiot, tuotteet ja palvelut tehdään tunnetuiksi.³ Aktiivista viestintää edellyttää myös kansalaisyhteiskunta, jossa yksittäisten kansalaisten ja kansalaisryhmien on voitava osallistua itseään koskevaan keskusteluun ja päätöksentekoon (esim. Konttinen 1999).

Kolmas syy on seurausta kahdesta edellisestä. Ympäristöpoliittiselle tiedonvälitykselle ei riitä pyrkimys varmistaa instituution olemassaolon oikeutus, vaan sillä on selkeä kasvatuksellinen tehtävä. Laissa ympäristöhallinnosta vuodelta 1995 (Ym 703, 4§, 4) ympäristöhallinnon tehtäväksi säädetään *jakaa tietoa ja parantaa ympäristötietoisuutta*. Niinpä ympäristöministeriön toimintastrategiassa (Ympäristöohjelma 2005, 1995, 12) on korostettu alusta asti, että ympäristöongelmien ratkaisemisessa on puututtava niiden syihin. Siksi tarvitaan aiempaa enemmän ihmisten käyttäytymistä muuttavia ohjauskeinoja. On lisättävä tietoa ja tietoisuutta siitä, miten toimintamme vaikuttaa ympäristöön ja kuinka elintapojamme pitäisi muuttaa. Ympäristötietoa on jalostettava, tulkittava ja sisäistettävä, jotta se vaikuttaisi käyttäytymiseen. Ohjelman mukaan pelkkä tieto yksin ei riitä muuttamaan käyttäytymistä, vaan tarvitaan arvojen ja asenteiden muutoksia, koska arvot vaikuttavat ihmisten valintoihin. Keski-Suomen ympäristökeskus (1993, 16) määritteli tehtäväkseen pyrkiä ohjaamaan eri päätöksentekijöiden arvostuksia ja valintoja haluttuun suuntaan. Tässä työssä varten otettavaksi välineeksi nähtiin perinteisten ympäristöpolitiikan keinojen ohella tiedollinen eli informaatio-ohjaus, jossa on kysymys asenteiden muuttamisesta tiedon ja viestinnän avulla. Ympäristötietoisuuden parantaminen on ympäristövastuullisuuden kasvattamista (Kansallinen ympäristökasvatusstrategia 1992).

Niin viestinnän kuin kasvatuksenkin vaikutuksia ja vaikuttavuutta on tutkittu kauan. Silti on edelleen vaikeuksia tieteellisesti osoittaa, onko vaikkapa joukkoviestinnällä tai valistuskampanjoilla tieteellisesti todistettavia vaikutuksia (esim. Palm 1994). Vaikuttavuus on hankala tutkimuskohde, mutta erityisen hankalan siitä tekee itse toiminta, viestintä tai kasvatus. Jo käsitteiden määrittelemisen ongelma, josta viime aikoina on alettu luopua kokonaan, toteavat esimerkiksi Kivikuru ja Kunelius (1998) viestinnästä ja Ikonen (2000, 118–129) kasvatuksesta.

Tämä tutkimus on yksi julkaisu keväällä 1997 Keski-Suomen ympäristökeskuksessa käynnistyneestä laajasta tutkimushankkeesta, jonka kokonaisuus on kuvattu liitteessä 1⁴. Aluksi tutkimuksella lähdettiin hakemaan vastauksia siihen,

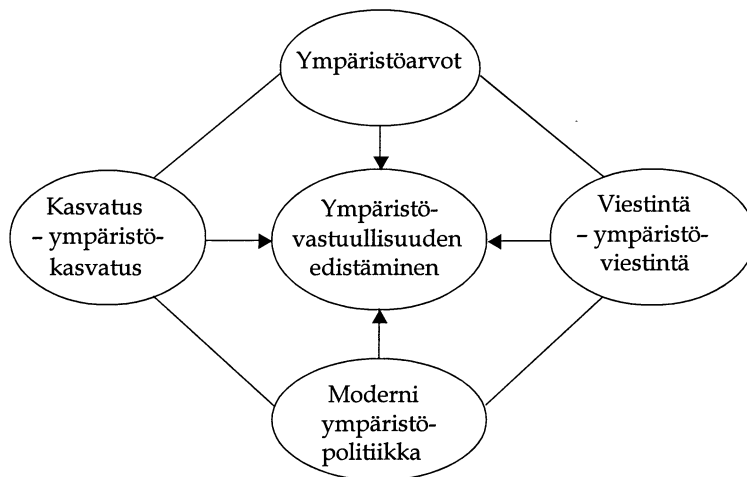
3 Tehtävän vaativuutta muutti merkittävä tavalla vuonna 1999 voimaan tullut uusi julkisuuslainsäädäntö, joka koskee koko julkista valtaa. Lain tarkoitus on toteuttaa avoimuutta ja hyvää tiedonhallintatapaa viranomaisten toiminnassa sekä antaa yksilöille ja yhteisöille mahdollisuus valvoa julkista valtaa, oikeuksiaan ja etujaan ja muodostaa vapaasti mielipiteensä. Lain 20 §:ssä viranomaiset veloitetaan edistämään avoimuutta mm. tiedottamalla toimintansa ja palveluistaan sekä yksilöiden ja yhteisöjen oikeuksista ja velvollisuuksista toimialansa liittyvissä asioissa.

miten voitaisiin arvioida ja kehittää ympäristöhallinnon tiedollista eli informaatio-ohjausta ja sen vaikuttavuutta. *Tutkimustehtävän jalostumisen myötä tavoitteeksi nousi selvittää modernin ympäristöpolitiikan ja erityisesti ympäristöhallinnon edellytyksiä edistää ympäristövastuullisuutta yhteiskunnassa.* Käytännön toteutuksena ja ajallisesti tutkimus eteni kolmen vaiheen kautta:

- I Alustava suppea teoreettinen perehtyminen ympäristöhallinnon harjoittaman tiedollisen eli informaatio-ohjauksen teoreettisiin taustoihin, tavoitteisiin, toteutukseen ja arviointiin (1997).
- II Empiiriset tutkimukset ympäristöhallinnon tiedollisesta eli informaatio-ohjauksesta hallinnon dokumenttien valossa sekä hallinnon itsensä (1997), kansalaisten (1998) ja sidosryhmien (1999) arvioimina.
- III Syventävät teoreettiset analyysit ympäristöpolitiikan, arvojen, kasvatuksen ja viestinnän näkökulmasta ja raportin kirjoittaminen (2000–2001).

Tutkimuksessa ympäristövastuullisuuden edistämistä ikään kuin piiritetään neljältä taholta: *Ympäristöpolitiikkaa* ympäristövastuullisuuden edistäjänä (luku 2) analysoidaan sen tavoitteiden, tehtävien ja keinojen kautta. Erityisesti syvennytään tiedolliseen eli informaatio-ohjaukseen. *Arvoja* tarkastellaan ihmisen ajattelun ja toiminnan usein tiedostamattomina ohjaajina (luku 3). Myös ihmisen luontosuhde nähdään tällaisena ajattelua ja toimintaa ohjaavana oletusarvona. Analyysillä haetaan aiempaa syvällisempää sisältöä sekä ympäristöpolitiikalle että ympäristövastuullisuuden edistämiseksi yleensä. *Kasvatustieteellisen* käsitteistön haltuunotto (luku 4) on tärkeä siksi, että ympäristövastuullisuus lisääntyy yksilöiden ja yhteiskunnan oppimisen kautta. Käsitteet tiedosta, oppimisesta, kasvatuksesta ja opetuksesta ohjaavat arvojen tavoin ihmisten ajattelua ja toimintaa. Niillä voidaan myös ohjata muutoksia haluttuun suuntaan. Luvussa luodaan laaja kuva ympäristökasvatuksesta ja kasvatuksesta yleensä eilen, tänään ja huomenna. Kasvattajan työtä sillä halutaan syventää. Ympäristöpolitiikolle ja -viestijälle tarjotaan uudenlainen tapa tarkastella omaa työtään. Samalla ympäristöpolitiikka ja -viestintä saavat perustaa kehittämis- ja tutkimustyölle, jolle sosiaalinen tilaus päivä päivältä näyttää kasvavan. *Viestintätieteellisessä* osassa (luku 5) perehdytään viestinnän kehitykseen ja julkisuus kuvan merkitykseen viestinnän vaikuttavuudessa ja sitten ympäristöhallinnon ja kansalaisten vuorovaikutukseen ja sen tulokellisuuden perusteisiin. Lukuun kuusi kootaan yhteenveto teoreettisista viitekehyksistä. Tutkimuskokonaisuutta havainnollistetaan kuvion 1 avulla.

4 Liitteeseen on koottu tämän päätutkimuksen julkaisut sekä tutkimukseen matkan varrella kytkeytyneet muut tutkimukset, selvitykset ja jatkotutkimukset sekä esimerkkejä käytännön hyödyntämisistä tutkimusprojektin aikana. Palmén (1994) tutkimushavainnoista oppia ottaen ja omia aiemman tutkijanurani periaatteita noudattaen alustavia tuloksia on saatettu ympäristöhallinnon käyttöön ja kehittämistyöhön sitä mukaa kuin olen niitä koon saanut.

KUVIO 1 Tutkimuskokonaisuus

Koko laaja tutkimushanke, josta tämä julkaisu on yksi osa, on käynnistynyt käytännön kehittämistarpeista. Tiedollisen eli informaatio-ohjauksen tehtäväkokonaisuus on ympäristöhallinnossa uusi, joten sekä kehittämis- että tutkimustarve on kiistaton. Omat lisähaasteensa asettaa tehtävän monitieteisyys. Eri tieteenalojen teoreettisiin perusteisiin ei ole vielä syvällisesti paneuduttu eikä tutkimustraditiota luonnollisesti ole. Tämä vuonna 1997 aloitettu tutkimushanke onkin ensimmäinen laaja ja systemaattinen avaus ympäristöhallinnon ja -politiikan uudelle tutkimuskulttuurille. Siksi arvojen, kasvatuksen ja viestinnän teoreettisissa analyyseissä ympäristövastuullisuuden perusteita ja edellytyksiä on kuvattu laajemmin kuin empiirisen osuuden kannalta olisi ollut välttämätöntä.

Empiiriset tutkimusongelmat täsmennetään luvussa seitsemän. Tutkimuksen toteutus luotettavuustarkasteluineen kuvataan luvussa kahdeksan. Luvussa yhdeksän esitetään empiiriset tulokset. Ensiksi siinä tarkastellaan ympäristöhallinnon arvoja sidosryhmien arvioimina. Toiseksi analysoidaan ympäristökasvatushankkeita, arvioidaan muutamien hankkeiden vaikuttavuutta ja tarkastellaan hallinnon kasvatuksellista tehtävää sidosryhmien odotusten kautta. Kolmanneksi selvitetään viestinnän tavoitteita, toteutusta ja tuloksellisuutta hallinnon itsensä, kansalaisten sekä sidosryhmien arvioimina.

Kymmenenteen lukuun kootaan teoreettisista ja empiirisistä analyyseistä esille nousseita vaikuttavuuden arvioinnin indikaattoreita.⁵ Tässä vaikuttavuuden indikaattoreille annetaan kvalitatiivinen, laadullinen sisältö. Numeeristen indikaattoreiden tapaan niillä yksinkertaistetaan ja pelkistetään monimutkaista todellisuutta helpommin hallittavaan muotoon. Sitten rakennetaan kokonaismalli ympäristövastuullisuuden edistämisestä. Lopuksi arvioidaan ihmistieteellisen tutkimuksen merkitystä ympäristöpolitiikalle.

5 Indikaattori tiivistää suuria tietomääriä helpommin hallittaviksi ja ymmärrettäviksi. (ks. esim. Kestävyyden mitta, 2000.)

*...muinaisina aikoina yhteiskunta oli voimayhteiskunta, kun vain voima merkitsi valtaa ja kykyä jäädä henkiin ja selviytyä. Nyt olemme kehittyneet informaatioyhteiskunnaksi, jossa tieto on ottanut voiman osan. Kaikesta päättäen olemme kehittymässä arvoyhteiskunnaksi, jossa meillä on riittävästi informaatiota ja energiaa.
Matti Bergström 1999, 30.*

2 YMPÄRISTÖPOLITIIKAN KEHITYS JA TOIMINTA

Tässä luvussa tarkastellaan ensin ympäristöpolitiikan käsitettä, tehtäviä ja kehitysvaiheita. Sitten syvennytään ympäristöhallintoon ympäristöpolitiikan toteuttajana nyt ja tulevaisuudessa.

2.1 Ympäristöpolitiikan käsite ja tehtävät

Yhteiskuntapolitiikan tavoitteet edustavat kansalaisten hyvinvoinnin osatekijöitä ja niiden saavuttamiseen tarvittavia keinoja. Yhteiskuntapolitiikan uusin lohko on ympäristöpolitiikka, jossa on kysymys ihmisen, muun luonnon ja ihmisen rakentaman ympäristön suhteiden järjestämisestä. Se on nähty tarpeelliseksi säätelämään ympäristön käyttöä ja suojelemaan sekä ihmistä että hänen ympäristöään ihmisen taloustoimintojen aiheuttamilta haitoilta (esim. Palokangas, Tarukannel & Nuuja 1993, 1–2-II). Ympäristöongelmien kärjistymisen on tehnyt niistä yhteiskunnallisia. Se tarkoittaa, että ne liitetään yhteiskunnan rakenteisiin, arvoihin ja ihmisten elämäntapoihin ja että niitä tarkastellaan julkisen vallan taloudellis-politiittisen päätöksenteon ja kansainvälisen yhteistyön keskeisinä ongelmina. Tällä tavalla tärkeä osa ympäristöproblematiikkaa on melkein huomaamatta siirtynyt yhteiskuntatieteiden reviirille. (Massa 1990.) Ympäristön tilassa tapahtuvat muutokset eivät itsessään ole yhteiskunnallisia ongelmia, vaan ne on ensin määriteltävä ongelmiksi ja tuotava yhteiskunnallisen keskustelun ja päätöksenteon piiriin. Se, mikä kulloinkin määritellään ongelmaksi ja mitkä ongelmat nostetaan muita tärkeämmiksi, kertoo sekä määrittelijöistä että määrittelyn kohteena olevista asioista. Niinpä onkin järkevää tutkia yhteiskunnallisten ongelmien rakentamista aina kulloisessakin kontekstissa, koska kaikki tieto ja puhe luonnosta ja ympäristöongelmista sisältää aina tulkintoja kohteesta. Luonto ei tuota tietoa itsestään, vaan tietomme ovat sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentuneita. Tämä pätee myös luonnontieteellisen tiedon tuottamiseen, johon vaikuttavat sosiaaliset ja kulttuuriset seikat kuten käytetyt teoriat, menetelmät, tekniset laitteet sekä teorioiden taustalla vaikuttavat luonto- ja tiedekäsitykset. Ympäristötutkimusta ja -ajattelua ohjaavat myös poliittiset ja hallinnolliset tavoitteet. (Väliverronen 1996, 38, 42–43.)

Postmodernissa yhteiskunnassa ristiriidat ja eriarvoisuus kytkeytyvätkin ympäristökysymyksiin enemmän kuin perinteisiin ristiriitoihin, kuten tulonjakoon (esim. Beck 1990). Ympäristökysymysten nousua yhteiskunnalliseen keskusteluun on havainnollistettu muun muassa erottamalla vihertyminen (greening) ja institutionalisoituminen (environmentalization; mm. Buttel 1992). Institutionalisoitumisen läpimurrosta myös Suomessa kertovat ympäristöhallinnon perustaminen, puolueiden ympäristöpoliittiset ohjelmat tai ympäristöystävällisyyden nousu yritysten kilpailuvaltiksi (Jokinen 1995, 40). Ympäristöongelmat alkoivat kärjistyä 1960-luvulla, mistä jo näkyy, että ne ovat yhteiskunnallisen modernisaation sivutuote, erottamaton osa elinkeinojen teknistymistä, pääomavaltaistumista, teollistumista ja kaupungistumista. Ympäristöongelmien noustua julkisen mielenkiinnon kohteeksi myös tavalliset kansalaiset kiinnostuivat ympäristön tilasta. Ympäristö politisoitui ja sen seurauksena syntyi ympäristöpolitiikka julkisen vallan toimenpidealueeksi. (Haila 2001, 9–20.)

Ympäristöpolitiikan käsite vakiintui käyttöön 1970-luvulla Euroopan luonnonsuojeluvuoden 1970 ja Tukholmassa 1972 pidetyn YK:n ympäristönsuojelukongressin jälkeen. EU:n ensimmäinen ympäristöohjelma laadittiin 1973 ja sen jälkeen uusi strategia on laadittu vuosina 1977, 1983, 1987 ja 1992. Koko ajan strategiat ovat tulleet yhä selkeämmin ympäristöpoliittisiksi. Vuoden 1987 jälkeen voimaan tulleen Euroopan yhtenäisasiakirjan (Single European Act) jälkeistä aikaa voidaan kutsua varsinaiseksi ympäristöpolitiikan kehittämisen ajaksi, kun muiden politiikan sektoreiden rinnalle syntyi uusi, itsenäinen sektori (Marttinen, Saastamoinen & Similä 1994). EU:n ympäristöpolitiikalle voidaan nähdä kolme pääskenaariota: Markkinavoimien EU:ssa unionin ympäristöohjaus pysyy ennallaan tai heikkenee ja kansalliset erot ja markkinavetoisuus kasvavat. Vahvassa poliittisessa EU:ssa yhteinen ohjaus ja verotus vahvistuvat, ympäristöintegraatio etenee ja kansalliset erot pienenevät. Perifeerisessä EU:ssa ohjaus heikkenee, kansalliset ympäristöpolitiikat vahvistuvat ja kansalliset erot kasvavat. (Sairinen, Viinikainen, Kanninen & Lindholm 1999, 58–61.)

Aika- ja paikkasidonnaisuuden vuoksi ympäristöpolitiikka-käsitteen määrittelyä pidetään ongelmallisena. Suomenkielistä ympäristöpolitiikan käsitettä vastaa englannin kielessä ilmaus *environmental policy*. Se on suomenkielistä vastinetta ilmaisukykyisempi ja tarkoittaa ympäristöpolitiikan sisältöä ja aluetta. Lisäksi englannin kielessä on *environmental politics*, joka viittaa käsitteen jälkimmäiseen osaan, eli toimenpiteisiin. (Lester 1989; Pekonen 1991, 77–79.) Ympäristöpolitiikalle on esitetty lukuisia erilaisia määritelmiä. Funktionaalinen määritelmä sisältää kaikki julkisen vallan toimet, joilla on vaikutuksia rakennettuun tai luonnonympäristöön; tällöin tietoa tarvitaan kaikilta politiikan sektoreilta. Institutionaalinen määritelmä rajaa ympäristöpolitiikan tiettyjen julkisen vallan organisaatioiden toimintoihin; tämän mukaan ympäristöpolitiikkaa ei olisi ympäristöhallinnon ulkopuolella. (Lundqvist 1996, 13–28; Sairinen 1996; Sairinen, Kanninen & Sirviö 1997, 20.)

Suhosen (1994, 14–15) mukaan ympäristöpolitiikassa on kaksi puolta. Toisaalta se on yhteiskunnan tai muiden yhteisöjen ja organisaatioiden tavoitteita ja keinoja, joilla pyritään ratkaisemaan tai ehkäisemään ekologisia ongelmia. Rion päätökset vuodelta 1993, Suomen ympäristölait, hallitus- ja puolueohjelmien ympäristölausumat, jopa viestimien kannanotot ovat ympäristöpolitiikkaa. Toisaalta sitä ovat myös yksilöiden ja yhteisöjen toiminnat, jos niiden päämääränä

on ajaa ympäristöä koskevia asioita. Siten yksittäisen kansalaisen äänestäminen vaaleissa ehdokkaan ympäristönäkemyksen perusteella on ympäristöpolitiikkaa. Näin se on määritelty tarkoituserän mukaan. Tarkoituserään perustuu myös Sairisen (1996, 28) määritelmä, jota pidetään kattavimpana suomalaisena kuvauksena.

Ympäristöpolitiikka koostuu julkisten organisaatioiden toimista, joiden tarkoituksena on vähentää tai välttää ympäristölle aiheutettuja haittoja. Ympäristö käsittää tässä sekä luonnon- että rakennetun ympäristön. Ympäristöpolitiikan tehtävänä on hoitaa yhteiskunnan sekä ihmisten suhdetta luontoon ja omaan elinympäristöönsä tarkoituksena luonnon elinkyvyn ja moninaisuuden suojeleminen, raaka-aineiden kestävä käyttö sekä ympäristöhaittojen ja -riskien vähentäminen tai poistaminen. Pitkällä aikajänteellä ympäristöpolitiikan tehtävänä on elämän mahdollisuuksien monipuolinen säilyttäminen maapallolla.

Jokapäiväisessä kielenkäytössä ympäristöpolitiikka mielletään edelleen lähinnä ympäristönsuojeluksi. Sillä on laaja kontaktipinta yhteiskunnan kaikkiin toimintoihin ja sen taustalla on globaali huoli koko ihmiskunnan tulevaisuudesta. Suojellut ja haittoja vähentävä tehtävä erottaa sen merkittävällä tavalla muista politiikan sektoreista, joiden ensisijaisena intressinä on ympäristön hyväksikäyttö. Ympäristöongelmien luonne ja edellytykset niiden ratkomiselle etenevät kuitenkin niin, että yhä useammin ympäristöpolitiikkaa toteutetaan toissijaisena toimintana ensisijaisten intressien rinnalla.

Tässä tutkimuksessa ympäristöpolitiikka rajataan tarkoittamaan valtion ympäristöhallinnon toimintaa Sairisen (mt.) tapaan ja institutionaalisen määritelmän mukaan. Implisiittisesti siihen sisältyy myös Suhosen (1994, 14-15) määritelmä siten, että toisaalla ovat ympäristölait ja hallitusohjelmat, toisaalla yksittäiset kansalaiset ja yhteiskunnan muut toimijat. Niiden väliin sijoittuu ympäristöhallinnon toiminta. Sairinen (mt. 11) nostaa esille kaksi tämän tutkimuksen kannalta erityisen kiinnostavaa piirrettä. Ensiksikin välitön kansalaismielipide ja yleinen huolestuneisuus ympäristön tilasta on vaikuttanut ympäristöpolitiikan syntyyn ja muotoutumiseen huomattavasti enemmän ja nopeammin kuin muussa yhteiskuntapolitiikassa, vaikkapa liikennepolitiikassa. Tästä on seurannut, että ympäristöpolitiikan oikeutus nojaa enemmän välittömään kansalaismielipiteeseen kuin poliittisten instituutioiden tukeen. Toiseksi ympäristöpolitiikasta on tullut osa ympäristömielipiteiden muodostumisprosessia. Julkisen vallan ympäristöohjaus on oleellinen osa ympäristökeskustelua, jossa on samalla siirrytty yhä enemmän ongelmakeskeisyydestä ratkaisukeskeiseen keskusteluun.

Ympäristöpolitiikka rakentuu ympäristödiskurssille eli ympäristökysymyksestä käytävälle keskustelulle (ks. Hajer 1995, 43-45). Niinpä aiheesta onkin hyvä nostaa esille muutama tämän tutkimuksen kannalta oleellinen näkökohta. Länsimaissa on ollut käytössä 1960-luvulta lähtien varsin yhtenäinen ympäristödiskurssi, jonka peruskäsitteiden merkitykset ovat laajasti jaettuina. Ympäristön muuttumisesta, sen syistä, seurauksista ja tarpeellisista toimenpiteistä on voitu puhua yhteisellä kielellä, vaikkei olisi oltukaan yksimielisiä. Tähän keskusteluun liittyy läheisesti greenspeak (language of environmentalism), jolla tarkoitetaan kaikkia ympäristöön liittyviä puhuttuja, kirjallisia ja kuvallisia ilmaisun muotoja. Teoksessaan *Greenspeak* Harré, Brockmeier ja Mühlshäusler (1999) kehittelevät

kysymyksen asettelua, joka liittyy toisaalta ympäristökysymyksiä koskevan keskustelun sisältöihin ja toisaalta yleisiin inhimillisiin kommunikatiivisiin toimintoihin. Kommunikaatio nähdään inhimillisten olentojen välillä tapahtuvaksi vuorovaikutteiseksi merkitysten tuottamiseksi, joka tapahtuu tietyssä sosiaalisessa, kulttuurisessa ja historiallisessa kontekstissa.

Mitä ympäristödiskurssin aspekteja sitten tulisi korostaa, kysyvät Harré ym. (1999). Ensiksikin greenspeakissa korostuu temporaalisuus, ajallinen perspektiivi. Ympäristökeskustelussa yhtyvät menneisyys ja tulevaisuus. Tässä päivässä ovat läsnä menneisyyden seuraukset ja niistä muotoutuu tulevaisuus, jolloin suhtautuminen tulevaisuuteen voi olla syvää pessimismia tai huikeaa optimismia, toivoa tai epätoivoa. Toiseksi greenspeakissa korostuu globalisaation näkökulma. Greenspeakista onkin viime vuosikymmeninä tullut maailman kieli. Kolmanneksi nostetaan esille metafora viitaten Hardiniin (1974, 561–568), jonka mukaan mikään sukupolvi ei ennen meitä ole ollut yhtä huolissaan ihmiskunnan henkiinjäämisestä kuin me ja joka pitää väistämättömänä, että meidän on kohdattava tämä huolemme astumalla sisään metaforan ovesta. Metafora nähdään merkittävänä apuvälineenä ympäristödiskurssissa. Metaforat eivät ole vain kielikäyttöämme rikastuttavia kielikuvia, vaan myös ajatteluamme ohjaavia mielikuvia (Väliverronen 1996, 123). Ne ovat tehokas tapa oppia tuntemaan omaa ajatteluaan. Niihin viitataan luvussa 3.3 puhuttaessa ihmisen erilaisista luontosuhteista. Kaikenlaiset jokapäiväiset diskurssit ovat universaalisti mukana kaikessa, mitä sanomme tai teemme. Siksi tällaisia ”annettuna otettuja” narratiivisia asioita aletaan helposti pitää ”luonnollisina” (Harré ym. 1999, 7–12).

Niiniluoto (2000, 55–66) näkee ympäristöpolitiikan keskeiseksi tehtäväksi keskustella ja päättää niistä ohjeista ja määräyksistä, jotka säätelevät yksityisten ihmisten, yritysten ja viranomaisten luonto- ja kulttuuriympäristöä koskevia toimia. Tähän työhön tarvitaan tutkimustietoa ympäristön tilasta ja siihen kohdistuvien toimien vaikutuksista. Toisaalta tarvitaan tietoisien harkinnan tuloksena syntynyttä ympäristöetiikkaa, joka sisältää järkevinä pidettäviä päämääriä ja keinovalikoimiamia. Niinpä yhtälö voidaan tiivistää muotoon: Ympäristöpolitiikka = ympäristötutkimus + ympäristöetiikka. Yhtälön mukaan siis ympäristö(ntila)tutkimus, johon ei sisälly eettistä näkökulmaa, ei ole lainkaan ympäristöpolitiikkaa, vaan esimerkiksi luonnontiedettä.

Ympäristöpolitiikan tehtäviä linjaavat myös ympäristön ja ihmisyyhteisön tulevaisuutta kuvaavat kehityssuunnat, joita alkaneella vuosituhannella nimetään yleensä seitsemän: väestönkasvu, ilmaston lämpeneminen, pohjaveden pinnan lasku, henkeä kohti käytettävissä olevan viljelyalan pieneneminen, valtamerien kalakantojen romahtaminen, metsäkato sekä kasvi- ja eläinlajien kiihtyvä sukupuutto. (Brown, 2000, 13–32; ks. Mannermaa 1998.) Ilmaston lämpeneminen uhkaa köyhdyttää luontoa erityisen nopeasti pohjoisella alueella kuten Suomessa, jossa luonto kärsii ilmastonmuutoksesta kaikkein pahimmin. Jos riskit toteutuvat, ne merkitsevät lisätaakkaa nykyisten jo paremmin tunnettujen ongelmien lisäksi. (WWF 2000.)

Perinteisen ympäristöpolitiikan sanotaan olevan vaikeuksissa ja tarvitaan uusia toimintamalleja. Saasteiden vähentämiseen suuntautunutta toimintaa voidaan pitää perustaltaan puutteellisena, koska se ei paneudu rakennemuutoksiin, jotka pystyisivät vakauttamaan ja säilyttämään ekosfäärin kokonaisuutena, ihmi-

sen talouden perustana ja tuntemamme biologisen elämän ainoana lähtökohtana. (Schmidt-Bleek 2000, 73–76.) Monimutkainen ympäristölakien viidakko muovautuikin sitä mukaa kuin ongelmat kärjistyvät. Lainsäädäntö puree parhaiten suuriin ympäristökuormittajiin, mutta pienten, säätelemättömien kuormittajien yhdessä aiheuttaman hajakuormituksen merkitys kasvaa koko ajan. Ympäristöpolitiikan merkitys on muuttunut ja lisääntynyt muun muassa teollistumisen ja kaupungistumisen myötä. Lisäksi käytännön toiminnassa joudutaan sovitteluun toisiinsa yhteiskunnassa vaikuttavien erisuuntaisten arvojen ja intresseiden. (esim. Wahlström, Reinikainen & Hallanaro 1992, 328–335.)

2.2 Strategiset kehitysvaiheet

Ympäristöohjauksen kehityksessä on vakiintunut käytäntöön kuusi laadullisesti erityyppistä strategiavaihetta, jotka Sairinen (1996 ja 2000) on Suomen oloihin soveltaen koonnut lukuisista ulkomaisista ja kotimaisista julkaisuista.⁶ Ohjauskeinoyhdistelmien muuttuminen ja aivan uusien keinojen esille nousu liittyy keskeisesti näiden ympäristöstrategioiden kehittymiseen. Seuraava katsaus auttaa ymmärtämään yhteiskunnan toimien kehitystä ja käyttöä ympäristöongelmien ratkaisemisessa.

1. *Klassinen luonnonsuojelu* on ollut ensimmäinen ympäristöohjauksen strategia. Perinteisessä luonnonsuojelussa luonto ja yhteiskunta nähdään toistensa vastakohtina ja ne pyritään erottamaan alueellisesti toisistaan. Klassinen luonnonsuojelu edustaa 1700-luvulla alkanutta luonnon alistamisprojektia: luontoa oli säästettävä myöhemmin ehkä keksittävien tehokkaampien hyödyntämismenetelmien varalle. Romantiikan valtaannousu 1800-luvulla nosti esiin luonnon itseisarvon. Saksassa ja Yhdysvalloissa perustettiin ensimmäiset rauhoitusalueet. Suomessa ympäristöhistorian juuret ovat 1800-luvulla alkaneessa tutkimuksessa, jossa pääasiallisin kohde oli metsätalous ja klimatologinen talous- ja väestöhistoria (Myllyntaus 1991, 93–114). Metsien liika-, teho- ja aukkohakkuut huolestuttivat jo tuolloin valistuneimpia kansalaisia.

Suomen ensimmäinen luonnonsuojelulaki säädettiin vuonna 1923 ja se säilyi pääpiirteissään samanlaisena 1990-luvulle, jolloin se uudistettiin. Valtiovalta on laeilla, asetuksilla ja valtioneuvoston päätöksillä suojellut arvokkaita maisema-alueita. Alkuperäisen luonnon pelastaminen alkoi harvinaisten lajien ja yksilöiden (puut, siirtolohkareet, hiidenkirnut, kalliot) suojelemisella sekä luonnonsuojelualueiden perustamisella (esim. Kalliola 1941; Söyrinki 1954). Aktiiviset luonnon hoitotoimet aloitettiin 1940-luvulla, ja vähitellen niihin sisällytettiin myös kulttuurimaiseman suojelu (Alapassi, Häyrinen & Lintola 1984). Ensimmäiset kansallis- ja luonnonpuistot perustettiin 1938, joskin puistoverkko alkoi laajentua vasta 1950-luvulla. Alkuvaiheessa luonnonsuojelulla ajateltiin täydennettävän taloudellista kehitystä ja se nähtiin osaksi sivistystyötä. Tärkeä

6 Lähteinä on käytetty muun muassa seuraavia julkaisuja, joissa on esitetty vastaavanlaisia luokituksia: Huber 1985; Jänicke 1988, 1990 ja 1991; Simonis 1989; Hahn & Simonis 1991; Spaargaren & Mol 1992; Andersen 1994; Jokinen 1995; Weale 1997; ks. myös Lybäck 1998.

rooli suunnitelmien toteuttamisessa on ollut alueellisella ympäristöhallinnolla; kunnat ovat suojelleet luontoalueita kaavoituksella. Myöhemmin alettiin huolestua uhanalaisten lajien, alueiden ja maisemien säilymisestä. Ajattelu muuttui varsinaisesti Rio de Janeirossa 1992 pidetyn YK:n Kehitys- ja yhteistyökonferenssin jälkeen, jolloin esille nousi biodiversiteetin eli luonnon monimuotoisuuden säilyttäminen. Muutoksella on sekä tieteellinen että kulttuurinen perusta (Haila 1994). Tieteellisesti biodiversiteetti on hyväksytty luonnon luonteenpiirteeksi. Kulttuurisesti luonnonsuojelun perusteluissa on siirrytty luonnon itseisarvokeskustelusta näkemään biodiversiteetin säilyttäminen kaiken – siis myös ihmisen – elämän edellytyksenä. Koko viime vuosisadan klassisen luonnonsuojelun huipentumana Leikola (1999) pitää 1990-luvulla hahmottunutta EU:n Natura 2000 -verkoston valmistelua.

Ennen seuraavaan strategiaan siirtymistä on tarpeen tarkastella hieman luonnonsuojelun ja ympäristönsuojelun välistä suhdetta ja taustoja, sillä ne vaikuttavat niin ympäristöhallinnon arjessa kuin ympäristökasvatuksen kehityksessäkin (luku 4.2). Usein ne tulkitaan samaksi asiaksi, mutta perustellummalta näyttää määritellä ne tarkoittamaan eri asioita. Silloin tullaan ongelmaan, kumpi on laajempi kokonaisuus ja kuuluuko jompi kumpi toisen osaksi. Jos luonnolla tarkoitetaan planeettamme kaikkea elämää, ympäristönsuojelu on vähäinen osa luonnonsuojelua, joka on elämän mahdollisuuksien suojelua ja jatkuvuuden turvaamista (Rinne 1976). Joissakin yhteyksissä taas on ympäristönsuojelu käsitetty laajemmaksi kokonaisuudeksi, jonka alakäsite on luonnonsuojelu, joka silloin tarkoittaa luonnonalueiden ja luonnonvaraisten, erityisesti uhanalaisten, kasvien ja eläinten suojelua, pelastamista ja säilyttämistä tuleville sukupolville (Haapanen, Mikola & Tenovuo 1982, 25; Borg 1983, 7; Luonnonsuojelu Suomessa 1987).

Kuitenkaan Vilkan (1993, 31, 20) mukaan perinteinen luonnonsuojelu suojelualueiden perustamisineen ja rauhoitusmääräyksineen ei riitä luonnonsuojelun tavoitteiden toteuttamiseksi, koska saasteet ovat yhtä paha uhka luonnonalueille kuin ihmisten elinympäristöllekin. Näin Vilka näkee ympäristönsuojelulla olevan laajemman merkityksen kuin vain ihmisten elinympäristön suojelu. Samalla hän pitää ympäristöongelmien historiaa myös ihmisen luontosuhteen ja tieteellisteknisen kehityksen historiana. Samaa linjaa edustaa ympäristöministeriö julkaisussa Luonnonsuojelu Suomessa (1987, 4), jossa todetaan, että merkittävä osa luonnonsuojelusta tapahtuu ympäristönsuojelun keinoin muun muassa ehkäisemällä ilman, veden ja maaperän haitallisia muutoksia.

Toimenpiteiden mukaan määriteltynä ympäristönsuojeluun siis liittyy saastuttamisen vähentäminen ja luonnonsuojeluun luonnonsuojelualueiden perustaminen ja hoito. Näin määritellen ympäristönsuojelu liittyy sekä ihmisen kulttuuriympäristöön että elolliseen ja elottomaan luonnonympäristöön; vastavasti luonnonsuojelu liittyy suppeasti alkuperäisluontoon tai luonnontilaiseen luontoon. Ympäristöasioiden tehtäväkentän laajentuminen 1970-luvulla johti kuitenkin luonnonsuojelukäsitteen vaihtumiseen ympäristönsuojeluksi ja luonnonsuojelu sen perinteisessä merkityksessä vakiintui uuden käsitteen alakäsitteeksi (Borg 1984, 7–39). Luonnonsuojelun laajentuessa ympäristönsuojeluksi pelättiin, että tämä laajempi käsite sysää syrjään syvemmän ja tärkeämmän luontokäsitteen (Kalliola 1971, 166–167). Alkuvaiheessa käsitteistä ja niiden välisestä suhteesta vallitsi erimielisyyttä. Niinpä ympäristönsuojelun määritelmässä käsitettä muotoiltiinkin taidokkain sanakääntein (Leinonen 1981):

Ympäristönsuojelun eli luonnonsuojelun tavoitteena on suojella elämää maapallolla ylläpitävää luonnontaloukskoneistoa niiltä haittapaineilta, joita ihminen kohdistaa siihen yrittäessään tietonsa voimalla ammentaa itselleen hyvinvoinnin aineksia. – Ympäristönsuojelun tavoitteena on: alkuperäisen luonnon säilyttäminen mahdollisimman monipuolisena, ihmisen ja talouden sopeuttaminen luonnontalouteen sekä terveellisen, viihtyisän ja virikkeellisen elinympäristön luominen kaikille ihmisille.

Ympäristönsuojelu on nähty puhtaasti ihmiskeskeiseksi ihmisen ja hänen elinympäristönsä suojaamiseksi pilaavilta ja rumentavilta toiminnoilta (Hollo 1987, 67–68). Vastaavasti luonnontaloukskoneiston, kasvien ja eläinten suojelemisen syynä voi olla halu varjella niitä niiden itsensä vuoksi ja tulevia sukupolvia varten. Tosin tällöinkin voi loppujen lopuksi päämääränä olla ihmisen elinympäristön säilyttäminen maapallolla tuottavana, terveellisenä ja rikkaana (Haapanen ym. 1982, 25).

Esimerkit osoittavat, ettei käsitteiden merkityksistä vallitse yksimielisyyttä. Luonnonsuojelun ja ympäristönsuojelun muuttuminen ympäristöpolitiikaksi onkin vasta kypsymässä oleva ilmiö Suomessa (Rouhinen 1991, 219–247). Luonnonsuojelun ja ympäristönsuojelun pohdinta on tarpeen myös siksi, että perimmäinen kysymys kuuluu: onko suojelun päämääränä turvata ihmisen elinympäristön terveellisyys ja viihtyisyys vai kannetaanko huolta muidenkin lajien ja koko luonnon hyvinvoinnista (Vilkkä 1993, 33). Kysymys on yksi ympäristöhallinnon toiminnan perusta. Se ei ole vain poliittinen ja hallinnollinen, vaan myös filosofinen ja kasvatustieteellinen kysymys.

2. *Päästöjen alueellista ohjausta eli korkean piipun periaatetta* alettiin noudattaa 1950-luvulla, kun ympäristöhaitat alkoivat vaikuttaa ihmisten elinympäristöön ja hyvinvointiin. Ratkaisuja alettiin etsiä teknologiasta. Tehtaiden savupiippuja pidetäänmällä saasteet levisivät laajemmalle alueelle, jolloin aistein havaittavat haitat vähenivät. Kotitalouksien, teollisuuden ja maatalouden jätevedet johdettiin asuinalueiden ja seudun ulkopuolisiin vesistöihin puhdistamatta. Alettiin rakentaa ohikulkuteitä, jotta liikenteen saasteet ja melu ohjautuivat kauemmaksi asutusalueilta. Saasteiden johtaminen naapuriin, ilmakehään tai meriin ei kuitenkaan ole ratkaisu ongelmiin.

3. *Puhdistus- ja suodatinpolitiikkaa eli piipunpään teknologiaa* ryhdyttiin kehittämään 1970-luvulta lähtien, kun päästöjen alueellinen ohjaus alkoi osoittautua rajalliseksi. Alettiin kehittää erilaisia puhdistustekniikoita: suodattimia tehtaanpiippuihin, käsittelyjärjestelmiä jätevesille, katalysaattoreita autoihin, meluesteitä teiden varsille, pohjavesien suojausta. Piipunpää- tai putkenpääteknikalla tarkoitetaan prosessin loppuun sijoitettua ympäristöteknikkaa, joka sisältää esimerkiksi erilaista puhdistustekniikkaa (Ympäristösanasto 1998, 75). Julkisen vallan oikeudellishallinnollinen sääntely ympäristölupa- ja ilmoitusjärjestelmien sekä päästönormien säätämisen kautta kuuluu tähän strategiaan, johon alettiin liittää myös tiedollista eli informaatio-ohjausta.

Piipunpään teknologiaan kuuluvaksi voidaan laskea myös jo aiheutettujen ympäristövahinkojen korjaaminen eli epäonnistuneen ympäristöpolitiikan jälkeinen siivoaminen. Nyt on kuitenkin tultu tilanteeseen, jossa tämä strategia ei riitä ympäristöongelmien kokonaisratkaisuun. Syitä on monia. Absoluuttinen saasteiden määrä on joillakin alueilla taloudellisen kasvun myötä kasvanut teknologias-

ta huolimatta. Ympäristöongelmien mittakaava on suurentunut. Luonnon kestävyys on heikentynyt. Spesifioituneen puhdistusteknologian myötä kaikkien päästöjen puhdistamisen yhteiskustannukset tulevat kalliiksi. Vanhan ympäristönsuojeluteollisuuden ylläpito legitimoitui vanhoja tuotantoprosesseja ja ehkäisee uusia innovaatioita. Vilka (1993, 91) pitääkin osuvana Bookchinin (1988, 77) käsitystä 'environmentalismista' (vs. luontokeskeisyys tai syväekologia), joka on pinnallista ja ihmiskeskeistä ja perustuu *enemmänkin näpertelyyn olemassa olevien instituutioiden, sosiaalisten suhteiden, teknologian ja arvojen kanssa kuin niiden muuttamiseen*. Vilkan mukaan Suomessa ympäristönsuojelu ymmärretään teollisuudessa, ympäristöpolitiikassa ja viestimissä lähinnä ympäristönsuojelutekniikaksi eli kysymykseksi saasteiden vähentämisestä erilaisin tekniikan keinoin.

4. *Ennakoivan ympäristöpolitiikan* edelläkävijöinä ja samalla tavoiteltuina ajatteluja toimintatapoina voidaan pitää monia ympäristönsuojeluperiaatteita. (esim. Palokangas, Tarukannel & Nuuja 1986; 1993; Wahlström 1994; Sairinen ym. 1999.)

Kestävän käytön periaatteen mukainen kalastuslaki on peräisin vuodelta 1951. Sama periaate näkyi myös metsästyslaissa (290/62), jonka mukaan metsästyksellä ei saanut vaarantaa riistakannan säilymistä. Yksityismetsälaki (416/67) tähtäsi metsäluonnonvaran pysyvyyteen kieltämällä metsän hävittämisen ja velvoittamalla huolehtimaan hakatun metsän uudistamisesta joko luontaisesti tai viljelemällä. *Säästävän käytön periaatetta* tuli soveltaa uusiutumattomien luonnonvarojen hyödyntämisessä. Jätehuoltolakiin vuodelta 1978 sisältyi jo jätteen hyötykäytön periaate. *Moninaiskäytön periaate* (multiple use) tarkoittaa, että hyödynnettävää luonnonvaraa on voitava käyttää moniin eri tarkoituksiin. *Ennaltaehkäisyperiaate* (precautionary principle, varovaisuus- tai varmuuden vuoksi -periaate) velvoittaa ympäristölle haittaa tuottavaan toimintaan ryhtyvän jo ennalta huolehtimaan haitallisten seurausten ehkäisemisestä, jos on edes aihetta epäillä toiminnan olevan ympäristölle vaaraksi. *Aiheuttamisperiaate* (polluter pays principle, saastuttaja maksaa -periaate) mainittiin jo edellisessä strategiassa. Sen mukaan ympäristön pilaaja maksaa aiheuttamistaan ongelmista. *Täyden kustannuksen periaate* liittyy läheisesti edelliseen. Kustannusarvioissa tulisi ottaa huomioon ympäristöhaittojen ehkäisemisestä aiheutuvat kustannukset ja ne pitäisi sisällyttää tuotteiden hintoihin. *Uudet laitokset-vanhat laitokset* -periaatteen mukaan uusilta laitoksilta vaaditaan aina enemmän ja tehokkaampia ympäristönsuojelutoimia kuin vanhoilta. *Parhaan käytettävissä olevan tekniikan periaate* ei vielä näy Suomen ympäristönsuojelulainsäädännössä, vaikka sen sijoittamisesta esimerkiksi ilmansuojelulakiin on käyty yhteiskunnallista keskustelua. *Intressivertailun periaate* näkyy vesilain säännöksissä, joiden mukaan on verrattava keskenään hankkeesta koituvia hyötyjä ja haittoja. *Yleisen edun huomioon ottamisen periaate* nousee ympäristönsuojelussa yhä tärkeämpään asemaan. Yhteiskunnallinen ajattelu on kehittynyt siihen suuntaan, että ympäristö katsotaan kaikkien kansalaisten kannalta tärkeäksi. *Läpäisyperiaate* merkitsee ympäristöpolitiikan yhdentämistä eri hallinnonaloihin. Ympäristösanan (1998, 77) mukaan se on periaate, jonka mukaan *ympäristönäkökohdat otetaan huomioon osana kunkin alan päätöksentekoa*. Läpäisyperiaatteen mukainen toiminta on yhdenmennyä tai integroitua. *Kestävän kehityksen periaate* on hyväksytyistä periaatteista tärkein ja tarkoittaa, että meidän sukupolvemme saa tyydyttää tarpeensa vain siten, että tulevat sukupolvet voivat nekin tyydyttää omat tarpeensa. Kestävä kehitys tuli mukaan ympäristödiskurssiin

yhtenä ennakoivan ympäristöpolitiikan periaatteena ja on siirtynyt vähitellen osaksi ekologista modernisaatiota, jota tarkastellaan seuraavaksi.

Myös Sairisen (1996, 34–35; 2000) mukaan ympäristöpolitiikan toimenpiteet laajenevat eri toimintojen vaikutusten ennakointiin. Silti ongelmia pyritään edelleen ratkaisemaan pääosin teknologian kautta. Ennakoivan strategian piirteitä alkaa näkyä muun muassa ympäristöherätyksen kokeneissa yrityksissä, esimerkiksi eko-auditointi. Ennakoinnissa on alettu kiinnittää huomiota myös kansalaisten omaan huolestumiseen omasta elinympäristöstään. Tämän seurauksena on alettu kehittää asukkaiden kuulemis- ja osallistumistapoja, tiedollisen ohjauksen sisältöjä sekä konfliktien sovittelua ristiriitaisissa hankkeissa.

5. *Ekologisen modernisaation* vaiheessa 1980-luvulta lähtien ympäristöpolitiikka on laajentunut koskemaan yhteiskuntapolitiikkaa, kulttuuria, ihmisten elämää ja eri instituutioita kokonaisuudessaan. Tämä uusi suuntaus alkoi Hollannista ja Saksasta ja on 1990-luvulla levinnyt laajasti muihinkin Euroopan maihin. Modernin yhteiskunnan uusiutumiskykyyn ja tarvittaessa kumouksellistenkin ongelmanratkaisujen tuottamiseen luottaen tavoitteeksi asetetaan tuotannon ja kulutuksen ekologinen rakennemuutos, sosiaalinen ja kulttuurinen uudelleenorientoituminen sekä poliittinen strategia. Yhteiskunnallisia rakennemuutoksia tarvitaan sekä tuotannossa että kulutuksessa. Muutoksia tarvitaan kaupassa, verorakenteessa, liikennejärjestelmäsuunnittelussa, talouskasvun ja yhteiskunnan osakulttuurien välisten suhteiden uudelleenmäärittelyssä. Tämän vaiheen toteutuminen edellyttää samaan aikaan sekä laajoja että syvällisiä muutoksia kaikessa, mitä tiedämme, tunnemme ja teemme. Muutos liittyy kiinteästi keskusteluun kestävän kehityksen ehdoista. Ympäristövastuu on alettava nähdä maailmanlaajuisena. Talouskasvun ja ympäristön suhde on määriteltävä uudelleen. On nähtävä tulevien sukupolvien elinmahdollisuudet, mikä edellyttää luonnon säästämistä ja suojelemista. Kehityksen on oltava kestävää kaikilla yhteiskunnan sektoreilla. Ympäristöpolitiikka on integroitava osaksi kaikkea (yhteiskunta)politiikkaa kuten todettiin jo edellä. (Yhteinen tulevaisuutemme 1988; Ympäristöohjelma 2005, 1995; Sairinen 1996, 33 ja 2000, 76–83.)

Ekologinen modernisaatio ei ole yksinkertainen käsite. Sairinen (1996, 2000) haluaa tulkita käsitettä laajemmin kuin on tehty muualla Euroopassa (esim. Huber 1985). Hän liittää modernin yhteiskunnan muutosmahdollisuuksien arvioinnin keskusteluun jälkiteollisen yhteiskunnan refleksiivisyydestä. Se tarkoittaa kykyä tiedostaa omien toimintojensa ja yhteiskunnan toimintojen taustoja, motiiveja ja periaatteita. Ekologisessa modernisaatiossa yksittäisten kansalaisten ad-hoc-toiminnot ja valtion toiminnot kohtaavat monissa erilaisissa neuvotteluyhteyksissä pyrkien löytämään yksimielisiä, vapaaehtoisuuteen perustuvia relevantteja normeja ja mittareita. Toiseksi siinä korostuu paikallisesti orientoitunut, integroitu näkökulma. Tieteenaloista siinä korostuvat luonnontieteiden ja oikeustieteiden sijasta yhteiskuntatieteet.

6. *Ekologisen fundamentalismin* strategia edustaa syvää epäluottamusta ja muutosvaatimusta modernin yhteiskunnan periaatteita ja instituutioita kohtaan. Se ei usko ekologisen modernisaation tavoin jälkiteollisen yhteiskunnan kykyyn ratkaista ympäristöongelmia, vaan kokee useimmat kulttuurimme periaatteet ja niiden seuraukset ympäristöongelmien varsinaisina syinä. Siihen sisältyy ympäris-

töä kuormittavien rakenteiden jyrkkä alasajo. Talouden perusta nähdään omavaraisissa ja vähän liikkumista edellyttävissä paikallistalouksissa. Ekologinen fundamentalismi ilmenee kahtena suuntauksena, toinen uskoo totalitarismiin, toinen luottaa suoraan demokratiaan. (Sairinen 1996, 38.) Monet haluaisivat sa-noutua kokonaan irti politikoinnista ja kompromissien teosta (Wahlström 1994, 17–18).

Suomessa onkin kaksi poliittista tyyliä: konsensuaalinen saastepolitiikka ja konfliktinen luonnonsuojelupolitiikka. Vastaavasti voidaan erottaa neljä histori-allista ajanjaksoa. Noin vuosina 1880–1939 luonnonsuojelu keskittyi varhaisiin yksittäisiin aloitteisiin. Vuodet 1945–1969 olivat ympäristökysymysten kieltämistä tai vain yksittäisten ongelmien näkemistä, joten jaksoa voidaan nimittää yksisilmäisyyden ajaksi. Vuosina 1970–1986 ympäristökysymykset alettiin nähdä yhteiskunnallisena ongelmana ja vähitellen elämäntavan kritiikkinä, jolloin alkoi ristiriitojen aika. Siihen liittyi voimakas lainsäädäntötyö ja toimenpiteet tulivat kalliiksi. Jakso merkitsi ympäristökysymysten institutionalisoitumista. Vuodesta 1987 alkoi ympäristöohjauksen reformi. Optimistisesti voidaan sanoa sovittelun ajan alkaneeksi. Vasta 1990-luku merkitsi yhteiskuntatieteiden merkittävää mu-kaantuloa ympäristökeskusteluun. Erityisesti keskustelu kestävästä kehitykses-tä, ekologisesta modernisaatiosta ja talouden ekologisesta rakennemuutoksesta on vienyt eteenpäin ympäristökysymysten yhteiskunnallistumista ja samalla nii-den integroimista kaikille elämän alueille. Ympäristöpolitiikan painoarvon kas-vusta seuraa väistämättä muutoksia yhteiskunnan voimasuhteisiin. Käsitteenä siitä alettiin puhua varsinaisesti vasta institutionalisoitumisvaiheen myötä, ympäristöministeriön ja aluehallinnon luomisen seurauksena, vuoden 1983 jäl-keen. (esim. Jokinen & Järvikoski 1992; Sairinen ym. 1999; Sairinen 2000.)

Erityisesti 1980–90 -lukujen muutokset ennakoivat tuleville vuosikymme-nille merkittäviä laadullisia muutoksia ympäristödiskurssiin ja -politiikan toi-meenpanoon. Strategisissa kehitysvaiheissa painopiste siirtyy aiemmista myöhem-piin ja myöhempien piirteitä sisältyy yhä enemmän aiempiin. Strategiat siis laajentuvat ja monipuolistuvat määrällisesti, mutta ennen kaikkea laadullisesti. Muutokset näkyvät ohjaukskeinoissa, joihin paneudutaan seuraavassa luvussa. Muutospaineet ovat kiinteässä yhteydessä yhteiskunnassa eteneviin muutoksiin, jotka koskevat käsityksiämme arvoista, ihmisestä, tiedosta, oppimisesta, viestin-nästä – siis koko kulttuurista.

2.3 Poliittiset ohjaukskeinot

Poliittiset ohjaukskeinot ovat niitä välineitä, joilla julkinen valta pyrkii saamaan aikaan haluamiaan muutoksia yhteiskunnassa. Niissä on siis aina kyse poliitti-sesta vallasta ja hallitsemisesta. Arvo- ja intressivalinnoilla päätetään, mihin suun-taan yhteiskuntaa ja sen toimijoita halutaan ohjata. (Vedung & van der Doelen 1994.) Ympäristöpoliittisilla ohjaukskeinoilla pyritään saamaan aikaan kestävä-n kehityksen edellyttämiä yhteiskunnallisia muutoksia. Tavoitteena on painottaa jälkiseurannan sijasta ennakoivaa ohjausta, jossa ympäristökysymykset otetaan huomioon jo toimintojen suunnitteluvaiheessa. Ohjaukskeinoilla luodaan yhteis-

kunnan toimijoille uusia sosiaalisia normeja sekä taloudellisia kannustimia, joilla ohjataan kansalaisten käyttäytymistä ja toimintoja. Seuraava tiivistelmä on koottu erilaisista kuvauksista. (Palokangas ym. 1993; Ympäristöohjelma 2005, 1995; Wilkki 1995; Sairinen 1996, 39–48; 2000, 36–39; Marttinen 1996; Jokinen 2001, 78–89.)

Oikeudellis-hallinnollinen eli lupaohjaus on perinteisin ja vahvin ympäristöpoliittinen ohjausmuoto. Se on lakiin perustuvaa vallankäyttöä, jolla pyritään ohjaamaan yhteiskunnan toimintoja haluttuun suuntaan. Tavoitteena on muun muassa vaikuttaa ympäristölle haitallisen toiminnan sijoittumiseen ja vähentää toiminnoista aiheutuvia ympäristöhaittoja. Luonnonvarojen ja alueiden käyttöä säädellään laein, asetuksin ja normein. Tyypillisimpiä ohjauskeinoja ovat erilaiset lupajärjestelmät, joilla viranomaiset voivat ohjata ja valvoa ympäristönsuojelun kannalta merkittäviä toimintoja.

Suunnitteluohjaus, julkinen suunnittelu eli hankeohjaus toimii pääasiassa oikeudellis-hallinnollisen ohjauksen tukena erityisesti päätöksenteon valmistelussa. Se sisältää erilaisia suojeluohjelmia, ympäristönsuojelu-, luonnonsuojelu- ja kulttuuriympäristön hoito-ohjelmia, maan- ja vesienkäytön suunnittelua ja ohjausta sekä toimintojen sijoittelua. Suunnitteluohjaukseen kuuluu myös ympäristövaikutusten arviointi, jota koskeva lainsäädäntö tuli voimaan 1.9.1994 ja jota pidetään jopa 1900-luvun merkittävimpänä ympäristölakina (Sairinen 2000, 258). Aluepoliittisen lainsäädännön ja EU:n jäsenyyden myötä alue- ja rakennepoliitikassa siirryttiin ohjelmiin perustuvaan kehittämissuunnitelmaan, johon on yhdenmätty myös ympäristöpolitiikka. Maakuntaliittojen tulee valmistella ohjelmat avoimesti ja yhteistyöhakuisesti yhdessä muiden aluehallintoviranomaisten kanssa. Alueellisten ympäristöviranomaisten on oltava aktiivisesti valmistelussa ohjelmien sisältöä sekä asiantuntijoina ympäristövaikutusten arvioinnissa.

Taloudellisen eli hintaohjauksen keinoin ympäristönäkökulmaa on pyritty integroimaan talouden toimintoihin. Se tarkoittaa aiheuttamisperiaatteen mukaisen ohjauskeinojen kehittämistä ennalta ehkäisevään suuntaan.

Tiedollisen eli informaatio-ohjauksen keinoin pyritään vaikuttamaan eri ryhmien ympäristötietoisuuteen ja asenteisiin sekä markkinoilla valintoja tekeviin asiakkaisiin, yrityksiin ja kansalaisiin. Tiedollinen ohjaus ei sisällä pakkokeinoja kuten edellä kuvatut ohjausmuodot, ja siksi sitä yleisesti pidetäänkin muihin verrattuna kevyenä, ns. pehmeänä keinona. Ympäristöongelmien ennakointiin, havaitsemiseen ja ratkaisemiseen tarvitaan säännöllisesti kerättävää, laaja-alaista ja luotettavaa tietoa sekä tiedon analysointia, tulkintaa ja soveltamista kulloiseenkin tarkoitukseen. Tutkimus on merkittävä strateginen voimavara ja päätöksenteon edellytys. Siihen tarvitaan monitieteisiä lähestymistapoja, joissa yhteiskuntatieteiden osuus nähdään keskeisenä.

Tiedollisen ohjauksen avainsana on oppiminen, joka liittyy arvoihin, tietoon, ja kommunikaatioon eli viestintään (Sairinen 2000, 37). Se sisältää monenlaisia eri menettelytapoja: tiedotusta, kampanjointia, koulutusta, kasvatusta, tutkimusta, kehittämistä, neuvontaa jne. Tuotteiden ympäristöominaisuuksista välitetään tietoa elinkaarianalyysien sekä ympäristömerkintöjen avulla. Siihen kuuluu myös uusi teknologia, ympäristönsuojelun tietojärjestelmät ja osa alan kansainvälistä toimintaa. Valistus- ja tiedotustoiminta luo kansalaisille myönteisiä asenteita ympäristönsuojelun tavoitteita kohtaan ja antaa valmiuksia tiedon soveltamiseen omissa toiminnassa. Tiedollisen ohjauksen käsitteeseen paneudutaan luvussa 2.5.

Hallintosopimukset eli vapaaehtoinen ohjaus julkisen vallan ja toiminnanharjoittajien välillä on kansainvälisestikin uusi ja vielä harvinainen ohjauskeino. (ks. Marttinen 1996.) *Sovitteluohjauksesta* käytetään yleensä nimitystä *neuvotteleva ohjaus*. ”Sovittelu” auttaa kuitenkin erottamaan sen mistä tahansa neuvottelusta. Sovittelulla tarkoitetaan yhteistyösopimuksia, joilla pyritään suojelemaan luontoa ja sen monimuotoisuutta sekä rajoittamaan ympäristölle haitallisia päästöjä. Tässä ohjauskeinossa korostuvat vapaaehtoiset sopimukset, yhteisvastuullisuus ja vuorovaikutteisuus, jotka saavat muotonsa vaikkapa neuvottelukuntatyöskentelynä tai alueellisina ympäristöohjelmina. Joissakin yhteyksissä tätä ohjauskeinoa on kutsuttu myös yhteisvastuulliseksi ohjaukseksi. Sovittelun on todettu auttavan ympäristökiistoissa, koska sillä voidaan vähentää vastakkain asettelua, helpottaa päätöksentekoa sekä lisätä päätösten hyväksyttävyyttä ympäristöasioissa. Sovittelu onkin mahdollinen vain, jos kaikki osapuolet voivat voittaa, sillä menettely perustuu osapuolten yhteisille tai erilaisille, mutta ei vastakkaisille eduille. (Turtiainen 1997, 2.)

Sovittelu on yksi esimerkki yhteiskunnan kehittymisestä kaikilla sektoreillaan avoimempaan ja keskusteluvampaan suuntaan. Tässä tilanteessa myös ympäristöpolitiikka on joutunut ja joutuu edelleen uudistamaan rooliaan. Perinteiset käskä ja valvo (command and control) -strategiat ovat monen mielestä kohdanneet rajansa 1980-luvun aikana. Ongelmia on ilmennyt muun muassa saastuttajien sitoutumattomuutena, ristiriitojen kärjistymisinä ja keinojen tehottomuutena. Myös yleisellä kansalaisaktiivisuuden lisääntymisellä on oma merkityksensä.

Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että ympäristönsuojelua, alueidenkäytön suunnittelua ja luonnonvarojen käyttöä on viime vuosiin saakka ohjattu pääosin lainsäädännöllä, hallinnollisilla keinoilla ja julkisella suunnittelulla. On kuitenkin havaittu, että nämä eivät yksin riitä, vaan rinnalle tarvitaan aiempaa voimakkaammin myös muita ohjauskeinoja. Länsimainen suuntaus on ollut vähentää julkisen vallan ohjausta ja sääntelyä ja lisätä markkinavoimien hyväksikäyttöä. Myös tietoon ja tietoisuuteen perustuvan ohjauksen merkitys kasvaa. (Ympäristöohjelma 2005, 1995.) Sairinen (2000, 258–259, 265–267) on kuitenkin todennut, että ympäristöpolitiikan ohjausreformin eli ns. uusien ohjauskeinojen käyttöönoton yhteydessä ympäristöministeriö tai ainakin osa siitä on suhtautunut skeptisesti tai kriittisesti uusiin ohjauskeinoihin, joskin vähitellen asenteet ovat tulleet myönteisemmiksi. Sairinen painottaakin, että hallinnon on pidettävä silmät auki ja kädet vapaina välttämättömille ohjaustoimille. Hallinnon on oltava paitsi joustava, kommunikatiivinen ja neuvotteleva saastuttajien suuntaan myös tietoinen ohjauksessa vallitsevista ongelmista.

Ympäristöpolitiikan toteutus kytkeytyy globaaleihin, ylikansallisiin ja kansallisiin yleisiin ja ympäristöä koskeviin muutostrendeihin ja tulevaisuuskuviin. Yleisiä yhteiskunnallisia megatrendejä edustaa Laszlon (1987) neljä muutoksen suuntaa: yksinkertaisesta ja vähäisestä kompleksiseen ja laajaan, voimakkaasti sitoutuneista joustavampiin rakenteisiin, erilaisten uusien systeemitasojen syntyminen (esim. EU) sekä dynaamisuuden lisääntyminen. Maatalousyhteiskunta on muuttunut teollisuusyhteiskunnan kautta tietoyhteiskunnaksi.⁷ Samalla globalisaatiokehityksen rinnalle nousee lokalisoituminen, jolla yksilöt rakentavat identiteettiään paikallisista aineksista. Tieto välillistyy. Todellisuuskäsitykset pirstaloituvat, arvojärjestelmät moninaistuvat ja niiden välinen vuorovaikutus muodostaa tietoyhteiskunnan arvoperustan.

Valta muuttuu agraarikauden voimaan perustuvasta väkivallasta teollisuusyhteiskunnan pääomien vallan kautta tiedon ja osaamisen vallaksi. Enää valtaa ei voi tarkastella suoraviivaisesti ylhäältä alaspäin tulevina alistussuhteina, vaan valta hämärtyy. Se on entistä enemmän sosiaalisia valintoja, joissa keskenään kilpailevista merkityksistä, näkemyksistä tai toimintatavoista jotkut tulevat hyväksytyiksi, jolloin syntyy asiantuntijuutta ja auktoriteetteja. Erilaiset yhteismitattomat merkitysjärjestelmät kilpailevat siitä, kenen puheenaiheita ja todellisuuskäsityksiä pidetään tärkeinä. Valta on näkymätöntä ja muodotonta eikä asu missään yhtenäisinä pesäkkeinä. Maailmassa ja yhteisöissä on erilaisia limittäisiä valtakeskuksia, kilpailevia ideologioita monimutkaisina verkostomaisina kokonaisuuksina, joita ei ole kirjattu minkään parlamentin hyväksymään perustuslakiin (French 2000, 208–228). Vallankäytön ja yhteiskunnan keskeisten voimavarojen avainsanoja tulevat olemaan globalisuus, ekologisesti kestävä kehitys sekä tieto, kommunikaatio ja sivistys. Myös Bergström (1999, 27–30) toteaa vallan perustuvan tulevaisuudessa arvovaltaan.

2.4 Ympäristöhallinto ympäristöpolitiikan toteuttajana

Vuosikymmeniä Suomen ainoa ympäristöviranomaisena oli vuoden 1923 luonnonsuojelulain nojalla perustettu valtion luonnonsuojeluvallan sivutoimi. Vasta vuonna 1970 perustettiin vesihallitus ja 13 alueellista vesi- ja ympäristöpiiriä huolehtimaan vesiensuojelusta. Vuonna 1973 lääninhallitukseen nimitettiin ympäristönsuojelun tarkastajia. Ympäristönsuojelutoimistojen, sittemmin -osastojen, perustaminen alkoi vuonna 1982. Monivaiheisen valmistelun seurauksena syntyi ympäristöministeriö 1.10.1983. Kuntien ympäristönsuojelulautakunnat saivat lakisääteisen aseman tasan kolme vuotta myöhemmin. Siten maamme ympäristöhallinto saavutti nykyisen kolmiportaisen rakenteensa vuonna 1986. Ympäristöministeriön ohella tehtäviä on kuulunut monille muillekin ministeriöille, erityisesti maa- ja metsätalousministeriölle.

Lääninhallituksen ympäristöosasto käsitteli asioita, jotka koskivat ympäristönsuojelua, kaavoitus- ja rakennustointa, asunto-oloja sekä muita sille säädettyjä tai määrättyjä asioita. Tehtävät voitiin jakaa kahteen pääsektoriin, luonnonsuojelun, antikvaarisen suojelun ja maankäytön suunnittelun ympäristönsuojelutehtäviin sekä ympäristön pilaantumisen ehkäisemiseen liittyviin tehtäviin kuten ilmansuojeluun, meluntorjuntaan ja jätehuoltoon. Edellisessä ohjauskeinoina oli toisaalta hyväksytyjen luonnonsuojeluohjelmien toteutus ja toisaalta rakennuslakiin ja -asetukseen perustuva ohjaus ja valvonta, joka kohdistui erityisesti kuntiin. Jälkimmäisessä keskeisin ohjauskeino oli ympäristölupamenettelylain (735/

7 Maataloudessa työskentelevien osuus on Suomessa laskenut 1950-luvun yli 50%:sta ja 1970-luvun noin 25%:sta nykyiseen alle 10%:iin. Samalla maatalous on teollistunut ja automatisoitunut. Sekä maataloudesta että teollisuudesta on vapautunut inhimillisiä voimavaroja luoviin toimintoihin. Yhteiskunnan metafora on muuttunut luonnosta koneen kautta aivoiksi. Samalla ovat muuttuneet tuotannon tekijät (luonnonvarat ja maatyö -> pääomat ja teollinen työ -> tieto ja osaaminen), työn käsite (tosityö pelloilla ja karjan kanssa -> tosityö tehtaissa ja konepajoilla -> tosityö tutkimuslaitoksissa ja studioissa), kulttuurin välittyminen (perinne -> massaviestintä -> kukin sukupolvi luo oman kulttuurinsa) ja edistymisen idea (muuttumattomuus -> kasvu -> mosaiikkinen käsitysten kirjo). Nämä aikamme murrokset ennakoivat suuria muutoksia infrastruktuureissa, perustoimeentuloissa, perherakenteessa ja roolijaossa, koulutuksessa, terveydenhuollossa, vallankäytössä ja arvoissa. (Mannermaa 1998, 13–17, 20–24.)

91) mukainen ympäristölupa. Vesi- ja ympäristöpiirien tehtävänä oli vesiensuojelun ohella myös ympäristölupamenettelylain mukaisia valvontaviranomaisteh- täviä. (Palokangas ym. 1986, 46–48; 1993.)

Toiminta organisoitiin uudella tavalla maaliskuun 1. päivänä 1995. Aluehallintoon perustettiin 13 alueellista ympäristökeskusta, jotka jatkoivat läänin- hallitusten ympäristöosastojen ja vesi- ja ympäristöpiirien työtä. Vesi- ja ympäris- töhallituksesta muodostettiin tutkimus- ja kehittämiskeskus, Suomen ympäristö- keskus (SYKE). Nämä organisaatiot toimivat ympäristöministeriön alaisuudessa ja hoitavat joitakin maa- ja metsätalousministeriön toimialaan kuuluvia vesivaro- jen käytön ja hoidon tehtäviä. Ympäristöhallinnon tehtävänä on edistää kestävää kehitystä (ekologista, taloudellista ja sosiaalista), edistää luonnonvarojen käytön kestävyyttä ja ympäristönsuojelua, edistää luonnon monimuotoisuuden ja toimin- takyvyn sekä ympäristön kauneus- ja kulttuuriarvojen säilymistä, kehittää ihmi- sen elinympäristöä ja yhdyskuntarakennetta sekä huolehtia vesivarojen käytöstä ja hoidosta. Tämän tutkimuksen kannalta tehtävien määrittelyssä on kaksi ydin- kohtaa. Ensiksikin alueellisten ympäristökeskusten yksi tärkeimmistä tehtävistä on tuottaa ja jakaa ympäristötietoa sekä lisätä näin kansalaisten ja yhteisöjen ympäristötietoisuutta alueellaan. (Liite 2.) Tulkinta perustuu lakiin, jossa alueel- listen ympäristökeskusten tehtävistä todetaan seuraavasti (Ym 703, §4):

*Alueellinen ympäristökeskus huolehtii toimialueellaan sille säädettyistä tai määrätyistä ympäristönsuojelua, alueiden käyttöä, luonnonsuojelua, kulttuuriympäristön hoi- toa, rakentamisen ohjausta sekä vesivarojen käyttöä ja hoitoa koskevista tehtävistä. Lisäksi ympäristökeskus edistää ympäristönsuojelua, valvoo yleistä etua ympäristö- ja vesiasioissa, huolehtii ympäristöntutkimuksesta ja seurannasta, tuottaa ja **jakaa tietoa sekä parantaa ympäristötietoisuutta**, ehkäisee ja torjuu ympäristö- vahinkoja ja -haittoja, edistää ympäristön- ja maisemanhoitoa, ympäristön kunnos- tusta sekä mahdollisuuksia virkistäytyä luonnossa, edistää kulttuuriympäristön hoi- toa ja kulttuuriperinnön vaalimista, edistää vesihuoltoa sekä huolehtii vesistöjen käyt- tö- ja hoitotoiminnasta ja tulvasuojelusta, huolehtii valtion vesioikeudellisista luvista ja yksityisoikeudellisista sopimuksista, tukee ja edistää tehtävien hoitoa kunnissa, osallistuu tehtäviinsä liittyvään kansainväliseen yhteistyöhön, edustaa valtiota, val- voo valtion etua ja oikeutta sekä kantaa ja vastaa tuomioistuimissa ja muissa viran- omaisissa, jollei toisin säädetä tai määrätä sekä huolehtii ympäristönhoito-, vesihuol- to- ja vesistöiden toteuttamisesta.*

Toiseksi luettelosta näkyy, kuinka monialainen ympäristöhallinnon tehtäväkuva on. Siitä näkyy myös, millaisiin asioihin tiedon tuottaminen ja jakaminen sekä ympäristötietoisuuden parantaminen on lain mukaan rinnastettu. Lisäksi ympäristötietoisuuden parantaminen sisältyy implisiittisesti useimpiin muihin- kin lain kohtiin.

2.5 Tiedollinen eli informaatio-ohjaus osana ympäristöpolitiikkaa

Edellä tiedollista eli informaatio-ohjausta tarkasteltiin yhtenä tehtävänä muiden joukossa. Tässä luvussa sen käsitettä, tehtäviä ja toteusta analysoidaan tarkemmin.

2.5.1 Informaatio, tieto ja ohjaus

Yksi informaation ja tiedon käsitteellisen sekaannuksen aiheuttaja on ollut termin *information society* kääntäminen suomen kielelle tietoyhteiskunnaksi, jolloin informaatio on samaistettu tiedoksi. Informaatio-sanan alku, *morphe*, (muoto, hahmo, syvin olemus) on peräisin Aristoteleelta ja tarkoittaa sitä muotoa, joka jää jäljelle, kun esineestä tai asiasta otetaan kaikki muu pois. Wiion (1973, 1994) mukaan informaatio on ohjausjärjestelmässä tapahtuva muutos, joka voi olla tilapäinen tai pysyvä. Informaatio vähentää järjestelmässä vallitsevaa epätietoisuutta ja epäjärjestystä. Niiniluoto (1989; ks. Levomäki 2000) on erottanut informaation ja tiedon käsitteet siten, että informaatio on laajempi yleiskäsite ja tieto taas suppeampi ja syvempi erikoistapaus, johon liittyy totuudenmukaisuuden ja perusteltavuuden lisäehto. Kaikkea teksti-, kuva- ja äänitemateriaalia ja numerista dataa, jota voidaan käsitellä ja siirtää myös elektronisesti, kutsutaan fysikaaliseksi informaatioksi, joka on kvantitatiivinen käsite ja jonka määrää voidaan mitata. Tietoa on vain ihmisen päässä (Tella 1999, 203–204). Tätä määrittelyä voisi jatkaa eteenpäin siten, että informaatio muuttuu tiedoksi siinä vaiheessa, kun sen vastaanottajalla on sille jokin henkilökohtainen sisällöllinen merkitys, kun joku siis tekee informaatiosta omia tulkintoja.

Klassisen määritelmän mukaan tieto on hyvin perusteltu tosi uskomus. Koska tiedosta ei kuitenkaan aina ole täyttä varmuutta, puhutaan usein myös tietämyksen käsitteestä, johon liitetään vaatimukset hyvästä perustelusta sekä olenaisuudesta ja merkittävydestä. Syvennettäessä tiedon käsitettä edelleen tullaan ymmärryksen käsitteeseen, jossa tarvitaan selityksiä siitä, miksi jokin asia on tietyllä tavalla ja miten se kytkeytyy muihin asioihin. Vielä syvemmälle mentäessä tullaan viisauden käsitteeseen, johon sisältyy näkemys hyvästä elämästä ja tiedon käyttämisestä moraalisten päämäärien edistämiseen. Voimme kiteyttää käsitteet Levomäen (2000) tapaan siten, että informaatio ei ole tietoa, tieto ja tietämys sisältävät perusteluja ja keskittyvät oleelliseen, ymmärrys edellyttää kokonaisuuksien hallintaa ja viisaus edellyttää näkemystä hyvästä elämästä.

Niiniluotoon (1989) viitaten Levomäki (mt.) on huolissaan yhteiskunnallisesta tilanteestamme, jossa puhumme tietoyhteiskunnasta, mutta jossa emme vielä edes ole. Yhä huolestuttavamaksi tilanteen tekee tietotekniikan kehitys ja verkkoviestintä. Pelkkä tietoteknisten välineiden kehitys ei merkitse aidon tiedon ja tietämyksen lisääntymistä, vaan olennaista on se, mitä näillä välineillä tehdään ja millaisia sanomia yhteiskunnan datavirratt kuljettavat. Niiniluoto erottaakin kolme 'tietoyhteiskunnan' käsitettä: Tietotekniikkayhteiskunta, jossa koneet kuljettavat dataa ja informaatiota yhä enemmän. Taitotekniikkayhteiskunnassa on runsaasti taitoon ja osaamiseen liittyvää tietoa. Ymmärrisyhteiskunta on sivistyksen ja viisauden yhteiskunta; siinä tiedolla on välinearvon ohella itseisarvo ja tiedon hallintaan ja soveltamiseen liitetään moraalinen näkemys hyvän elämän päämääristä. Nykyisellään tietotekniikkayhteiskunta ei lisää, vaan heikentää tietämisen ja ymmärtämisen edellytyksiä, koska ihmiset eivät kaiken informaatiotulvan keskellä pysty erottamaan, mikä on oleellista tietoa, saati muodostamaan itselleen kokonaisnäemyksiä. Odotukset, toiveet ja utopiat liittyvät tietoon ja viisauteen. Nykyiset välineet ja käytännöt liittyvät dataan ja informaatioon. Pelkistettynä tilanne on seuraavanlainen (Levomäki 2000, 18–19):

Todellisen ymmärrysyhteiskunnan kehittymisen edellytyksiä ei ole juuri pohdittu... Sen tosiasian tunnustaminen, että tietotekniikkayhteiskunta ei vielä automaattisesti merkitse taitotieto- tai ymmärrysyhteiskunnan kehittymistä, lienee hyvä lähtökohta tulevan tietoyhteiskuntakehityksen mahdollisuuksien perusteelliseen pohtimiseen.

Tähän – erityisesti ympäristövastuullisen elämäntavan edistämisen kannalta arvioiden – syvään huoleen sopii luontevaksi jatkoksi Levomäkeen (mt. 20–21) edelleen viitaten pohtia koko julkisen hallinnon roolia kaikkine ohjauskeinoineen tämän päivän ja huomisen tieto(tekniikka)yhteiskunnassa.

Ehkä systemaattinen ja perinpohjainen keskustelu valtion tehtävien sisällöstä sekä kansalaisen ja valtion välisestä suhteesta on kuitenkin jäänyt vähemmälle. Tällainen keskustelu olisi nyt ajankohtaista....suomalaisilla on edelleen vaikeuksia ottaa itse vastuu hyvinvoinnistaan ja oman elämänsä hallinnasta. Tämä antaisi ehkä aiheen kysyä, olisiko julkisen sektorin toimintaa syytä suunnata siten, että ihmiset saisivat enemmän valmiuksia ottaa vastuuta omasta elämästään. Kysymys on varsin ajankohtainen tietoyhteiskuntakehityksen kannalta.

Ohjauksen käsite on laaja ja monitulkintainen. Tässä sitä tarkastellaan sen määräävyyden näkökulmasta, jolloin tarkastelu auttaa ymmärtämään kaikkia ympäristöpolitiikan ohjauskeinoja ja tiedollisen ohjauksen asemaa niiden osana. Nykysuomen sanakirjan (1978) mukaan suomen kielessä sana ohjaaminen merkitsee viittä eri asiaa, jotka on tässä tiivistetty kolmeksi kokonaisuudeksi:

- 1) "Vaikuttaa määräävällä tavalla, suuntaa antavasti jonkun tekoihin tai toimintaan, johonkin kehitykseen tms. ... johtaa tai saattaa tekemään jotakin tai saattaa joku kulkemaan haluttuun suuntaan, haluttua tietä, haluttuun paikkaan, halutulla tavalla, pitää halutussa tai oikeassa suunnassa, hallita jonkin kulkusuunta". Nämä määritelmät viittaavat määräyksiin ja säännöksiin, joiden noudattamatta jättämisestä seuraa tai voi seurata sanktioita ja joihin liittyy siksi valvonta- ja tarkastustoimenpiteitä.
- 2) "Tietä tai kulkusuuntaa näyttäen tai neuvoen johtaa, johdattaa, opastaa, saattaa joku tai jokin johonkin". Tämä määritelmä viittaa vapaaehtoisuuteen perustuviin tiedollisen ohjauksen keinoihin: tiedotukseen, kasvatukseen, koulutukseen, konsultointiin jne.
- 3) "Saattaa jokin toiminta merkkejä, neuvoja, ohjeita tms. antamalla sujumaan halutulla tai oikealla tavalla; antaa (käytännöllistä) opastusta, opastaa, neuvoa." Määritelmän sisältävän määräävyyden tai pakollisuuden ohjauksessa voi tulkita kummalla tavalla haluaa riippuen siitä, mitä merkeillä tai ohjeilla tarkoitetaan.⁸ Sekä lainsäädännölliset että yleiset yhteiskunnalliset muutokset, kuten tuonnempana voimme todeta, edellyttävät tiedollisen ohjauksen integroimista oleelliseksi osaksi muita ohjauskeinoja.

Ohjauksen kasvatustieteellisestä näkökulmasta paneudutaan luvussa 4.1.

2.5.2 Tiedollinen ohjaus ympäristöhallinnossa – viestinnän ja kasvatuksen liitto

Tässä luvussa syvennymme ensin tiedollisen ohjauksen luonteeseen ja sitten toiminnan organisointiin erityisesti alueellisissa ympäristökeskuksissa. Tiedollisen ohjauksen tehtävä on jo aiemmin todettu laissa ympäristöhallinnosta ja merkittävimmässä strategisessa asiakirjassa Ympäristöohjelma 2005:ssä. Siitä on tehty myös käytännön tulkinta liitteessä 2.

Tuottaa ja jakaa tietoa sekä parantaa ympäristötietoisuutta. (Laki ympäristöhallinnosta, Ym 703, 4§ 4.)

Parantaa kansalaisten, yhteisöjen ja yritysten valmiuksia toimia kestävässä kehityksessä mukaisesti syventämällä ympäristötietoisuutta ja edistämällä yhteiskunnan rakenteiden kehittymistä sellaisiksi, että tietoisuus voi kanavoitua toiminnaksi. Ympäristötietoisuus lisääntyy ja syvenee parantamalla tutkimuksen ja arkikokemuksen kautta syntyvien ympäristötietojen laatua, hyödynnettävyyttä ja käyttöä. (Ympäristöohjelma 2005, 1995.)

Tuottaa, jalostaa ja jakaa ympäristötietoa sekä toimia ympäristövalistajana ja lisätä näin kansalaisten ja yhteisöjen ympäristötietoisuutta. (Liite 2.)

Kaikissa kolmessa määritelmässä näkyy tehtävän kaksijakoisuus ulottuvuudella tieto-tietoisuus; laissa jako näkyy selkeimmin. Myös Keski-Suomen ympäristökeskuksen perustamistyöryhmän muistiossa (Keski-Suomen ympäristökeskus 1993, 16–19) *informaatio-ohjauksella tarkoitetaan samaa kuin ympäristöviestintä, jossa on kysymys asenteiden muuttamisesta tiedon ja viestinnän avulla.* Ympäristökeskus määritteli tehtäväkseen pyrkiä ohjaamaan eri päätöksentekijöiden (mm. kuluttajat ja toiminnanharjoittajat) arvostuksia ja valintoja haluttuun suuntaan. Siinä työssä informaatio-ohjaus tuli nähdä kahden perinteisen ohjauskeinon (lupa- ja hinta-ohjauksen) rinnalla varteenotettavana välineenä. Viestinnällä nähtiin oleellinen merkitys myös ympäristökeskuksen näkymiseen (profiili) ja siitä syntyviin mielikuviin (imago). Näin viestintä osaltaan vaikuttaisi siihen, miten merkittäväksi ympäristöhallinnon olemassaolo ja tehtävät mielletään ympäröivässä yhteiskunnassa (status). Tämän todettiin liittyvän läheisesti toiminnan uskottavuuteen kansalaisten ja elinkeinoelämän silmissä. Informaatio-ohjausta täsmennettiin kuvaa-

8 Ruotsin kielessä ohjata-verbillä on selkeästi kaksi eri merkitystä. "Övervaka" viittaa valvontaan ja kontrollointiin, kun taas "handleda" tarkoittaa sananmukaisesti kädestä kiinni pitäen ohjaamista. Lisäksi ruotsin kielessä "styra"-verbi tarkoittaa johdattelua, johdatamista, johtamista (määrävässä asemassa ohjaamista, käskemistä). Englannin kielessä "supervise" tarkoittaa valvontaa, silmälläpitoa, johtamista, ohjaamista ja "supervisor" on valvoja, tarkastaja. Vastaavasti "advise" tarkoittaa neuvomista, ilmoittamista, tiedon antamista ja "adviser" on neuvonantaja. Lisäksi ohjaamista tarkoittaa "steer", voi olla esimerkiksi "steering group", ohjausryhmä. Suomessa ympäristöhallinnon virkamiehillä on usein tarkastajan tai ylitarkastajan nimike, joka siis viittaa suomen kielessä "määräväällä tavalla vaikuttamiseen", ruotsin vastineeseen "övervaka" ja englannin "supervisor". Tiedolla ohjaamiselle (opastaminen, neuvonta, vuorovaikutus, neuvon johtaminen, asian-tuntijuus) on vaikea löytää suomenkielessä sopivia vastineita. Tähän ongelmaan törmäsin henkilökohtaisesti, kun tultuani vuonna 1994 ympäristöhallintoon alettiin etsiä tehtäviin sopivaa virkanimikettä, mutta mitään hyvää ei suomenkielestä löytynyt. Lopulta oli tyydyttävä ylitarkastajaan, johon kuitenkin halusin lisätä ympäristökasvatuksen, vaikka se ei silloin vastannutkaan koko laajaa tehtäväkuvaani. Tässä herääkin kysymys, missä määrin virkanimikkeet itsessään ohjaavat toiminnan sisältöjä, menetelmiä ja kantajansa koko ajattelutapaa.

malla jo käytössä olleita viestinnän muotoja: yhteistoiminta ja vuorovaikutus, tiedotus ja valistus, neuvonta ja ohjaus sekä kasvatus ja koulutus. Tärkeimmiksi tehostamistarpeiksi arvioitiin kansalaisille suunnatun valistuksen lisääminen yhteistyössä eri tahojen kanssa, läänin ympäristön tilasta tiedottaminen sekä yhteistyön ja vuorovaikutuksen edelleen lisääminen eri yhteiskuntatahojen kanssa. Näin valistus, kasvatus ja koulutus siis sisällytettiin viestintään.

Tiedollinen ohjaus ympäristöhallinnossa on hallinnon virkamiesten toimintaa, jonka päämääränä on välittömästi tai välillisesti lisätä ympäristövastuullisuutta yhteiskunnassa viestinnän keinoin. Se on osa kaikkien virkamiesten työtä, jota he joka tapauksessa tekevät koulutustaustastaan ja tehtäväkuvastaan riippumatta. Sen sijaan tiedollisen ohjauksen eli viestinnän ammattimainen johtaminen, suunnittelu, koordinointi ja kehittäminen edellyttää soveltuvan tieteellisen tai ammatillisen koulutuksen omaavia asiantuntijoita kuten asiantuntijatehtävät yleensäkin. (ks. esim. Åberg 1998, 149–152; Juholin 2001.)

Viimeisimpien valtionhallinnon viestintäohjeiden mukaan

Valtionhallinnon viestintä on prosessi, jossa viranomaiset vastaanottavat, tuottavat ja jakavat informaatiota sekä osallistuvat eri tavoin julkiseen keskusteluun ja siten luovat merkityksiä yhteiskunnallisista asioista. Viestinnän tulee olla vuorovaikutteista, ei ylhäältä, hallinnosta ohjattua. Keskeistä on se, että hallinto toimii avoimesti, joustavasti ja läpinäkyvästi. (Informoi, neuvo, keskustele ja osallistuu, 2001).

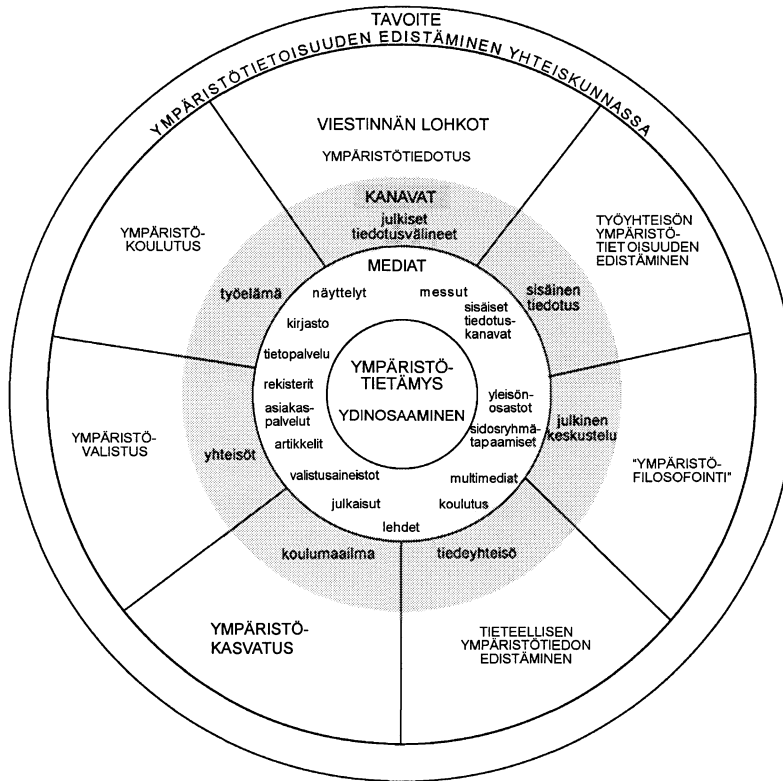
Näiden periaatteiden omaksuminen hallintoon on aikaavievä prosessi, joka edellyttää toimintatapojen muuttamista, todetaan muistiossa edelleen. Viestinnän toimintatapojen yleisenä tavoitteena on entistä vuorovaikutteisempi suhde hallinnon ja kansalaisten sekä muiden kohderyhmien kanssa. Hallinnon on informoitava ja neuvottava kansalaisia ja edistettävä kansalaiskeskustelua. Jokaisen virkamiehen on osallistuttava oman vastualueensa viestintään.

Tiedotuksen ohella toinen tiedollisen ohjauksen tehtävä on ympäristötietoisuuden edistäminen. Ensimmäisessä kansallisessa ja alueellisessa strategisessa linjauksessa todettiin keväällä 1995, että *ympäristötietoisuusstrategioiden päämääränä on tukea ja vauhdittaa sitä kansallista oppimisprosessia, jonka lopputuloksena on ympäristötekijän itsestäänselvyys jokapäiväisen elämän, yritystoiminnan ja hallinnon ratkaisuja pohdittaessa* (Nikulainen 1995, 10–13). Seuraavaksi linjausta jatkettiin ministeriön asettamassa laajapohjaisessa ympäristötietoisuusstrategia-työryhmässä, jossa olin alueellisen ympäristöhallinnon edustajana. Myöhemmin ministeriö teetti selvityksen Ympäristöhallinto ympäristötietoisuuden edistäjänä – sidosryhmälähtöinen tarkastelu (1996). Siinä määriteltiin ympäristötietoisuuden edistämisen tarpeet seuraavasti:

- a) lakisääteinen ympäristöhallinnon velvoite
- b) mitä parempi ympäristötietoisuus sitä vähemmän pakotteita tarvitaan
- c) kestävä elämäntavan edistäminen on tulevaisuuden kannalta välttämätöntä
- d) ympäristötietoisuuden taso vaihtelee eri sidosryhmien välillä ja sisällä
- e) jatkuva ristiriita sanojen ja tekojen välillä.

Selvityksessä todetaan, että on määritelty tarve ympäristötietoisuuden edistämiseksi. Kyseessä on siis toimintaympäristön tilannekuvaus, jonka perusteella tosin on mahdollista tehdä päätelmiä toiminnan suunnasta.

Periaatteen tasolla ympäristöhallinnossa on vuodesta 1995 lähtien ollut yhteinen tapa hahmottaa viestinnän kokonaisuus. Käytössä on ollut Suomen ympäristökeskuksessa kehitetty kuvion kaksi mukainen malli.

KUVIO 2 Ympäristöviestinnän toimintakenttä

Malli osoittaa selkeästi kaiken viestinnän tavoitteeksi ympäristötietoisuuden edistämisen yhteiskunnassa. Toiseksi malli havainnollistaa viestinnän tehtäväkentän moninaisuuden. Tiedotus asettuu yhdeksi seitsemästä viestinnän päälohkosta, ja sen tavoite on kasvatuksellinen kuten muidenkin lohkojen. Ytimen muodostaa ympäristöhallinnon ydinosoaminen. Viestintä on siis kytketty tiukasti perustehävään eli se lähtee kaikesta, mitä hallinto tekee. Tekeminen, osaaminen ja tietämys taas lähtevät siitä mitä hallinto on. Olemisesta, tietämisestä ja osaamisesta lähtee kaikki se, millä ympäristöhallinto niin sanotusti tulee ulos kuvion mediatakehällä eli asiakaspalvelussa, sidosryhmiä kohdatessaan, julkaisuissaan tai lehtien palstoilla.

Kanavia voi tulkita kahdella tavoin. Viestintätieteissä puhutaan viestintäkanavista (TV, radio, lehdet). Tässä kanavilla kuitenkin ensisijaisesti osoitetaan

viestinnän tärkeimmät asiakasryhmät: toimittajat, oma henkilöstö, kansalaiset, tiedeyhteisöt, koulut, työ- ja muut yhteisöt. Näin asiakkaat voi tulkita kanaviksi, joiden kautta ja avulla ympäristöhallinto muuttaa tietonsa ja asiantuntemuksensa ympäristötietoisuudeksi yhteiskunnassa.

Malli on luonut viestinnälle ainakin alueellisissa ympäristökeskuksissa kaivattua yhteistä viestintälinjaa osoittamalla päämäärän, keskeisimmät tehtäväalueet, asiakasryhmät ja erilaisia mahdollisia toimintatapoja. Ajan mittaan siitä on muotoutunut hieman erilaisia versioita (esim. Kela-Löytynoja 1996).

Viestinnän alkujuuri, kommunikaatio tulee latinan kantasana "communis" ja tarkoittaa yhteistä. Siten kommunikaatio tarkoittaa tietojen, ideoiden, ajatus- tapojen, aatteiden tms. saattamista yhteiseksi eri osapuolten kesken. Koko inhimillinen elämä on jatkuvaa kommunikointia: viestien vaihtamista, ottamista ja antamista, ymmärtämistä ja ymmärretyksi tulemistä. Tätä kahdensuuntaista tapahtumaa on Suomessa nimitetty tiedonvälitykseksi, tiedottamiseksi ja viestinnäksi. Näistä kuitenkin vain viestintä vastaa alkuperäistä kommunikaatio-käsitettä. Tiedottaminen tarkoittaa tietojen tai informaation lähettämistä ja tiedonvälitys tiedon tai informaation välittämisessä käytettyä keinoa. Sananmukaisesti ottaen tiedottaminen ei siis vielä ole viestintää. (Wiio 1973, 1994.)

Mallia voi tarkastella myös kansalaisten tai muiden yhteiskunnan toimijoiden näkökulmasta, jolloin kansalaisen ympäristötietoisuus lisääntyy kuvattujen kanavien ja medioiden kautta. Silloin ydin, ympäristötietämys, nousee siksi päämääräksi, johon yhteiskunnassa pyritään tai tulisi pyrkiä. Näin ajatellen mallissa alkaa vuorovaikutus elää kaksisuuntaisesti. Ennen kaikkea malli osoittaa sen, että kasvatukselliseen päämäärään pyritään viestinnän keinoin. Ympäristötietoisuus lisääntyy oppimisen kautta kuten aiemmin jo totesimme. Miksi ei sitten alettu puhua suoraan kasvattamisesta tai vaikka valistuksesta? Miten ympäristöhallinnossa on selvitty kasvatuksellisen tehtävän kanssa? Osittain tehtävää määriteltiin edellä, mutta vastauksia etsitään edelleen tuonnempana.

Ennen vuoden 1995 uudistusta viestintää ei ollut ympäristöhallinnossa systemaattisesti organisoitu eikä sillä ollut virallista asemaa, lukuun ottamatta ympäristöministeriön ja Suomen ympäristökeskuksen tiedotusyksiköitä. Silti myös alueellisessa ympäristöhallinnossa oli harjoitettu tiedotusta ja muuta viestinnällistä toimintaa. Jossain määrin se oli jo suunnitelmallistakin. Mikkelin vesi- ja ympäristöpiirillä oli jo 1990-luvun alussa hyvinkin aktiivinen ja suunnitelmallinen tiedotus- ja julkaisupolitiikka. Keski-Suomen lääninhallituksen ympäristöosastolta lähti ainakin vuodesta 1988 alkaen viestimille vuosittain noin 20 tiedotetta. Ympäristöosastolle olikin muodostunut vuosien mittaan sekä lääninhallituksen sisällä että sidosryhmien keskuudessa positiivinen tiedotusimago. Tiedotuksen määrää ja laatua pidettiin korkeina. (Aho ym. 1995.)

Keski-Suomen ympäristökeskuksen perustamistyöryhmän muistiossa (Keski-Suomen ympäristökeskus 1993, 16–19) kiteytettiin informaatio-ohjauksen toimintaedellytykset seuraavasti:

Tarkoituksenmukainen ja aktiivinen ympäristöviestintä edellyttää kuitenkin, että se arvoistetaan tasavertaiseksi ympäristöpolitiikan toimeenpanon välineeksi hallinnollisen ja taloudellisen ohjauksen rinnalla ja että sille turvataan riittävät voimavarat. Toiminnan tehokas ja tuloksellinen järjestäminen edellyttää enemmän tai vähemmän

män sukkuloivan viestintäyksikön luomista ympäristökeskuksen organisaatioon. Yksikkö toimisi toisaalta läheisessä yhteistyössä eri substanssitulosalueiden kanssa ja toisaalta koordinoisi ympäristökeskuksen informaatio-ohjausta ympäristöpolitiikan tulosalueella.

Uudistuksen myötä kaikkiin alueellisiin ympäristökeskuksiin nimettiin tehtävien määrittelystä riippuen yksi tai useampia ihmisiä suunnittelemaan, organisoidaan, toteuttamaan ja kehittämään tiedollista ohjausta. Koska uusia virkoja ei perustettu, viestintä- tai kasvatustieteellisen koulutuksen saaneita alan ammattilaisia ei palkattu, vaan tehtäviin rekrytoituineilla oli hyvin erilaiset koulutustaustat. Moni on kuitenkin työn ohessa opiskellut viestintää tai kasvatusta. Osittain viestintähenkilöstön kirjavista ja ei-ammattillisista taustoista, osittain viestinnän uudesta ja uomaansa hakevasta asemasta johtuen käytössä on monenlaisia tulkintoja viestinnästä. Hallinnon kielessä viestintä ja tiedottaminen kulkevat usein synonyymeinä. Puhutaan viestinnästä, vaikka tarkoitetaan tiedottamista. Kaikkia viestinnän tehtävissä toimivia nimitetään usein tiedottajiksi. Virkanimikkeet kertovat käsitteiden käytön kirjavuudesta ja viestinnän vakiintumattomasta asemasta; kirjavuus näkyy sekä sisällöissä että statuksessa. Joissakin organisaatioissa on tiedotushenkilöstöä, toisissa viestintähenkilöstöä, joissakin ei näy kumpakaan, vaikka tehtäviä hoidetaan. (vrt. Juholin 2001.)

Alueellisissa ympäristökeskuksissa organisaatioiden perustana ovat olleet ympäristöministeriön määrittämät viisi tulosaluetta: ympäristönsuojelu, alueiden käyttö ja luonnonsuojelu, vesivarojen hoito ja käyttö, tukipalvelut sekä ympäristön tutkimus, seuranta ja ympäristötietoisuus. Merkittävin muutos on ympäristötietoisuuden näkyminen osana yhtä tulosaluetta. Selkeimmin viestinnän organisointi ja sen muodollinen asema näkyy organisaatioiden työjärjestyksissä. Järvi-Suomen ympäristökeskusten työjärjestyksissä⁹ oli nimetty erillinen tulosvastaullinen yksikkö tai tiimi vastaamaan viestinnän tehtävistä. Näitä tehtäviä hoitamassa oli muutamia ihmisiä kussakin.

Etelä-Savon ympäristökeskuksessa organisaatio oli jaettu kuuteen toimialaan, joista yksi oli tietopalvelun toimiala, jonka tehtävänä oli käsitellä tietohallintoon, sisäiseen ja ulkoiseen tietopalveluun sekä ympäristövalistukseen liittyviä asioita. Keski-Suomen ympäristökeskuksen työjärjestyksen mukaan organisaatio oli jaettu kahteentoista ryhmään. Näistä yksi oli ympäristöviestinnän ryhmä. Se vastasi asioista, jotka koskivat kansalaisten ja yhteisöjen ympäristötietoisuuden edistämistä, kansalaisten ja yhteisöjen ympäristötiedon tarpeita, yhteistyö- ja vuoro-vaikutusverkostojen kehittämistä, ympäristökeskuksen viestinnän suunnittelua, organisointiä ja kehittämistä, ympäristökeskuksen ulkoisen tiedottamisen suunnittelua, organisointiä ja kehittämistä, tiedon jakamista muun yhteiskunnan käyttöön, ympäristökeskuksen asiantuntemuksen ja osaamisen markkinointia, ympäristökasvatuksen koordinointiä ja kehittämistä, koulutuksen järjestämistä sidosryhmille, tiedotus- ja valistustilaisuuksien järjestämistä kansalaisille ja sidosryhmille sekä julkaisutuotantoa.

9 Lähteinä käytetty Etelä-Savon, Keski-Suomen, Pohjois-Karjalan ja Pohjois-Savon tutkimusajankohtana 1997-1998 voimassa olleita työjärjestyksiä. Tutkimusajankohdan jälkeen työjärjestyksissä on tapahtunut muutoksia.

Pohjois-Karjalan ympäristökeskus oli jaettu kuuteen vastuualueeseen. Viestintä kuului tutkimuksen, seurannan ja ympäristötietoisuuden alueelle, jossa hoidettiin asioita, jotka koskivat ympäristötiedotusta, -kasvatusta ja -valistusta, ympäristökeskuksen kirjastonhoitoa sekä kansainvälisten asioiden koordinoitua. Pohjois-Savon ympäristökeskuksen kuudesta yksiköstä yksi oli ympäristöviestintäyksikkö, joka vastasi yhteistyössä muiden yksiköiden kanssa ympäristöä koskevan tiedon muokkaamisesta ja levittämisestä, julkaisu- ja tiedotusohjauksesta ja avustamisesta, maakunnan ympäristötietoisuuden lisäämisestä, ympäristökasvatuksesta ja -valistuksen kehittämisestä, kirjasto- ja informaatiopalveluista, sisäisestä ja ulkoisesta tiedottamisesta sekä koulutuksen suunnittelusta ja koordinoinnista.

Yhdenmukaisia tehtäviä kaikissa neljässä olivat ulkoinen tiedotus, ympäristökasvatus ja -valistus, julkaisu- ja tiedotustoiminta sekä ulkopuolisille suunnattu koulutus. Markkinointi osana viestintää oli erikseen mainittu Keski-Suomen ympäristökeskuksessa. Pohjois-Karjalassa taas oli mainittu kansainvälinen yhteistyö. Pohjois-Karjalassa oltiin edelläkävijöitä kirjastotoiminnan ja sen palvelujen kehittämisessä. Keski-Suomessa kirjastopalvelut, sisäinen viestintä, sisäinen koulutus ja tietohallinto oli sisällytetty hallintopalveluihin, kun ne muualla oli kytketty osaksi viestintää.

Modernein ympäristöpolitiikan ohjauskeino, tiedollinen ohjaus siis legitimoituu lainsäädännössä, näkyy strategioissa ja etenee työjärjestysten kautta toiminnan tasolle.¹⁰ Tehtävä on laaja ja vaativa sekä organisaatioiden sisäisessä että ulkoisessa viestinnässä. Uuden tehtävän kehittämiseen ja suunnitteluun ei kuitenkaan perustettu uusia virkoja. Käsitteiden ja tehtävien määrittelyssä on ollut monentasoista epäyhtenäisyyttä.

Yhtenäisyyttä on luonut yhteinen viestintäympyrä. Siinä, kuten lainsäädännössä ja muissa asiakirjoissa ympäristöhallinnon viestintä esitetään kasvatukselliseksi viestinnäksi, jossa viestinnän keinoin pyritään ympäristövastuullisuuden edistämiseen eli selkeästi kasvatukselliseen päämäärään. Se tekee ympäristöhallinnon viestinnästä muita hallinnonaloja vaativamman. Vaatimukset eivät kohdistu pelkästään viestinnän asiantuntijoiden ammattitaitoon, vaan yhtä lailla kaikkien ympäristöhallinnon virkamiesten edellytyksiin toteuttaa kasvatuksellista tehtävää omassa viestinnässään.

2.6 Kooste strategioiden ja ohjauskeinojen kehitysvaiheista

Ympäristöpolitiikan kehitysvaiheita kuvattaessa on syytä ottaa huomioon myös uusimmat tulevaisuusskenaariot. Sairinen ym. (1999) piirtävät vaihtoehtoisina tulevaisuuskuvina ympäristöministeriöstä neljä karikatyyriä, joilla he haluavat jätkevöittää ympäristöhallinnon ja -politiikan tulevaisuutta koskevaa keskustelua. EU-santarmi sijoittuu ajallisesti lähimmäksi nykytilaa, vahvaa byrokraattista

10 Ympäristöhallinnon ensimmäisillä yhteisillä viestinnän neuvottelupäivillä lokakuussa 1995 ympäristöministeri Sirpa Pietikäinen totesi alustuksessaan, että ympäristötietoisuuden edistäminen on ympäristöhallinnon tärkein tehtävä. Alkuvaiheessa ympäristöministeriössä ja Suomen ympäristökeskuksessa oli erikseen vastuuhenkilöt tiedotuksessa ja kasvatukselliseksi määritellyssä ympäristötietoisuustyössä. Alueitasolla tilanne on ollut koko ajan monimuotoisempi. Uuden ohjauskeinoon legitimitetistä heti alussa kertoo myös em. neuvottelupäiviltä, koottu yhteenveto, jossa jokaisessa ympäristökeskuksessa ympäristötietoisuuden edistäminen oli nostettu avaintulokseksi (Yksi plus yksi... 1995).

hallintokoneistoa, joka edellyttää alamaisiltaan EU:n normien kuuliaista kansallista toimeenpanoa. Toimintaa kuvaa direktiivien toimeenpano ja valvonta, normi-ohjaus, itsenäisyys ja koordinoivuus hallinnossa, ulkopuolinen interventio, ympäristöbyrokratia sekä reaktiivisuus julkisuudessa. *Konsultti*-skenaariota kuvaa markkinaorientoitunut konsultointi, taloudellinen ohjaus, seuranta ja itsevalvonta, positiivisen vuorovaikutuksen ylläpito, kumppanuus ja aktiivisuus julkisuudessa. *Ekologista opettajaa* kuvaa ympäristötiedon hallinnointi, tiedollinen ohjaus, ekologisuuden edistäminen hallinnossa, ympäristövalistus, asiantuntijuus ja proaktiivinen julkisuus. *Empaattinen vaikuttaja* sijoittuu ajallisesti edellisiä kauemmaksi nykyhetkestä. Sitä voidaan pitää ideaalitulana. Silloin ympäristöpolitiikasta on tullut Euroopassa ja osin globaalilla tasolla strategisesti merkittävä yhteiskuntapolitiikan alue, jonka toimintaa kuvaavat yhteiskunnallinen vahvuus, neuvottelevuus ja monialainen muiden sektoreiden tuntemus, luottamus ja yhteistyö, osallistuminen, ymmärtävä ympäristöohjaus ja tilanteenmukaisuus julkisuudessa.

Ympäristöhallinnon tulevaisuuskuvaa muokkaa myös Saksan kemikaalilain isäksi kutsuttu Friedrich Schmidt-Bleek (2000, 10–11), joka vaatii ympäristökysymyksissä uuden näkökulman avaamista kääntämällä katseet nanogrammoista megatonneihin. Ihmisen talouden materiaalikulutuksen pienentäminen (ns. dematerialisointi) ehkäisee ympäristön kuormitusta ennakolta. Mitä vähemmän ihminen ottaa ainetta ekosfääristä sitä vähemmän sitä joutuu takaisin ympäristöön väärässä muodossa tai väärään paikkaan. Siten dematerialisointi on parempi perusta ympäristönsuojelulle kuin päästöihin ja haitallisiin aineisiin keskittyvä ympäristöpolitiikka, joka kykenee ainoastaan reagoimaan jo syntyneisiin ja tiedettyihin ongelmiin. Emme tienneet 20 vuotta sitten, mitä ongelmia meillä on tänään maassa, vedessä ja ilmassa. Tiedämmekö senkään vertaa, mitä on 20 vuoden kuluttua? Maailmanlaajuisesti tarvitaan ihmisten liikuttelemien materiaalivirtojen ja samalla ympäristön kuormituksen vähentämistä noin puoleen nykyisestäään. Näkökulman kääntäminen nanogrammoista megatonneihin merkitsee painotuksen siirtämistä yksittäisistä pistehaitoista koko ympäristöpolitiikan tehtäväalueen kehittämiseen. Muutos lienee mahdoton ilman merkittäviä muutoksia ympäristöpolitiikan strategioissa ja ohjauskeinoissa.

Taulukossa yksi strategioiden ja ohjauskeinojen kolme kehitysvaihetta eivät ole ajallisesti pelkästään peräkkäisiä, sillä monia periaatteita ja toimintamuotoja on käytetty ja tullaan jatkossakin käyttämään rinnakkain ja sisäkkäin. Asetelmassa korostuu kompleksisuuden ja laajuuden lisääntyminen ajan myötä eli emergenttisyys siten, että myöhempi kehitysvaihe pitää sisällään edelliset. Jako kolmeen vaiheeseen kuitenkin selkeyttää painopisteiden muuttumista ja muuttamistarpeita.

Ennakoiva ympäristöpolitiikka ja tiedollinen ohjaus taulukon toisessa vaiheessa ovat edeltäjänsä modernimpia, mutta painottuvat yksisuuntaiseen sanele-, informointi- tai tiedotuspolitiikkaan. Kolmannen vaiheen yhteisvastuullisuudessa sen sijaan korostuu tasavertainen vuorovaikutteisuus ja yhteinen arvontuotanto, joilla luodaan edellytyksiä sairislaiselle empaattisen vaikuttajan roolille. Kehitysvaiheissa näkyy myös kansalaisen tai yhteiskunnan muun toimijan rooli ympäristövastuun kantajana suhteessa hallintoon. Ensimmäisessä vaiheessa vastuu ympäristöstä kannetaan kansalaisten puolesta, toisessa kansalaisten kautta pyrkimällä vaikuttamaan heihin informaatiolla ja tiedolla. Kolmannessa vaihees-

sa kansalainen otetaan aidosti mukaan tekemään yhdessä valintoja ja päätöksiä ympäristön puolesta. Luvuissa 3, 4 ja 5 tämän luvun sisältö saa lisää syvyyttä.

TAULUKKO 1 Ympäristöpolitiikan kehitysvaiheet

	Strategioiden kehittyminen	Ohjauskeinojen kehittyminen
I Eilen Energian ja voiman valta	Luonnonsuojelu Korkean piipun periaate Piipunpään teknologia Virheiden korjaaminen rahalla ja ympäristönsuojeluteknologialla	Lupaohjaus Hintaohjaus ^a Suunnitteluohjaus Command & control -strategiat EU-santarmi Päätöksiä, valintoja ja toimintoja kansalaisten puolesta
II Tänään Informaation ja tiedon valta	Ennakoiva ympäristöpolitiikka Ennakoivat periaatteet ja kuulemiset	Tiedollinen ohjaus: tiedotus, informaation välitys, ympäristöntila -tiedon tuotto, jalostus ja jakaminen Konsultti, opettaja Päätöksiä, valintoja ja toimintoja kansalaisten kautta (vaikuttamalla)
III Huomenna Kommunikation ja arvojen valta	Ekologinen modernisaatio: yhteiskunta ja ihminen kokonaisuudessaan, yhteiskunnalliset rakennemuutokset Ellei yhteistyö toimi, uhkana fundamentalismi: totalitarismi tai suora demokratia	Yhteisvastuullisuus: hallintosopimukset ja neuvotteleva ohjaus, yhdessä osallistuminen, asiantuntijuus, osaaminen Empaattinen vaikuttaja Päätöksiä, valintoja ja toimintoja yhdessä kansalaisten kanssa

^a Taloudellista eli hintaohjausta on toistaiseksi käytetty pääasiassa perinteisiin strategioihin ja ohjauskeinoihin liitettynä. Sen kytkeä selkeästi tukemaan tiedollista ohjausta esimerkiksi tuotteiden ja palvelujen hinta- ja verotuspolitiikalla on edennyt hitaasti, vaikka juuri se yhdistelmä nähdään kenties kaikkein tehokkaimpana ympäristöä vähemmän kuormittavan käyttäytymisen lisääjänä. On mahdollista ja ilmeisesti hyvin todennäköistäkin, että sillä on tulevaisuudessa vielä aivan erilainen merkitys.

3 ARVOT YMPÄRISTÖVASTUULLISUUDEN PERUSTANA

Tässä luvussa tarkastellaan tärkeimpiä perusarvoja eri aikakausina ja kestävästä kehitystä arvonäkökulmasta. Sitten pohditaan ihmisen suhdetta luontoon. Luvussa haetaan perustaa ympäristövastuulliselle elämäntavalle ja sen edistämiseksi. Lopuksi kootaan kokonaiskuva antiikin arvoista kestäväan kehitykseen.

3.1 Arvot näyttävät tietä

Ihmiset ovat aina nimenneet elämälleen suuntaa antavia tekijöitä, eri aikoina eri tavoin. Laajimmillaan arvoiksi voidaan sanoa kaikkia ihmisen tarpeiden, haluamisen tai pyrkimisen kohteita, inhimillisen elämän korkeimpia päämääriä. Arvot¹¹ ovat abstrakteja, ympäristöstä opittuja yleisiä, sisällöltään laajoja, syvälle sisäistettyjä, suhteellisen pysyviä valintatapuuksia, tarpeita, mieltymyksiä, toivomuksia, odotuksia, pyyteitä, preferenssejä tai kohteen vakiintuneita merkityksiä yksilöille. Ne ohjaavat yksilöiden ja ryhmien tarkoitusten ja toimintapäämäärien valintoja ja ilmenevät kulttuurissa, ihmisten ajattelussa, sanoissa ja teoissa. Ne ovat käsityksiä hyvästä elämästä, hyvästä yhteiskunnasta ja hyvästä maailmasta. Niiden perusteella jotkut ihmiset tai ihmisryhmät pitävät asioita tai esineitä arvokkaina ja haluttuina, suotavina tai ei-suotavina. Niistä voidaan muodostaa hierarkisia järjestelmiä. Ne opitaan sosialisatioprosessissa ja ne kantavat mukanaan oikeuden nauttia, mutta myös velvollisuuden edistää ja puolustaa niitä.

Yksi monista luokittelutavoista on jako välinearvoihin (instrumental values) ja päämääräarvoihin (terminal values). Luokat ovat toisistaan riippuvaisia, sillä päämääräarvoihin pyrittäessä käytetään välinearvoja. Välinearvot voidaan jakaa

11 Lähteet: Rokeach 1973; Allardt 1983, 51–55; 1991, 13; Caduto 1985, 7; Suhonen 1988, 20–26, 66; Nurmi 1991, 13; Puohiniemi 1993, 14, 79; Jeronen 1995, 82–105; Ruohotie 1998, 143; Launonen 2000; Levomäki 2000. Määritelmää ja luokittelua on lähes rajattomasti (ks. esim. Meglino 1998). Arvot rakentuvat uskomuksille ja asenteille. Uskomukset ovat tiedostettuja tai tiedostamattomia näkemyksiä. Asenteet ovat arvoihin verrattuna kapea-alaisempia, pinnallisempia ja helpommin muuttuvia toimintavalmiuksia. Asenteiden alapuolella ovat vielä mielipiteet, jotka ovat konkreettisimpia, pinnallisimpia ja helpoimmin muuttuvia.

moraali- ja kompetenssiarvoihin, päämääräarvot yksilöllisiin ja yhteisöllisiin. (Rokeach 1973, 7-12.)

Yksi yleisesti käytetty tapa on jaotella arvot ihmisen perustarpeiden mukaisesti: bioarvot liittyvät biologisiin tarpeisiin, psykoarvot psykologisiin ja sosioarvot sosiaaliseen järjestelmään. Myös sisällöllisesti arvot voidaan jakaa kolmeen ryhmään. Aineellisia arvoja ovat ravinto, vaatetus, asunto tai terveydenhoito. Sosiaaliset arvot liittyvät ihmissuhteisiin. Niistä ystävyys ja läheisyys liittyvät yksilöön, tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus edustavat yhteisöllisyyttä. Henkiset arvot kuuluvat selvimmän ihmisyymän erityislaatuun ja ovat siten kiintoisimpia. Perinteisimmät henkiset elämän perusarvot ovat totuus, kauneus ja hyvyys, joilla on edelleen ainutkertainen asemansa.

Totuus on sekä käytännöllinen asia että ihmisen perusvietti. Käytännöllistä puolta totuudessa edustaa ihmisen eläminen suhteessa ulkomaailmaan, jota hän hahmottaa aisteillaan ja kokemuksillaan. Nuo kaksi, ihmisen oma sisäinen tietoisuus ja objektiivinen ulkomaailma, ovat molemmat olemassa ja todellisia. Ne ovat eri asioita, mutta se mikä niitä yhdistää on totuus tai totuus on sen suhteen ominaisuus. Ihminen myös kysyy asioita ja etsii totuutta, joka ei liity hänen arkiseen elämäntilanteeseensa. Koska totuus liittyy sekä läheisiin että kaukaisiin asioihin, eivät kaukaiset ehkä olekaan niin merkityksellisiä kuin usein ajatellaan. Ehkä ihmisen tarve löytää tietoa ja totuutta maailman synnyistä syvistä onkin hänen selviämisenänsä kannalta yhtä tarpeellista kuin aisteihin perustuvat totuudet konkreetista lähiympäristöstä. (Ojanen 1998, 27-31; ks. Wilenius 1999.)

Esteettisyys liittyy tyypillisesti ihmisen käyttäytymiseen. Esteettinen taju on aistimisen ja tuntemisen herkkyyttä, joka eroaa muusta aistillisesta kokemisesta pyyteettömyytensä vuoksi. Se on vaikkapa luonnon ihailua vailla hyväksikäyttötarkoitusta. Mutta se ei ole vain näköalojen ihailua ulkopuolisen silmin, vaan ymmärtämiseen perustuvaa syvempää tyydytystä ja mukana olemisen dynaamisuutta. Esteettiset kokemukset ovat vastapainoa sekä pelkälle tieteelliselle asenteelle että omistavan hyväksikäytön asenteelle, joka kärjistyy nykyisessä kilpailu- ja kulutusyhteiskunnassa. Esteettisessä kokemuksessa tajutaan kohteen oma laatu ja nautitaan sen kauneudesta haluamatta omistaa tai torjua. Kun ihmisen toiminnat jaetaan kahtia omistaviin (possesive) ja luoviin (creative), esteettinen kuuluu selvästi jälkimmäiseen. Voidaan erottaa myös formaalisiin seikkoihin keskittyvä pintaestetiikka ja sisältöjä korostava syväestetiikka. Ekologinen estetiikka näkee kauneuden nimenomaan prosessien omassa kulussa. Lyhytaikaisten ja pinnallisten esteettisten nautintojen haku kuluttaa pitkäaikaisen ilon lähdeä. Kuitenkin esteettisyyden parhaat, luovimmat ja syvimät puolet - esteettinen kestävyys - voitaisiin ottaa ihanteeksi yhtä hyvin yksittäisten tuotteiden ja palvelujen elinkaariajattelussa, turismissa, rakentamisessa tai maankäytön suunnittelussa kuin jokapäiväisissä arkirutiineissammekin. Mallia voitaisiin ottaa luonnonprosesseista ja asettaa tavoitteiksi kestävyys, korjattavuus, kierrätys ja uusiutuvien luonnonvarojen käyttö. Voitaisiin kieltäytyä tavaroiden keinotekoisesta vanhentamisesta ja sellaisesta epämuodikkaaksi tekemisestä, jolla nopeutetaan prosesseja ja saatetaan käyttökelpoiset tavarat kaatopaikalle. Esteettisen kritiikin on muututtava elämäntapakritiikiksi, sillä kysymys on sananmukaisesti perusarvoista, Maan puolustamisesta. Modernissa elämässämme jää alikehittyneeksi se tajunnan taso, jolla eletään välittömässä aistivassa yhteydessä ympäristöön, luontoon ja kanssaihmiisiin. Nykytekniikka tukee alikehitystä

turruttamalla rajuin keinotekoisin vaikutelmin aistivaa herkkyyttämme. (ks. Kalliola 1941, 13; Kinnunen & Sepänmaa 1982; Sepänmaa 1981, 1994, 93–104 ja 1997, 204–216; Wilenius 1999.)

Hyvyys on yksi ihmisen koko olemassaolon ja maailman perusmittari, ihmisen perimmäinen tavoite, jota ilman ihmisen olemassaoloa tai kulttuuria ei mitenkään voi empiirisesti tai rationaalisesti selittää. Hyvän ja hyvien asioiden olemassaolo on toivottavaa ja hyvän vastakohta ei-toivottavaa. Käsite on monimerkityksinen, mutta toisaalta yksinkertainen. ”Minun on hyvä olla” – Onko olemassa täsmällisempää ja kirkkaampaa lausetta, selkeämpää totuutta, kysyy Ojanen (1998) ja pohtii, kuinka paljon maailmassa on hyvää, mutta kuinka sitä ei osata nähdä realistisesti, vaan se nostetaan jotenkin maailman yläpuolelle, ylimaalliseksi ja yli-inhimilliseksi asiaksi. Ihmisestä puhuttaessa sekoitetaan toisiinsa hyvä ja täydellinen, jolloin hyvän ihmisen olemassaolosta tulee ongelmallinen, jopa mahdoton asia. Maailmassa vallitsevan hyvän realistiseen näkemiseen meiltä puuttuvat alkeellisimmatkin välineet ja kriteerit, sillä tieteiden kokoama empiirinen perustieto ja sen luoma maailmankuvamme rakentuvat enemmän epäkohtien ja ongelmien tutkimiseen. Hyvä otetaan ikään kuin itsestänselvyytenä.

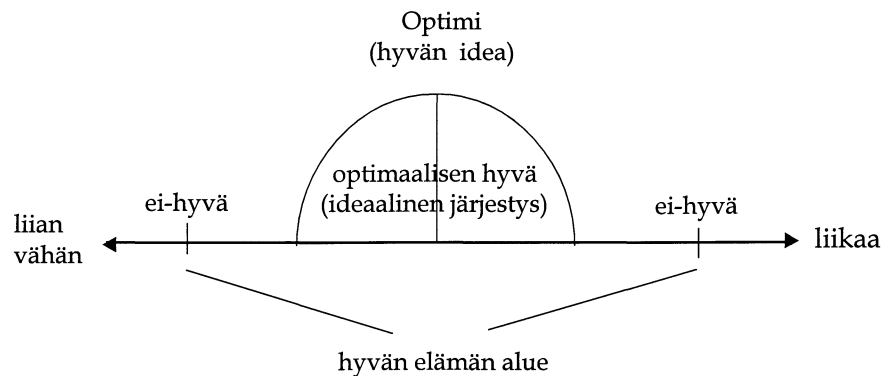
Totuus, kauneus ja hyvyys kietoutuvat erottamattomasti toisiinsa. Ne sisältävät ikään kuin sivumerkityksinä toisensa. Tämä kietoutuneisuus korostuu erityisesti ympäristöfilosofiassa, jossa etiikka ja estetiikka yhdistyvät ekologiaan ja hyvä ja kauneus ovat pohjimmiltaan samantyyppisiä asioita (Vilka 1993, 16).

Jokaisella perusarvolla on varjonsa. Totuudellisuuden varjo on valheellisuus, joka merkitsee paitsi valehtelemistä myös itsensä pettämistä eli vakaumuksensa vastaista toimintaa. Kauneuden ja esteettisen herkkyyden vastakohta on tylsyyttä tai välinpitämättömyys. Vaarallisimpana välinpitämättömyyden muotona voidaan pitää myötätunnon puutetta luontoa ja toisia ihmisiä kohtaan. Välinpitämättömyys mahdollistaa säälimättömän vahingoittamisen, tuskan tuottamisen ja tappamisen eli eettisen hyvän toteuttamisen vastakohtaan, joka äärimmillään on sadismia, toiselle tuskan ja kärsimyksen tuottamisesta nauttimista. Pahan voidaan ajatella olevan ihmiselle eettisen kasvun voima, jonka avulla ihmisen moraalinen kehitys kulkee ylöspäin; johonkin rajaan asti paha on siis hyväksyttävissä. (Wilenius 1999.) Näin ajatellen rakkauden vastakohta ei olisi viha, vaan välinpitämättömyys.

Hyvän elämän kriteerejä on mahdollista tämentää, toteaa hyvän elämän taitoja erityisesti platonilaisesta näkökulmasta tarkasteleva Pitkänen (1996, 28–37). Hyvää arvioitaessa on otettava lähtökohdaksi olemassaolon jatkuminen. Platonille ja Aristoteleelle maailmanjärjestys oli sekä objektiivisesti olemassa että maksimaalisen hyvä, joten se toimii mittapuuna myös ihmisen hyvälle elämälle. Jokaisen ihmisen, joka haluaa elää hyvin, on siis sopeutettava toimintansa tähän maailmanjärjestyksen toimintaan ja sen lakeihin, koska vain kokonaisuuden menestys takaa hänen oman hyvinvointinsa ja olemassaolonsa jatkumisen. Maailmanjärjestys edustaa objektiivisesti olemassaolevaa hyvän elämän mittapuuta, jonka sisällöllisen merkityksen Platon jättää tyhjäksi. Se ei kuitenkaan, enempää kuin objektiivisuuskään, sulje pois ihmisen valinnan vapautta, sillä *hyvä elämäntapa täytyy käytännön elämässä löytää aina uudelleen ja uudelleen. Siksi ... hyvän elämän konseptio edellyttää paitsi tietoa myös taitoa: sekä oikean mitan tuntemista että kykyä elää sen mukaisesti*. Vaikka hyvän idea siis on yksi, se ei tarkoita, että vain yksi elämäntapa olisi oikea. Sen sijaan vain yksi voi olla paras eli optimi, mutta tuolle opti-

maalisen hyvälle järjestelmälle, hyvälle elämälle, Platon siis ei anna mitään sisällöllisiä määreitä. Sen sijaan hän kuitenkin esittää maksimaalisen hyvän maailmanjärjestykselle kaksi määrettä. Niistä toinen (funktionaalinen) merkitsee kokonaisuuden olemassaolon jatkumista. Toista (formaalista) luonnehtivat kauheus, totuus ja oikeat mittasuhteet. Molemmat ilmenevät sekä maailmanjärjestyksessä että maksimaalisen hyvässä valtiossa ja yksittäisessä ihmisessä. Ihmisen hyvinvoinnin kannalta on välttämätöntä asettaa elämälle tietoisia tavoitteita, sillä asiat saavat merkityksensä nimenomaan suhteessa päämäärään. Elämä tuntuu hyvältä elämältä vain silloin, kun sen voi kokea etenevän tavoitteiden suunnassa. Siksi päämäärien tulisi olla mahdollisimman tiedostettuja. (ks. Frankl 1981 ja 1982.)

Elämän rajallisuuksien myöntäminen ja siitä seuraava oivallus kohtuullisuudesta palvelevat ihmistä itseään ja siinä sivussa maailmanjärjestystäkin. Kun ihminen oivaltaa kokonaisjärjestelmän tarkoituksenmukaisuuden, hän ymmärtää myös, että sopeutuminen sen toimintaan on juuri hänen oman etunsa mukaista. Tätä hyvän elämän konseptiota havainnollistaa oheinen kuvio, jossa vaaka-akselilla asioita kuvataan määrällisesti ja pystyakselilla laadullisesti. Keskele muodostuva puoliympyrä on hyvän idean määrittämä optimaalisen hyvän alue. Optimaalisen hyvän ja pahan välille jää ei-hyvän alue, jolla asiat saavat todellisen merkityksensä ainoastaan suhteessa objektiiviseen mittapuuhun.

KUVIO 3 Hyvän elämän rajat (Pitkänen 1996, 28-37)

Hyvän idea edustaa sekä määrällistä että laadullista optimia, joten mitä kauemmaksi siitä siirrytään sitä enemmän laatu laskee ja lopulta joudutaan alueelle, jossa optimaalisen hyvä ei ole enää mittaa antava. Hyvän elämän tieto-taito tarkoittaa sitä, että kun on jouduttu liiallisuuden tai puutteen alueelle, käännytään takaisin. Tässä ei pidä erehtyä sekoittamaan hyvää elämää täydellisyyteen, sillä hyvän elämän kokonaisuus sisältää aina myös ei-hyvää. Elämä on hyvää niin kauan kuin pysytellään sillä alueella, jossa optimaalisen hyvällä on mittaa-antava asema. Näin määrällinen kasvu tai puute on uhka paitsi hyvälle elämälle myös elämän jatkumiselle yleensä.

Hyvän elämän tarkastelua voidaan konkretisoida myös ottamalla esille eettisesti hyvän näkökulma. Vaikka ihmistä väitetään perusluonnoltaan itsekkääksi olennoiksi, hän kuitenkin kykenee myös aidosti ottamaan huomioon toisten hyvinvoinnin. Tällaisessa myötätunnossa on kyse rakkauden etiikasta, jonka juuret ovat buddhalaisuudessa ja kristillisyydessä ja jonka perustana on tunto toisen ihmisarvosta ja oikeudesta elää ja kehittyä tavallaan. Kyseessä on pyrkimys turvata toisen olemassaolo ja hyvinvointi; tällöin 'toinen' voi olla myös luontokappale. Wilenius (1999, 41–44) nostaa esille kolme yleistä nykynäkemyistä ihmisen eettisestä olemuksesta.

Eettisessä egoismissa korostuu ihminen pelkkänä luonnonolentona, joka ei poikkea mitenkään olennaisesti eläimestä. Sen mukaan epäitsekkäs toiminta toisen hyväksi on vastoin ihmisluontoa. Poikkeuksia voisivat olla vaikkapa vanhempien ja lasten suhde tai kaukonäköinen itsekkyyys, joka palvelee toisiakin (esim. yrittäjäyys). Toisaalta esimerkiksi Airaksinen (1987, 126) sanoo, että ihmisessä vaikuttaa luontaisesti yhteistoiminnallinen, hyväntahtoinen ja epäitsekkäs tunne, joka mahdollistaa toisen asemaan asettumisen ja ajatusten ja tunteiden jakamisen. Korkeampana eettisen egoismin muotona pidetään itsensä toteuttamisen etiikkaa, jossa tärkeäksi nähdään omaksi itsekseen tuleminen. Uudella ajalla tähän etiikkaan liittyi ajatus oman yksilöllisyyden toteuttamisesta. Jos rakkauden etiikka määritellään kuten edellä, rakkauden ja egoistisen itsensä toteuttamisen välillä ei ole ylittämätöntä ongelmaa, koska rakkauden etiikka tukee toisen mahdollisuutta toteuttaa itseään. Jos ihminen nähdään osana koko ekosysteemiä, kivi-, kasvi- ja eläinkuntaa, koko itsekkyyys-epäitsekkyyys -jaottelu menettää merkityksensä. Kun samaistumme koko luomakuntaan, kaikkien siihen kuuluvien huomioonottaminen ei ole ikävä velvollisuus, vaan suhde perustuu rakkauteen, myötätuntoon ja kunnioitukseen. (ks. myös Oksanen 2000, 82–101.)

Totuutta, kauneutta ja hyvyyttä voidaan pitää edelleen itseisarvoina. Keski-ajalla niiden rinnalle nousi pyhyys, uudella ajalla ihmisarvo ja 1900-luvun lopulla luonnonarvo. Ranskan vallankumouksessa nousi esille vapaus, veljeys ja tasa-arvo. Sodat kokeneille suomalaisille koti, uskonto ja isänmaa ovat olleet elämän perusta. Globalisoituneiden ympäristöuhkien ja lisääntyneen ympäristötietoisuuden myötä syntyi kestävä kehitys. Tämän hetken suomalaisten perusarvoiksi todetaan usein terveys, perhe, mielenrauha ja vakaa toimeentulo, viime aikoina myös ihmisoikeudet, yhteisvastuu ja luonto.

Tutkimukset vahvistavat 1980-luvun lopun kulutusjuhlien aikana ääriyksilöllisyyden, elämyksellisyyden ja moraalisen suvaitsevaisuuden nousseen huippuunsa. Taloudellisen taantumien myötä taas sosiaalisen vastuuntunnon arvostus on alkanut vähitellen lisääntyä turvattomuuden tunteen seurauksena. On alkanut paluu perinteisiin arvoihin ja instituutioihin. Myös kirkkoon, uskontoon ja ammattiyhdistysliikkeeseen kohdistuva luottamus näkyi 1990-luvun loppupuolen tutkimuksissa. Maallistumisen, yksilöllistymisen ja suhteellistumisen ohella suomalaisen arvomaailman murrosta luonnehtivat polarisoituminen ja sirpaloituminen, poliittisten puolueiden arvomaailmojen yhdenmukaistuminen sekä siirtymä materialistisista kohti jälkimaterialistisia arvoja. (Levomäki 2000.)

3.2 Kestävä kehitys uusi tiennäyttävä

Selkeimmin luonnon arvon korostuminen näkyy vuonna 1980 käyttöön otetussa kestävän kehityksen käsitteessä¹², joka tarkoittaa, että ihmisten perustarpeet hoidetaan viemättä tulevilta sukupolvilta mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa. Se on kaiken kattava visio tulevaisuudesta. Se on vastuun ottamista luonnosta, ihmiskunnasta ja tulevaisuudesta, jotta elämä voi jatkua. Ihmisen on siis opittava elämään sopuoinnussa itsensä ja toistensa kanssa. Se on ilmaus tarpeesta muuttaa kehityksen suuntaa maailmanlaajuisesti, alueellisesti ja paikallisesti. Kyseessä ei ole täsmällinen lopputila, vaan yhteiskunnallinen tavoitetila, johon voidaan suuntautua monin tavoin. Lisäksi se on kulttuurisidonnainen eli riippuu ajasta ja paikasta, arvoista ja tiedoista. Se sisältää ekologisen, taloudellisen ja kulttuurisen ulottuvuuden.¹³

Ekologinen kestävyys edellyttää, että erityisesti taloudellinen kasvu on sopuoinnussa luonnon sekä elollisten että elottomien prosessien, biologisen monimuotoisuuden ja biologisten luonnonvarojen säilyttämis- ja ylläpitoperiaatteiden kanssa. Kestävä talouskehitys – tai talouskehitys ylipäätään – on mahdollista vain ekologisesti kestävällä pohjalla. Tärkeitä ratkaisukeinoja ovat uuden teknologian kehittäminen ja käyttöönotto sekä kuluttajien tottumusten, arvostusten ja elämäntapojen muuttaminen. Kaikissa toiminnoissa on otettava huomioon ekologisen kestävyuden asettamat reunaehdot, joihin aineellinen hyvinvointi on sopeutettava pitkällä aikavälillä. Lyhyellä aikavälillä voi syntyä ristiriitoja erilaisten etujen ja tavoitteiden välille sekä nykyisten ja tulevien sukupolvien tarpeiden välille. Monet ongelmat ovat globaaleja ja ratkaistavissa vain kollektiivisella vastuunottamisella. *Taloudellinen kestävyys* merkitsee yhteiskunnallisesti oikeudenmukaista kehitystä. Se edellyttää sekä taloudellista tehokkuutta että oikeudenmukaisuutta sukupolvien sisällä ja sukupolvien välillä. Aineellinen hyvinvointi ei siis saa perustua velkaantumiseen eikä luonnonvarojen tuhoamiseen. Maailmanmitassa tärkeintä on köyhyyden poistaminen. *Sosiokulttuurinen kestävyys* on henkisesti uudistavaa eli sosiaalista kestävyyttä. Se edellyttää, että kehitys lisää ihmisten omaa elämänhallintaa, pitää yllä ja vahvistaa heidän yhteisöllistä identiteettiään. Kulttuurinen kestävyys edellyttää, että kehitys on sopuoinnussa siihen osallistuvien ja osallisiksi joutuvien ihmisten kulttuurin ja arvojen kanssa. Oleellista lajin säilymisen kannalta on tärkeän tiedon löytäminen ja sen siirtäminen uusille sukupolville. Elintärkeää on globaaliin vastuuseen ja eettiseen tietoisuuteen kasvami-

12 Sustainable development; sustain=pitää yllä, ylläpitää, pitää käynnissä, pitkittää, kestä; suomenkielinen vastine on suppeampi ja muutoinkin se on koettu ongelmalliseksi ja kiistanalaiseksi, mutta parempaakaan ei ole löydetty, ja toisaalta termi on vakiintunut jokapäiväiseen kielenkäyttöön. Se otettiin ensi kerran käyttöön International Union for the Conservation of Nature Resource, IUCN:n raportissa World Conservation Strategy vuodelta 1980. Brundtlandin komission raportissa Our Common Future (Yhteinen tulevaisuutemme 1988) tehtiin yli 200 ehdotusta ja suositusta, joiden perusajatuksena oli, että rajaton kasvu rajallisessa maailmassa ei ole mahdollista ja että nykysukupolven tarpeet tulisi tyydyttää viemättä tulevilta sukupolvilta mahdollisuutta tyydyttää omansa. Kestävä kehitys nähtiin vastauksena monin paikoin kestäättömiksi paisuneisiin ympäristöongelmiin.

13 Lähteet: Kestävä kehitys 1995; Ympäristöohjelma 2005, 1995; Hallituksen kestävän kehityksen ohjelma 1998. Ohjelmatasolle viety määrittely perustuu YK:n Ympäristön ja kehityksen maailmankomission selvitykseen vuodelta 1987, YK:n ympäristö- ja kehityskongressin tuloksiin vuodelta 1992, Ympäristön ja kehityksen Suomen toimikunnan mietintöön vuodelta 1990 sekä Suomen kestävän kehityksen toimikunnan toimintaan.

nen ja yhteisten velvollisuuksien hyväksyminen tämän kasvamisen seurauksena. Kasvatustehtävä ja ympäristökasvatus sen osana on siis avainasemassa.

Elintason ja tulonjaon suhde kestävään kehitykseen on ympäristökysymysten yhteiskunnallinen ydin. Kuitenkaan vielä 1990-luvulla suomalaisilla ympäristövaikuttajilla ei ollut kiteytynyttä käsitystä, miten nämä kolme sovitetaan edes samaan strategiaan. Jo taloudellisen kasvun yhdistäminen kestävään kehitykseen edellyttää syviä muutoksia ainakin kolmella tasolla: kuluttajien käyttäytymisessä, tavaroiden tuotannossa, kuljetuksessa, säilytyksessä, jätehuollossa ja energian tuotannossa sekä markkinoiden toiminnassa. Muutokset ovat välttämättömiä ja kaikkien asia, sillä ympäristökysymys ei pelkisty tekniseksi tai professionaaliseksi ongelmaksi, jonka voi delegoida asiantuntijoiden ratkaistavaksi. Edessä tulee olemaan markkinoiden dynamiikan uudelleen arviointi, jossa korostuu erityisesti arvoperusta. Arvojen ja yhteiskunnan näkökulmasta on kaikkien kansalaisten asia olla mukana laatimassa tätä uutta taloudellista järjestystä. Tietoisuus globaalien ympäristöriskien kasvusta johtaa joka tapauksessa kysymyksiin markkinoiden säätelystä ja sen tarpeellisuuden perusteista. (Järvelä & Wilenius 1996, 27–29.)

En ole nähnyt nimitettävän kestävää kehitystä arvoksi. Kuitenkaan tuskin kukaan on sitä enää viime vuosikymmenen aikana kehdannut kieltää ainakaan puheiden tasolla. Koko kestävä kehityksen problematiikka on nähtävä samanaikaisesti sekä käytännöllisenä jokapäiväisen arjen askareita koskettavana asiana että ihmisen perustarpeena tai -viettinä, elämän säilyttämisen viettinä. Kestävä kehityksen tavoittelusta päämääränä ja ihanteena ei voida luopua kuten usein sen epämääräisyyden vedoten on yritetty esittää. Päinvastoin, ihanne tulee pitää sitä kirkkaampana mielessä mitä vaikeampi sitä on käytännössä konkretisoida kuten jo aiemmin havaitsimme.

3.3 Ihmisen suhde luontoon

Ihmisen suhteessa luontoon on kulttuurievoluution aikana tapahtunut muutoksia, jotka on tapana kiteyttää kolmeksi vaiheeksi. Ensin oli luontokeskeisyyden, sitten ihmiskeskeisyyden ja viimeksi tuotantokeskeisyyden kausi. Luontokeskeisyyden kausi kesti lähes kolme miljoonaa vuotta. Suurten uskontojen synty edellytti tietoisuuden kasvua, joka toi mukanaan ihmiskeskeisyyden. Luonnontieteellisen maailmankuvan synty mahdollisti teollisen vallankumouksen, jonka keskeinen toimintaidea oli luonnon alistaminen ja muokkaaminen raaka-aineksi ja hyödykkeiksi. Tämä johti tuotantokeskeisyyden aikakauteen, jossa välineellistetyn ihmisen arvon mitta on hänen tuotantokyvyssään (Miettinen 1998, 153). Ihmisen luontosuhteen ja tieteellis-teknisen kehityksen historia on samalla ympäristöongelmien historia (Vilkkä 1993, 20–21). Luonnosta on identifioitu erilaisia ajattelua ohjanneita metaforia.¹⁴

Ihmisen arkielämän ympäristöajattelun ja -käyttäytymisen taustalla vaikuttavat luontoasenteet, joita on tapana erottaa kolme (Vilkkä 1993, 16–17). Ihmiskeskeinen (antroposentrinen) näkökulma rajaa eettisen huomioonottamisen koskemaan vain ihmiskuntaa, luontokeskeinen (biosentrinen, ekosentrinen, fysio-

sentrinen) ottaa huomioon myös muut elävät olennot. Tekniikkakeskeinen (teknosentrinen) näkökulma on molempien vastakohta.

Tekniikkakeskeisessä asenteessa luonto on vain raaka-ainetta ja väline tuotannon toiminnan ylläpitämisessä ja jatkuvassa lisäämisessä. Sen myötä on edennyt ennennäkemätön luonnon kuluminen, saastuminen ja tuhoutuminen. Asenne hallitsee sekä luonnonvarojen käyttöä että niitä toimintoja, joita kutsutaan ympäristönsuojeluksi. Saastepäästöjä voidaan vähentää tekniikan keinoin, mutta ympäristöongelmien näkeminen lähinnä saastumisongelmiksi merkitsee samalla ihmisen teknisen luontosuhteen hyväksymistä. Silloin ongelmat ratkaistaan käyttämällä edelleen luontoa hyväksi ihmisen päämäärien mukaisesti.

Ihmiskeskeisyudessa erotetaan vahva ja heikko asenne. Vahvassa ihmiskeskeisyudessa luonnolla nähdään olevan vain välinearvo, jota edustavat hallintavalta ja tekniikkakeskeisyys. Heikossa ihmiskeskeisyudessa luontokokemusten ja luonnon esteettisten, kulttuuristen ja tieteellisten arvojen nähdään syventävän ihmisen arvomaailmaa ja toimintaa. Näin luonnon olemassaolo on ainutlaatuisen ja välttämätön, jotta perusarvojen 'hyvä' voi toteutua. Jotkut arvostukset ja asioiden tärkeysjärjestykset ovat parempia kuin toiset, ja kokemukset muuttavat näitä järjestyksiä. Luontokokemukset ja luonnonsuojelu tuottavat ihmiselle parempia arvostuksia ja paremman elämän kuin luontoa tuhoava toiminta. (Norton 1987, 10–11; 210.) Jo tämä olisi siis riittävä arvo ja peruste luonnonsuojelulle.

Pietarinen (1992, 33–45; 1996) on erottanut ihmisellä neljä luontoasennetta, joista utilismi, humanismi ja mystismi ovat ihmiskeskeisiä ja naturismi luontokeskeinen. *Utilismin* mukaan luonto on vain ihmisen hyvinvointia varten. Se on modernin ihmisen elinympäristöön voimakkaimmin vaikuttanut asenne, jonka aatehistoriallinen tausta on uuden ajan alussa esiin murtautuneessa omistamiseen tähtäävässä yksilökeskeisyudessa ja joka on johtanut vakaviin ongelmiin. Bruntlandin komitean laatima raportti kestävästä kehityksestä on optimistisen utilismin merkittävin esimerkki.

Humanismi asettaa päämääräksi aineellisen hyvinvoinnin sijaan ihmisen henkisen kehityksen. Humanismin mukaan luonto on ennen kaikkea henkinen potentiaali, jota voi käyttää hyväksi palvelemaan älyllistä, esteettistä ja eettistä kehitystä. Aineellinen maailma tulee saattaa palvelemaan henkisiä päämääriä. Erityisen tärkeitä ovat luonnon esteettiset ja eettiset arvot. Humanismi on utilismin tavoin optimistinen asenne, joka luottaa ihmisen tiedollisiin kykyihin kehittyä eettisesti ja älyllisesti ja löytää ihmisen ja luonnon sopusointu. Tämä asenne asettaa suuret vaatimukset ihmisen luontosuhteelle, sillä se korostaa ihmisen vastuuta luonnosta ja edellyttää kohtuullisuutta oman aineellisen hyvinvoinnin tavoittelussa. Suomessa erityisesti G. H. von Wright (1981, 1987, 1997) on puhunut voimakkaasti humanismin puolesta arvostellen utilismia. Humanismista on noussut suuntaus nimeltä ekologinen humanismi, jonka mukaan ihmisellä on erityisasema

14 Keskiajalla luonto nähtiin Jumalan kirjoittamana kirjana, renessanssin aikakaudella ihmisen vartalon (body) heijastumana siten, että mikrokosmos vastasi makrokosmosta. Valistuksen aikakaudesta lähtien maailma on nähty koneena: ensin kellona, sitten höyrykoneena ja viime aikoina tietokoneena. Luontoympäristöä on kuvattu monilla muillakin metaforisilla vastakkainasetteluilla. Erityisen tärkeä on erottelu avoimiin ja suljettuihin systeemeihin. Väitetään jopa, että suurin käsitteellinen muutos ihmisen käsityksessä maapallosta on se, että aiemmin maapallon luonnonvaroja pidettiin ehtymättöminä ja nyt käsitetään niiden tiukka rajallisuus. Luonto voidaan nähdä myös vahvana tai haavoittuvana. Muita usein käytettyjä ihmisen ja luonnon roolisuhdetta kuvaavia metaforia ovat omistaja vs. asukas, syöpä vs. lääkäri, riistäjä vs. huolenpitäjä tai ihminen luonnon raiskaajana, tilanhoitajana, taloudenhoitajana, talonmiehenä tai kapteenina. (esim. Hardin 1974, 561–568; Passmore 1980, 39–40, 210; Mannermaa 1996, 23–28; Harré ym. 1999, 99, 102–108.)

luonnon itseisarvon vaalijana. Ekologinen humanisti pyrkii sellaiseen aineelliseen elintasoon, joka riittää henkisten arvojen vaalimiseen (Heinonen & Kuusi 1997). Ihmiskeskeisistä asenteista kaikkein voimakkaimmin luontoa säilyttävä on *mystismi*, jonka mukainen ympäristöetiikka asettaa korkeimmaksi arvoksi luonnon pyhyden kunnioittamisen. Mystikko haluaa säilyttää luonnon alkuperäisyyden, mutta käytännön ongelmaksi muodostuu, miten luonnon pyhyys ja ihmisen toimeentulo sovitetaan yhteen. J. L. Runeberg oli merkittävä mystismin edustaja, jonka mukaan luonto edusti jumaluutta. Kiintoisa esimerkki mystismin vaikutuksesta on Yrjö Kokon valokuvitettu romaani *Laulujoutsen* vuodelta 1950. Kokko kirjoitti Lapin katoavasta elämänmuodosta ja mytologisoimalla laulujoutsenen pelasti mitä ilmeisimmin linnun katoamisen Suomesta. Samalla hän sai yleisen mielipiteen myönteisemmäksi lintujen suojelemiselle. (Sillanpää 1996, 50–53.)

Luontokeskeinen asennoituminen eli naturismi voidaan jakaa eläinkeskeiseen, elämäkeskeiseen ja ekosysteemikeskeiseen luontoasenteeseen, joita muun muassa Pietarinen (1992) ja Vilka (1993, 107–109) ovat kuvanneet. Eläinkeskeinen asenne korostaa ihmisen ja eläimen yhtäläisyyksiä, jolloin itseisarvoista on tietoisuus, kokemukset ja mielihyvä. Ihmisen toiminta kohdistuu eläinsuojeluun ja eläinten oikeuksien puolustamiseen. Asenne voidaan jakaa sentientismiin ja vitalismiin. Sentientismin mukaan moraalinen velvollisuutemme on olla tuottamatta kärsimystä kaikille tuntoisille (lat. *senties* = tunteva) olennoille. Tällaista eläinten intressien huomioonottamista samalla tavoin kuin ihmistenkin on vaatinut erityisesti Singer (1979, 1991), jonka mukaan olentojen syrjiminen pelkän lajin perusteella on yhtä moraalitonta ja vaikeasti puolusteltavissa kuin rotu- tai sukupuoli-syrjintä. Regan (1984) tuomitsee niin eläinkokeet kuin kotieläinten hoidonkin moraalisesti vääränä, koska eläimiä kohdellaan välineinä eikä kunnioiteta niiden oikeuksia. Elämäkeskeisen eli vitalistisen (lat. *vita* = elämä) asenteen taustalla on Albert Schweitzerin elämän kunnioittamisen etiikka. Elämä sinänsä on korkein arvo. Kaikella elollisella on itseisarvo ja eläimillä ja kasveilla oikeudet elämään ja omaan hyvään. Ihmisen toiminta kohdistuu elämänsuojeluun. Ekosysteemikeskeisessä asenteessa otetaan eettisesti huomioon koko ekosysteemi: elollinen ja eloton luonto. Itseisarvoista on luonnon kauneus, eheys ja monimuotoisuus. Ihmisen toiminnan kohteena on kaikkien ekosysteemien suojeleminen, mukaan lukien vuorten ja merien oikeudet.

Useimmat ympäristön ja luonnon suojelemista vaativat ihmiset ovat eräänlaisen motiivipluralismin kannalla. Sen mukaan on monia hyviä perusteita suojella luontoa. Toisaalta monet moraalifilosofian suuntaukset pitävät tällaista ihmislähtöisen luontokeskeisen jaottelun hylkäämistä arveluttavana. Esimerkiksi kantilaisen velvollisuusetiikan mukaan toiminnan on perustuttava oikeaan motiiviin ollakseen moraalista. Pelkkä korrekti toiminta ei siis sinällään tee toiminnasta moraalisesti hyvää. Ihminen toimii luontoa kunnioittavasti vain silloin, kun hän tekee sen huomaavaisuudesta ja huolesta eliöiden hyvää kohtaan. (Oksanen 1994, 15–19; ks. myös Midgley 1983; Taylor 1986.) Arvojen valinta ei ole viime kädessä perusteltavissa rationaalisesti, vaan pohjimmiltaan on kyse tavasta nähdä maailma ihmiskeskeisesti tai luontokeskeisesti. Ihmiskeskeisesti ajatteleva voi olla arvosokea luonnon itseisarvolle aivan kuten moraalialla vailla oleva on sokea moraaliarvoille. Mutta toisaalta voidakseen tulla ylipäättään hyväksytyiksi luontokeskei-

set arvot eivät saa olla ristiriidassa ihmiskeskeisten arvojen kanssa. Ratkaisuksi Godfrey-Smith (1982, 46–47, Vilkan 1993, 64–65 mukaan) toteaa, että kun ihmisen tarpeet ovat yhtyneet ekologisiin tarpeisiin, hän näkee itsensä sellaisena kuin on aina ollut eli osana luonnon orgaanista kokonaisuutta.

Entä miten meidän pitäisi elää suhteessa luontoon, että se pelastuisi – tai itse pelastuisimme? Yksi toivo nähdään siinä, että ihmiset ovat moraalisia persoonia tai heillä on ainakin kyky kehittyä sellaisiksi. Toinen mahdollisuus on ottaa tekniikassa nykyistä enemmän oppia luonnosta ja sen globaalista tavasta prosessoida valtavia aine- ja energiamääriä. Miljardien vuosien aikana luonto ei ole joutunut itse aiheuttamiinsa ongelmiin niin kuin ihminen parissa sadassa vuodessa. Kolmas mahdollisuus on oppia näkemään luonnossa järkitiedon ohella pyhiä asioita. Paradoksimme on siinä, että pyhän ja mysteerin käsitteistä luopuminen tiedon nimissä on muodostunut järjellisen maailmankuvan esteeksi. Järjen, moraalin ja mysteerin yhdistäminen voisi tarjota sellaisen rationaalisen kokonaisuuden, jonka avulla luontoa ja elämää voisi suojella. Paradoksi on myös ihminen itse, joka ei voi oppia ymmärtämään omaa asemaansa evoluution kärkiolentona, ellei ensin näe itseään olentona luonnon olentojen saatossa. (Kuusi 1982, 315; Rawls 1988, 283; Vilka 1993, 17; Malaska 1997, 127–140.)

3.4 Ympäristötietoisuudesta vastuullisuuteen

Ihminen on tietty laatu maailmassa tai tiettyjen laatuojen kokonaisuus. Tämä kytkeytyy laajempaan kokonaisuuteen, joka muodostuu maailman neljästä peruslaadusta: eloton luonto (kallio), elollinen luonto (kasvit), tunteva ja toimiva luonto (eläin) ja tietoisesti ajatteleva, tunteva ja toimiva olento (ihminen). Nämä luonnon kehityksen neljä askelta sisältävät aina edellisen, joten ihmisen kokonaisuus sisältää elottoman, elollisen (kasvillisessa mielessä), aistivan, tuntevan ja toimivan (eläimellisessä mielessä) sekä erityisen inhimillisen laadun. Tämä erityinen inhimillinen laatu on lähinnä ihmisen tietoisuus. Ihmisen tietoisuus edellyttää tietynlaista ruumiillisuutta, aivorakennetta, jossa yhtyvät elottoman ja elollisen luonnon laadut. Vaikka ihminen ruumiillisesti on eläimiin verrattuna avuton, hän kykenee tietoisuutensa avulla rakentamaan välineitä elintensä jatkoksi, käden jatkeesta nuijasta aina aivojen jatkeeseen tietokoneeseen. (Wilenius 1999).

Tietoisuus (awareness, consciousness) on hyvin laaja-alainen ja kompleksinen käsite. Hirsjärven (1983, 190) mukaan tiedostaminen on inhimillistä toimintaa, jolla ihminen tavoittaa 'todellisuudessa ilmenevän lainmukaisuuden'. Siten käsite kytkeytyy inhimillisen, ulkoisesti havaittavan toiminnan käsitteeseen. Tietoisuuden ja toiminnan välisestä suhteesta vallitsee kaksi vastakkaista näkemystä. Toisen mukaan 'toiminta on tietoisuuden ilmaus', toisen mukaan 'tietoisuus on toiminnan eräänlaista heijastusta'. Myös Wileniuksen (1999, 17) mukaan ihmisen tietoisuus on se, mikä avaa ihmisen ulospäin: ympäristölleen, toisten ihmisten ja luonnon maailmalle. Itsetajunta, itsetietoisuus, taas mahdollistaa oman tajunnan tarkastelun sisäänpäin.¹⁵ Omassa itsetietoisuudessaan voi kokea ainoas-

¹⁵ Itsetajunnan käsitettä on selvittänyt mm. Lauri Rauhala tutkimuksissaan (1974, 1992, 1995). Rauhalan mukaan itsetajunta on tajunnan henkinen toimintatase, joka erottuu muusta tajunnasta korkeammaksi tasoksi ja mahdollistaa itsereflektion eli itsetarkastelun harjoittamisen. Wilenius (1999, 20) tukeutuu erityisesti Rauhalan tutkimuksiin.

taan tajuntansa pintaa eli tajunnan luovien prosessien tuloksia (aistimuksia, mielikuvia, ajatuksia, tunteita, aikomuksia) eikä niitä tuottavia voimia ja prosesseja. Tilannetta voi verrata valmiiden talojen näkemiseen ilman, että koskaan näkee talojen rakentamista. Erityinen arvoitus on sielullisen ja ruumiillisen välinen yhteys: "Joudun vain toteamaan arkikokemuksen, joka osoittaa niiden yhteyden olemassaolon: päätän lähteä kävelylle, ja katso, kohta olen kävelyllä! Mutta mitä päätökseni ja kävelyni välillä todella tapahtuu, näyttää vielä olevan selvittämättä." Itsetietoisuus eli tietoisuus omasta tietoisuudesta tekee mahdolliseksi kysymyksen olemassaolon ja elämän tarkoituksesta. Se tekee mahdolliseksi myös ymmärryksen omasta olemassaolosta täysvastuullisena persoonana. Mutta se ei ainoastaan kuvasta ihmisen sielunelämää, vaan itsetietoisuudellaan ihminen pysyy myös vaikuttamaan sielunelämäänsä. Tosin jo sielunelämäänsä tiedostaminen on siihen vaikuttamista. (mt.)

Kävelyesimerkki kuvaa myös ihmisen toiminnan taustalla olevia ajattelun taitoja. Vain hyvin pieni, mutta sitäkin tärkeämpi osa ajattelusta tiedostetaan selkeästi. Usein ajattelu tapahtuu vaistonvaraisesti ilman, että ihminen on kunnolla tietoinen siitä, mitä oikein tapahtuu. Ajattelun virheellisyyden tai virheettömyyden tarkistaminen kuitenkin edellyttää, että ajatuksen kulkua kyetään analysoimaan tietoisuuden tasolla. Se taas edellyttää ajattelun tietoisuuden tason nostamista. Ajattelun tietoisuuden tasoa voidaan nostaa asettamalla kutakin ajatuskulkua koskevia kysymyksiä ja yrittämällä vastata niihin. (esim. Vuotilainen, Mehtäläinen & Niiniluoto 1989, 36.) Jotta tällainen kyseleminen on mahdollista, edellytetään ajattelussa kykyä kriittiseen itsereflektioon. Itsetietoisuuden huipentuma on kyky olla eettinen. Tästä tietoisuudesta nousee muun muassa käsitys oman itsen itseisarvoisuudesta (Norton 1987, 137–138). Itsetietoisuudelleen ihminen on vastuussa siitä, että hänen oma olemassaolonsa muodostuu kestäväksi ja arvokkaaksi osaksi elämää. Se merkitsee myös, että elämän kokonaisuus ihmisen kanssa on parempaa ja arvokkaampaa kuin ilman ihmistä. Elämä kosmisena tai maailmanlaajuisena ekologisena tapahtumana ei ihmistä tarvitse. Elämä voittaa joka tapauksessa ihmisen tekemisistä riippumatta. Se voittaa ihmisen kanssa tai ilman ihmistä. (Malaska 1997, 127–140.)

Ihmisen henkistä tasoa, inhimillistä itsetajuntaa tai itsetietoisuutta edustaa myös arvotajunta, arvot eli mahdollisuus eettisiin ratkaisuihin ja yleensä itseohjauksellisuuteen omassa elämässään. Itsetajuntansa kautta ihminen voi myös arvostella itseään omien arvojensa mukaisesti. Arvotajunta vaatii ihmistä elämään arvojensa mukaisesti, mutta joskus itseän kohdistuva eettinen arvostelu alkaa vaivata. Silloin ihmiselle voi tulla tarve saattaa elämä jälleen arvojensa mukaiseen järjestykseen. (Wilenius 1999.)

Seuraavaksi analyysia syvennetään ympäristötietoisuuteen (environmental awareness; environmental consciousness; miljömedvetenhet). Nykysuomen sanakirjan (1978) mukaan tietoisuus tarkoittaa jotain elämänilmiötä koskevaa tietämystä, käsityksiä tai uskomuksia. Ympäristötietoisuudessa ne liittyvät ympäristöpolitiikan eri osa-alueiden sisältöihin. Niinpä ympäristötietoisuuteen vaikuttaminen on pyrkimystä muuttaa ihmisen ympäristökysymyksiin liittyviä tietämys-, käsitys- ja uskomusjärjestelmiä. Useimpien jo aiemminkin kuvattujen määritelmien mukaan sillä tarkoitetaan hieman eri tavoin muotoiltuna nimenomaan tietojen, asenteiden ja toiminnan muodostamaa kokonaisuutta. Kansallisen ympäristökasvatusstrategian (1992, 16) mukaan se merkitsee kestävä kehityksen periaat-

teisiin pohjautuvaa tahtoa ja kykyä elää ja toimia kotona, työssä, vapaa-aikana ja yhteiskunnan eri toiminnoissa. Ympäristösanan (1998, 125) mukaan se on kyky tiedostaa ja ottaa huomioon ympäristönäkökohdat valintojen ja päätösten teossa ja niitä seuraavissa toiminnoissa; se ilmenee esimerkiksi kuluttajan kykynä ja haluna ottaa ympäristönäkökohdat huomioon ostopäätöksissä tai yrityksen tietoisuutena toimintansa ympäristövaikutuksista. Ympäristöministeriön Ympäristöohjelman 2005 (1995, 114) mukaan ympäristötietoisuuden lisääntymisen on muututtava toiminnaksi. Ilmaistaan siis päämäärä, johon ympäristötietoisuuden lisäämisellä on päästävää. Pelkkä tieto ei yksin riitä muuttamaan käyttäytymistä, vaan tarvitaan arvojen ja asenteiden muutoksia, koska juuri ne vaikuttavat valintoihin ja ratkaisuihin. Ajan mittaan on siirrytty luonnontieteistä ja ekologisesta tietämyksestä painottamaan vastuullista toimintaa (Oksanen & Rauhala-Hayes 1997, 7–12; Pulkkinen 2000).

Tietoisuus on siis enemmän kuin todellisuudessa ilmenevän lainmukaisuuden tavoittaminen, johon edellä viitattiin. Tietoisuuden ja toiminnan välisestä suhteesta määritelmä edustaa sitä näkemystä, jonka mukaan toiminta ilmaisee tietoisuutta: kun on tietoinen, haluaa ja kykenee toimimaan ympäristönäkökohdat huomioon ottaen.¹⁶ Samoin ympäristötietoisuus on liitetty tietoon ympäristöongelmista tai -kysymyksistä. Ympäristötietoisuuden perustana on ollut usein ajatus jonkin vakavan, uhkatekijöitä sisältävän ympäristökriisin olemassaolosta, jolloin tietoisuus on tarkoittanut, että asiasta on yleisesti tiedetty. Ympäristötietoisuuden rinnalla puhutaan ympäristöystävällisyydestä, ympäristömyönteisyydestä tai -myötäisyydestä. Ympäristösanan (1998) kehottaa niiden sijasta puhumaan ympäristöä vähemmän kuormittavista tuotteista ja toiminnoista.

Tiedollisen ohjauksen päämääriä ja periaatteita kuvattaessa on edellä nousut toistuvasti esille vastuullisuuteen kasvattaminen, johon syvennyttään tuonempana kun käsitellään ympäristökasvatuksen tavoitteita ja päämääriä. Ympäristövastuullisuus on ympäristötietoisuuden tapaan kytketty kestävä kehityksen periaatteiden noudattamiseen, johon on sisällytetty tiedot, asenteet ja toiminta. Niinpä on perusteltua käyttää ympäristötietoisuutta ja -vastuullisuutta merkityssisällöltään samaa tarkoittavina. Kun alamme puhua ympäristövastuullisuudesta tai vastuullisesta elämäntavasta, puhumme tavastamme elää, jolloin meillä on konkreettisesti arvoihin, tahtoon ja toimintaan kytkeytyvä kosketuspinta kestävä kehityksen edistämiseksi. Vastuullisuuden käsite ei ole sekään yksinkertainen, mutta sen avulla päästään ehkä paremmin toiminnan tasolle. Vastuullisuuden olennainen osa on ympäristövastuullisuus, ja toisaalta kaikki vastuullisuus edistää ympäristövastuullisuutta. Ympäristöeettistä keskustelua voidaankin jäsentää luontevimmin vastuun (responsibility) käsitteellä. Kun vastuun kaavaan nimetään sopivat muuttujat, saadaan toiminnallinen kuvaus (Uusitalo 1986; Hooker 1992; Niiniluoto 2000, 55–66): A on vastuussa X:stä B:lle Y:n perusteella eli kuka? mistä? kenelle? miksi? Vastuullisuus on vastuun ottamista tai

16 Analogiaa ympäristötietoisuuden käsitteelle voidaan hakea esimerkiksi käsitteestä 'kasvatustietoisuus' (educational consciousness), joka tarkoittaa kasvattajalla tietynä hetkenä olevien kasvatusta koskevien käsitysten kokonaisuutta. Kasvatustietoisuus on henkinen muodoste, ja sen laatu ilmenee kasvattajan toiminnassa. Kasvattajan teko tai toiminta on tietoinen, jos hän pystyy tajuamaan ne asiantilat, jotka voivat seurata vaihtoehtoisesti tekoa. Tietoinen teko on useimmiten intentionaalinen, tarkoituksellinen. Kasvatustietoisuus on jaettavissa tietoisuuteen kasvatuksen tavoitteista (tavoitetietoisuus), keinoista ja tuloksista. Näitä tietoisuuden lajeja syvempi on se kasvatustietoisuuden alue, joka sisältää näkemykset ihmisluonnon ja ihmisen kasvatettavuuden peruspiirteistä. (Hirsjärvi 1983, 76.)

kantamista, jostain asiasta tai "toisesta". Tehdään jotain jonkin tai jonkun hyväksi. Se sisältää myös selkeän pyrkimyksen johonkin päämäärään, prosessin tai matkan, jonka päätepiste ei ole tiedossa. Ei voi sanoa, että jossain tilanteessa se olisi saavutettu.

Ympäristötietoisuuden ja -vastuullisuuden käsitteitä voidaan havainnollistaa nostamalla esille etiikan ja moraalin, teorian ja käytännön, peruskysymysten välinen ero. (esim. Teräväinen 1990, 132.) Etiikassa eli teorian tasolla kysytään, mitkä ovat hyvän ja pahan, oikean ja väärän suhteet tai mikä on hyvän elämän perusta. Vastaavasti käytännön tason moraalisia kysymyksiä ovat, miten minä toimin tai teenkö sitä, mikä on hyvää.

3.5 Kooste antiikin arvoista kestäväan kehitykseen

Edellä on tarkasteltu arvoja, noita ihmisen toimintoja ohjaavia tiennäyttäjiä. Historiallisesta perspektiivistä koko valikoima näyttäisi seuraavalta: antiikin Kreikasta hyvyys, totuus, kauneus; kristinuskon myötä usko, toivo, rakkaus; keskiajalla edellisten rinnalle pyhyys; uudella ajalla ihmisarvo; Ranskan vallankumouksen nostamat vapaus, veljeys, tasa-arvo. Suomalaisten perinteiset perusarvot ovat olleet koti, uskonto ja isänmaa; 1900-luvun lopulla rinnalle tuli luonnon arvo ja kestävä kehitys. Suomalaisten arvoja ovat nyt maallistuneisuus, ääriyksilöllisyys, elämyksellisyys, arvojen suhteellisuus ja suvaitsevaisuus, polarisoituminen ja sirpaloituminen, terveys, perhe, mielenrauha, vakaa toimeentulo. Tulevaisuuden heikkoina signaaleina näkyvät usein ihmisoikeudet, yhteisvastuu, yhteisöllisyys, luonto, postmaterialismi, luottamus uskuntoon, kirkkoon ja ammattiyhdistysliikkeeseen.

Tulevaisuuden arvojen kärjessä nähdään sukupuolten tasa-arvo, itsensä toteuttaminen, luovuus ja mielenkiintoinen työ, yksilöllisyys, taloudellinen kasvu, teknologian hyväksyminen, huoli ympäristöstä, yrittäjyyden ja yrittävyyden vahvistuminen, kansallisen identiteetin arvostus, sosiaalinen oikeudenmukaisuus, moraalinen ja etiikan merkitys (ks. esim. Levomäki 2000).

Ihmisen perustarpeet, arvot ja henkilökohtainen luontosuhde yhdessä muodostavat kivijalan ympäristöajattelulle ja -käyttäytymiselle. Siksi niitä tarkastellaan tässä yhtenä kokonaisuutena. Seuraavassa yhteenvedossa halutaan korostaa kahta asiaa. Ensiksikin arvojen kehitystasot perustuvat ihmisen perustarpeisiin ja niiden tyydyttämiseen: korkeampien arvojen toteutuminen edellyttää alempien tietynasteista tyydyttyneisyyttä. Toiseksi kestäväan kehityksen ulottuvuuksia ja ihmisen luontosuhdetta suhteutetaan perusarvoihin. Luokitukseen on lisätty vallankäytön perustat taulukosta yksi.

Malli laajentaa ja syventää arvokeskustelua ympäristöhallinnossa ja laajemminkin yhteiskunnassa. Rajaton aineellinen kasvu rajallisessa tilassa on jo myönnetty mahdottomaksi, mutta henkisellem ja sosiaaliselle kasvulle tilaa on rajattomasti. Malli antaa myös ympäristöhallinnolle uudenlaisen tavan tarkastella paitsi yhteiskunnan myös omia arvojaan. Se mahdollistaa keskustelun analyyttisellä tasolla, jolloin voidaan pohtia syvällisesti hallinnon perustehtävää ja -käsitteitä, omia arvoperustoja ja luontoasenteita, joista käsin ympäristöhallinto instituutioina, organisaatioina, osastoina ja yksilöinä ajattelee ja toimii.

TAULUKKO 2 Ihmisen tarpeiden ja arvojen kehitysvaiheet

	Arvojen sisällöt	Kestävä kehitys ja ihmisen luontosuhde
I Fyysiset, biologiset tarpeet Elämän keskipiste: vatsa/toiminta, tekeminen Vallan perusta: energia ja voima, väkivalta	Aineelliset eli bioarvot: toimentulo, terveys, itsekkyyks, ahneus Fyysinen, aineellinen ruumiillinen minä Elämän tarkoitus: oma aineellinen hyvinvointi	Ekologinen kestävyys: luonnon talouden tasapaino eli luonnon toimeentulo ja terveys, elämän säilyminen maapallolla Utilismi: omistava hyötyajattelu, tuotantokeskeinen maailmankuva
II Psyykkiset tarpeet Elämän keskipiste: pää/tieto, tietäminen Vallan perusta: informaation ja tiedon tuottaminen	Henkiset eli psykoarvot: hyvyys, totuus ja kauneus, pyhyys ja pyhä, uskonnollisuus, usko, toivo ja rakkaus, itsensä toteuttaminen Henkinen minä, itsetietoisuus, itsetuntemus Elämän tarkoitus: oma henkinen kasvu, hyvä elämä ja onnellisuus, elämä itse	Kulttuurinen kestävyys: henkisesti uudistuva ja uudistava kehitys Syvälinen kriittinen arvokeskustelu välttämätön Humanismi: luonto henkisenä potentiaalina Mystisismi: luonnon pyhyys Naturismi: luonnon itseisarvo, eläin-, elämä- ja ekosysteemi-keskeisyys, luontokeskeinen maailmankuva
III Sosiaaliset tarpeet Elämän keskipiste: sydän/tunteet, tunteminen, tahto Vallan perusta: kommunikaatio, arvot ja yhteinen arvontuotanto	Sosiaaliset eli sosioarvot: koti, perhe, lähiyhteisö, isänmaa, maailma, vapaus, veljeys, tasa-arvo ja ihmisoikeudet, yhteisvastuu, yhteisöllisyys Sosiaalinen minä ja arvotietoisuus Elämän tarkoitus: toisten hyvän (elämän) edistäminen	Yhteiskunnallinen kestävyys: taloudellinen kestävyys, oikeudenmukaisuus Humanismi: ihminen näkee itsensä osana kaikkea, osallisena, vastuun kantajana Ympäristövastuulliset toimijat

4 YMPÄRISTÖVASTUULLISUUDEN EDISTÄMINEN KASVATUKSEN NÄKÖKULMASTA

Arvojen ja luontosuhteen ohella elämäntapaamme ohjaavat käsityksemme tiedosta, oppimisesta ja kasvatuksesta. Niissä heijastuu käsityksemme ihmisestä ja niihin kytkeytyvät muut kulttuuriset piirteet, yhteiskunnan organisoituminen, vallankäyttö, ajattelu- ja toimintatavat, keskustelukulttuuri ja kansalaisten osallisuus omissa asioissaan. Käsitykset ohjaavat myös julkishallintoa, jolla on omat erityistehtävänsä kulttuurinkantajana ja -vaalijana. Ne ohjaavat myös ympäristöpolitiikan kaikkia strategioita ja ohjauskeinoja.

Tässä luvussa ympäristövastuullisuuden edistämistä lähestytään kasvatustieteellisesti. Ensin kuvataan käsityksiä kasvatuksesta ja sen lähikäsitteistä. Ympäristökasvatukseen, -tietoisuuteen ja -vastuullisuuteen paneudutaan toiseksi ja kolmanneksi kuvataan ympäristövastuullisuutta ja kasvatuksen vaikuttavuutta tutkimuskohteena. Lopuksi kootaan kokonaismalli kasvatuksellisista paradigmoista.

4.1 Kasvatukselliset käsitykset ympäristövastuullisuuden perustana

Ilmiöinä kasvatusta, koulutusta, opetusta ja valistusta ovat yleisinhimillisiä. Kaikissa on kyse ihmisen kasvun ohjaamisesta. Sitä on ollut kaikkina aikoina kaikissa kulttuureissa. Toiminta on luonteeltaan tavoitteellista vaikuttamista toiseen ihmiseen. Se on vahvasti läsnä nykyisyydessä, mutta kantaa samalla aina mukanaan sekä menneisyyttä että tulevaisuutta, elää ikään kuin niiden rajapinnalla. Menneisyys on se perusta, jolle koko toiminta rakentuu. Tulevaisuus korostuu tavoitteissa. Ympäristöpolitiikassa kasvatuksellisuus on tiedollisen ohjauksen päätehtävä ja siksi lakiin ja dokumentteihin kirjattu.

4.1.1 Kasvatusta, opetusta, koulutusta ja valistusta

Aina on kasvatettu ja tultu kasvatetuksi. Kuitenkaan – tai ehkä juuri siksi – kasvatukselle ei ole olemassa eksaktia, yksiselitteistä, kaikkien hyväksymää määritelmää.

mää. Sen sijaan kasvatukselle voidaan antaa tunnusmerkkejä ja sen ominaislaatu voidaan luonnehtia ja kuvailla monin eri tavoin. Tällöin puhutaan erilaisista kasvatuskäsityksistä (conceptions). Niin tekee myös Ikonen (2000, 118-129)¹⁷, vaikka etsiikin myös määritelmää. Erilaiset käsitykset eivät ole yhteismitallisia, mutta silti jokin yksittäinen käsitteen kuvaus voi olla täsmällinen ja yksiselitteinen. Erilaisissa käsityksissä hahmotellut olennaiset tunnuspiirteet luonnostelevat kasvatusilmiön ydinolemusta, mutta tärkeämpää on luoda yhteinen perusta (tieteelliselle) kommunikaatiolle. Kasvatuksessa on kyse hyvin monimutkaisesta ilmiöstä ihmisten välisessä suhteessa ja kommunikaatiossa. Sen merkitys ei asetu tiettyyn oloon tai ilmiöön (kuten ei myöskään demokratia, valta, ennakkoluulo, indoktrinaatio, vihollinen, terroristi). Tällaiset käsitteet viittaavat tiettyihin pyrintöihin ja asennoitumisiin ja niihin sisältyy selvä arvolataus. Ne eivät myöskään viittaa pelkästään johonkin prosessiin tai ilmiötyyppiin, vaan ovat ikään kuin pieniä ohjelmajulistuksia. Silloin tärkeintä on erottelu hyvän ja pahan, toivottavan ja vältettävän välillä. Kasvatus on kulttuuri- ja arvosidonnaista ja sisältää itsessään myönteisen arvolatauksen. Niinpä se voi sinällään olla edustamansa kulttuurin kannalta vain hyvää ja oikeaa. Se suuntautuu aina kohti tiettyä päämäärää eli on intentionaalista toimintaa: sillä pyritään edistämään hyviä taipumuksia ihmisessä. Tällaisilla käsitteillä on jokin kantava idea, jonka ympärille niiden eri luonnehdinnat rakentuvat. Niiden merkittävin ominaislaatu on ”maailmaan suuntautumisessa”. Niinpä silloin ei olekaan tärkeintä itse määrittely, vaan se, mitä oheismerkityksiä sana kuljettaa mukanaan. Silloin sanan ominaismerkityksen ymmärtäminen edellyttää, että tunnistaa sen ohjelmallisen merkitysvivahteen, koska se sisältää itse ilmiöön tai asiaan viittaavan merkityksen ohella laajempia ohjelmallisia viestejä, joilla luodaan todellisuutta ja vaikutetaan. Aiempiin määritelmiin tukeutuen Ikonen kuitenkin määrittelee kasvatuksen tarkoittamaan *toimintaa ja järjestelyjä, jotka muokkaavat kasvatettavan käsityksiä, toimintaa ja/tai asenteita hyvänä ja/tai hyödyllisenä pidettyyn suuntaan --- ja josta käytetään nimitystä 'kasvatus'*.

Ikosen mukaan kasvatus viittaa toimintaan, jolla vaikutetaan kasvatettavan käyttäytymiseen ja jolla uskotaan olevan hyviä seurauksia. Loppuosa on tarpeen siksi, että *määritelmän oikeellisuutta ei voida arvioida muutoin kuin yhteisön sisällä käydyn keskustelun kautta*. On siis selvitettävä, millä oikeudella ja miksi tietty ilmiö nimetään juuri kasvatukseksi, koska se on yhteisössä vallitsevan arvomaailman ilmentymä. Siinä korostuu yhteisen merkityksenannon tärkeys, sillä kasvatus (vrt. viestintä) itsessään on mitä suurimmassa määrin merkityksenannon tuote ja riippuvainen aikakautensa kulttuuris-poliittisesta kontekstista. Vain tämä yhteinen merkityksenanto voi antaa lisenssin käyttää jostain toiminnasta nimitystä kasvatus. Tärkeimmäksi kriteeriksi nousee silloin, mikä on se ”hyvä”, johon toiminnalla väitetään pyrittävän. Niinpä päätehtäväksi nousee sen määrittelemisen, mitä pidämme hyvänä. Kun määrittely keskittyy siihen tapaan, jolla jokin ilmiö tunnustetaan ja tunnustetaan (kasvatukseksi), määritelmä ei enää olekaan lopputulos, vaan (kasvatusta koskevan) analyysin lähtökohta.¹⁸ Määrittelyssä edetään seuraavaksi kuvaukseen, jossa päästään myös eri käsitteiden välisiin suhteisiin.

17 Tähän kootun tiivistelmän taustalla ovat mm. seuraavat julkaisut: Hayakawa 1971, 222-231; Frankena 1973, 71-85; Lukes 1974, 26-27; Naish 1984, 141-153; Hirsjärvi 1985; Nurmi 1986; Billig 1987, 146-148 ja 1991, 122-138; Winch 1996, 25-30; Summa 1996, 67-68; Salonen 1997, 166-179; Hilpelä 1998; Zhang 1998, 13-31.

Kasvatus (education) inhimillistä toimintaa, jonka tarkoituksena on edellytysten luominen ihmisen monipuoliselle kehitykselle ja kasvulle. Kasvatuksessa, joka on kasvattajan ja kasvatettavan välistä vuorovaikutusta, on olennaista kasvuvoirikkeiden tarjonta ja säätely, joiden avulla muun muassa tietoja, taitoja ja kulttuuriperintöä välitetään. Kasvatus on yläkäsite, johon kuuluvat myös opetuksen ja koulutuksen käsitteet. Kasvatus on muuhun kulttuuriin ja inhimilliseen toimintaan sidoksissa ja sen piirteet määräytyvät kunkin yhteiskunnan rakenteen ja kehityksen mukaan. Yhteiskunnassa, sen alaryhmissä ja yksittäisissä kasvattajissa ilmenevistä arvostuksista riippuu mm. se, minkälaisiin kasvatuspäämääriin kulloinkin pyritään. Kasvatuksella on kaksi perustavanlaatuaista funktiota: toisaalta se on voimakkaasti yhteiskuntaa koossapitävä ja säilyttävä instituutio, koska juuri kasvatuksen avulla siirretään kulttuuriomaisuutta uusille sukupolville, toisaalta se on yhteiskuntaa uudistava instituutio, sillä kasvatuksen yhtenä keskeisenä päämääränä on edistää yksilöllisyyden ja ainutlaatuisuuden toteutumista jokaisessa yksilössä, mikä puolestaan vaikuttaa uuden kulttuurin syntyymiseen. (Hirsjärvi 1983, 72.)

Määritelmän keskeiset ydinkohdat ovat: toiminnan kohde ja päämäärä on ihmisen kasvu ja kehitys eli muuttuminen "paremmaksi"; toiminta on yhteiskunta- ja arvosidonnaista; toiminnalla sekä säilytetään olevaa että luodaan uutta kulttuuria; tarvitaan joku toimija, jonka arvoihin toiminta on sidoksissa; toiminta on lisäksi vuorovaikutteista. Kun toiminnan päämääränä on ihmisen kasvu ja kehitys, on tiedettävä suunta, johon sitä halutaan ohjata. Ehkäpä juuri tässä onkin modernin ympäristöpolitiikan, arvojen, kasvatuksen ja ympäristöviestinnän merkittävin leikkauspiste.

Kasvatuksen keskeisiin alakäsitteisiin kuuluu koulutus¹⁹. Koulutus ja sitä tarjoavat organisaatiot voidaan jakaa neljään kehitysvaiheeseen (Helakorpi 1999; ks. myös Engeström 1995). Kauimpana kehityksessä on ns. käsityöajan mestarioppipoika -koulutus. Sitten syntyi tayloristinen vanhan kovan kurin koulu(tus). Sen toiminta perustui luentomaisesti jaetun tiedon ulkoa muistamiseen ja kovaan kuriin. Koulutus oli joustamatonta ja ylhäältä ohjattua. Kaikille yhteisiä tavoitteita ja tasa-arvoa alettiin korostaa. Koulutuksen hallinto kehittyi ja keskittyi. Kol-

18 Samalla tavalla tapahtuu merkityksenanto ja käsitteen määrittely myös ympäristöpolitiikan strategioissa ja ohjauskeinoissa eri kulttuureissa ja aikakausina. Kasvatuksen käsitteen analyysi antaa mahdollisuuden luvun 2 uudelleentulkintaan. Ympäristöpolitiikka on kuten kasvatukseen tavoitteellista välitöntä tai välillistä toisiin ihmisiin vaikuttamista. Se on vastuun ottamista – koko ympäristöpolitiikan perustaminenhan merkitsi vastuun ottamista julkishallinnolle. Samalla tavalla on tehty jo paljon aiemmin muilla politiikan aloilla, joista jokainen parhaiten tuntee koulutus- ja sosiaalipolitiikan. Mutta on hallittava myös vastuun asteittainen luovuttaminen kasvatettavalle tai toimijalle itselleen. Asiantuntijan ammattitaitoa onkin tunnustaa valmiudet vastuun kantamiseen ja sovittaa oma ohjaava toimintansa siihen. (vrt. Välijärvi 2000, 105–106.) Luvun 2.6 kokonaisuudessa pelkistyi, mitkä ovat ympäristöpolitiikan eri kehitysvaiheissa kansalaisille ja muille yhteiskunnan toimijoille asetetut odotukset ja mahdollisuudet osallistua vastuun kantamiseen.

19 *Ympäristökoulutuksella* tarkoitetaan yliopistoissa ja korkeakouluissa annettavaa teoreettisen ja käytännön tiedon varaan rakentuvaa koulutusta, joka tukeutuu ympäristöä käsitteleviin tieteisiin ja ympäristötutkimukseen ja joka antaa valmiudet ottaa ympäristökysymykset huomioon työtöhtävissä (Kansallinen... 1992, 16). Ympäristösanasto (1998, 125) täsmentää ympäristökoulutuksen käsittämään ympäristöön ja ympäristönsuojeluun liittyvien kysymysten ja ilmiöiden opetusta lähinnä yliopistoissa, korkeakouluissa, ammattioppilaitoksissa ja yrityksissä. Määritelmien mukaan koulutuksella siis annetaan ammatillisia valmiuksia, kun kasvatus kytketty selkeämmin ihmisen koko persoonan kehittymiseen.

mas vaihe oli tulospainotteinen markkinaohjattu koulu(tus), jota leimasi tässä ja nyt (Just On Time, JOT) -periaate. Alettiin laatia laatujärjestelmiä ja tulostavoitteita. Joustavuus, yksilöllisyys ja oppilaskeskeisyys lisääntyivät. Nyt puhutaan innovatiivisesta verkosto- ja tiimikoulu(tukse)sta, joka on selvästi edeltäjiään joustavampaa ja yhteisöllisempää ja kehittyi edelleen siihen suuntaan. Sille on tyypillistä itseohjautuvuus ja yhteinen tietäminen. Se ei vain seuraa yhteiskunnan muutoksia, vaan aktiivisesti kehittää niitä. Koulutus on tulevaisuusorientoitunutta ja perustuu elinikäisen oppimisen ideologiaan. Siinä korostuu oppiminen muualla kuin koulussa. Koulutuksen perustana ovat verkostot, asiantuntijaryhmät, sisäiset tiimit, avoimet ja yksilölliset oppimisojelmat, erilaiset projektit ja kehittävä työote, jossa kehittämiskohteet ovat omassa työssä. Uusi koulu(tus) nähdään suurena haasteena kouluttajille, sillä se edellyttää muun muassa dialogimaista kehittävästä työtetä ja yhteisen tietämisen taitoja. On kyettävä olemaan empaattinen ja reflektiivinen, yksilöllisen kehityksen tukija ja motivoija. Kouluttaja on myös itse oppija, joka koko ajan kehittää omaa asiantuntemustaan. Kouluttajalta edellytetään neljänlaista asiantuntemusta: substanssiosaamista eli ammattispesifiä taitotietoa, tieteellistä eli kehittämisoosaamista, organisaatio- eli yhteisöosaamista sekä opetus-oppimis- ja koulutusprosessin hallintaa. (ks. myös Helakorpi, Juuti & Niemi 1996; Helakorpi & Olkinuora 1997; Helakorpi 1999; Kaikkonen 1994, 37–44.)

Edellä todettiin koulu(tukse)n ulkopuolisen oppimisen lisääntyvän. Kasvatusta ja koulutusta voidaan tarkastella sen mukaan, mistä lähteistä tieto tai oppisisällöt saadaan. Tällöin oppiminen voi olla formaalista, nonformaalista tai informaalista (LaBelle 1982, 159–175; Coombs 1985, 83–97). *Formaalinen* eli muodollinen oppiminen on organisoitua, systemaattista ja tarkoituksellista ja tapahtuu koululaitosjärjestelmän sisällä varhaiskasvatuksesta yliopistoon. *Nonformaalinen* oppiminen täyttää samat kriteerit, mutta tapahtuu järjestelmän ulkopuolella erilaisissa ja toisistaan riippumattomissa koulutus- ja oppimistilaisuuksissa. Tätä edustaa myös ympäristöhallinnon tarjoama koulutus erilaisille kohde-ryhmille. Nonformaalista on myös hallinnon monimuotoinen kasvatuksellinen konsultointi, koordinointi ja kehittäminen. Siinä voi nähdä piirteitä tulospainotteisen ajattelun markkinaohjatusta koulu(tukse)sta. *Informaalinen* oppiminen edustaa innovatiivista verkosto- ja tiimikoulutusta. Se on elinikäistä, tapahtuu eri kanavien, kuten perheen, sosiaalisten verkostojen, median tai tietoverkkojen kautta kotona, koulussa, työssä, harrastuksissa. Tämän oppimisen osuus ja painoarvo oppimisessa kasvaa koko ajan. Siinä on ympäristöhallinnolla roolinsa mediatiedotuksen ja muun verkkoviestinnän kautta, mutta ehkä vielä tärkeämpi merkitys on perinteisiin ohjauskeinoihin sisään rakentuvissa kohtaamis- ja vuorovaikutustilanteissa.

Koulutuksen ohella kasvatuksen alakäsitteisiin kuuluu opetus²⁰. Se on ”kasvatustavoitteista johdettavaa tarkoituksellista ja suunniteltua opettajan ja oppilaiden välistä sosiaalista, vuorovaikutuksellista toimintaa, jonka tarkoituksena on luoda oppilaille edellytykset oppimisen avulla tavoitteiden saavuttamiseen” (Lahdes 1997, 14). Vielä voimakkaammin tarkoituksellisuutta korostaa Yr-

20 Suomalaisessa didaktiikassa kasvatusta ja opetusta on usein pidetty synonyymeinä, vaikka sisällöt ja käyttötilanteet ovatkin vaihdelleet. Siten opetuksellakaan ei pitäisi edistää mitään tahansa oppimista. (Uusikylä & Atjonen 1999, 21; Pitkäniemi 2000, 443–455.)

jönsuuri (1993, 28), joka kutsuu opetukseksi kahden ihmisen yhteistä intentionaalista toimintaa. Siinä toisen intentiona on oppia tietty sisältö ja toisen auttaa toista oppimaan. Määritelmiä voidaan pitää kattavina ja moderneina, sillä ne ovat kehittyneet 1970-luvun määritelmistä (Pitkaniemi 2000, 443–455; ks. myös Anderson & Burns 1989, 7–9).

Valistuksesta²¹ käsitteenä ollaan monta mieltä ja usein siinä nähdään vanha-kantainen ja autoritaarinen lataus. Tässä tukeudutaan Immanuel Kantin (1799) valistuksen määritelmään, jonka mukaan *kansalaisen toiminnan subjektiivinen maksiimi on oman, itsenäisen järjen käyttö*. Valistus on ihmisen ulospääsemistä itseaiheuttamastaan alaikäisyyden tilasta. Tällainen alaikäisyys merkitsee kyvyttömyyttä käyttää omaa järkeään ilman toisten johdatusta. Itseaiheutettua tämä alaikäisyys on silloin, jos syynä ei ole järjen puute, vaan päättämisen tai rohkeuden puute sen järjen käytössä. Kant pani toivon suuren yleisön valistumiseen, koska joukossa aina olisi yksilöitä, jotka uskaltavat vapautua ja alkaa ajatella itse ja ovat näin esimerkkinä muille. Valistuminen vaatisi vain vapautta asettaa järjensä julkiseen käyttöön. Vaatimus edellyttäisi kaiken yhteiskunnallisen ja poliittisen vallankäytön alistamista julkiseen kontrolliin. Vain näin löydettäisiin moraalisesti kestäviä ratkaisuja.

Kantin ympäristöetiikka lähtee ihmiskeskeisyydestä, mutta pitää luonnon kunnioitusta ihmiskunnan historiallisen ja moraalisen kehityksen kannalta välttämättömänä osatekijänä. Kantilainen järjen käyttö sisältää siis laajakatseisen näkemyksen ihmisen perusarvoista, eettisestä hyväntahtoisuudesta ja intressittömästä luontoon suhtautumisesta, jossa luonnon itseisarvoisuus tulee selvimmän esiin estetiikassa. Hän ei näe estetiikan ja etiikan välillä kuilua, vaan näkee ne toisiaan tukeviksi. Luonnon esteettisyys ja eettisyys ylentävät ihmistä ja syntyy kriittinen moraalinen asenne arkiseen egoismiin nähden. Kant korostaakin luontosuhteen laajaa yhteiskunnallista ja kulttuurimerkitystä. (Väyrynen 1996, 65–87.) Ympäristöhallinnon sairislainen empaattisen vaikuttajan ihannerooli voisi parhaimmillaan toteuttaa juuri kantilaisen järjen vapauttamista, ihmisen esteettis-eettistä ylentämistä ja ympäristön arvojen esilläpitämistä. Tällaisella toiminnalla ympäristöhallinto parhaimmillaan voisi edistää yhteiskunnan toimijoiden, yksilöiden, yritysten ja yhteisöjen empowermentia²² eli voiman tai vallan tunnetta, jolla he itse ovat mukana toteuttamassa omaa elämäänsä ja omia asioitaan koskevia päätöksiä, kantamassa itse vastuuta ympäristöstä.

21 *Ympäristövalistukseksi* määritellään tavallisimmin yhteisöjen välittämä ympäristötietous, jolla pyritään vaikuttamaan ihmisten ympäristötietoisuuteen (Kansallinen... 1992, 16). Leinonen ja Ruuhijärvi (1983) vertailevat ympäristökasvatusta, -koulutusta ja -valistusta. Kasvatus ja koulutus tuottavat tulosta hitaammin ja suuntautuvat tulevaisuuteen. Niissä pyritään ajanmukaisella ja oikealla tiedolla muuttamaan asenteita ympäristönsuojelulle myönteisemmiksi ja havahduttamaan ihmisten aiheuttamien elinympäristömuutosten huomaa-miseen. Valistuksella sen sijaan herätetään ihmiset pysähtymään ympäristökysymysten äärelle tässä ja nyt. Vasta tällaisen herätyksen jälkeen asenteiden muuttaminen katsotaan mahdolliseksi. Toisaalta valistus on nähty hyvinkin pitkäjänteisenä toimintana (esim. Kansanvalistusseura, terveystoiminta, raittiusvalistus).

22 Olen havainnut puhuttavan muun muassa valtaistumisesta ja valtauttamisesta, jotka ovat ehkä lähinnä tarkoitettua merkityssisältöä. Sen sijaan valtuuttaminen ei mielestäni vastaa tarkoitusta. Käsitteelle ei ole suomenkielistä vastinetta, vaikka nimenomaan ympäristökasvatuksesta nykyisin ei enää monikaan puhu puhumatta empowermentista. Käsite valtaa alaa myös viestinnän moderneimmissa kehitysvaiheissa (esim. Culbertson & Chen 1997; Lehtonen 1998b, 119–142). Tässä jälleen kasvatus ja viestintä kohtaavat.

4.1.2 Kasvatusajattelun kolme paradigmaa

Kasvatuksen ja siihen kiinteästi liittyvien tiedon ja oppimisen käsityksistä on vaikiintunut eri aikoina erilaisia toisiinsa nojaavia tulkintoja. Seuraavaksi näitä ajan saatossa muovautuneita näkemyksiä luonnehditaan kolmena paradigmana, joista käytetään tässä nimityksiä empiristinen, konstruktivistinen ja rekonstruktivistinen tulkinta²³, vaikka muunkinlaisia nimityksiä on käytössä.

Empiristinen, usein myös *positivistinen* tulkinta, on perinteisin. Tiedon käsityksessä korostetaan tiedon hankintatapana empirismää²⁴, jossa nojataan ulkopuolelta saataviin aistihavaintoihin. Tieto ja sen myötä todellisuus on ihmisen ulkopuolella, kaikille samanlaista, universaalia, determinististä, loogisesti luonnonlakien mukaan järjestynyttä. Se koostuu mieluiten numeerisista objektiivisesti ja kvantitatiivisesti mitattavista faktoista, joita yhä tarkemmin tutkimalla palapelin palat loksahavat paikoilleen ja ihminen voi muodostaa kokonaiskäsityksen todellisuudesta ja itsestään. Ihmisten käyttäytymistä pyritään kvantifioimaan eli määrällistämään. Tutkimusmetodologiassa korostetaan kokeellisuutta, jossa muutujia manipuloidaan ja kontrolloidaan. Hypoteeseja testataan empiirisesti ja haetaan yleistyksiä, jolloin huomio keskitetään tutkimusmenetelmän validiteettiin, reliabiliteettiin ja tilastotieteelliseen tarkkuuteen. Ratkaisevaa on tiedon määrä, jolloin ongelmat ratkeavat, kun vain tiedetään tarpeeksi paljon.

Kasvatus ja tulkinta ihmisen käyttäytymisestä perustuu behavioristiseen oppimisteoriaan, jonka taustalla on ns. SR-teoria. Oppilaan rooli on tiedon vastaanottaminen ja kokonaisuuksien rakentaminen yksittäisistä tiedon palasista ja omista havainnoista alhaalta ylöspäin etenevän prosessin kautta. Siksi oppisisällöt hajotetaan pieniin yksiköihin. Valta on opettajalla, jonka rooli on tietää faktoja ja siirtää niitä oppilaille. Oppiminen nähdään tiedon määrällisenä lisääntymisenä, jota autetaan mekaanisilla harjoituksilla. Oikeita suorituksia palkitaan, vääristä rangaistaan tai ne sivuutetaan nopeasti, jotta ne unohtuisivat. Toiminnan älyllinen ja sen myötä myös moraalinen vastuu on siis siirretty pois oppijalta (vrt. ympäristöpolitiikan eri ohjaukset luvussa 2.3).

23 Paradigmat ovat emergentisiä, kuten totesimme jo aiemmin (luku 2.6). Paradigmojen kuvauksessa käytettyjä lähteitä: Berger & Luckmann 1966; Galperin 1969; Watson 1970; Miettinen 1982; Venkula 1987, 1988; Hautamäki 1988; Voutilainen, Mehtäläinen ja Niiniluoto 1989; Rauste-von Wright 1991; von Glasersfeld 1995, 3–15; Rauste-von Wright & von Wright 1997; Gronow & Töttö 1996, 262–329; Sahlberg 1996, 1998; Kumpulainen & Mutanen 1999, 5–17; Tynjälä 1999. Kokonaisvaltaisimmin niitä ovat tarkastelleet australialaiset Robottom (1985) sekä Robottom ja Hart (1993) ympäristökasvatuksessa, jossa paradigmoja on käytetty lukuisina sovelluksina (esim. Käpylä 1995, 24–39; Hassard 1999, 58–82; Pulkkinen 2000; Launonen 2000; Hentunen 2001, 189–199). Empirismin merkittävimpiä vaikuttajia ovat mm. Thorndike, Skinner, Bloom, Locke, Bacon, Hungerford, Peyton, Wilke. Konstruktivismia edustavat mm. Piaget, Barlett, Dewey, Pestalozzi, Schwab, Kohlberg, Vygotsky, van Matre. Rekonstruktivismiin edustajina voidaan mainita Rousseau, Maslow, Rogers, Elliot.

24 Empirismi palveli hyvin 1960–70 -lukujen ja vielä -80 luvunkin mittavia koulu-uudistuksia ja niiden tutkimista. (ks. Ahonen 1998, 23–34.) Tarve tyydyttyi 1980-luvulla ja kouluhallinnossa ja tutkijapiireissä alettiin kaivata tieteen metodologista avartumista ja paneutumista laajempiin sisällöllisiin kysymyksiin. Kasvatustieteilijät alkoivat kiinnostua sosiologiassa esiin nousseesta sosiaalisesta konstruktivismista. Toimiessani tutkijana ja kiertäessäni kouluttamassa opettajia uuteen ajattelutapaan koin murroksen suurena ilona ja innoittajana. Tutkijoiden enempää kuin kasvattajienkaan valtakulttuuri ei vielä silloin ollut innoissaan, pikemminkin hämmentynyt niin kuin tuulen alkaessa kääntyä useimmille käy. Tietty osa opettajakunnasta kuitenkin tarttui heti uuteen ja vei kentällä muutosta eteenpäin (vrt. Kantin valistusate edellä).

Behaviorismin pahin puute onkin nähty siinä, ettei se ota huomioon tiedon vastaanottajaa, kohtaajaa, käsittelijää tai oppijaa eikä hänen aiempia kokemuksiin, motiivejaan tai henkilökohtaisia tietorakenteitaan. Teorian mukaisesti arviointi on keskittynyt yksittäisten konkreettisten ulkoisten suoritusten kontrollointiin. Näin ollen teorian mukaiset opetusikäytännöt ovat itse asiassa estäneet laajemman ymmärryksen ja ajattelun kehittymistä (esim. Lehtinen ym. 1989). Erityisesti kognitiotieteilijät ovat osoittaneet tämän oppisuunnan harhaksi. Heidän mukaansa ihminen jäsentää maailmaa jo havaintoja tehdessään ylhäältä alaspäin, kokonaisuuksista ja omista prosesseistaan käsin (esim. Rauste-von Wright & von Wright 1997; Haapasalo 1997, 63–65). Yhä useammat asiantuntijat alkavat olla sitä mieltä, että opetus epäonnistuu juuri tämän harhan vuoksi (esim. Burbules & Linn 1991, 227–242; Davis ym. 1993, 627–636).²⁵

Ympäristökasvatuksessa korostuu tieto ympäristöstä ja oletus, että ympäristöä koskevaa tietoa lisäämällä lisääntyy ympäristövastuullinen käyttäytyminen. Ongelmien ajatellaan ratkeavan, kun vain tiedetään tarpeeksi paljon luonnosta ja ympäristöstä ja niiden pilaantumiseen vaikuttavista tekijöistä.²⁶

Konstruktivistinen tulkinta on noussut perinteisen empiristis-behavioristisen ajattelun haastajaksi. Siinä korostetaan tiedon vastaanottajaa ja käyttäjää. Oppimisessa ei silloin ole kyse tiedon siirtymisestä, vaan oppijan omasta konstruointiprosessista, jossa hän itse rakentaa omaa tietoaan omalla ajattelullaan ja ymmärryksellään. Näin aiempi SR-teoria täydentyi nostamalla tarkastelun keskiöön oppivan yksilön, oppijan, oppimisen subjektin. Tämä organismin (O) lisääminen synnytti S-O-R-teorian, jossa oppijan henkilökohtaiset ominaisuudet, tarpeet, motiivit, aiemmat kokemukset ja tiedolliset rakenteet ratkaisevasti ohjaavat sekä toimintaa että ulkoisesta maailmasta tehtyjä havaintoja. Vaikka painopiste onkin yksilössä, viime aikoina on alettu korostaa myös sosiaalisen kontekstin merkitystä oppimisessa. Toiminta on yksilön ja ympäristön monentasoista vuorovaikutusta. Palautetieto ohjaa koko ajan yksilön toimintaa erilaisina tilanteiden tekijöinä, joita usein määräävät laajemmat yhteiskunnalliset ja kulttuurille ominaiset tekijät. (ks. esim. Hautamäki 1988; Lehtinen ym. 1989.)

Tieto ei ole niinkään yksilön ulkopuolella tuotettua ja sieltä omaksuttua "totuutta" kuin yksilön omista sosiaalisissa ja kulttuurisissa suhteissa syntynyt tapa kommunikoida. Oppimisesta tulee dynaamista, kun aikaisemmat kokemukset ja uudet tiedot pääsevät vuorovaikutukseen sekä keskenään että ympäristön kanssa. Opettamisen tehtävänä on luoda oppijalle toimintakulttuuri, joka mahdollis-

25 Toisaalta positivismia/empirismiä on arvosteltu osin aiheettakin. Tästä on seurannut vasta-reaktioita, joissa korostetaan sen hyviä puolia (esim. Töttö 2000; Keranto & Luoma 2001, 93–97). Tämän perinteisen paradigman ja ns. uudempien välillä on valinnut selkeä tutkimusmenetelmällinen jako kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimuksen puolustamisessa. Niitä ei kuitenkaan ole syytä nähdä toisensa poissulkevinä, vaan täydentävinä.

26 Ympäristöhallinnossa empiristinen paradigma elää selkeimmin perinteisissä oikeudellis-hallinnollisissa lupa- ja suunnitteluohjauksen menetelmissä. Tulkinta kuvaa lähinnä EU-santarin roolia (Sairinen ym. 1999; ks. luku 2.6) eli byrokraattista järjestelmää, jota ohjaavat hierarkia ja muodolliset ulkoa ohjautuvat säännöt. Asema hierarkiassa ja sen tuoma valta voivat painaa enemmän kuin asiantuntemus. Toimintaa jatketaan rutiinimaisesti, vanhojen kaavojen mukaan. Päätösten teossa ei tarvita tietoa siitä, millaisiin arvolähtökohtiin ne lopulta perustuvat, ei myöskään niiden perimmäisiä päämääriä, toteaa Sairinen. Empirismi näkyy luonnollisesti ympäristöhallinnon arjessa. Siitä teki havaintoja myös Lehmus (2000b) ympäristöviranomaisten työtä seurattessaan. Se merkitsee muun muassa yksisuuntaisen tiedon jakamista, mikä näkyy lainsäädännössä, hallinnon strategioissa ja toimintaohjelmissa, kuten todettiin luvussa 2.

taa vuorovaikutteiset ja refleksiiviset oppimisprosessit, sekä ylläpitää, tukea ja arvioida niitä. Erityisesti ympäristökasvatuksessa on omakohtaista kokemista ja itse tekemistä korostettu, käytetty paljon ja pidetty erityisen hedelmällisenä toimintatapana.

Vastavuoroisuus mahdollistaa asian näkemisen eri perspektiiveistä. Tasa-veroisen vuorovaikutus mahdollistaa tiedollisten konfliktitilanteiden syntymisen siihen osallistuvien välillä. Tällainen vuorovaikutus ja siitä kenties seuraava tiedollinen konflikti muuttaa osapuolten ymmärrystä asiasta, mikä taas vie yksilöiden kehitystä eteenpäin ja mahdollistaa uuden oppimisen. Konflikti tulee pyrkiä ratkaisemaan ja se taas edistää osapuolten tiedollista ja affektiivista kehitystä. (esim. Piaget 1954; DeVries 1997, 4–17.)²⁷

Rekonstruktivistisessa eli kriittisessä tulkinnassa tiedonkäsityksen perustana on erityisesti uuden ja aiemman tietämyksen ja kokemusten vuoropuhelu, joka nousee edellä kuvatuista konstruktivistisistä näkemyksistä. Siinä korostuu sisäinen vuoropuhelu itsensä kanssa ja vuoropuhelu, vastavuoroisuus eli dialektisuus ylipäättäänkin. Perustelujen vaatiminen korostuu. Perustelut liittyvät siihen, millaisia perusteita tiedolta kulloinkin edellytetään. Toisena ääripäänä nähdään tiedon kriittikön hyväksyminen, jolloin ei tehdä eroa edes tiedon ja informaation välillä, vaan mitä tahansa merkkiä pidetään tietona. Myös tiedon esittäjän auktoriteettiasema voi riittää takaamaan tiedon totuudellisuuden. Toisena ääripäänä vaaditaan perusteluja ja halutaan tietää, miksi asia on niin kuin väitetään. Perustelujen vaatiminen liittyy kriittisyyteen tiedon alkuperää, varmuutta, luotettavuutta ja sen esittäjää kohtaan. Kriittisyyteen liittyy siis myös valmius hylätä tiedollinen auktoriteetti, jos hylkäämiselle on perusteita. Totuudenmukaisuuden ohella kriittisyys edellyttää tiedon käyttökelpoisuutta. Rekonstruktivistinen, kriittinen käsitys tiedosta toisaalta edellyttää ja toisaalta vahvistaa dynaamisuutta, aktiivisuutta, kokonaisuuksien hallintaa, tiedon ja taidon eli tietämisen ja osaamisen yhdistämistä sekä tiedon arvostamista. (ks. esim. Voutilainen ym. 1989; Lehtinen ym. 1989; Gough 1993; Koskiaho 1993; Robottom & Hart 1993, 1995; Käpylä 1994, 7–17; van Matre 1998.)

Tällaisessa kasvatuksessa opettajan, kasvattajan tai muun vaikuttajan (vrt. ympäristöhallinto) antama henkilökohtainen malli on erityisen tärkeä. Opettajan on kyettävä luomaan tilanteita, joissa erilaisia käsityksiä, myös hänen omiaan, asetetaan avoimesti kritiikille alttiiksi. Oppimisteoria on rekonstruktivistinen. Oppimisprosessissa oppija konstruoi, muotoilee ja tulkitsee kohtaamaansa tietoa uudelleen omien lähtökohtiensa, tietorakenteidensa ja ajatusmalliensä mukaisesti. Tästä syntyy dialektisuus. Kasvatukselle asetettujen tavoitteiden rooli nähdään

27 Mitä tällainen ymmärtävä ja toimintaan nojaava käsitys tiedosta ja oppimisesta sitten voi merkitä ympäristöhallinnolle? Se voisi merkitä tarvetta Sairisen ym. (1999) konsultin ja ekologisen opettajan skenaarioiden vahvistamiselle, joita tietoisesti ja harkiten hyödyntäen EU-santarmista voisi parhaimmillaan kehittyä empaattisen vaikuttajan ideaaliksi todettu rooli. Konstruktivistiseen paradigmaan perustuvan toimintakulttuurin tarve näkyy kuitenkin käytännön arjessa päivä päivältä selvemmin. Erityinen tarve nimenomaan ympäristöhallinnossa tulee sen muista hallinnonaloista poikkeavasta perustehtävästä. Virkamiesten - ja muiden yhteiskunnan toimijoiden - tieto-, oppimis- ja kasvatuskäsitysten näkyviksi tekeminen auttaa ymmärtämään toiminnan ja muutostarpeiden perusteita. Muutosta vievät jo eteenpäin muun muassa julkisuuslaki sekä uudet maankäyttö- ja rakentamislaki ja ympäristönsuojelulaki, jotka edustavat koko lainsäädännössämme uudenlaista ajattelu- ja toimintatapaa.

kriittisesti ja arvoihin sitoutuneena, siis ideologisena. Opetuksella kehitetään oppijan kykyä arvioida tiedon luotettavuuden astetta. Oppija tuottaa omassa oppimisprosessissaan uutta tietoa, jolloin opettajan tärkein rooli on olla oppimisen ohjaaja ja kanssaosallistuja, joka itsekin on oppimassa. Peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa korostetaan tavoitetta kehittää oppilaissa monin tavoin sellaisia asenteita ja valmiuksia, jotka luovat edellytykset toimia aktiivisena, kriittisenä ja vastuuntuntoisena kansalaisyhteiskunnan jäsenenä (Opetushallitus 1994c, 14).

Ympäristökysymysten ratkaisemisessa nähdään ainoaksi ratkaisuksi kansalaisten laaja, tasaveroinen ja kriittinen osallistuminen ympäristökeskusteluun. Tämä edellyttää, että yhteiskuntatieteellistä ympäristötutkimusta ja seurantaan tehostetaan ja että tulokset saatetaan kansalaisten tietoon kunkin kohderyhmän tarvitsemassa muodossa. Monien ongelmien yhteiskuntatieteelliset taustat kuitenkin tunnetaan huonosti tai niitä ei edes haluta selvittää tai ratkaista. Ympäristöongelmien ratkaiseminen riippuu siis kansalaisten yleisistä mahdollisuuksista ja halusta osallistua yhteiskuntapolitiikkaan. Ympäristökeskustelu tulisikin laajentaa syvältä luotaavaksi kulttuurikriitikiksi. (Wahlström ym. 1992, 351; myös Kantin valistusajatus; ks. myös luku 2.2.) Sama näkökulma on Fettermanilla (1994, 1-12), joka korostaa, että tutkijan tehtävä on opettaa tutkittavia arvioimaan itse omaa toimintaansa. Silloin arviointi yleensä ja vaikuttavuuden arviointi erityisesti ovat oleellinen osa koko tapahtumaa eikä irrallinen ulkopuolinen asia.

Kulttuurinen kompetenssi edellyttää arvo-osaamista eli kykyä tehdä perusteltuja arvovalintoja ja monenlaisia valintojensa uudelleenarviointeja. Arvo-osaminen tarkoittaa paitsi kykyä ymmärtää omia tarpeitaan myös sitä, että koetamme päästä selvytyteen toimintaamme ohjaavista päämääristä eli arvoista ja arvotuksista ja asetamme ne kriittisen arvioinnin avulla hierarkiseen järjestykseen. Näin syntyvät arvohierarkiat tarjoavat mittapuun jokapäiväistä elämäämme varten. Joudumme jatkuvasti tilanteisiin, joissa olisi syytä arvojemme järjestyksen tarkistamiseen. (esim. Pitkänen 1996, 28-37.) Tarvitaan siis reflektiokykyä, kykyä itsensä, oman ajattelunsa ja omien toimintatapojensa arviointiin. Silloin myös toiminnan tuloksellisuuden ja vaikuttavuuden arvioinnissa tärkein kohde onkin oma toiminta ja sen perusteet. Fetterman (1994, 1-12) näkeekin, että evaluaatio eli arviointi tulee kohdistaa ohjaamaan itsemääräytymistä (self-determination) ja tärkeintä on auttaa ihmistä auttamaan itseään. Tällöin tärkeintä on asettaa tavoitteita, suunnitella toimintaa, identifioida ja löytää tarvittavat voimavarat, tehdä valintoja, arvioida toiminnan vaikutuksia lyhyellä ja pitkällä aikavälillä sekä olla päämäärätietoinen tavoitteisiin pyrkimisessä ja ristiriitojen ratkaisemisessa.

Edellä kuvattuja kolmea paradigmaa voidaan pelkistää soveltaen Sarjan (2000, 13-32, Caseen 1996 perustuvaa) jäsenystä vuorovaikutuksellisuudesta. Malli on sovellettavissa minkä tahansa oppivan organisaation toimintatapojen kriittiseen arviointiin. *Didaktisen oppimisen* teorioissa korostuu empirismi, johon liittyvän behavioristisen (SR) oppimisteorian läpimurto ajoittui Suomessa 1950-luvulle. Tällaisessa toiminnassa vallitsee yksisuuntainen, epäsymmetrinen, monologinen tiedonvälitys. Vuorovaikutuksessa osapuolet eivät ole keskenään tasaveroisia, vaan toinen osapuoli on toisen toiminnan kohteena. Valtasuhteet estävät tai rajoittavat dialogisen vuorovaikutuksen syntyä. Valtaa pitävä osapuoli valitsee aiheet ja ohjaa niiden käsittelyä ja tulkintaa, jolloin jaetun tiedon ja tie-

tämyksen kehittyminen estyy. Kohteena oleva osapuoli passivoituu eikä voi sitoutua jaetun tietämyksen rakentamiseen valtasuhteen aiheuttamien rajoitusten vuoksi.

Tätä ajattelutapaa alkoi syrjäyttää 1970-luvulla kognitiivinen oppimissuuntaus. Se aloitti kehityksen kohti 1980-luvulla yleistynyttä konstruktivismia eli *itseohjautuvaa oppimista*, jossa kokemusperäiset tulkinnat todellisuudesta nousevat tärkeiksi uuden tiedon tuottamisessa. Ulkoisesta todellisuudesta syntyviä sisäisiä tulkintoja testataan sekä itse omien aiempien tulkintojen kanssa että vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Tärkeäksi muodostuu yhteyksien rakentaminen ulkomaailman ja ihmisen omien sisäisten tietorakenteiden välille. Toiminnassa korostuu jokaisen yksilön oma ääni.

Kolmannessa vaiheessa voidaan puhua *sosiaalisesta oppimisesta*. Siinä voidaan erottaa useita eri oppisuuntia. Tyypillistä niille on keskittyminen käytännön toimintojen laaja-alaisiin tavoitteisiin. Oppimisessa tai muussa toiminnassa on kyse useiden yhdessä toimivien yksilöiden kokemusten uudelleen konstruoinnista (rekonstruoinnista) eli uuden tiedon yhdessä tuottamisesta. Ryhmän jäsenet pyrkivät arvioimaan esitettyjä perusteita ja saavuttamaan tällaisen reflektiivisen dialogioppimisen kautta yhdenmukaiset perusteet ja yhteisymmärryksen. Tunnistessaan toistensa esittämiä vaihtoehtoisia käyttöteorioita, ryhmän jäsenet pysyvät uudelleenmuotoilemaan ja -tulkitsemaan omia aiempia tulkintojaan ja merkitysperspektiivejään. Näin sosiaalinen oppiminen merkitsee asteettaista siirtymistä ulkoisesta dialogista dialogiin itsensä kanssa. Sosiaalinen dialogi yhdentää ihmistä maailmaan ja muihin ihmisiin ja luo jaettua ymmärrystä. (Sarja 2000, 24–25.) Tällaisessa vuoropuhelussa osallistujia yhdistää yhteinen toiminnan kohde, jonka edistämiseen siinä mukana olevat suuntautuvat.

4.2 Ympäristökasvatuksen synty ja tarkoitus

Ympäristökasvatuksen historiallista taustaa sekä käsitettä, päämääriä ja periaatteita kuvataan laajasti siksi, että kuvaus valaisee ja auttaa ymmärtämään kaikkien ympäristöpolitiikan ohjauskeinojen kehitystä ja edellytyksiä edistää ympäristövastuullisuutta.

4.2.1 Kehitys luonnonsuojeluopetuksesta ympäristökasvatukseksi

Suomalainen ympäristökasvatus on alkanut aatteellisesta luonnonsuojelusta. Ensimmäisenä luonnonsuojeluopetuksen puolestapuhujana mainitaan usein Snellman. Kouluihin luonnonsuojeluopetus tuli maalaiskansakoulun opetussuunnitelman myötä (Komiteanmietintö 1925; Aho 1987). Ympäristö- ja kotiseutuopetukseen sisällytettiin silloin eettiset arvot kuten säälliväisyys eläimiä ja kasveja kohtaan. Myöhemmissä opetussuunnitelmissa korostettiin luontoretkien merkitystä ja luonnonsuojelusääntöjen opettamista. Alkuopetuksen ja alakansakoulujen kehittämisen alkuaikojen merkittävimmän vaikuttajan, ansioituneen kasvatustieteilijän Aukusti Salon ajatukset ovat vieläkin monelta osin ajankohtaisia. Hän julkaisi vuonna 1935 modernin kokonaisopetussuunnitelman, joka sisälsi runsaasti ympä-

ristöopetusta eli kotiseutuoppia. Hän korosti teoksessaan Suomalaisen kasvatuksen peruskysymyksiä (Salo 1945–1947) kokonaisopetusperiaatetta, oppilaan erilaisten taitojen ja tahdon kehittämistä sekä kaikin aistein tapahtuvan havainnoinnin ja toimintojen tärkeyttä. Koululla oli oma kasvitarha ja opetukseen kuuluivat askartelu, retket ja kotiseututuntemus. Uudistetulla oppiaineella nähtiin rajattomat mahdollisuudet ottaa huomioon yhteiskunnallinen, luonnontieteellinen, maataloudellinen, kulttuurihistoriallinen sekä terveyst- ja raittiusopillinen oppiaines. (Halila 1949, 67.)

Keskustelu kansainvälisen luonnonsuojelun laajentumisesta ulottui Suomeen 1950-luvulla. Alettiin puhua välttämättömien luonnonvarojen ja raaka-ainelähteiden kuten metsien, mineraalien ja vesien suojelemisesta väärinkäytöltä ja tuhlaamiselta. Samalla korostettiin jälleen luonnon ymmärtäväisen kohtelun korvaamatonta merkitystä kulttuuri-ihmisen aineelliselle hyvinvoinnille ja talouselämälle (Söyrinki 1954). Luonnonsuojelun vaihtuminen ympäristönsuojeluksi 1970-luvulla ei käynyt kivuttomasti, sillä ympäristönsuojelu-nimikettä yläkäsitteenä pidettiin harhaanjohtavana (Kalliola 1971; Leinonen 1981; Borg 1984). Käsitteenmuutosta seurasi myös luonnonsuojeluopetuksen muuttuminen ympäristönsuojeluopetukseksi ja sittemmin ympäristöopiksi. Sen muotoutumisessa oli merkittävä vaikutus maamme ensimmäisellä luonnonsuojeluviranomaisella, luonnonsuojeluvalvoja Reino Kalliolalla (1971), jonka julkaiseman ympäristönsuojelun osa-alueiden jaottelun pohjalta laadittiin opas koulujen ympäristönsuojeluopetukseen. Nykymuotoista ympäristökasvatusta oli siis aloittamassa silloinen ympäristöviranomaisen.

Vuosi 1970 oli Suomessa luonnonsuojeluvuosi, joka lisäsi kouluissa erilaisia aktiviteetteja. Vuoden 1972 Tukholman ympäristökonferenssi nosti ympäristökasvatuksen yhdeksi tärkeimmistä ympäristöongelmien ratkaisukeinoista. Käyttöön vakiintuikin ympäristökasvatus, environmental education. Käsitettä perusteltiin kasvatuksen opetusta laajemmalla merkityksellä sekä halulla päästä eroon suojelukäsitteen ympäristöä säilyttävästä merkityksestä (Leinonen 1975; Rikkinen 1983, 236–305). Tuolloin ympäristökasvatuksen tehtäväksi nähtiin sellaisten kansalaisten kasvattaminen, jotka ovat paitsi tietoisia suurista ympäristökriiseistä, myös kykeneviä selviytymään niistä (Disinger 1983). Opetussuunnitelmissa ei kuitenkaan vielä ollut ympäristökasvatusta, vaan ympäristöoppi, joka muodosti ensimmäisten kouluvuosien aikana reaaliopetuksen rungon (Komiteanmietintö 1970, 152). Tukholman konferenssin seurauksena Unesco käynnisti vuonna 1975 kansainvälisen ympäristökasvatusohjelman (IEEP), jonka tarkoituksena oli kehittää toimintamuodot ja sisällön suuntaviivat kansainvälisille ja kansallisille toimintaohjelmille. Myös erilaisia kokeiluohjelmia ja tutkimuksia käynnistyi. Lisäksi Unesco järjesti samana vuonna Belgradissa ympäristökasvatuksen work-shopin, jossa ympäristökasvatuksen päämääräksi esitettiin ympäristöstä ja sen ongelmista tietoisien kansalaisten kasvattaminen. Ympäristötietoisilla on tietoa, taitoa, asennetta, motivaatiota sekä moraalista vastuuta ongelmien ratkaisemiseen ja uusien ennalta ehkäisemiseen. Tbilisissä vuonna 1977 järjestetyn ympäristökasvatuskongressin suosituksissa julkaistiin ympäristökasvatuksen päämäärät, tavoitteet ja ohjaavat periaatteet kaikille ikäluokille sekä kouluissa että ulkopuolella. Tbilisin konferenssia varten myös Suomessa asetettiin toimikunta ehdotamaan tarpeellisia toimenpiteitä. (Komiteanmietintö 1973; Komiteanmietintö 1978; Disinger 1983; Rikkinen 1983; UNESCO 1985a ja b.)

Vuonna 1990 Suomen Unesco-toimikunta teki sopimuksen kansallisen ympäristökasvatusstrategian laatimisesta. Se on suunnitelma ympäristökasvatuksen sisällyttämisestä laaja-alaisesti koulutuksen ja viestinnän eri tasoille ja eri yhteisöjen toimintaan. Siinä on osoitettu myös ympäristökasvatuksen pahimmat puutteet ja kehittämistarpeet ja se sisältää kattavan katsauksen ympäristökasvatuksen ja -koulutuksen kehittymisvaiheisiin Suomessa. (Kansallinen... 1992; ks. myös Rikkinen 1983.) Käsitteenmuutos opetuksesta kasvatukseksi oli periaatteellisuudessaan merkittävä. Opetus nähdään yleisesti neutraalina, arvopaana ja kognitiivisesti painottuneena, kasvatus taas laajempänä, arvosidonnaista ja ihmisen kokonaispersoonallisuuteen liittyvänä. Käytännössä periaatteen toimivuus näyttää kuitenkin kyseenalaiselta. Jo alkuperäiseen ympäristö- ja kotiseutuopetukseen sisällytettiin eettisiä arvoja. Vastaavasti viime vuosikymmenien ympäristökasvatus on toistuvasti nähty sirpaleiseen nippelifaktatiiviseen keskittyväksi ja arvokasvatusta vältteleväksi. Käsitteet eivät siis aina ole niin ratkaisevia kuin sisällöt, jotka niille kussakin yhteiskunnallisessa kontekstissa aikakauden arvomaailman ja tieto- ja tiedekäsityksen mukaisesti annetaan. Ympäristökasvatus, joka antaa ihmiselle pelkästään tietoa ympäristöstä, kehottamatta tekemään muutoksia omassa elämässään, ei ole ympäristökasvatusta vaan luonnontiedettä (van Matre 1998, 47).

Uusimmissa kouluittaisissa opetussuunnitelmissa ympäristökasvatus on saanut jämäkän merkityksen. Niissä puhutaan ekologisesta tietoisuudesta ja elämäntavasta, jolloin tarkoitetaan kansalaisten eettistä vastuuta omista elämäntavoistaan, kuten kulutustottumuksista. Elinympäristön suojeleminen on noussut yhdeksi niistä harvoista eettisistä arvoista, joihin 1990-luvulla alettiin suhtautua objektiivisesti ja kategorisesti jättämättä yksilöille valinnanvapautta. "Luontoa on yksinkertaisesti suojeltava!" (Launonen 2000, 293.)

Viime vuosikymmenten muutokset heijastelevat ympäristökysymysten ja yhteiskunnan yleisiä muutoksia. Ympäristökasvatuksen laajentuminen voidaan tiivistää neljäksi kehitysvaiheeksi. Kehityksen alku oli luonnonsuojeluopetuksessa, painopisteenä biologinen luonto ja keskeisin oppiaine biologia. Ympäristönsuojeluopetus alkoi, kun huomattiin, että ympäristöongelmat uhkaavat myös ihmisen luomaa kulttuuria. Painopiste oli biofysisessä ympäristössä ja keskeisin oppiaine luonnontieteet. Nykyisessä ympäristökasvatuksessa keskitytään luonto- ja kulttuuriympäristöön luonnontieteiden ja yhteiskuntatieteiden avulla. Siirtymä alkoi ympäristöongelmien yhteiskunnallistumisen, monitieteistymisen ja monitukaistumisen myötä. Tulevaisuuden ympäristökasvatuksessa ei enää nähdä ongelmana luonnontieteellisen tiedon puutetta, joten painopiste siirtyy kulttuuriseen ja ideologiseen ympäristöön. Keskeisiä oppiaineita ovat humanistiset ja yhteiskuntatieteet, joissa ratkaisevana on ihmisen arvomaailma. (Käpylä 1994, 7-17.) Näin kehitys seurailee luvuissa 2.2. ja 2.3 kuvattuja ympäristöpolitiikan kehitysvaiheita. Kun luonnonsuojeluopetuksesta päädyttiin ympäristökasvatukseen, tehtiin ratkaiseva valinta sekä käsitteestä että päämääristä, tehtävistä ja sisällöistä, joista enemmän seuraavassa luvussa.

4.2.2 Ympäristökasvatuksen käsite, päämäärät ja periaatteet

Ympäristökasvatus on koettu käsitteenä ongelmalliseksi. Määrittelyongelmia tuottavat yhdyssanan molemmat osat. Edellä jo ympäristökasvatuksen synty- ja kehitysvaiheet osoittivat luonnon ja ympäristön käsitteiden välisen sekavuuden. Sama sekavuus näkyy ympäristön- ja luonnonsuojelussa kuten todettiin luvussa 2.2. Joka tapauksessa molemmat ovat suhteellisia, yhteiskunnallisesti tuotettuja ja siis aika- ja kulttuurisidonnaisia (Järvikoski, Jokinen & Rannikko 1995, 7). Vakiintuneimmaksi näyttää muodostuneen kolmijako: luonnon ympäristö, kulttuuritai rakennettu ympäristö ja sosiaalinen ympäristö. Rakennettuun tai kulttuuriympäristöön voi sisältyä myös luonnon elementtejä. Sosiaalinen ympäristö tarkoittaa ihmisten välistä sekä ihmisten ja yhteiskunnan välistä toimintaa, jossa kulttuuriympäristöllä on oma osuutensa. Ympäristöllä voidaan tarkoittaa maapalloa laajana ekosysteeminä, joka sisältää sekä alkuperäisen luonnon että ihmisen muovaaman ympäristön. Täsmällisimmin määriteltynä ympäristö-käsite sisältää *sellaiset ihmisistä ympäröivät fyysiset, sosiaaliset ja kulttuuritekijät, jotka kuuluvat luontoon, rakennettuun ympäristöön tai muihin ihmisiin ja joiden kanssa ihminen on vuorovaikutuksessa* (Ympäristösanasto 1998, 15). Mitä kaikki nämä määreet merkitsevät, riippuu jälleen yhteisistä sopimuksista. Täsmällisiä rajoja ja määrittelyjä on mahdoton asettaa eikä se nykyisten käsitysten mukaan ole enää välttämättöntäkään (Selvitys... 1992, 51; Järvikoski 1995, 1–11). Oleellisin kysymys kuuluu, kuinka laajasti ja yksimielisesti hyväksytyjä yhteiset sopimukset koko yhteiskunnassa ovat, ketkä ovat niihin sitoutuneet ja minkäasteisesti.

Kansallisen ympäristökasvatusstrategian (1992, 16) mukaan kasvatuksella ymmärretään kaikkia niitä keinoja, joilla edistetään yksilön omakohtaista oppimista ja elämänhallintaa hänen elämänsä eri vaiheissa ja tehtävissä. Se on kasvatukselliseen ajatteluun perustuvaa ympäristöasenteiden, -tietojen, -taitojen ja valmiuksien välittämistä, niin että oppijan ympäristötietoisuus vahvistuu. Ympäristökasvatus on syvällinen tapa tarkastella ihmisen ja ympäristön suhdetta sekä yhteiskunnan toimintaa (Selvitys... 1992, 65). Se on ympäristönsuojeluun liittyvien asioiden perusopetusta päiväkodeissa, perus- ja keskiasteen kouluissa, ammattioppilaitoksissa, kansalais- ja työväenopistoissa sekä yksityisten järjestöjen kursseilla (Ympäristösanasto 1998, 125). Ympäristökasvatus käsittelee kulttuurin ja biofyysisen ympäristön vuorovaikutuksen ongelmia, joten mitä tahansa opetusta ei voi pitää ympäristökasvatuksena, vaan on oltava jokin ympäristökysymys, yhteiskunnallinen ongelma. Niitä ja koko kulttuuria tulee kyetä arvioimaan kriittisesti. Vakiintuneisuudesta huolimatta käsite kantaa edelleen epämääräisyyden ja selkiytymättömyyden leimaa, jota korjaamaan on joskus esitetty suppeampaa rajaamista. (esim. Rikkinen 1983, 296–304; Käpylä 1989, 210–217 ja 1994, 7–17; Aho 1990, 157–165; Jeronen 1995.)

Peruskoulun myötä 1970-luvulla opetus suunnitelmien tulleelle ympäristöopille määriteltiin viisi tavoitetta (Komiteanmietintö 1970, 152–169). Ympäristöopin tuli auttaa oppilaita sopeutumaan kouluun ja muuhun ympäristöön antamalla tietoa ihmisten välisistä sekä ihmisten, eläinten ja muun luonnon välisistä vaikutussuhteista, oikeista terveystottumuksista sekä ohjata oppilaita hyviin tapoihin. Oppilaita tuli ohjata tekemään tarkkoja havaintoja, rikastuttamaan kokemusvarustaan, vertailemaan havaintojaan sekä etsimään yhtäläisyyksiä ja eroavuuksia ja tä-

män avulla järjestelemään sekä luokittelemaan kokemuksiiaan ja täten rikastuttamaan käsitevarastoaan. Ympäristön ilmiöt tuli esittää ongelmina, joiden ratkaiseminen on empiiristen tosiasioiden ja johdonmukaisen ajattelun varaista.

Painopiste oli tiedollisessa opetuksessa, joskin myöhemmin tekstissä mainitaan myös eettinen näkökulma eli elämän kunnioittamisen tärkeys ihmisen suhteessa luontoon: Oppilaiden olisi omaksuttava suojeleva asenne luonnon puhtaana säilymiseen. Kotitehtäviä ja niiden kuulustelemista ei suositeltu eikä oppikirjaa. Yhdeksi syyksi oppikirjattomalle ja kotitehtävättömälle opetukselle esitettiin, että lapsilla jo oli niin paljon oppikirjoja ja kotiläksyjä, ettei määrää enää voitu lisätä aiheuttamatta kohtuutonta räsytystä. Tässä herääkin kysymys, leimattiinko ympäristöoppi juuri tällä menettelyllä muita oppiaineita alempiarvoiseksi. Oppikirjattomuuden on täytynyt merkitä ainakin kahta eroa muihin oppiaineisiin verrattuna. Kun ei ole oppikirjaa, ei ole opetettavana yhtenäistä sisältökokonaisuutta, jolloin ei voi olla kirjaan sidottuja kokeitakaan kuten muissa oppiaineissa. Näin ollen ei ole ollut myöskään numeroita koulutodistuksissa. Onko tässä yksi perusta ympäristökasvatuksen puuhastelumaineelle, jota se on kantanut viimeiset kolmekymmentä vuotta?

Viime vuosikymmenten näkemykset ympäristökasvatuksesta ja sen tehokkuudesta perustuvat suurelta osin vuonna 1977 Tbilisissä pidettyyn ympäristökasvatuskonferenssiin. UNESCO (1985a ja b) painottikin vastuuntunnon herättämistä muita ihmisiä ja luontoa kohtaan. Päämääränä oli kasvattaa selkeään tietoisuuteen ja huolestuneisuuteen taloudellisten, sosiaalisten, poliittisten ja ekologisten tekijöiden riippuvuussuhteista. Toiseksi tuli turvata jokaiselle mahdollisuus hankkia tietoja, arvoja, asenteita, taitoja ja moraalinen vastuu ympäristön suojelemiseksi. Kolmanneksi tuli luoda yksilöille, ryhmille ja koko yhteiskuntaan uusia ympäristön kannalta vähemmän haitallisia käyttäytymismalleja.

Tbilisin päämääristä Hungerford ja Volk (1990, 8–21) täsmensivät ympäristökasvatukselle viisi päätavoitetta: tietoisuus ympäristöstä kokonaisuutena, herkkyys, joka opitaan kokemusten kautta, asenteet, arvot ja tunteet, joiden kautta motivoitutaan ympäristön suojelemiseen, taidot, joilla identifioidaan ja ratkaistaan ympäristöongelmia sekä osallistuminen, joka aktivoisi ympäristöongelmien ratkaisemiseen kaikilla tasoilla. Hungerfordin ja Volkin mallissa (ks. myös Hines, Hungerford & Tomera 1986/87, 1–8; Sia, Hungerford & Tomera 1985/86, 31–40) vastuullisen ympäristökäyttäytymisen perustana on ympäristöherkkyys, joka kuvaa empaattista suhdetta ympäristöön ja jolla on kaikkein suurin merkitys käyttäytymiselle. Henkilökohtaisen merkityksen tasolla tärkeintä on asioiden ymmärtäminen ja sitoutuminen. Vaikuttamismahdollisuuksissa (empowerment) ratkaisevat tiedot, taidot ja halu toimia ympäristöä säästävästi sekä onnistumisen tunteet siinä, mihin ryhtyy. Omaehtoinen aktiivinen harjoittelu on tärkeää, koska itseensä ja kykyihinsä luottavan on helpompi toimia vastuuntuntoisesti kuin itsensä avuttomaksi tuntevan.²⁸

Mallia on sovellettu myös Suomessa. Ympäristökasvatuksen päämäärä on ympäristövastuullinen toiminta, jonka ilmenemismuotoja ovat ympäristön puolesta toimiminen, osallisuus, päätöksenteko, ympäristöystävälliset valinnat, toimintapätevyys ja ympäristökansalaisuus. Päämäärään pyritään kehittämällä kaikkia persoonallisuuden osa-alueita, niin että tieto, tunne, tahto ja toiminta yhtyvät. Kognitiivisella alueella korostuvat tiedot ja ymmärtäminen, tiedolliset pro-

sessit ja taitojen kehittäminen. Affektiivisella alueella ovat tärkeitä tunteet, emotionit ja omat kokemukset, jotka antavat asioille henkilökohtaisen merkityksen. Toiminnallisella osuudella opitaan konkreettisia toimintoja, päätöksentekoa ja valintoja. Etiikan alueella keskitytään ympäristöarvoihin, -etiikkaan, asenteisiin ja vastuuseen. Arvo-, asenne- ja eettisen kasvatuksen tulisi näkyä nykyistä selvemmin, koska ympäristöongelmien perimmäiset syyt ovat ihmisten arvoissa ja niistä seuraavissa elämäntavoissa ja koska kaikki inhimilliset ratkaisut ovat perimmäisestään arvosidonnaisia. Tulee suuntautua tulevaisuuteen. Kasvatuksessa tulee kehittää kykyä ja halua hankkia, arvioida ja työstää ympäristöä ja ympäristöuhkia koskevia tietoja, luonnonrakkautta, kunnioitusta muita ihmisiä ja luontoa kohtaan sekä kykyä ja halua toimia autonomisesti ja vastuullisesti luonnon, rakennettua ja sosiaalista ympäristöä koskevissa asioissa. Erityisesti luontokoulussa tärkeimmäksi tavoitteeksi nähdään luontoherkkyyden ja luonnonrakkauden herättäminen, jotta lapsista kasvaisi luontoa arvostavia aikuisia, jotka reagoivat epäkohtiin ja haluavat vaikuttaa niihin.²⁹

Ympäristökasvatuksen perimmäiseksi päämääräksi on määritelty myös ihmiskunnan eloonjääminen, maapallon säilyttäminen elinkelpoisena ja maapallon ympäristökriisiin vastaaminen. Tavoitteeksi on asetettu oppia ymmärtämään itseään ympäristöstä riippuvaisena ja siihen vaikuttavana olentona, jolla on vastuu teoistaan. Siihen tarvitaan tietoja ympäristöön liittyvistä kysymyksistä, taitoja arvoja ja asenteita, jotka lisäävät halua vaalia ja hoitaa omaa elinympäristöä. Halu ja kyky tiedostaa ja ottaa huomioon ympäristönäkökohdat päätöksissä ja kulutusvalinnoissa sekä yritysten ympäristövaikutusten huomioonottaminen toiminnoissa on ympäristötietoisuutta. Se on kestävän kehityksen periaatteisiin pohjautuva tahto ja kyky elää ja toimia kotona, työssä, vapaa-aikana ja yhteiskunnan eri toiminnoissa. Ympäristökasvatuksella tulee rakentaa kokonaiskuva ihmisen, yhteiskunnan ja luonnon vuorovaikutuksesta, ihmisen riippuvuudesta elinympäristöstään sekä vastuusta ympäristön muuttajana. Kyse on syvällisestä tavasta tarkastella ihmisen, ympäristön ja yhteiskunnan toimintojen suhdetta³⁰.

Ympäristökasvatuksen perimmäiseksi päämääräksi Kaikkonen (1994, 37–44) määrittelee ihmisen ja ympäristön vuorovaikutussuhteiden ymmärtämisen kestävän kehityksen toteutumiseksi. Määritelmä on merkittävä ympäristöhallinnon kannalta, koska kestävän kehityksen edistäminen on ympäristöhallinnon päämäärä, joka voi toteutua vain ihmisen ja ympäristön vuorovaikutussuhteiden muuttamisen kautta. Tässä ympäristökasvatuksen ja ympäristöhallinnon päämäärät kohtaavat ja paljastuu niiden riippuvuus toisistaan.

28 Kykyä toimia mahdollisimman mielekkäästi ja itsenäisesti vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa voidaan kutsua *ympäristökompetenssiksi*. Tähän vuorovaikutukseen vaikuttavat sekä omat kyvyt, tavoitteet ja persoonalliset ominaisuudet että ympäristön tarjoamat mahdollisuudet. Ympäristö voi siis edistää tai ehkäistä ympäristökompetenssia. (Trancik & Evans 1995; Raasakka 2001.)

29 Lähteet: Aho 1984, 183–191; 1999a 34–69; 1999b 124–139; Aho, Paasi & Permikangas 1991, 589–595; Bergström 1984, 29–35; Käpylä 1989, 210–217; 1991a, 439–445; 1991b, 27–29; Kaikkonen 1993, 1994; Opetushallitus 1994a, b ja c; Jeronen, Kaikkonen & Räsänen 1994, 1–9; Jeronen & Kaikkonen 1994, 147–153; 1998, 9–10; Jeronen 1995, 85–102; Green & Kapulainen 2000.

30 Lähteet: Botkin, Elmandjara & Malitza 1981; van Matre 1998; Selvitys ...1992; Kansallinen ympäristökasvatusstrategia 1992; Kaikkonen 1993; Woitsch 1994; Ympäristösanasto 1998; Pulkkinen 2000.

Vuoden 1985 peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa ympäristökasvatuksen tavoitteissa ja periaatteissa korostettiin eri oppiaineiden ja erilaisten kasvatuksessa saatujen kokemusten yhteensovittamista. Oppilas tuli saada ymmärtämään riippuvuutensa ympäristöstä kokonaisuutena sekä ihmisen riippuvuus ympäröivästä luonnosta ja luonnonvarojen rajallisuudesta. Oppilaita tuli opettaa ennakoimaan ja havainnoimaan ihmisen toiminnasta aiheutuvia ympäristömuutoksia sekä aktivoita aloitteelliseen yhteistoimintaan estämään ja korjaamaan haittoja sekä elinympäristössä ilmeneviä elämäntapoja. Vuonna 1994 koulut sitoutettiin jo selkeästi kestäväen kehityksen edistämiseen, koska ympäristön tilan parantaminen ja maapallon elinkelpoisuuden säilyttäminen edellyttävät kehityksen muutosta. Kasvatus nähdään keskeiseksi tekijäksi elämänmuotomme kehityssuunnan kääntämisessä. Koulu yhdessä tukiverkoston kanssa voi vahvistaa moraalialia ja osaamista kulttuurievoluution suunnan korjaamiseksi. Tärkeänä pidetään myös laaja-alaista ihmisten välistä vuorovaikutusta, joka on edellytys henkisen kasvun, itsetuntemuksen ja eettisen tietoisuuden kehittymiselle. (Opetushallitus 1994c, 13–14.)

Lukion ympäristökasvatuksessa kiinnitetään erityishuomiota ihmisen arvoon ja oikeuksiin ja yksilön vuorovaikutukseen toisten ihmisten, luonnon ja kulttuurin kanssa. Korostetaan ihmisen tekemien ratkaisujen vaikutuksia muihin ihmisiin, yhteiskuntaan ja luontoon sekä siitä aiheutuvaa vastuuta. Opiskelijan tuli kasvaa kykeneväksi punnitsemaan ympäristöä, yhteiskuntaa ja itseään koskevia arvoja. Ammatillisessa koulutuksessa elinympäristöön ja luonnonsuojeluun liittyvän opetuksen tulee kasvattaa ihmisiä, jotka tuntevat vastuuta ympäristöstään ja pyrkivät omalta osaltaan edistämään elinympäristön ja luonnon suojelua sekä poistamaan työnsä ympäristölle aiheuttamia haittoja. Tavoitteina on luoda ympäristöystävällistä ammattikäytäntöä, lisätä tietoa ympäristön tilasta sekä vaikuttaa asenteisiin, niin että elinympäristön laatua opitaan arvostamaan yhtenä elämisen tason tärkeimmistä osatekijöistä. (Sundström 1994, 45–48.)

Ympäristökoulutusta annetaan yliopistoissa, korkeakouluissa, kansalais- ja työväenopistoissa, avoimissa korkeakouluissa, ammatillisessa aikuiskoulutuksessa, puolustusvoimissa ja vapaan sivistystyön järjestöissä. Ympäristökasvatuksen avulla tarjotaan edellytyksiä kestäväen kehityksen mukaisen elämäntavan oppimiseen ja noudattamiseen. Käytännössä kuitenkin esimerkiksi ammatillisessa opettajankoulutuksessa ympäristökasvatus loistaa poissaolollaan, toteaa Nevanpää (1999, 407–410). Erityisen tärkeä kohderyhmä on päivähoidon henkilöstön, opettajien ja kouluttajien koulutus, koska juuri heidän asenteensa, tietonsa ja taitonsa vaikuttavat suuresti lasten, nuorten ja heidän vanhempiansa ympäristötietoisuuteen. Siksi heidän koulutuksessaan olisi erityisesti kiinnitettävä huomiota ja varattava aikaa eettiseen arvokasvatukseen. (Kansallinen ... 1992.)

Ympäristökasvatuksen lukuisat tavoitteet ja tehtävät voidaan kiteyttää neljäksi kysymykseksi (van Matre 1998, 50–51): Miten ihmiselle syntyy ympäristöherkkyys? Miten elämä toimii? Mitä se merkitsee minun kannaltani? Kuinka voisin muuttaa elämäntapaani voidakseni elää kevyemmin Maan päällä? Ympäristöherkkyyttä on harjoiteltava. Elämän toiminnassa on kyse maapallon ekologisten järjestelmien vuorovaikutusta koskevista tiedoista ja ymmärtämisestä. Henkilökohtaisen merkityksen myötä seuraa sitoutuminen maapallon ekologiin järjestelmiin omassa elämässä. Se on henkilökohtaisen vastuun ottamista maapallon

ympäristökriisistä ja sen ehkäisemisestä. Pelkkä huolestuneisuus ei riitä vastuullisuudeksi, vaan meidän on yksilöinä ja yhteisöinä vähennettävä vaikutusiamme maapallon ekologisiin järjestelmiin.

Vastuun kantaminen ja moraalinen toiminta on mahdollista vain ihmiselle. Vastuusta puhuttaessa syyllistämisen on todettu kasvattavan joko voimattomuutta tai aggressiivisuutta. Voimaton ihminen kokee ympäristöongelmat nujertaviksi. Aggressiivinen on yhtä avuton, mutta syyllisyys voi herättää uhmaa, joka taas helposti lisää sitä tuhoavaa käyttäytymistä, mitä sen olisi tarkoitus estää. Syyllistämistä parempana perustana velvollisuuksille Airaksinen (1987) pitää oikeuksien ja hyveiden tukemista. Vahvistamalla hyveitä, kuten kohtuullisuutta, luonteenlujuuutta, huomaavaisuutta tai avuliaisuutta, on helpompi ottaa vastaan myös velvollisuuksia. Niinpä erityisesti pienten lasten ympäristökasvatuksessa tulisi syyllistämisen sijasta keskittyä tukemaan lapsen pystyvyyden tunteita ja itseluottamusta. (ks. Vienola 1995, 76–84.) Ei ole mitään syytä epäillä, etteikö sama ajattelutapa pätsisi myös aikuisiin.

Merkittävin ympäristökasvatuksen malli on ollut Hungerfordin & Volkin (1990, 8–21) kokonaismalli. Sitä voi kuitenkin kritisoida perustumisesta empiristis-behavioristiseen paradigmaan. Samoin sitä voi arvostella yksilökeskeisyydestä, jolloin ympäristöongelmista vastuuseen asetetaan ja syyllistetään yksittäinen ihminen. Ongelmat irrotetaan historiasta, kulttuurista ja politiikasta eli poliittisen ja taloudellisen vallan käytöstä. Ympäristökysymysten yhteiskunnallistuminen ei siten vielä näy mallissa. Yksilökeskeisyyden myötä ympäristökasvatus on irrallaan yhteiskunnallisesta todellisuudesta eikä vielä edusta ekologista modernisaatiota. Siitä ei kuitenkaan ole oikein eikä kohtuullista syyttää mallia eikä sen rakentajia. Ei ole myöskään kohtuullista syyttää ympäristökasvatusta ylipäätään siitä, että se edustaa oman aikakautensa pedagogisia paradigmoja. Päinvastoin, näyttää siltä, että juuri siinä ovat alkaneet 1990-luvun opetussuunnitelmissa korostua eettiset arvot ja ihanteet eheytyneimpinä.

Peruskoulujen opetussuunnitelmissa luonnonsuojelun, kestävän kehityksen ja ekologisen elämäntavan merkitys on tullut koko ajan entistä vahvemmin esiin. Kun vielä 1950-luvulla puhuttiin romanttisesti myötämielisestä suhtautumisesta luontoon, 1970 peruskoulun opetussuunnitelmassa oli selvästi kohtalonomainen sävy ja silloin alettiin puhua globaalisti elämän edellytysten säilymisestä maapallolla. Tultaessa 1990-luvulle huomio on kiinnitetty omiin kulutustottumuksiin ja henkilökohtaiseen elämäntapaan. (Launonen 2000, 287, 293.)

Ympäristökasvatus siis mielletäänkin koko ajan selkeämmin eettiseksi kasvatukseksi. Sellaisena se voidaan tulkita joko osaksi luonnollista moraalikehitystä, mahdollisuudeksi selvittää omia arvoja tai arvojen ja normien opettamiseksi. Sillä voidaan myös opettaa niitä prosesseja, joiden avulla arvoja ja normeja valitaan. (Esim. Räsänen 1993, 31–32; Jeronen 1994a, 23–36.) Ympäristökasvatus on käynyt läpi samoja kehitysvaiheita kuin muukin kasvatus. Kehitys peilautuu myös ympäristöpolitiikan kehitysvaiheissa. Ne ovat toisistaan riippuvaisia ja niillä on yhteinen päämäärä. Ympäristökasvatuksella on aina ollut yhteiskunnallisesti merkittävä tehtävä – ilmeisesti merkittävämpi kuin sen asema ja arvostus ovat antaneet ymmärtää. Merkittävyys korostuu edelleen niin ympäristöpolitiikan, arvojen kuin kasvatuksenkin näkökulmasta arvioituna. Voisi kysyä, onko ympäristökasvatukselle asetettu asemaansa nähden kohtuuttomia vaatimuksia. Mutta voi-

si kysyä myös, millä muulla kasvatuksen osa-alueella voisi olla paremmat edellytykset kantaa vastuuta eettisestä kasvatuksesta modernissa ja postmodernissa tieto(tekniikka)yhteiskunnassamme.

4.3 Ympäristövastuullisuus tutkimuskohteena

Tässä luvussa tarkastellaan tutkimuksia, joissa on selvitetty muutoksia ympäristötiedoissa, -arvoissa, -asenteissa ja -käyttäytymisessä. Sitten pohditaan, miksi tieto ei tahdo muuttua toiminnaksi. Lopuksi tarkastellaan kasvatuksen vaikuttavuutta arviointi- ja tutkimuskohteena.

4.3.1 Suomalaisten ympäristötiedot, -asenteet ja -käyttäytyminen

Laajin ympäristöasennetutkimus Suomessa on Tilastokeskuksen Kulutus, tieto, asenteet ja ympäristöpolitiikka -projekti, jossa on koottu asenteiden muutoksia kuvaavat tutkimusaineistot vuosina 1983, 1989 ja 1994 (Sairinen 1996; Moisander 1996; Tanskanen 1997). Kansalaisten mielipiteitä on kysytty kulutusmahdollisuuksien lisäämisestä, kulutuserojen tasottamisesta vähäosaisten ja rikkaiden välillä, ympäristönsuojelusta ja työttömyyden vähentämisestä. Näyttää siltä, että -90-luvulla on alettu omaksua Bruntlandin komission ajatuksia, sillä elintaso ja hyvä ympäristö nähdään entistä enemmän rinnakkaisiksi eikä enää ristiriitaisiksi, hierarkisiksi tai toisensa poissulkeviksi tavoitteiksi. Vuodesta 1989 vuoteen 1994 ympäristönsuojelua ja taloudellista kasvua samanaikaisesti kannattavien osuus näyttää kasvaneen noin 20 prosenttia.

Ympäristöarvoja ja -asenteita sekä ympäristötietoisuudessa ilmeneviä ammatillisia ja muita eroja ovat tutkineet muun muassa Uusitalo (1986), Suhonen (1988, 1994), Järvikoski & Kempainen (1991), Tulokas (1990), Kortelainen & Kotilainen (1994). Näissäkin tutkimuksissa on tullut esille selkeä myönteisyys ympäristönsuojelua ja säästämistä kohtaan. Kaikissa väestöryhmissä ympäristönsuojelu nähdään tärkeämpänä kuin kulutustason nostaminen. Myös elintasoonsa tyytymättömät ovat valmiita taloudellisiin uhrauksiin paremman ympäristön puolesta. Työllisyyden ja ympäristönsuojelun keskinäinen järjestys on muuttunut, kun on siirrytty nousukaudesta laskukauteen tai päinvastoin. Silti ympäristönsuojelun merkitys on pysynyt suunnilleen yhtä korkealla 1980- ja 1990-luvulla. Ympäristöongelmien vakavuutta suhteessa muihin yhteiskunnallisiin ongelmiin on selvittänyt muun muassa Puohiniemi (1993), jonka tutkimuksessa 90% vastaajista piti työttömyyttä toisena kahdesta pahimmasta yhteiskunnallisesta ongelmasta. Ympäristön mainitsi vain 3% vastaajista. Kaila-Kangas, Kangas & Piiraisen (1994) tutkimuksessa työttömyyden mainitsi vakavimmaksi ongelmaksi puolet vastaajista ja ympäristöongelmat 23%. Kysymys esitettiin avoimena, molemmat kyselyt tehtiin puhelimitse ja niiden välillä oli vain puoli vuotta aikaaeroa.³¹ Aiemmat ympäristöasennetutkimukset (esim. Uusitalo 1986; Tulokas 1990) ovat olleet samansuuntaisia jälkimmäisen tutkimuksen kanssa.

Nuorten mielestä ympäristöhaitat voidaan torjua Suomessa seuraavasti: puhdistetaan teollisuuden päästöt (60%), vähennetään teollisuutta (9%), laitetaan kaik-

kiin autoihin katalysaattorit (53%), vähennetään liikkumista (5%), kehitetään haitattomampia tuotteita (28%), vähennetään kulutusta (9%), parannetaan maatalouden ympäristönsuojelua (45%), siirrytään luomuviljelyyn (50%), vähennetään maataloutta (5%), vähennetään voimalaitosten päästöjä (39%), vähennetään energiankulutusta (14%). Tulos osoittaa voimakasta uskoa teknologian tuottamiin ratkaisuihin, jolloin ei tarvitse muuttaa omaa käyttäytymistä. Nuorista yleensä voitiin todeta, että he ovat valmiita tekemään töitä paremman ympäristön puolesta, mutta ei oman elintason kustannuksella. Nuori, joka tiedosti oman vastuunsa ja vaikutusmahdollisuutensa ympäristönsuojelussa, myös toimi muita todennäköisemmin vastuullisesti. (Järvinen (1995).)

Aikuisista tutkimuksessa löydettiin viisi ryhmää, jotka erosivat toisistaan ympäristöinformaation seuraamisessa, ympäristöasioista tietämisessä, niihin suhtautumisessa sekä omissa teoissaan (Heiskanen ja Timonen 1995, 1996; Linnanen, Markkanen ja Ilmola 1997). *Seuraajat* seurasivat ympäristöinformaatiota paljon, tiesivät ongelmien syistä vähän, suhtautuivat ongelmiin vakavasti ja toimivat (esim. kierrätyksessä, kulutusvalinnoissa) keskimääräisesti. *Varautuneet* seurasivat ympäristöasioita viestimistä vähiten, tiesivät keskimääräistä vähemmän ympäristöongelmien syistä, suhtautuivat ongelmiin vähätellen ja varautuneesti ja tekivät vähiten. He pitivät muita useammin omaa elämäntapaansa jo ympäristöystävällisenä. *Tietävillä* oli ympäristöongelmista parhaat tiedot. He seurasivat informaatiota ja suhtautuivat ongelmiin keskimääräisesti, pitivät itseään ympäristöystävällisinä ja uskoivat vaikutusmahdollisuuksiinsa. *Aktiiviset* seurasivat paljon ympäristöasioita viestimistä, tiesivät paljon ympäristöongelmista, käyttivät tietoa ja etsivät itse lisää, suhtautuivat ongelmiin vakavasti ja tekivät paljon. He painottivat tahtoa ja tunnetta enemmän kuin tietoa. *Välinpitämättömät* seurasivat, tiesivät ja tekivät vähiten. Heistä ympäristöongelmia liioitellaan eivätkä he usko omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa.

Ympäristötiedon taso erotteli suhtautumista joihinkin taloudellisen ohjauksen keinoihin. Aktiivisesti seuraavat olivat valmiimpia kuin vähemmän seuraavat hyväksymään sekä taloudellisen että normiohjauksen keinoja. Sen sijaan tiedon tasolla ei ollut merkitystä useimpien normiohjauksen keinoihin suhtautumiselle. Yhtenä informaatio-ohjauksen konkreettina sovellusalueena on pidetty ympäristöpolitiikan hyväksynnän varmistamista. Myös Kaila-Kangas ym. (1994) tutkivat suhtautumista ohjaukeinoihin. Enemmistö (62%) vastaajista piti verotusta parhaana tapana muuttaa kulutustottumuksia; 75% oli valmiita maksamaan korkeampia hintoja. Lähes 80% oli sitä mieltä, ettei ympäristönsuojelua oteta riittävästi huomioon päätöksenteossa. Lähes yhtä moni halusi lisätä asiantuntijoiden valtaa ympäristöpolitiikassa. Kolme neljästä oli valmiita hyväksymään

31 Kysymykseen, kumpi edellä kuvattu tulos on lähempänä todellisuutta, ei ole helppo vastata. Tulos kertoo enemmän yhdestä kyselytutkimusten metodisesta perusongelmasta kuin siitä todellisuudesta, jota niissä on pyritty mittaamaan. Kysymykset sinällään olivat varsin samankaltaiset, mutta Puohinimen tutkimusaineisto koottiin työvoimatutkimuksen yhteydessä. Siinä kysyttiin suomalaisten arvoja ja tulevaisuutta yleisesti, ja kysely aloitettiin työssäkäyntiä koskevilla kysymyksillä. Kaila-Kangas ym.:n tutkimuksessa kysymyksen yhteydessä mainittiin ympäristöongelmat. Lisäksi vastaajille oli lähetetty ennakkotieto, että kyseessä on ympäristöaiheinen kysely. Ero tuloksissa osoittaa, kuinka ratkaisevasti kvantitatiivisen kyselytutkimuksen tulokset riippuvat tutkijasta eli siitä, millaisilla ohjeilla ja missä muodossa kysymys esitetään. Parhaimmillaan kyselytutkimusten edut ovat silloin, kun tiedot halutaan suurelta joukolta ja kootaan täsmälleen samalla tavoin eri ajankohtina. Silloin ilmiön muutoksia voidaan vertailla luotettavasti. Yhteiskunnalliset ilmiöt ovat kuitenkin kulttuuri- ja aikasidonnaisia eikä vakiintuneiden ja luotettaviksi osoittautuneiden mittareiden toistuva käyttö ole aina tarkoituksenmukaista (Suhonen 1991, 65–66).

kireämmät lait ja 79% uskoi tiedon tuotteiden ympäristövaikutuksista auttavan muuttamaan kulutustottumuksia. Tulokkaan (1998, 44) mukaan ne, jotka hyväksyivät lainsäädännöllä hoidettavan hallinnollisen määräohjauksen olivat erittäin huolestuneita ympäristöongelmista globaalisti ja kansallisesti.

Selkeiden yhteiskunnallisten normien puuttuminen aiheuttaa sen, että kun valintoja tehdessään ihmiset joutuvat ristiriitaan yksilöllisen oman edun ja yhteisen sosiaalisen edun kanssa, oma etu yleensä voittaa. Asenteiden on todettu selittävän huonosti käyttäytymistä. Parhaiten näyttää vaikuttavan omakohtainen subjektiivinen tieto eli omat kokemukset esimerkiksi ympäristöhaitoista. Vastavasti "teknisellä" ympäristötiedolla ei ole havaittu yhteyttä toiminnan ympäristömyönteisyyteen. Asenteita parempia selittäjiä ovat taustamuuttujat kuten sukupuoli, koulutus ja ikä. Naiset, nuoret ja koulutetut kannattivat 1994 muita enemmän ympäristönsuojelua, maatalousyrittäjät muita vähemmän. (Uusitalo 1986; Tulokas 1990.)

Julkinen keskustelu ympäristöongelmista on vaikuttanut Tulokkaan (1998, 39) mukaan kansalaisten ympäristötietoihin, -huoliin ja -asenteisiin. Tiedon ja huolestuneisuuden välinen suhde on kuitenkin ongelmallinen, sillä oikea tieto ympäristöongelmista voi joko vähentää tai lisätä huolestuneisuutta (Tanskanen 1997). Kuluttajien toimintatapa ei pääsääntöisesti ole ympäristötietoista - tai ylipäättäänkään tietoista, vaan suurin osa valinnoista ohjautuu totutuista tavoista, rutiineista, tilanteista tai aiemmista valinnoista. Olshavskyn ja Grandboisin (1979, 93-100) mukaan kuluttajan päätöksenteko sinällään on enemmänkin harvinaisen poikkeus kuin sääntö. Silloinkin kun kuluttajat tekevät tietoisia päätöksiä, ei ympäristötietoa aina ole tarjolla. Uhrauksia ympäristön hyväksi pitäisi tehdä, mutta niiden hyödyllisyydestä saa harvoin tai ei koskaan konkreettista palautetta. Jos lisäksi ei voi luottaa siihen, että kaikki muut tekevät oman osuutensa, tilanne koetaan turhauttavaksi. Yksilötasolla joudutaan etsimään tasapainoa ja kompromisseja henkilökohtaisten ja kollektiivisten tavoitteiden välillä. Tässä ristiriidassa syntyy vapaamatkustajuusongelma. (Uusitalo 1986, 55-57; 1990a, 211-226; 1990b ja c; 1991; 1992, 56-68.) Vaikka ympäristöystävällisen käyttäytymisen selittäminen yleisillä asenteilla on osoittautunut vaikeaksi ja ristiriitaiseksikin, ei asenteiden ja käyttäytymisen välillä silti tarvitse olla ristiriitaa. Abstraktit asiat liittyvät eri konteksteihin kuin konkreetit arkipäivän asiat. Yleiset asenteet liittyvät käsityksiin hyvästä elämästä, kun taas spesifit asiat liittyvät jokapäiväiseen arkeen. Yleisten ympäristöasenteiden mittaamisen on tärkeää, koska se kertoo ihmisten ajatuksista ja toiveista ja on usein ainoa mahdollisuus yksittäiselle kansalaiselle vaikuttaa yleisiin ongelmiin. (ks. Määttä 1996.)

Kuluttajien ympäristötiedon taso on todettu aika heikoksi. Tiedon tason tulkintaa vaikeuttaa se, että tietäminen ja tietämättömyys eivät muodosta yhtenäisiä kokonaisuuksia. Tietäminen on pikemminkin satunnaista. Lisäksi ympäristötiedon, erityisesti ympäristöongelmien syitä koskevan informaation omaksumiseen viestimistä tarvitaan perusvalmiuksia. Erityisen ratkaisevassa asemassa ovat luonnontieteelliset tiedot. Ilman niitä pirstaleisesta informaatiosta on vaikea muodostaa mielekkäitä kokonaisuuksia. Jos luonnontieteelliset perustiedot olivat heikot, ei runsaskaan informaation seuraaminen lisännyt tiedon tasoa. Luonnontieteellinen koulutus siis auttaa ymmärtämään luonnon ilmiöitä ja ekologian perusteita. Koulutus on siten tarpeellinen perusta ympäristö-

vastuullisuudelle, kuten todettiin aiemmin ympäristökasvatuksen yhteydessä. Luonnontieteilijät eivät kuitenkaan erotu ympäristövastuullisessa käyttäytymisessä muista ryhmistä. Runsaskaan tieto ei siis välttämättä muutu toiminnaksi. (Heiskanen ja Timonen 1995, 1996.)

Suomalaisten asenteiden kehitys 1970-luvun puolivälistä 1990-luvulle osoittaa muutokset aika vähäisiksi, mutta keskenään johdonmukaisiksi. Kun monet ympäristöongelmat 1980-luvun alussa kärjistyivät ja niitä käsiteltiin julkisuudessa aiempaa enemmän, kansalaisten huolestuneisuus lisääntyi, mutta asenteet muuttuivat vain vähän. Sukupuolten ja ikäryhmien väliset erot ympäristökäsitelyksissä ovat pysyneet jokseenkin samanlaisina. Ympäristöongelmista huolestuneimpia ovat nuoret, koulutetut, naiset ja suurilla paikkakunnilla asuvat. Ympäristöystävälliseen toimintaan osallistuvat useimmin vanhemmat ja keskimääräistä parempituloiset sekä naiset, jotka kokevat ympäristöongelmat uhkakksi. Viime vuosikymmenelle tultaessa saastumista estäviä toimia vaativien määrä lisääntyi, mutta samaan aikaan valmius toimia itse ympäristön hyväksi väheni. Ympäristöongelmien havaitsemisella ei ole todettu yhteyttä käyttäytymiseen, mutta joissakin tapauksissa ympäristöpoliittisten ohjauskeinojen kannattamiseen. Ympäristöasenteiltaan pessimistisimmät hyväksyivät paremmin perinteiset ohjauskeinot, kun taas sellaiset, joiden asenteissa korostui yksilön vastuu ja ympäristönsuojelullinen asenne, edustivat selvimmin ekologista modernisaatiota. Yleisesti ihmiset hyväksyvät paremmin yhteiskunnalliset kuin henkilökohtaiset rajoitukset. Suhtautuminen ympäristökysymyksiin vaihtelee sen mukaan, liitetäänkö kysymys henkilökohtaiseen toimintaan vai yhteiskunnallisten ohjauskeinojen käyttöön.

4.3.2 Mikä avuksi, kun tieto ei muutu toiminnaksi?

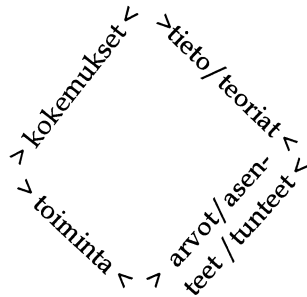
Periaatteessa kysymys ympäristön pilaamisesta ei ole älyllisesti kiinnostava asia. Filosofisesti ajatellen pitäisi riittää se toteamus, että meidän on yksinkertaisesti vain lopetettava sotkeminen. Mutta miksi emme sitten vain päättä lopettaa sitä? Modernille saastuttamiselle on luonteenomaista tahattomuus ja tuottamuksellisuus paremmin kuin tahallisuus ja tarkoituksellisuus. Saastuttaminen liittyy olennaisesti ja erottamattomasti arkipäiväiseen elämäämme ja sen hyväksytyinä, jopa kiitettynä pidettyihin pyrkimyksiimme. Se on jotain, mitä ikään kuin kohtalonomaisesti tulemme valinneeksi, kun varsinaisesti pyrimme valitsemaan jotain aivan muuta. Se seuraa varjon lailla normaalia päätöksentekoamme. Kyse ei siis ole niinkään siitä, mitä päätämme tehdä, vaan enemmänkin siitä, mihin päätöksemme ylipäätään perustuvat. Tarvitaan siis maailmankatsomuksemme ja erityisesti luontosuhteemme radikaalia kehittymistä. (esim. Maula 1996, 9–10.)

Perinteinen ajattelutapa koulukasvatuksessa yleensä ja siten myös ympäristökasvatuksessa (esim. Hungerford & Volk 1990, 8–21) on ollut, että ympäristöä ja ympäristöongelmia koskevia tietoja lisäämällä ihminen tulee tietoisemmaksi (more aware) ympäristökysymyksistä ja sen seurauksena motivoituu toimimaan ympäristövastuullisesti. Ympäristökasvatuksen traditionaalinen ja laajasti hyväksytty ajattelumalli on ollut, että tiedon jakaminen johtaa haluttuihin arvoihin ja asenteisiin, joita usein sanotaan tietoisuudeksi, ja joista puolestaan seuraa toivottuunlainen käyttäytyminen:

tieto ---->arvot/ asenteet/tietoisuus ----> toiminta

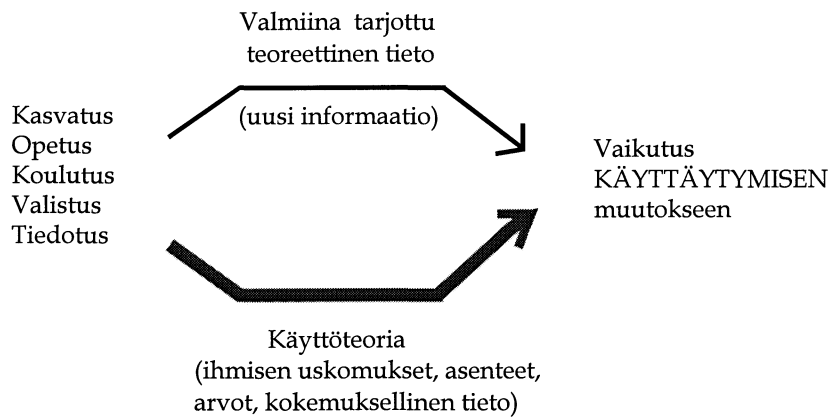
Kuitenkaan sen enempää tutkimus kuin käytäntökään ei tue tällaista näkemystä. Tietojen ja arvojen tai asenteiden välillä ei juuri ole korrelaatiota tai ne ovat ristiriidassa käyttäytymisen kanssa (Uusitalo 1986, 1990 a, b ja c; 1991;1992, 56–68; Aalto 1986; Tanskanen 1995,9). Lisäksi tutkimuksissa on yleensä selvitetty vain yhden osa-alueen suhdetta toiseen. Malli ei siis välttämättä toimi käytännössä.

Toisenlainen lähtökohta onkin pragmaattinen tai toiminnallinen kokemuksellisen oppimisen teoria (Kolb 1984; vrt. esim. Åhlberg 1998, 4–8), jota usein kutsutaan myös mielekkään oppimisen teoriaksi (ks. Gage & Berliner 1988). Teoria tarjoaa jäsentyneen mallin oppimisen kokonaisvaltaiseksi tarkasteluksi. Aina kun havaitaan jokin ongelma, aletaan toimia sen korjaamiseksi, jolloin ongelman käsitteellinen hallinta kehittyy tekemisen myötä. Siten oppiminen etenee prosessinomaisesti neljänä syklisenä vaiheena. 1) Omakohtainen kokemus ongelmasta herättää ristiriidan tiedoissa tai toiminnassa. Syntynyt epävarmuuden tunne yhdistää tunteet, arvot, tiedon ja toiminnan. 2) Kokemuksen tutkiminen eli reflektointi johtaa kysymyksiin: mikä on ongelma? mikä minun tavoitteeni? 3) Kokemuksen abstrahointi eli yleistäminen johtaa tiedostamiseen, joka kehittää vaihtoehtoisia teorioita ja uuden tiedon keräämistä. 4) Muuttunut oma perspektiivi innostaa uusiin kokeiluihin, uudenlaiseen toimintaan, tiedon hankintaan ja sen testaamiseen käytännössä. (ks. esim. Ojanen 1995, 60–73; vrt. Bergström 1984, 29–35; Malinen 1984.) Kuvatut kaksi näkökulmaa yhdistäen käyttäytymisen ja oppimisen perusmalli voisi näyttää seuraavalta:

Mallissa yhdistyvät ihmisen persoonallisuuden perinteiset kolme osa-alueita: tiedollinen (kognitiivinen, älyllinen), asenteellinen (affektiivinen, emotionaalinen, motivationaalinen) ja toiminnallinen (psykomotorinen, fyysinen). Mallin mukaan ihmisen käyttäytymisen muutos voi siis alkaa mistä kohdasta vain ja edetä mihin suuntaan vain. Oppimisessa tai käyttäytymisen muutoksessa holistinen hahmotustapa näyttää syntyvän juuri siitä, että prosessissa ovat aktivoituna kaikki persoonallisuuden osa-alueet.³²

Vastaus kysymykseen, miksi tieto ei muutu toiminnaksi, on tavallaan yksinkertainen. Dewey'n (1933) ja Kolbin (1984)³³ kehittelemiin teorioihin nojautuen Ojainen (1995, 60–73; ks. myös Rogers 1992) toteaa, että *ihmiset eivät tiedosta käyttöteoriaansa eivätkä asenteidensa ja tekojensa välistä yhteyttä*. Hän pelkistää selityksen yksinkertaiseksi malliksi.

KUVIO 4 Käyttäytymisen muutokseen vaikuttavat tekijät (Ojasta 1995, 60–73, soveltaen)

Kuva osoittaa, mikä on ratkaisevaa käyttäytymisen muutoksissa tai muuttumattomuudessa. Ulkopuolelta valmiina syötetyllä informaatiolla tai tiedolla ei ole vaikutusvaltaa yli oman henkilökohtaisen käyttöteorian. Ojaisen (mt.) mukaan käyttöteorian syntyprosessilla on kulttuurisesti pitkät, varhaiseen vuorovaikutukseen ulottuvat juuret. Siinä arvot ja kokemukset ikäänkuin jauhaantuvat asenteiksi ja tiedostamattomiksi, itsestään selviksi olettamuksiksi. Niiden pohjalta syntyy yksilön käyttäytyminen. Käyttöteoriat ovat siis vaikeasti tavoitettavissa ja kuitenkin niillä on suurempi vaikutus käyttäytymiseemme kuin valmiina tarjotulla tiedolla.

Vain hämmästyttävän pieni osa edes opettajankoulutuksessa opiskelevista pohtii vaikkapa kannattamansa ympäristöetiikan ja oman käyttöetiikkansa vastaavuutta, vaikka se olisi ehdoton edellytys elämäntavan muutoksen käynnistämiseksi (Ojainen (1995, 60–73; ks. myös Jääskeläinen ja Nykänen 1994). Jatkotyökaluksi Ojainen ehdottaa erään kehitysstrategian, ns. refleksiivisen prak-

32 Erilaisia oppimisen ja opettamisen malleja olen tutkinut 1980-luvulla laajassa ammattikasvatuksen opetus- ja oppimistutkimuksessa, jossa ammattiin kasvattamisen päämääräksi nähtiin laaja-alainen, syvälinen ja joustava ammattitaito. Tutkimustulokset osoittivat, että Kolbin mallin tyylisillä työskentelymenetelmillä päästiin laadukkaimpiin oppimisprosesseihin ja parhaisiin oppimistuloksiin. Sen mukainen työskentely näytti myös vastaavan parhaiten tulevaisuuden haasteisiin ja edusti sen hetken moderneimpia käsityksiä opetuksesta ja oppimisesta. (Kiiskinen 1987; Kiiskinen & Lehtivaara 1988b.)

33 Kolbin mukaan oppiminen on jatkuva, kokemuksiin perustuva prosessi, joka on täynnä jännitteitä. Se on kokonaisvaltaista, vuorovaikutteista uuden tiedon luomista (mt. 17–38). Taustalla voidaan nähdä myös Kurt Lewinin toimintatutkimuksellinen malli, John Dewey'n learning by doing -teoria sekä Piaget'in, Jungin ja Freire'n ajattelua.

tiikan, soveltamista. Siinä reflektiolla tarkoitetaan omien uskomusten taustalla olevien perusteiden tarkastelemista. Kasvattajia autetaan ymmärtämään omaa käyttäytymistään ja omaa käyttäteoriaansa. Kyseessä on siis strategia, jossa opettajan ammatillinen kehittyminen jatkuu omaa työtä tutkimalla. Strategia lähtee olettamuksesta, että koulu ei muutu, ellei työntekijä itse muutu. Voidakseen muuttua työntekijän on ensin tultava tietoiseksi omasta käyttäytymisestään. Täytyy tiedostaa myös omat alitajuiset olettamuksensa, joille käyttäteoriat rakentuvat. Rutiininomainen käyttäytyminen on muutosta vastustava voima. Sen sijaan muutoksen avaimet ovat käyttäteorian mekanismien ymmärtämisessä ja tyytymättömyydessä tavoitteiden ja käytännön toimien väliseen epäsuhtaan. Näistä voi syntyä motivaatio muutokseen. Käyttäytymisen muutos alkaa siis pysähtymisen ja ristiriidan tiedostamisen kautta. Näin ainakin oletetaan tapahtuvan koulutuksessa tai muussa toiminnassa, jossa jaetaan uutta tietoa.

4.3.3 Kasvatuksen vaikuttavuus arviointi- ja tutkimuskohteena

Joidenkin muutosten aikaansaaminen kasvatuksella, opetuksella tai valistuksella on yksinkertaista. Niin voi olla myös niiden vaikuttavuuden mittaaminen. Vasuullisen kansalaisen kasvattaminen kuuluu kompleksisimpien joukkon. Kuitenkin aihetta on viimeisten vuosikymmenten aikana tutkittu paljon. Mittavimman työn on tehnyt työryhmä Leeming ym. (1993), joka on raportoinut suuren joukon tutkimustuloksia. Tätä raportointia on Suomessa jatkanut muun muassa Vähä-Jaakkola (1997; ks. myös Pulkkinen 2000). Katsaukset luovat vaikuttavan kuvan paitsi tutkimusten sisällöllisestä kohdentamisesta myös vallinneesta tutkimustraditiosta. Suurimmassa osassa on arvioitu muutoksia asenteissa tai tiedoissa. Tärkein syy lienee se, että tietoja ja asenteita on suhteellisen helppo mitata ja mitaamiselle on olemassa laaja tutkimustraditio.

Lähes kaikissa tutkimuksissa, joissa oli havaittu muutoksia tiedoissa, asenteissa tai toiminnoissa, kohderyhmiä olivat koululaiset tai opiskelijat (28 tutkimusta) tai opettajat ja muut aikuiset (10 tutkimusta). Päiväkoti-ikäisille tehtyjä tutkimuksia löytyi vain pari kappaletta. Tutkimuksia, joissa ei havaittu muutoksia tiedoissa tai asenteissa, raportoitiin kuusi; niistä viisi oli tehty kouluikäisille, yksi aikuisille. Käyttäytymisen muutoksiin keskittyneitä tutkimuksia raportoitiin kuusitoista. Kohderyhminä oli koululaisia, opiskelijoita ja aikuisia. Useimmissa tutkimuksissa voitiin todeta muutoksia käyttäytymisessä.

Tutkimuksista voitiin todeta, että ympäristökasvatus vaikuttaa. Sillä saadaan aikaan muutoksia tiedoissa, asenteissa ja käyttäytymisessä. Tutkimukset osoittavat myös, että tietojen lisääminen ei välttämättä johda käyttäytymisen muutoksiin. Sen sijaan suoraan käyttäytymisen muutoksiin tähtäävillä toimenpiteillä on saatu hyviä tuloksia. Tosin vain harvat tutkimukset keskittyivät käyttäytymisen muutoksiin. Ympäristökasvatus on siis tuloksellista, joskin tuloksiin sisältyy runsaasti varauksia ja menetelmäongelmia. Leeming ym. (1993) toteavatkin, että useimmat mittarit on jouduttu kehittämään mittatilaustyönä eikä niiden validiteettia tai reliabiliteettia ole voitu testata. Lisäksi useimmiten on tutkittu varsin lyhytkestoisten, jopa vain tuntien tai päivien mittaisten ohjelmien vaikutusta. Tietojen, asenteiden tai ulkoisen käyttäytymisen muuttumista on tutkittu ennen ja

jälkeen kasvatustoiminnan. Usein on käytetty kontrolliryhmiä, joskin täydellisiä kontrolliryhmiä, jotka eroaisivat vain annettavan opetuksen suhteen, on mahdollon järjestää. Yleensäkin tulokset luonnontieteiden opetuksessa osoittavat, että mitä enemmän opetetaan sitä enemmän opitaan (Preece 1988). Tällainen tutkimustoiminta on työlästä ja kallista. Lisäksi se kohdistuu kulloinkin valittuun yksittäiseen kohderyhmään ja sisältökokonaisuuteen eivätkä tulokset välttämättä ole yleistettävissä.

Tutkimukset osoittivat, että ympäristökasvatuksen vaikuttavuuden arvioinnissa on keskitytty opetuksella aikaansaatuun, lopputuloksessa näkyvien ulkoisten muutosten mittaamiseen. Kun käsitykset tiedosta, oppimisesta, opetuksesta ja kasvatuksesta muuttuvat, ei tuloksien ja tuloksellisuuden arviointikaan voi olla enää samaa. Hakkarainen, Lonka ja Lipponen (2000) korostavat, että arvioinnilla on kolme tavoitetta. Kontrollitavoitetta on perinteisessä opetuksessa ylikorostettu. Opetuksen kehittäminen on jätetty liian vähälle huomiolle. Tärkein on kuitenkin oppimisen ohjaaminen ja tukeminen. Myös Jeronen ja Kaikkonen (1998, 9–10) korostavat suunnittelun ja arvioinnin kokonaisvaltaisuutta sekä tavoitepohjaisuutta, jatkuvuutta ja yhteistoiminnallisuutta.

Vaikuttavuudesta on muotoutunut yksi arvioinnin työväline. Tieteellisenä käsitteenä vaikuttavuus (effectiveness) ymmärretään kaikkina niinä myönteisinä ja kielteisinä vaikutuksina (outcomes, impacts), joita kasvatuksella tai koulutuksella todetaan olevan yksilöihin, yhteisöihin, koko yhteiskuntaan ja globaalisti. Vaikuttavuuden arviointi on asetettujen tavoitteiden saavuttamisen arviointia. Kaikkea arviointia kuitenkin edeltää kaksi määrittelytehtävää. On arvioitava, mitä se toiminta on, mitä sillä tarkoitetaan. Toiseksi on määriteltävä ne tavoitteet, joihin toiminnalla pyritään. Tavoitteiden määrittelyssä on todettu, että lyhyelle aikavälille ne on yleensä hyvin määritelty, mutta pidemmälle epäselviä. Koululainsäädännössä tavoitteet on asetettu hyvin yksilöllisesti. Vaikuttavuus liittyy toisaalta oppilaan välittömiin ja pitkäkestoisiin oppimisen tavoitteisiin ja orientaatioihin; toisaalta se palvelee yhteiskunnan henkisten resurssien kasvua eli kulttuurin ja (työ)elämän kehittymistä. *Yksilön näkökulmasta* se on silloin koulutusjärjestelmän kyky onnistua valmentamaan nuoria aikuisen roolin vastaanottamiseen.³⁴ Yksilötasolla kyse on oppimis- ja opettamistuloksista, jolloin liikutaan mikrotason ilmiöissä (esim. opettajan tehokkuus, teacher effectiveness). Silloin vaikuttavuus ja sen myötä tuloksellisuus on sitä, että opiskelijat ovat saavuttaneet tavoitteensa ja opettajat voivat hyvin. *Yhteisötasolla* vaikuttavuus on toiminnan sisällöllistä pätevyyttä eli sitä, miten toiminta on ymmärretty, vastaavtko tulokset sisällöltään ja vaikutuksiltaan yhteiskunnan sille asettamia odotuksia ja miten toiminta vaikuttaa muuhun yhteiskuntaan. Koulun ja koulutuksen yhteiskunnalliset vaikutukset ovat pitkäaikaisia. Koulu(tukse)lle ei ole annettu suoraa yhteiskunnallista tehtävää, mutta yhteiskunnallisten tavoitteiden oletetaan toteutuvan yksilöiden toiminnan kautta. Koulutuksen vaikuttavuus toteutuu siinä, miten sen tuotokset, seuraamukset ja vaikutukset vastaavat lyhyelle ja pitkälle aikavälille asetettuja tavoitteita ja kuinka tehokkaasti ne saadaan aikaan. Vaikuttavuus, tehokkuus ja taloudellisuus ovatkin alakäsitteitä, joista yhdessä muodos-

³⁴ Vastaavasti ympäristöpolitiikassa se on kyky valmentaa yksittäisiä kansalaisia ja muita yhteiskunnan toimijoita noudattamaan vastuullisen aikuisen elämäntapaa (vrt. empowerment).

tuu toiminnan tuloksellisuus (efficiency). Tuloksellisuutta on asetettujen tavoitteiden saavuttaminen sekä hyvä maine oppimisympäristönä ja työpaikkana, jonne kilvan haetaan, jota yleisillä esitellään vieraille ja joka tunnustetaan valtakunnallisesti. Tärkeintä on työn korkea laatu, joka mahdollistaa korkeatasoiset tulokset. Henkinen ilmapiiri on kasvattava ja asioita hoidetaan ammattiyllpeydellä. Taustalla on paljon kehittämistyötä, joka kattaa kaikki tuloksellisuuden osa-alueet. (esim. Bidwell & Kasarda 1975, 55-70; Vaherva 1983; Lonkila 1991; Jakku-Sihvonnen 1993, 8-9; Opetushallitus 1995, 16-17; Halttunen 2000, 49-63.)

Koulutuksen vaikuttavuustutkimuksissa saadut usein ristiriitaiset tulokset selittyvät sillä, että on sekoitettu keskenään koulutuksen ja oppimisen vaikutukset. Koulutus vaikuttaa yhteiskunnassa monin tavoin pelkällä olemassaolollaan. Muutoksia saadaan kuitenkin aikaan vain yksilöiden oppimisen kautta. Niinpä tutkimuksenkin tulisi kohdistua siihen, mitä lisäarvoa koulutus tuottaa eli mitä määrällisiä ja laadullisia muutoksia se saa aikaan. Opettaja on tärkeä vaikuttaja tämän lisäarvon tuottamisessa oppimisen ja yksilönkasvun asiantuntijana ja tukijana. Jotta koulu voi toteuttaa tärkeintä tehtäväänsä, yksilön kasvuprosessin käynnistämistä ja tukemista, on opettajan itsensä ensin käytävä läpi oma kasvunsa ja löydettävä itsensä. Koska koulu ei voi jäädä pelkäksi tiedon jakajaksi, ei opettajan ammatin perusolemuskaan ole tekninen vaan emansipatorinen, ei informaattikko vaan kulttuurityöntekijä. Koska yhä suurempi osa oppimisesta tapahtuu koulun ulkopuolella, opettaja on yhdysside oppijan ja yhteiskunnan välillä. (Raivola 1993, 14-18.)

Vaikuttavuuden arviointi on tulosarviointia, jossa tiedonhankintaan voidaan käyttää erilaisia kokeita, testejä, kyselyjä, haastatteluja, laajempia selvityksiä, jopa tutkimuksia. Tällöin suurin ongelma on erottaa tuloksista juuri kyseisen toimen osuus. Toiseksi useinkaan ei ole voimavaroja kalliisiin ja työläisiin vaikuttavuusarviointeihin. Niinpä organisaatioissa tulisikin edetä pienin askelin ja vähitellen päätyä omaan arvioinnin infrastruktuuriin. Sen luominen on osa sisäistä toimintakulttuurin kehittämistä, jonka perimmäinen päämäärä on tukea perustavoitteita ja niiden toteutumista sekä yksilö- että yhteisötasolla. Perinteinen kapea arviointikultti onkin parhaillaan muuttumassa yhä (koulutus)poliittisemmaksi strategiseksi toiminnaksi. Arvioinnin tuloksia tulkitaan yhä useammin koulutuksen laadun, kansan sivistystason ja lopulta koko yhteiskunnan kehittyneisyyden mittareina. Koko arviointi on siis siirtymässä uuteen vaiheeseen. Arviointia on suunnattava yhteiskuntaan ja etsittävä sille yhteiskuntatieteellistä sisältöä. On kysyttävä, miten instituutio, organisaatio ja toiminta vaikuttavat muuhun yhteiskuntaan ja vastaavat sen asettamiin haasteisiin. (Lyytinen 1993, 4-7.) Toiminta onkin sitä korkealaatuisempaa mitä paremmin se vastaa yksilöiden, yhteisöjen, kansakunnan ja ihmiskunnan todellisiin tarpeisiin (Åhlberg 1998, 4-8). Institutionaalisesti vaikuttavuus toteutuu siinä, miten hyvin yksilöt kollektiivisesti haluavat toimia järjestelmälle (kuten ympäristöhallinto) asetettujen yhteiskunnallisten päämäärien mukaan. Vaikuttavuus on silloin laajemman sosiaalisen kontekstin funktio, ei päämäärä itsessään (Morrison & Hidgins 1971, 119-131).

Toiminnan laadunarviointia ja -kehittämistä varten on etsittävä perusprosessit. Merkittävin osa ympäristökasvatuksesta tapahtuu kasvat- ja koulutusjärjestelmissä. Niissä keskeisiä prosesseja ovat ainakin laadukas oppiminen, mikä tarkoittaa mielekästä syväoppimista. Niitä ovat myös kasvat- tai opetus, jossa

opettajan toiminnan tarkoituksena on edistää oppimista, samoin erilaiset tukitoimet, kuten hallinto, jota ilman kouluorganisaatio ei voi toimia. Laadukkaan oppimisen kriteereitä ovat rakentava kriittinen ajattelu, luova ongelmanratkaisu sekä rakentava toiminta paremman elämän edellytysten puolesta. Näiden toteutumisen siis osoittaa, miten laadukasta oppiminen on. (Åhlberg 1995, 47-59.)³⁵

Samalle kannalle ollaan siirtymässä viestinnän vaikuttavuuden arvioinnissa, jossa ei myöskään ole kyetty luomaan yleistettävissä olevaa vaikuttavuustutkimuksen teoriaa tai mallia. Sen sijaan on ryhdytty kehittämään viestinnän tehon arviointia, jossa päähuomio toiminnan tuloksellisuutta arvioitaessa kiinnitetään koko siihen prosessiin, jolla tulokseen pyritään. Vaikutusten mittaamisen osuus on siten koko arviointiprosessin yksi osa. Åbergin (1997) kehittämää viestinnän tehon arviointimittaria sekä Åhlbergin (mt). arviointikohteita soveltaen saadaan seuraavanlainen mittari. Ympäristökasvatuksen tai yleensä ympäristövastuullisuuden edistämisen tehoa arvioitaessa tulisi huomata seuraavat seikat:

1. Organisaation filosofiset ja teoreettiset perusteet, politiikka, arvot ja yleiset tavoitteet määritelty ja sisäistetty.
2. Organisaation toiminta-ajatus, missio ja visio määritelty ja sisäistetty.
3. Organisaation ydinprosessit määritelty.
4. Tehtävien organisointi ja henkilökohtaiset vastuut jaettu ja koordinoitu toteutettu, avainhenkilöillä riittävä osaaminen, esimiehet viritetty, sisäinen viestintä organisoitu, ulkopuolisia asiantuntijoita käytetään tarkoituksenmukaisesti.
5. Käytössä riittävät resurssit.
6. Strategiat ja tavoitteet määritelty, ylin johto mieltänyt toiminnan strategisen merkityksen, sisäinen viestintä tukee tavoitteita.
7. Toteutuksen suunnittelussa yhteistyö- ja kohderyhmät kartoitettu, välineet, materiaalit ja menetelmät mietitty, uutta teknologiaa hyödynnetään, sisällöt kiinnostavia ja toimivia.
8. Käytännön toimet tavoitteiden saavuttamiseksi.
9. Seuranta- ja arviointijärjestelmät mietitty, käytössä ja kehitetään.

Mittarista voi erotella arvioitavia kohtia ja lisätä uusia tarpeiden ja kehitysvaiheiden mukaan. Jokaiselle osiolla voidaan antaa pisteitä sen mukaan, onko asia kokonaan hoitamatta, jotenkin hoidossa tai hoidettu hyvin. Näin saadaan koko mittarille yksi yhteinen summapistemäärä. Ympäristökasvatuksessa ongelmia on todettu kaikilla tasoilla: opetussuunnitelmissa, oppimateriaaleissa, opettajien ja kouluttajien koulutuksessa, kasvatuksen vastuunjaossa, voimavaroissa ja tutkimuksessa (Markkanen 1992, 202-208; ks. Kansallinen...1992), siis kaikilla tehon mittarin päälohkoilla. Samoista ongelmista on puhuttu ja kirjoitettu erityisesti koko 1990-luvun ajan.

35 Samoin periaattein voidaan arvioida ympäristöhallinnon laatua ja kehittämistä yleensä sekä erityisesti siinä informaalisessa (vrt. formaalinen, nonformaalinen) kasvatustehtävässä, joka hallinnolle on säädetty.

Oleellista tällaisessa vaikuttavuuden arvionnissa on se, että huomio kiinnitetään systemaattisesti koko prosessiin eikä vain lopputulokseen. Keskittyminen tuotoksen sijasta prosessiin tarjoaa vaikuttavuuden arvioinnille monia etuja. Niistä vähäisin ei ole se, että se tekee vaikuttavuuden arvioinnin mahdolliseksi kaikille prosessissa mukana oleville. Yleisten vaikuttavuusmittarien kehittäminen ei silloin olekaan enää mielekäs tehtävä, vaan arviointi ja tutkimus liittyvät tapauksiin, tilanteisiin, kriittistä reflektiota virittäviin oppimistehtäviin ja ongelmanratkaisutilanteista selviytymiseen. Arviointi kohdistuu prosessin kaikkiin vaiheisiin ja kriittisen reflektion muodostumiseen. Arviointi rakennetaan prosessien sisään, olennaiseksi osaksi työskentelyä. Silloin myös arvioinnin tuloksia voidaan hyödyntää välittömästi koko prosessin ajan. Tällöin kyseessä on ns. kehittävän arvioinnin menetelmä. (ks. Gage & Berliner 1988, 486; Wahlström 1991, 85–101 ja 1994, 16–25; Davis ym. 1993, 627–636.)

Henkilökohtaisen ja oman organisaation toiminnan tehon kokonaisvaltainen arviointi sekä tekee mahdolliseksi että edellyttää oman refleksiivisyyden analysointia, oman työnsä ja maailmankuvansa itsearviointia. Parhaimmillaan se johtaa kriittiseen pohdintaan omista käyttöteorioista, oman käyttäytymisen taustalla olevista arvo- ja asennejärjestelmistä. Tehon arviointimallit ovat yksi apuväline ja välivaihe siirryttäessä kohti oman työn, organisaation ja koko toimialan kriittistä reflektiota, jonka kautta vaikuttavuusarvioinnista ja -tutkimuksesta kehittyä luonteva, ohjaava ja kehittävä osa kaikkea toimintaa³⁶.

36 Muutamia vuosia sitten kutsuttiin ympäristökasvatuksen vaikuttavuustutkimuksesta kiinnostuneita yhteisiin kehittämistalkoisiin. Lähes ilman markkinointia paikalle ilmoittautui 150 ihmistä. Parin tapaamisen jälkeen joukko kuitenkin hajaantui vähin äänin. Olimme kaikki yhtä ymmällä. Aika oli syönyt vanhan eikä uutta vielä ollut tai sillä ei ollut nimeä eikä muotoa, johon tarttua. Ahlberg (1998, 4–8) toteaaakin, että tutkimusta tarvitaan ympäristökasvatuksen vaikuttavuuden selvittämiseen, laadun varmistamiseen ja jatkuvaan laadun parantamiseen, mutta siihen tarvitaan myös kunnan rahoitusta eli pätevät kunnan asiantuntijat on ostettava käyttöön, mikäli alan halutaan kehittyvän.

4.4 Kooste kasvatuskäsitysten kehitysvaiheista

Painopisteen siirtyminen empiristisestä konstruktivistiseen ja rekonstruktivistiseen paradigmaan merkitsee monia muutoksia koulutuspolitiikassa, opettajankoulutuksessa, opetussuunnitelmissa, opetus-oppimisjärjestelyissä, opettajan ja oppijan työnkuvissa, oppimateriaaleissa ja niiden käytössä. Se merkitsee muutosta arvioinnissa, jossa tärkeintä on prosessissa mukana olevien kriittisen reflektion muodostuminen. Se tarkoittaa oman ajattelun ja toiminnan uudelleen arviointia. Pulkkinen (2000, 102) mukaan suurin osa vuonna 1995 haastatelluista luokanopettajista edusti konstruktivistista paradigmaa kaikissa edellä kuvatuissa arviointikohteissa. Selkein kuva muodostui kasvatus-, oppimis-, vastuunjako- ja roolikäsityksissä, eniten hajontaa oli tiedonkäsityksessä. Muutokset pedagogisessa ajattelussa heijastuvat luonnollisesti koko yhteiskuntaan.

Taulukon kolme avulla voidaan tarkastella paitsi kasvatusta myös ympäristöpolitiikan strategioita ja ohjauskeinoja, jotka on koottu taulukkoon yksi (luku 2.6). Taulukoiden vertailu osoittaa, että ympäristöpolitiikan tämä päivä eli tiedollinen ohjaus nykymuodossaan näyttäisi vastaavan lähinnä kasvatustieteen empirististä tulkintaa. Vasta varsinainen ekologinen modernisaatio ympäristöpolitiikassa sisältää selkeitä piirteitä konstruktivistisesta ja rekonstruktivistisesta tulkinnasta.

Tiedon käsityksessä empiristinen tulkinta liittyy ympäristöpolitiikan perinteiseen luonnontieteellis-tekniseen ajatteluun. Vastaavasti kaksi muuta tulkintaa kytkeytyvät yhteiskunnalliseen ja humanistiseen ihmistieteelliseen ajatteluun, jonka taustalla ympäristökysymyksissä on tietenkin luonnontieteellisesti tuotettu tieto ympäristön tilasta ja ongelmista. Kun tavoitteena on edistää ympäristövastuullisuutta tai -tietoisuutta, kuten asia on ympäristöpolitiikassa useimmin ilmaistu, ei empiristinen tulkinta riitä, vaan tarvitaan välttämättä kahta modernimpaa tulkintaa. Muuttuakseen toiminnaksi ympäristöä koskeva tieto on saatava elämään ihmisissä, käymään dialogia arvojen, tietojen ja toiminnan välillä, aiempien ja uusien tietojen välillä sekä ihmisen itsensä ja vallitsevien kulttuurien välillä.

Oppimisen ja kasvatuksen tulkinnat avaavat mahdollisuuksia arvioida sekä ympäristöpolitiikan toimijoiden omia että kansalaisten ajattelu- ja toimintatapoja. Niinpä ympäristöhallinnossakin oman toiminnan kriittinen reflektio auttaa etsimään ja löytämään toimintatapoja, joilla saadaan aikaan vaikuttavuutta kansalaisten ja muiden yhteiskunnan toimijoiden keskuudessa. Silloin joudutaan välttämättä syventymään arvoihin ja ihmisen erilaisiin luontosuhteisiin. Myös oman esimerkin merkitys korostuu. Painopiste siirtyy luonnontieteellis-teknisen tiedon tuottamisesta ja jakamisesta aktiiviseen itse- ja kulttuurikriittiseen yhteistoimintaan ympäristön puolesta. Toiminnan tuloksellisuuden arvioinnissa korostuu koko prosessin laatu ja teho.

TAULUKKO 3 Kasvatuskäsitysten kehitysvaiheet

	I Eilen Empiristinen tulkinta Auktoriteetti opettajalla	II Tänään Konstruktivistinen tulkinta Mestari-oppipoika -asetelma	III Huomenna Rekonstruktivistinen tulkinta Yhteisvastuullinen, sosiaalinen oppiminen
Tieto	Empirististä, havaintoihin perustuvaa Universaalia, determinististä Ihmisen ulkopuolella Staattista, passiivista, irrallista, objektiivista, arvovapaata faktaa Tärkeää tiedon määrä ja sisältö	Sosiaalisesti rakentunutta, konstruktivistista Muuttuvaa, dynaamista Tiedon tuottaja tai tarkastelija tärkeä Yksilön kokemusmaailman uudelleenorganisointumista, aiemmalla tiedolla ratkaiseva merkitys Ei sellaisenaan välitettävissä yksilöltä toiselle Kokonaisuudet ja tekeminen tärkeitä	Dynaamista, muuttuvaa ja muuttavaa Uuden ja aiemman vuoropuhelua Vastavuoroista, dialektista, emergenttistä Kulttuurisidonnaista, sopimuksiin perustuvaa Tärkeää luotettavuus ja käyttökelpoisuus Syntyy kommunikaatiossa, yhteistoiminnallista
Oppiminen	Behavioristinen oppimisteoria (S-R) Tiedon vastaanottamista, tallentamista, kopiointia Tiedon määrän induktiivista lisääntymistä Opetuskeskeistä pintaoppimista	Kognitiivinen oppimisteoria (S-O-R) Oppija aktiivinen, ymmärtävä, ajatteleva subjekti, joka rakentaa omaa tietoaan Tiedon hankkimista, prosessointia, käsittelyä ja käyttöä Oppijalla vastuuta omasta oppimisestaan Henkilökohtaisesti merkityksellistä, mielekästä Elinikäistä yksilökeskeistä syväoppimista	Rekonstruktivistinen oppimisteoria Todellisuuden uudelleentulkintaa Aktiivista ja kriittistä tiedon reflektointia Uuden tiedon ja arvojen tuottamista Kontekstuaalista, aika- ja paikkasidonnaista Tavoitteet arvosidonnaisia Yhteisöllistä, sosiaalista dialogioppimista
Kasvatus ja opetus	Tärkein työn kohde opettaminen Opettaja auktoriteetti, jolla vastuu tuloksista Palkkiot ja rangaistukset Opettaminen analyttistä, tiedon jakamista Eriyttäminen organisatorista Arviointikohde: yksittäiset ulkoiset suoritukset Tayloristinen vanhan kovan kurin koulu(tus)	Tärkein työn kohde oppiminen Opettaja oppimisen ohjaaja Oppijan sisäinen motivaatio tärkeä Tiedon kokeilua ja käyttämistä Sisällöllistä ja menetelmällistä eriyttämistä Arviointikohde: koko opetus-oppimisprosessi Tulospainotteinen markkinaohjattu koulu(tus)	Uuden tiedon ja arvojen yhdessä tuottamista Kulttuurin yhdessä rakentamista Oppilas määrittelee omaa oppimistaan Opettaja oppimisen ohjaaja, kanssakulkija ja -osallistuja Opettajan oma malli ja esimerkki tärkeä Arviointikohde: kriittisen reflektion muodostuminen Tuloksellisuus: koko prosessin laatu ja teho Innovatiivinen verkosto- ja tiimikoulu(tus)
Ympäristökasvatus	Luonnontieteellistä tietoa ympäristöstä, ympäristökysymykset luonnontieteellisteknisiä	Henkilökohtaista havainnointia, tiedonhankintaa ja toimintaa ympäristössä	Aktiiviseen, kriittiseen itsereflektioon perustuvaa toimintaa ympäristön puolesta

5 YMPÄRISTÖHALLINNON JA KANSALAISTEN VUOROVAIKUTUS

Tässä luvussa paneudutaan tiedotuksen, viestinnän, markkinoinnin ja palvelujen kehitysvaiheisiin sekä tarkastellaan julkisuuskuvan ja vuorovaikutuksen merkitystä viestinnän vaikuttavuudelle.

5.1 Tiedotus ja markkinointi

Viestintä kietoutuu kiinteästi organisaation toimintakulttuuriin ja sisäiseen tiedonkulkuun. Sen tehtävä on pitää yllä yhteisön sisäistä ilmapiiriä. Avoin tiedottaminen luo avoimen ja luottamuksellisen ilmaston työyhteisön sisälle. Se lisää työviihtyvyyttä, parantaa työmoraalia, kohottaa työmotivaatiota ja vaikuttaa siten koko toiminnan tuloksellisuuteen. Julkisella tiedottamisella voidaan ajatella olevan sama vaikutus koko yhteiskunnan toimintaan. Johtamista ja viestintää ei voi erottaa toisistaan, joten niitä on kehitettävä yhdessä. Viime aikoina onkin alettu puhua integroidusta viestinnästä. On integroitava toiminta ja viestit, työntekijät ja organisaatio, ulkopuolelle lähetettävät eri viestit, sisäiset ja ulkoiset viestit keskenään, lähtevät ja saapuvat viestit sekä organisaation ajattelu ja journalistinen ajattelu. (ks. Lehtonen 1989, 1998a, 119–142.) Integroinnin kohteita voi pitää myös vaikuttavuuden arviointikohteina.

Julkishallinto tiedottaa siksi, että kansalaisilla on oikeus saada tietoa. Samalla se pyrkii ohjaamaan kansalaisten mielipiteitä ja käyttäytymistä haluamaansa suuntaan. Julkishallinnon tiedottamista ohjaa muun muassa julkisuuslaki vuodelta 1999. Sen taustana on muun muassa vuoden 1995 perusoikeusuudistus, jonka viidennessä luvussa todetaan (HM 11.3§), että julkisen vallan tehtävänä on edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon. Niinpä julkisuuslaissa (20.2§) todetaankin, että viranomaisen on tiedotettava toiminnastaan ja palveluistaan sekä yksilöiden ja yhteisöjen oikeuksista ja velvollisuuksista toimialaansa liittyvissä asioissa.

Samaan päämäärään pyrki Kant valistuksen keinoin filosofiassaan, johon aiemmin viitattiin. Kantilaisuuden esiin noususta kertoo myös valtionhallinnon

juuri julkistettu raportti Informoi, neuvoo, keskustele ja osallistuu (2001), jossa luodaan viestinnälle 2000-luvun linjat. Samaan aikaan laissa ympäristöhallinnosta hallinnon tehtäväksi on määrätty avoimesti arvosidonnainen kestävä kehityksen edistäminen. Ympäristöhallinto pyrkii edistämään kestävä kehityksen arvoja sekä omilla toiminnoillaan että lisäämällä yksilöiden ja yhteisöjen mahdollisuuksia, oikeuksia ja velvollisuuksia kestävä kehityksen mukaiseen, ympäristövastuulliseen elämäntapaan. Siitä nousee ympäristöhallinnon kaikkeen toimintaan sisältyvä kasvatuksellinen tehtävä. Kasvatushan määriteltiin jo käsitteenä sisältämään myönteinen, yksilöstä ja yhteiskunnasta lähtevä, henkistä ja sosiaalista kasvua tukeva sisältö, jolla poissuljettiin indoktrinaatio, propaganda ja muut arveluttavat ajattelutavat (ks. Puolimatka 1997). Ongelmaa ei tuota myöskään perinteinen käsitys julkishallinnon tiedotuksen objektiivisuudesta, joka on käytännössä (virheellisesti) mielletty arvovapaudeksi. Julkisuuslain 17.1§:ssä objektiivisuus on samaistettu asiallisuuteen.³⁷

Tiedotus ja markkinointi on ollut tapana erottaa toisistaan siten, että tiedotus on nähty objektiivisena tiedon välityksenä, markkinointi taas myynnin edistämisenä. Julkishallinnon objektiivinen tiedonvälitys on kuitenkin aina jonkin asian edistämistä ja eteenpäin viemistä, jolloin aina on kyse joidenkin arvojen puolesta-puhumisesta. Markkinointi niin käsitteenä kuin ajattelutapanakin on julkishallinnossa uusi asia, vaikka sillä on ollut jo yli kolmekymmentä vuotta laajempi merkitys kuin tuotteiden myynti ja rahan tavoittelu. Tästä laajemmasta markkinointikäsitteestä on käytetty nimitystä yhteiskunnallinen markkinointi. Sen tavoitteena on aikaan saada muutoksia yleisön arvoissa, asenteissa ja käyttäytymisessä. (Kotler & Andreasen 1987.)

Vaikka julkishallinnossa lähtökohdat ovatkin toisenlaiset kuin yksityisellä sektorilla, yhteiskunnalliseen markkinointiin ja palvelujen kehittämiseen voidaan monilta osin soveltaa perinteisen, kapea-alaisen markkinoinnin ajattelutapoja. Myös julkisella sektorilla voidaan soveltaa Magnussonin & Forssbladin (1996, 197) kokoamia kysymyksiä: Täyttääkö tuote tai palvelu todellisen tarpeen? Kenelle sitä voi markkinoida? Onko tuotteella tai palvelulla jokin ainutlaatuinen ominaisuus ja miten se asemoituu muiden vastaavanlaisten joukossa? Kuinka suuri panostus tarvitaan asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi?

Yksityissektorin toimintamallien siirtyminen valtion hallintoon ilmeneekin paineena markkinointiviestinnän keinojen käyttöön (ks. esim. Hakala 2000). Niinpä valtionhallinnon uusissa viestintäohjeissa (Informoi... 2001, 53) onkin jo mukana yritys-elämän puolelta sovellettu markkinointiviestinnän määritelmä (ks. Siukosaari 1997; Lehtonen 1998a, 119–142). Se on merkittävä muutos aiempiin ohjeisiin ja käytännön ajattelutapoihin. Markkinointiviestintä lähtee viestinnän strategisesta suunnittelusta. Sillä on selkeä tavoite, johon pyritään eri keinoin ja jonka saavuttamista seurataan ja mitataan. Tavoitteena on saavuttaa asiakkaiden huomio ja kiinnostus sekä entistä parempi viestintätulos. Tiedottamistakin voidaan pitää markkinointiviestinnän osa-alueena, jos sillä pyritään vaikuttamaan.

Tässä voisi kysyä miksi ylipäätään pitäisi tiedottaa, ellei sillä pyrittäisi vaikuttamaan. Myös valtionhallinnon markkinointiviestinnän tavoitteena on saada

37 Samassa yhteydessä mainitaan yhdenvertaisuus ja suhteellisuus, jotka myös ovat arvosidonnaisia ilmauksia. Yhdenvertainen – kenen tai minkä kanssa, suhteessa kehen, keihin tai mihin? Suhteellisuus – missä asioissa, suhteessa mihin, keihin, kenen määrittelemänä?

ihmiset toimimaan. Mutta ennen kuin ollaan niin pitkällä, on ihmiset saatava ylit-
tämään kaksi alemmaa porrasta (Nimmo & Savage 1976, 8; Vuokko 1997): tieto- ja
mielipideportaat. Ensiksi uusi tieto herättää kysymyksen, mistä on kyse. Mielipide-
tasolla herää kysymys, mitä se voisi merkitä juuri minulle. Kolmanneksi saattaa
syntyä halutun suuntaista toimintaa.

5.1.1 Tiedotustoiminnan kehitysvaiheet

Tiedottaminen voidaan jakaa tavoitteidensa ja menettelytapojensa mukaan nel-
jään tasoon, jotka samalla kuvaavat tiedottamisen tai PR-ajattelun historiallisia
kehitysvaiheita (Lehtonen 1998a, 119–142; ks. Grunig 1992). Ensimmäisessä vai-
heessa tiedon kulku on yksisuuntaista julkisuustoimintaa. Tavoitteena on yleisön
asenteisiin ja käyttäytymiseen vaikuttaminen. Tiedon totuudellisuudella ei vält-
tämättä ole väliä. Tyypillisimmillään se on mainontaa tai muuta välitöntä myynnin
edistämistä. Organisaatioiden tiedotuksessa tehtävänä on toiminnan tai vaa-
timusten oikeutuksen perusteleminen.

Toisessa vaiheessa kyse on tiedottamisesta, jolloin tavoitteena on yleisön
informointi. Tiedon kulku on edelleen yksisuuntaista ja perustuu organisaation
omaan käsitykseen siitä, mitä yleisön tulisi tietää tai mistä olla kiinnostunut; to-
sin joskus voidaan tehdä asiakastutkimus. Tämä toiminta on tyypillistä viran-
omaisille, järjestöille ja muille julkisyhteisöille.

Kolmannessa vaiheessa sanoman lähettäjä luotaa eri tavoin vastaanottajien
odotuksia ja asenteita. Palautetta kootaan tutkimuksin ja mielipidekyselyin. Vaikka
vastaanottajia kuullaan, viestintä on edelleen epäsymmetristä. Sanomilla pyri-
tään tyydyttämään vastaanottajan informaation tarpeita ja muokkaamaan asen-
teita toivotunlaisiksi. Organisaatio ei antaudu keskusteluun yleisön kanssa, vaan
säätlee prosessia yksipuolisesti.

Neljännessä vaiheessa viestintä on symmetristä dialogia yleisön kanssa (two-
way symmetric communication). Tavoitteena on molemminpuolinen yhteistyö,
joka merkitsee tiedon yhteiseksi saattamista (communic). Kommunikointi on osal-
listumista. Tässä tiedottaminen muuttuu viestinnäksi.³⁸ Symmetrisessä dialogis-
sa kumpikin osapuoli pyrkii keskinäisen vuorovaikutuksen avulla yhteisymmär-
rykseen. Molemmilla on halu ymmärtää toisen osapuolen näkemystä asiasta ja
löytää yhteisymmärrys arvoista ja toiminnan suuntaviivoista. Syvimmillään pyr-
kimyksenä on yhteisymmärryksen lisäksi keskinäinen luottamus ja yksimielisyys
toiminnan moraalista arvoperustasta.

Nämä neljä organisaatioviestinnän tapaa voidaan pelkistää muotoon public
be fooled – public be damned – public be informed – public be cooperated. Organi-
saatio voi pitää yleisöä narrina uskoen, että yksisuuntaisella tiedotuksella mieli-
piteitä voi manipuloida. Toisessa vaiheessa kiroillaan julkisuutta ja pidetään tie-
dottamista pakollisena riesana. Kolmanneksi organisaatio tiedottaa aktiivisesti
haluamistaan asioista, muttei antaudu keskusteluun. Neljännessä vaiheessa or-

38 Osmo A. Wiion (1994, 68) mukaan viestintä tulee latinan sanasta *communicare*, tehdä yhdessä. Wiio näkee ihmisen koko elämän jatkuvana kahdensuuntaisena sanomien vaihtamisena, ottamisena ja antamisena, ymmärtämisena ja ymmärretyksi tulemisena. Tämän mukaan viestinnästä voidaan siis puhua vasta sitten, kun tapahtumassa on mukana sanoman tai viestin vastaanottaminen, ymmärtäminen ja ymmärretyksi tuleminen. Neljännen kehitysvaiheen ajankohtaisuudesta ja merkityksestä kertoo muun muassa kesäkuussa 2001 julkaistu viestintäalan julkaisu, jolla on jo nimenäkin *Communicare!* (Juholin 2001).

ganisaatio ymmärtää yleisönsä tasaveroiseksi yhteistyökumppaniksi. Kumpaa-kin osapuolta hyödyttävän yhteisymmärryksen vyöhykkeen (win-win-zone; ajatus perustuu Grunigin tuotantoon, ks. esim. Grunig 1992; Dozier, Grunig & Grunig 1995) löytämistä pidetään mahdollisena monissa asioissa. Kestävän yhteisymmärryksen rakentamisessa tosin voidaan tarvita myös epäsymmetrisiä taktiikkoja, mutta niidenkin on perustuttava kommunikoidun laaja-alaiseen symmetriseen maailmankuvaan. Lehtosen (1998a, 119–142) mukaan molempien osapuolten tavoitteet yhdistävä win-win-ratkaisu on ennestään tuttu integratiivisen neuvottelun teoriasta (esim. Pruiitt 1981; Lehtonen & Kortejärvi-Nurmi 1993, 39–40). Sen mukaan neuvottelussa haetaan keskinäistä ymmärtämystä motiivien ja vaatimusten taustalla olevista tarpeista, jotta kumpikin voisi olla ratkaisuun tyytyväinen. Tällaisen yhteisymmärrykseen perustuvan neuvottelun vaihtoehto on neuvottelu, jossa ratkaisu tai kompromissi merkitsee jomman kumman tai molempien luopumista keskeisistä tavoitteistaan.

Julkisuuteen suhtautumisen perusteella organisaatiot voidaan jakaa neljään ryhmään (Ikävalko 1996, 230–241). Jotkut organisaatiot joutuvat julkisuuteen vastoin tahtoaan vain, jos viestimet ovat niistä kiinnostuneita. Joidenkin julkisuushakuisuus ja viestimien kiinnostus ovat tasapainossa. Osa organisaatioista on tuntemattomia ja haluaa pysyäkin sellaisina. Joidenkin pyrkimys päästä julkisuuteen on suurempi kuin viestimien kiinnostus niitä kohtaan.

5.1.2 Markkinointiajattelun kehitysvaiheet

Viime vuosikymmenet markkinoinnissa näyttää olleen yleisesti käytössä ns. porrasmalli, josta käytetään nimitystä AIDA-malli (Attention-Interest-Desire-Action; ks. Lehtonen 1998b, 153–166). Mallin mukaan on ensimmäiseksi saatava kiinnitettyksi yleisön tai asiakkaan huomio haluttuun asiaan. Sitten on herätettävä uteliaisuus tai mielenkiinto niin, että asianomainen tarttuu viestiin. Kohtaamisen jälkeen viestin on tultava hyväksytyksi. Vasta sen jälkeen syntyy uutta toimintaa tai entinen muuttuu. Nykyisin tosin ollaan myös sitä mieltä, että kun ensin ryhdytään toimimaan, asenteet muuttuvat sen seurauksena kuten jo aiemmin kasvatukselta puhuttaessa todettiin.³⁹ Markkinointiajattelussa erotetaan 1900-luvulla neljä kehitysvaihetta⁴⁰, joita voidaan soveltaa myös palveluajatteluun. Tuotantosuuntainen vaihe alkoi vuosisadan alkupuolelta, muuttui myyntisuuntaiseksi 1930-luvulla, kysyntäsuuntaiseksi 1950-luvulta (Suomessa vasta 1970-) ja syventyi siitä asiakassuuntaiseksi Suomessa 1980-luvun lopulta alkaen. Viimeisimmäksi on 1990-luvulta lähtien alettu puhua asiakkuussuuntautuneisuudesta.

Tuotantosuuntaisessa vaiheessa, ennen teollista vallankumousta, elettiin myyjän markkinoiden ja tavarapulan aikaa. Kysyntä oli suurta ja kilpailu pientä. Tavarana meni kaupaksi markkinoimatta. *Myyntisuuntainen* markkinointi alkaa kehity-

39 Tämän on moni huomannut uuden jätelain kanssa. Kun biojätteet on vain päivästä toiseen lajiteltava eri astiaan, asenteellinen vastustus vähenee pikku hiljaa. Perunankuorien päätyminen eri ämpäriin on kuitenkin edellyttänyt uutta tietoa. Muutoksen takana on koko joukko markkinointitoimenpiteitä, joissa ovat olleet mukana myös ympäristöviranomaiset.

40 Lähteet: Lahtinen, Isoviita & Ihamäki 1987, 7–14; Lampikoski, Suvanto & Vahvaselkä 1990, 7–13, 20–27; Rope & Vahvaselkä 1993, 11–17; Storbacka & Lehtinen 1998, 17–19; Karvonen 1999, 19, 101–102.

tyä siinä vaiheessa, kun tarjonta on kasvanut ylittämään kysynnän ja alkaa ilmetä kysyntäongelmia. Otetaan käyttöön mainonta ja propaganda, mutta tuotteiden muuttamiseen ei vielä juurikaan ryhdytä. *Kysyntäsuuntaisessa* vaiheessa vallitsevat ostajan markkinat ja kova kilpailu. Sarja- ja massatuotanto suoltaa markkinoille tavaraa enemmän kuin mihin luontainen kysyntä riittää. Markkinoinnissa keskitytään kysynnän lisäämiseen. *Asiakaslähtöisen, asiakassuuntaisen tai asiakaskeskeisen* markkinoinnin vaiheessa asiakkailta hankitaan jatkuvasti tuotteittain ja palveluittain palautetta. Toimintaa kehitetään palautteiden mukaan. Tuotteet ja niiden symboliset ominaisuudet räätälöidään tietyn asiakassegmentin tarpeisiin.

Asiakkuuskeskeiseen markkinointiajatteluun on alettu siirtyä aivan viime aikoina (Storbacka & Lehtinen 1998). Asiakkuudessa on kyse organisaation ja asiakkaan yhteisestä arvontuotantoprosessista, jossa molemmat saavat lisäarvoa omaan arvontuotantonsa. Siinä ovat sisään rakentuneina kaikki aiemman ajattelun osa-alueet: tuote, asiakas ja tuotanto. Asiakkuus nähdään prosessina, joka koostuu vuorovaikutteisista toiminnoista ja jonka avulla teot, tieto ja tunne siirtyvät osaksi asiakkaan arvontuotantoa. Lisäarvoa syntyy prosessin jokaisessa kohdassa, jossa asiakkaan ja organisaation välillä tapahtuu vaihdantaa. Asiakas ja organisaatio luovat siis yhdessä arvoa, jolloin arvon jakelusta onkin siirrytty yhteiseen arvon luomiseen. Silloin tuotekehitys muuttuu asiakkuuden kehittämiseksi. Ellei arvontuotantoa ymmärretä, asiakkuutta ei voida kehittää molempien lähtökohdista.

Asiakkuusajattelussa siirrytään kaupanteosta asiakkuuden johtamiseen. Organisaatio pyrkii kaikin mahdollisin keinoin kasvattamaan omia tietojaan siitä, miten asiakkaat itse tuottavat arvoa itselleen. Mutta siinä ei riitä tieto siitä, mitä asiakkaat tänään tarvitsevat tai arvostavat, vaan on mietittävä, mitä he tarvitsevat huomenna. On siis selvitettävä myös asiakkaiden ilmaisemattomia tarpeita, koska vain siten voidaan turvata pitkän aikavälin menestys. Sitten voidaan arvioida, miten organisaatio voi omalla osaamisellaan parhaiten auttaa asiakasta. Organisaatio huolehtii siitä, että osaaminen välittyy asiakkaalle, tehostaa asiakkaan omia prosesseja ja auttaa näin tuottamaan lisäarvoa tälle itselleen. Kun työn kohteena on asiakkuus, tavoitteena on sovittaa molempien prosessit niin hyvin toisiinsa, että prosessien tehostamisella saavutetaan huomattavasti suuremmat voitot molemmille kuin millään muulla keinoin pystyttäisiin hankkimaan. Muutos edellyttää luopumista osapuoliajattelusta, jossa on lähtökohtana nollasummapeli: toisen voittaessa toinen häviää. Silloin taitavampi neuvottelija voittaa ja saa suuremman edun, kun huonompi häviää. Asiakkuusajattelussa vallitsee win-win-tilanne eli eräänlainen plus-summapeli, jossa molemmat voittavat. Asiakkuutta pidetään voimavarana, jota ei kannata menettää, vaan kehittää ja jalostaa mahdollisimman pitkälle. Vastuu kehittämisestä on organisaatiolla eli sen on oltava aloitteellinen. (mt. 30–32.)

Asiakaskannattavuutta arvioitaessa voidaan osoittaa yhteys prosessien ja kannattavuuden välillä. Kannattamattomat asiakkuudet ovat usein monimutkaisia ja sisältävät paljon yksittäisiä toimintoja, joista ei seuraa lisäarvoa kummallekaan osapuolelle. Asiakkuuden arvon nostaminen lähtee usein asiakassuhteen uudelleen suunnittelusta (vrt. terveyskeskus, työvoimatoimisto tai sosiaalitoimisto ja niiden "turhat" asiakaskäynnit). Kannattavuutta tulee arvioida sekä vuosittain että pitkällä aikavälillä. Kannattavuuteen vaikuttaa asiakkuuden kesto, joka riippuu sen lujuudesta. Lujuuteen voidaan vaikuttaa monin muinkin keinoin kuin

asiakastyytyväisyyttä ylläpitämällä. Asiakkuusajattelussa on 1900-luvun puolivälistä vuosituhannen loppuun voitu erottaa kolme paradigmaa: traditionaalifunktionaalinen eli johtajakeskeinen, dissipatiivinen eli hallitsematon sekä vastuullinen. Vastuullinen paradigma edustaa kansalaisviestintää, jossa viestinnällä on oma itseisarvo ja jossa jokainen on mukana viestintäprosessissa vastuullisena subjektina ja objektina. Johtajakeskeinen paradigma on vielä vallitsevin. (Juholin 1999.) Julkisyhteisöille ajattelu- ja toimintatavan muuttuminen sisäisen ja ulkoisen kansalaisviestinnän suuntaan ei ole ollut helppoa (ks. Lehtonen 1999).

Mahdollisuus tehdä tulosta eli vaikuttaa viestinnän keinoin asenteisiin ja toimintaan on sitä vaikeampaa mitä sitoutuneempia ihmiset ovat asenteisiinsa ja toimintaansa. Lisäksi suuri osa ihmisten mielipiteistä ja toiminnasta rakentuu epärationaalisesti, toisarvoisten seikkojen perusteella. Viestille voi saada vaikutavuutta, jos sen vastaanottaja motivoituu käsittelemään sanomaa niin, että se voi vaikuttaa hänen tietorakenteisiinsa pitkäkestoisesti. Ellei riittävää prosessimotivaatiota ole, pinnalliset vaikuttimet ratkaisevat eikä viestin lähettäjän haluaa vaikutusta synny. (Lehtonen 1989.) Kun asiakkuussuhteessa olevat jatkavat pitkään keskinäistä vuorovaikutusta, asiakkaalle pääsee syntymään prosessimotivaatio. Se mahdollistaa asioiden henkilökohtaisen merkityksellisyyden, ymmärtämisen ja muutokset asenteissa ja toiminnassa.

Asiakkuusajattelu tarjoaa uusia mahdollisuuksia niin ympäristöpolitiikan kuin muidenkin yhteiskuntapolitiikan lohkojen tehon ja vaikuttavuuden arviointiin. Siinä on kyse (ekologisesta) modernisaatiosta, jossa tiedollinen ohjaus muuttuu vuorovaikutteiseksi arvo-ohjaukseksi. Se yhdistyy ensin perinteisiin ohjauskeinoihin ja muuttuu ajan myötä yhteisvastuullisuudeksi. Siinä muuttuu energian ja voiman valta sekä informaation ja tiedon valta kommunikaation ja arvojen vallaksi. Asiakkuuskeskeisyydestä oli kyse myös konstruktivistisessä ja rekonstruktivistisessä paradigmassa.

5.2 Julkisuuskuvan merkitys viestinnän vaikuttavuudelle

Viestinnän peruslähtökohta on, että jokainen ihminen ja organisaatio on olemassa jollakin tavalla. Olemalla olemassa esitetään aina jotakin. Toimintaa ei ole järkevää jakaa pelkkään olemiseen (todellisuuteen) ja erikseen viestintään (esittämiseen), koska kaikki olemassa oleva on tuomittu viestimään asioita. Myös pyrkiä viestimättä on viesti sekin. Olemista ja esittämistä luonnehtivat tietoiset tai tiedostamattomat valinnat. Esittäminen muuttuu viestiksi tai sanomaksi siinä vaiheessa, kun joku asettuu tietämään ja tulkitsemaan esitystä (vrt. informaatio). Heti kun lähettäjän olemisen (esittäminen, viesti) muuttuu jonkinlaiseksi tietämiseksi tai ymmärtämiseksi, vastaanottajan päässä syntyy mielikuva. Siinä vaiheessa, kun viestin lähettäjän esittävä olemisen muuttuu vastaanottajan subjektiiviseksi tulkinnaksi tai ymmärrykseksi, tämän olemistapa muuttuu aina jollain tavalla. Muutos voi johtaa sosiaalisen todellisuuden eli ihmisten toiminnan muuttumiseen. Jos sosiaalinen todellisuus muuttuu, voi seurauksena olla mitattaviakin muutoksia – vaikkapa luonnonympäristössä. Viestinnällä vaikuttamisen voi siis käsittää yritykseksi muuttaa todellisuutta. (Karvonen 1997, 52–53, 144–146.)

Organisaation olemista ja esittämistä voidaan kuvata käsitteillä profiili, visio ja imago. *Profiili* on organisaation tavoitekuva, jonka on oltava sopuosoinnussa organisaation todellisuuden, siinä vallitsevien arvojen, siis organisaatiokulttuurin kanssa. Se kertoo, mitä olemme (olemus, identiteetti, yritysidentiteetti), mitä haluamme, mitä teemme, mikä meille on tärkeää ja millainen on hyvä perimämme. Se on rakennettava tietoisesti ja sen on oltava sopuosoinnussa organisaation arvo maailman ja toimintatapojen, jopa ylimmän johdon persoonallisuuden kanssa. Ristiriita näiden tekijöiden välillä vie uskottavuuden ja sen rakentamiseen käytetyt voimavarat menevät hukkaan. *Visio* on tulevaisuuskuva eli tavoiteprofiili, jota yhteisö tulevaisuudessa tavoittelee itselleen. *Imago tai julkisuuskuva* on organisaatiosta ulospäin muodostuva kuva. Hyvä yritysidentiteetti syntyy hyvästä toiminnasta ja hyvästä viestinnästä. Nykyaikaisessa markkinointiviestinnässä korostetaan, että mielikuvien täytyy perustua todellisuuteen ollakseen uskottavia. On siis turha inttää, jos teot puhuvat toista. Yritysidentiteetin merkitys on usein ymmärretty väärin, kun sen rakentaminen on liitetty yksinomaan viestintään ja ulkoisiin tunnusmerkkeihin (design management). Identiteetistä huolehtiminen on jatkuvaa toimintaa, jossa yhtyvät organisaation menestystekijät, arvot ja niiden muodostamat mielikuvat. Käytännössä identiteetti on sidosryhmien subjektiivinen mielikuva yrityksestä. Organisaation tavoitteiden saavuttamisen kannalta on suotavaa, että identiteetti on asiakkaiden ja muiden sidosryhmien hyväksymä. (Bernstein 1986; Lehtonen 1989; Vuokko 1997; Åberg 1997; Markkanen 1999.)

Julkisuuskuvasta puhumisen aloitti amerikkalainen Walter Lippman teoksessaan *Public Opinion* (1922). Toimimme kuvittelemamme maailman mukaisesti, mutta toimintamme tuottaa vaikutuksia ulkopuolellemme olevaan, todelliseen maailmaan. Ulkoinen todellisuus ja mielikuvamme siitä ovat siis eri asioita. Lisäksi todellisuus muuttuu koko ajan. Voidakseen toimia, ihmisen on rekonstruoitava ympäristöä yksinkertaisemmiksi malleiksi ja kartoiksi. Lehtosen (1990) mukaan monimutkaisuutta yksinkertaistavat mielikuvat auttavat sekä yksilöä että yhteisöjä hallitsemaan kaaosta. Mielikuvat toimivat siis apuvälineinä, joilla monimutkaista ja ennustamatonta todellisuutta kyetään edes jotenkin käsittelemään. Tässä on yksi syy siihen, miksi organisaatioiden julkisuuskuvilla on niin merkittävä asema.

Medialla on ratkaiseva merkitys julkisuuskuvien luomisessa, joten voitaisiin puhua myös journalistisesta kuvasta. Tällainen kuva ei kuitenkaan välttämättä vastaa kansalaisten kuvia kohteesta. Koska käsitykset muodostuvat kunkin omasta viitekehystä, julkisuuskuvaa ja kansalaiskäsitystä ei pidä samais-
taa. (Karvonen 1997.) Julkisuuskuvan kanssa rinnakkain, usein synonyyminä, puhutaan imagosta, jolla myös on runsaasti erilaisia määritelmiä. Grunig (1993; ks. myös Myers 1968, 28–29; Boulding 1973) määrittelee imagon sarjaksi uskomuksia, ideoita tai vaikutelmia, joita ihmisillä on jostain kohteesta. Hän näkee termin kaksinaisena: organisaation kaikenlaisina viestintäaktiviteetteina sekä yleisön tapana havaita ja mieltää organisaatio.

Karvonen on useissa julkaisuissaan (1997, 1998, 1999) ehdottanut, että imago viittaisi lähettäjän viestinnälliseen toimintaan ja mielikuva taas vastaanottajan tulkitsevaan toimintaan. Imago-käsitteen epämääräisyys ja toisaalta ryvetyneisyys (esim. Boorstin 1962) on saanut imagologian tutkijat pohtimaan vaihtoehtoisia ilmauksia. Vahvimmassa nousussa näyttää olevan maineen paluu viestin-

täkeskusteluun ja -tutkimukseen. Karvosen (1999, 18) mukaan maine on kulttuuriseen ympäristöön liittyvä käsite, joka samalla kuvaa myös viestintää, viestien ymmärtämistä ja niiden yhteiskunnallista kierrätystä.

Viestintää voikin kuvata myös kiertokulukuksi, jossa yhteiskunnallinen kanssakäyminen ja sisäinen ajattelu tapahtuvat merkkien avulla. Viestinnässä sosiaalinen ulkoinen merkki (UM) muuntuu yksilölle sisäiseksi merkiksi (SM) ja taas ulkoistuu (UM) eli $UM \rightarrow SM \rightarrow UM$. Tarkasteltaessa imagon problematiikkaa semioottisemman viestintäkäsityksen lähtökohdista osapuolina eivät olekaan lähettäjä ja vastaanottaja, vaan "kaksi yhteiskunnallista tahoja, jotka merkityksellistävät todellisuuden tai määrittelevät tilanteen eri tavoin omista asemistaan käsin". (Karvonen 1997, 32–34 muun muassa Saussurea 1983 ja Fiskeä 1992 mukaillen.) Karvonen liittyy tähän vielä Peircen semioottisen erottelun, jolloin syntyy ajatusmalli, jossa on vastakkain "tahon yksi, kohde \rightarrow merkki \rightarrow tulkinta" ja "tahon kaksi kohde \rightarrow merkki \rightarrow tulkinta". Pelkistäen saadaan vastakkain kahden eri tahon erilaiset tavat määrittellä jokin todellisuuden tilanne, tapahtuma tai kohde seuraavasti: todellisuuden määrittelemisen tapa yksi kohtaa todellisuuden määrittelemisen tavan kaksi. Tällöin imagossa ja mielikuvassa onkin kyse kamppailusta, kenen intresseistä lähtevä retoriikka (imago) pääsee vallitsevaan asemaan ihmisten mielissä (mielikuva). (Karvonen 1997, 34.)⁴¹

Markkinointiviestinnän kirjallisuudessa korostetaan kerta toisensa jälkeen, että julkisuuskuvan ja viestinnän on vastattava todellisuutta (Bernstein 1986; Rope ja Methner 1987; Vuokko 1997; Karvonen 1999; Markkanen 1999). Pelkästään hyvällä viestinnällä luotu julkisuuskuva on valheellinen lupaus ihmisille, ellei kuvalle ole katetta. Toisaalta pelkkä hyvä toiminta ilman viestintää ei riitä organisaatiolle, koska silloin ihmiset eivät tiedä toimijasta eikä sen tuotteista ja palveluista. Kaikki yhteiskunnallisesti merkittävä tapahtuu mediassa, media siis mittaa tapahtumien arvon. Ellei asiasta ole puhuttu tiedotusvälineissä, on kuin sitä ei olisi olemassakaan. (Uimonen 1994, 9.)

Markkinointiviestinnän kannalta hyvä julkisuuskuva on kuin väestönsuoja tai kuin kivijalka kaikelle toiminnalle, perusta viestien huomatuksi tulemiselle ja kiinnostavuudelle. Se on suodatin, joka määrää, miten organisaatiota kohtaan käytäydytään, mikä vaikuttaa hyväksyntään ja kontakteihin hakeutumiseen. Se vahvistaa hyviä ja vaimentaa huonoja uutisia organisaatiosta. Suodattimena julkisuuskuvalla voi nähdä olevan eri värejä. Vaaleanpunainen eli positiivinen vahvistaa ja korostaa hyviä viestejä, huonoja viestejä pumpuloidaan ja selitellään. Neutraali ei muodosta mustaa muttei vaaleanpunaistakaan suodatinta, jolloin yksikin huono viesti voi muuttaa kuvan negatiiviseksi. Tällöin organisaation oma toiminta on erityisen tärkeää. Musta eli negatiivinen suodatin neutraloi hyvät viestit ja huonontaa huonot. Pitkäjänteisen julkisuuskuvan rakentaminen voi tapahtua joko kivijalaksi kaikille tuotteille ja palveluille tai julkisuuskuva rakennetaan yksittäisille tuotteille – molemmilla on puolensa. (Vuokko 1997.)

Julkisuuskuva, yrityskuva, yhteisökuva, organisaatiokuva, mielikuva, imago ja nykyisin jälleen myös maine ovat useimmiten jokseenkin synonyymeinä käytettyjä ilmaisuja niistä käsityksistä ja tulkinnoista, joita kansalaiset tai sidos-

41 Viestintätieteilijöiden ja -tutkijoiden kanssa käymissäni keskusteluissa on useamman kerran korostettu, että ympäristöhallinnon pitäisi ennen muuta käyttää "järeeämpää retoriikkaa".

ryhmät luovat itselleen yrityksestä tai organisaatiosta. Kuva perustuu asianomaisen arvoihin, asenteisiin, tietoihin, kokemuksiin, päätelmiin, ennakkoluuloihin, uskomuksiin, tunteisiin ja siihen informaatioon, jota yhteisö eri tavoin – tietoisesti ja tiedostamattaan – välittää. Niillä on siis sekä viestinnällinen että psykologinen puoli, kuten edellä todettiin.

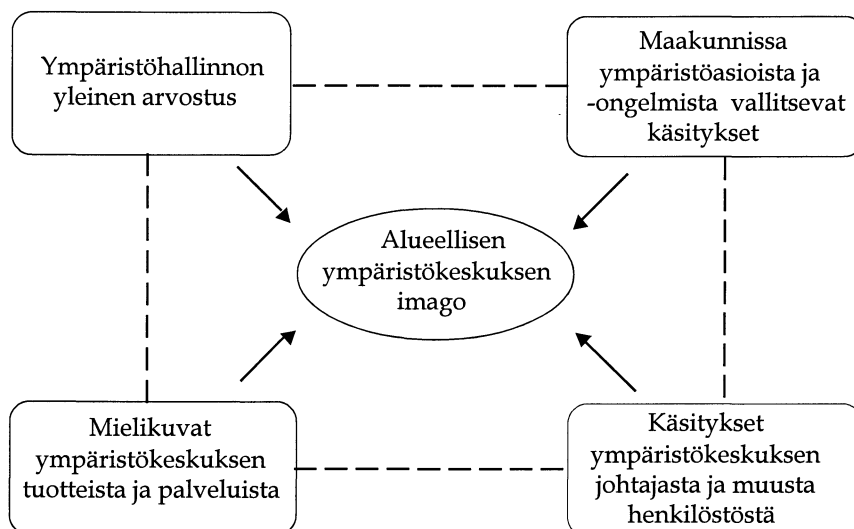
Tavallisimmin julkisuuskuvaa arvioidaan keskeisimpien toimintaa kuvaavien osatekijöiden suhteen. Tällaisessa attribuuttivertailussa voi olla arvioitavana jopa 30 ominaisuutta. Joissakin tutkimuksissa näkee ominaisuuksia ryhmiteltävän eri tavoin, esimerkiksi toiminnalliset ja mielikuvalliset ominaisuudet erikseen. Tyypillisimpiä arvioitavia sisältöjä ovat luotettavuus (tuotteiden laatu, palvelutaso, toiminnan varmuus), uudenaikaisuus (tuotteet, tuotekehittely, toiminta yleensä), toiminnan aktiivisuus (markkinointi, kehityskyky); toiminnan monipuolisuus (tuotevalikoima, toimialat), tiedotustoiminta ja mainonta (arviot määrästä, luotettavuudesta) sekä yhteiskunnallinen vastuu ja arvostus. (esim. Lotti 1996, 176–177.)

Huoli julkisuuskuvasta on levinnyt ulkomaankaupasta kotimarkkinoille, liike-elämästä politiikkaan ja lopulta julkisiin palveluihin ja hallintoon, niin että se alkaa koskea jo kaikkia organisaatioita. Suomen julkiselle sektorille mielikuva-markkinointi on tullut tulosvastuullisuusajattelun myötä 1980–90 -lukujen vaihteessa. Kaupalliset olemassaolon ehdot ja sen mukainen ajattelutapa leimaavat yhä läpikotaisemmin myös julkista sektoria, joka toimii aina osana kulloinkin vallitsevaa yhteiskunnallista todellisuutta. (Karvonen 1997, 22–23.)

Julkisuuskuvakampanjoinnissa yhtenä edelläkävijänä pidetään ammattiyhdistysliikettä, jonka tiedotustoimintaa ja julkisuuskuvaa tutkittiin jo 1980-luvun alussa. Sitten lähes kaikki Suomen kunnat ovat pyrkineet jollain tavoin vaikuttamaan julkisuuskuvaansa. Myönteisiä mielikuvia synnyttääkseen ovat imago-kampanjoita ja julkisuuskuvatutkimuksia teettäneet myös maakunnat, sosiaalihuolto, poliisi, TVL, kirjastotoimi, verovirasto, posti, sisäasiainministeriö, metsähallitus ja yliopistot.⁴² Julkisen palvelun laitokset on mielletty usein kankeiksi, virkaintoisiksi, vaikeaselkoisiksi ja vanhahtaviksi, kun yksityisiin palveluihin taas on liitetty palveluhaluus, joustavuus ja nykyaikaisuus. (Setälä 1988.) Organisaatiot pyrkivätkin kehittämään julkisuuden hallintaansa alan ammattilaisten avulla (Karvonen 1997, 24).

Yhteisö- eli organisaatiokuvaan vaikuttavia tekijöitä voidaan kuvata ja analysoida erilaisten mallien avulla. Yksi tässä käyttökelpoinen malli on Lehtosen (1994) kuvaus organisaatioimagon muodostumisesta. Organisaation imago muodostuu viidestä eri tavoin organisaatiota lähellä olevasta osaimagosta. Tässä ne yhdistetään ympäristöhallintoon soveltaen neljäksi: toimialaimago on mielikuva (ympäristö)alan tai -hallinnon julkisesta arvostuksesta, alueimago merkitsee alueen vetovoimaa ja aluetta (esimerkiksi maakuntaa) koskevia ja siellä vallitsevia yleisiä käsityksiä, tuote- ja palvelukuva sisältää mielikuvia organisaation tarjoamista tuotteista ja palveluista, neljäs eli henkilöimago perustuu organisaation näkyvistä edustajista vallitseviin mielikuviin.

42 Esim. Neste 1988; Setälä 1988; Hirvonen 1989; Sihvo 1990; Anttiroiko 1992; Heikkilä 1992; Aikäs 1996, 3–14; 1997, 4–16; Chaker 1998; ks. aiheesta enemmän Karvonen 1999.

KUVIO 5 Alueellisen ympäristökeskuksen imagon muodostuminen
(Lehtosen 1994, 5 mallia soveltaen)

Toimialaimagossa korostuvat koko hallinnon alaan liitettävien yleisten käsitysten vaikutukset kaikkiin alan organisaatioihin. Menestyminen merkitsee yhteistyötä ja yhteistä linjaa koko hallinnon alalla. Alueimago liittyy maakunnissa vallitseviin käsityksiin maakunnan (ympäristö)asioista ja ongelmista sekä siihen, miten ympäristökeskuksen koetaan niihin vastaavan. Vallitseeko ympäristöhallinnon ja maakunnan välillä yksimielisyys tärkeimmistä (ympäristö)ongelmista tai -arvoista? Henkilöimago muodostuu johtajan ja koko henkilöstön toiminnasta ja persoonallisista ominaisuuksista, tavasta kohdata asiakas tai kyvystä vuorovaikutukseen. Vallankäytön ohella henkilölistäminen on yksi tapa yrittää ymmärtää asioita, jotka muuten ovat vaikeasti käsitettävissä. Siten henkilölistäminen auttaa käsittämään liian monimutkaista todellisuutta (Karvonen 1997, 59–60). Ympäristökeskuksen tuote- ja palvelukuva muodostuu siitä, mitä lisäarvoa organisaatio tuottaa maakunnalle ja sen ihmisille ja miten se sen tekee. Keskeisiä kysymyksiä ovat tällöin tuotteiden ja palvelujen tunnettuus, arvostus, tärkeys ja hyväksyntä sekä henkilökohtaiset palvelukokemukset. Osaimagojen väliset katkoviivat osoittavat, että kaikki vaikuttaa kaikkeen. Ne korostavat toisaalta toiminnan ja olemisen kokonaislaatua ja toisaalta kaiken toiminnan uskottavuutta.

5.3 Kohti yhteisymmärrystä

Voidakseen toimia tehokkaasti ympäristöhallinto tarvitsee kansalaisten ja erilaisten yhteiskunnallisten toimijaryhmien panosta niiden tavoitteittensa toteuttamiseen, joita sille lainsäädännön kautta on asetettu. Aiemmin perehdyttiin jo tiedo-

tuksen ja markkinoinnin kehitysvaiheisiin ja pohdittiin eri vaihtoehtojen kannattavuutta. Silti on syytä pysähtyä hetkeksi suostuttelun ja vaikuttamisen käsitteisiin, sillä ne antavat syvyyttä yhteisymmärrykselle.

5.3.1 Suostuttelua, vaikuttamista vai yhteisymmärrystä

Suostuttelua ja sen eri metodeja käytetään silloin, kun halutaan vaikuttaa johonkin niin, että saadaan tämä toimimaan halutulla tavalla (Larson 1992, 185–190; ks. myös Petty & Capiocco 1986). On olemassa myös suostuttelun muotoja, joita voidaan eettisin perustein arvostella: propagandaa voidaan syyttää valheellisuudesta tai totuuden yksinkertaistamisesta, aivopesua psykologisesta väkivallasta, manipulaatiota ja indoktrinaatiota tietoisesta piilovaikuttamisesta tai mainontaa liioittelusta (Wiio 1994, 236–241; Puolimatka 1997). Wiio (mt. 236) pitää suostutteluna nimenomaan mielipiteiden, asenteiden ja käyttäytymisen muuttamiseen suunniteltua viestintää (vrt. ympäristöhallinnon tiedollinen ohjaus). Suostuttelulla tai vaikuttamaan pyrkivällä viestinnällä nähdään joskus huono maine, ikään kuin se olisi kieroja tai alhaista. Käsitys on kuitenkin omituinen, sillä silloin suurin osa inhimillistä viestintää olisi eettisesti arveluttavaa, pelkkä tietokin voi vaikuttaa ratkaisevasti käyttäytymiseemme.⁴³

Toisaalta Habermas (1987) näkee vaikuttamiselle aivan päinvastaisen tulkinnan, jonka mukaan vaikuttaminen on oman menestyksen tavoittelemista.⁴⁴ Tällaista minä- (tai organisaatio) keskeistä hyötyajattelua edustavat esimerkiksi sanktioitujen herraussuhteiden synnyttämät valtasuhteet määräysten antajien ja vastaanottajien välille. Kun suhteita säätelee valta, yhteiskunta muodostaa välineellisen järjestyksen, jossa osapuolet tekevät toisistaan oman menestymisensä välineitä ja toiminta kanavoituu vallasta kilpailemiseen. Toimija toteuttaa omia päämääriään pyrkimällä vaikuttamaan muiden ratkaisuihin. Tällainen välineellinen järjestys, jossa vaikuttaminen on oman menestyksen hakemista, ei voi olla vakaa eivätkä sosiaaliset järjestykset voi rakentua keskenään kilpaileville intresseille. Sellainen toiminta eristää toimijan muista vuorovaikutukseen osallistujista. Habermasilla olikin idea herruudesta vapaasta kommunikaatiosta (Koivisto & Väliverronen 1985, 72–73). Siinä kommunikaation eli viestinnän lähtökohta on oletus, että osanottajat pyrkivät herruudettomaan yksimielisyyteen siten, että antavat parhaan argumentin ratkaista keskustelun tuloksen. Silloin julkisuuden kentällä parasta valuuttaa ei olekaan yhteiskunnallinen asema, vaan kyky rationaaliin argumentointiin ja perusteluihin. Osallistuminen julkisuuteen vaatii siinä käytävien diskurssien sääntöjen hallintaa, koska taistelu julkisuudesta on myös taistelua diskurssin säännöistä eli siitä, mistä asioista ja millä tavalla julkisuudessa voidaan keskustella.

43 Tämä tulkinta edustaa niitä näkemyksiä, joita käsiteltiin luvussa 4.1 kasvatuskäsitysten yhteydessä. Silloin todettiin, että kasvatusta, vaikka on vaikuttamista, itsessään sisältää positiivisen arvolutauksen eli on hyvää ja hyväksyttävää toimintaa.

44 Vrt. utilitaristinen hyötyajattelu, josta puhuttiin luvussa 3.3 ihmisen luontosuhteiden yhteydessä ja tarkoitettiin, että ihminen käyttää luontoa vain omaksi hyödykseen luonnon itsensä tai edes tulevien ihmiskupolvien hyvää tai tulevaisuutta ajattelematta. Jo sitä ennen puhuttiin luvussa 3.1 yleisistä arvoista ja pohdittiin itseisarvojen ja välinearvojen välistä suhdetta ja elämän välineellistymistä ylipäätään.

Sosiaalisen toiminnan koordinaatiomekanismit mahdollistavat vuorovaikutuksen verkostojen muodostumisen. Vuorovaikutuksen malli syntyy vain siten, että toimintojen sarjat koordinoidaan jonkin säännön mukaisesti. Koordinaatit ovat vaikutus ja yhteisymmärrys. Habermas (1987, 68–96) näkee nämä ainakin asianosaisten näkökulmasta toisensa poissulkevinä. Niinpä vaikuttaminen kausaaliosuudessa merkityksessä tai yksipuolinen velvoittaminen toisen vuorovaikutukseen osallistuvan kanssa sulkee pois mahdollisuuden saavuttaa yhteisymmärrys. Sen sijaan ymmärtämisprosesseihin perustuvissa teorioissa nähdään, että yhteisymmärrykseen suuntautuva asenne saattaa vuorovaikutukseen osallistuvat toisistaan riippuvaisiksi. Se edellyttää, että on omaksuttava sekä puhujan että kuulijan asenne ja on otettava huomioon toistensa myönteiset ja kielteiset näkemykset. Normien säätelössä toiminnassa ymmärtäminen palvelee vuorovaikutussuhteissa jo vallitsevan yhteisymmärryksen aktivoitumista. Sitä, mistä vuorovaikutuksen osapuolet pyrkivät yhteisymmärrykseen, ei pidä sekoittaa siihen, mistä käsin he esittävät omia tulkintojaan.

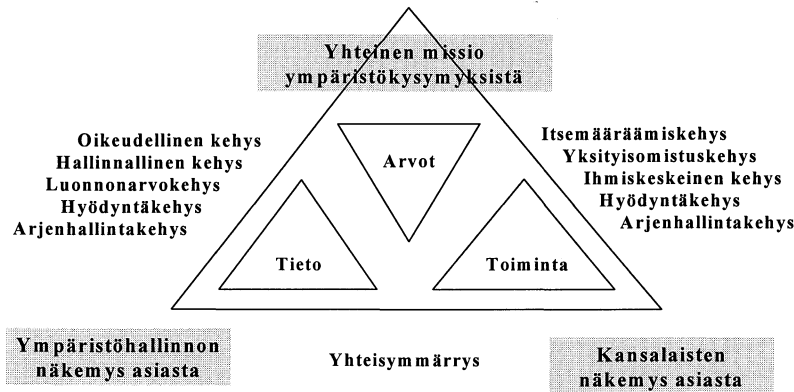
Suostuttelu ja vaikuttaminen edustavat epäsymmetristä viestintää, vasta vuorovaikutteisuus tekee siitä symmetristä. Valtion hallinnossa symmetrisyyden etenemisellä on vielä monia esteitä raivattavana (ks. esim. Tannen 1991; Eräsaari 1995).

5.3.2 Yhteisymmärryksen perusta ja aikaansaaminen

Tässä luvussa tarkastellaan, mitä ympäristöhallinnon ja erilaisten yhteiskunnan toimijoiden välisessä vuorovaikutuksessa merkitsee edellä kuvattu yhteisymmärrys ja sen saavuttaminen. Rantojensuojeluohjelman toteutuksesta tehdyssä tutkimuksessa määritettiin hallinnolle ja rantojen omistajille viisi erilaista tulkintakehystä, joista he rantojen suojelua tulkitsivat. *Yksityisomistuskehys* liittyy maanomistuksen henkilökohtaisen merkityksen ja maan itseisarvon korostamiseen. Se on perinteisen maanomistajan perimmäinen kehys, josta käsin hän tarkastelee kaikkia muita kehyksiä. *Hallinnallinen kehys* on se, josta tulkitaan julkishallinnon pyrkimyksiä, päätöksentekoa, valtasuhteita ja päätösten toteuttamista. Samalla se on toimijoiden valta- ja hallintasuhteisiin ja -voimavaroihin liittyvä tulkinta. *Oikeudellinen kehys* perustuu asioiden tarkasteluun voimassaolevan tai toivottavan lainsäädännön rajoissa. *Hyödyntäkehys* tulkitsee hankkeita ja muita toimintoja hyötynäkökohdista. Hyödyt ja haitat voivat olla yksilöllisiä tai yhteisöllisiä. *Luonnonarvokehys* tulkitsee perustuvat käsitykseen luonnon itseisarvoisesta, ihmisen ulkopuolisesta olemassaolosta eli asioita tarkastellaan luonnon näkökulmasta. (Nieminen 1994.)

Seuraavassa kuviossa on käytetty näitä tulkintakehyksiä. Oikeudellisen kehyksen vastineena yksittäisen kansalaisen tulkinta voisi perustua itsemääräämiseen tai yksilönvapauteen. Tällöin kansalaisen näkemys painottuu hänen oikeuksiinsa päättää itse, mitä elämällään, työllään tai omaisuudellaan tekee ja mihin tai miten niitä käyttää. Siten ympäristöhallinnossa korostuvan luonnon puolesta puhumisen sijaan kansalainen korostaa oikeuksiaan vapaana yksilönä. Tulkintakehyksiin on lisätty arjen hallinta. Se tarkoittaa hallinnon erilaisia rooleja, toimintatapoja (mm. johtamis-, palvelu- ja viestintäkulttuurit) tai omaa ympäristövastuullisuutta. Kansalaiselle se merkitsee toimimista kuluttajana kaupassa,

ammattiharjoittajana tai poliittisena kansalaisena. Kansalaisella tarkoitetaan sekä yksittäistä ihmistä eri rooleissa että mitä tahansa kansalaisten yhteenliittymää.

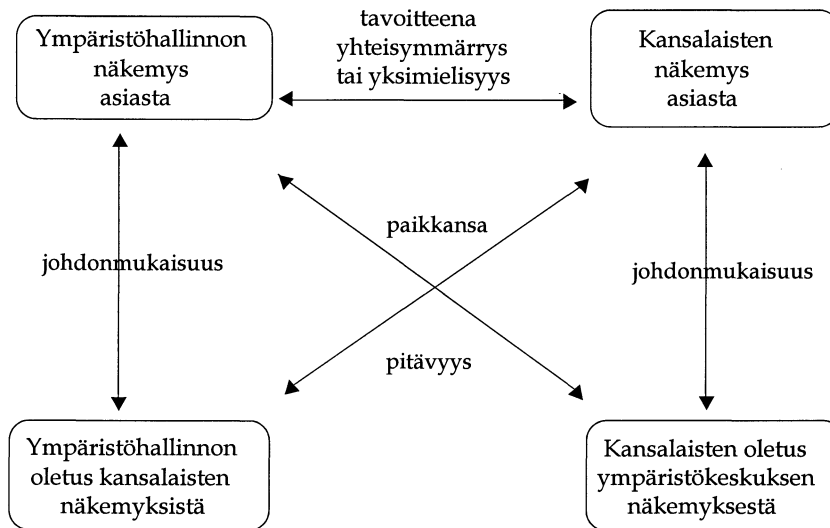

KUVIO 6 Ympäristöhallinnon ja kansalaisten yhteisymmärryksen perusta

Kuvioon on pelkistetty tutkimusaiheen kannalta oleelliset tekijät. Ympäristöongelmien ratkaisemisessa, mutta erityisesti niiden ennalta ehkäisemisessä tarvitaan yhteisiä näkemyksiä, yhteinen missio. Sen muotoilu riippuu kulttuurista, ajasta, paikasta ja tilanteesta. Tällä hetkellä se on kestävä kehitys, joskin usein puhutaan myös elinympäristön suojelemisesta, ihmiskunnan eloonjäämisestä, ihmisen ja luonnon vuorovaikutussuhdeongelmien ratkaisemisesta tai maailman pelastamisesta. Se liittyy ihmisen toimintaan osana yhteiskuntaa, joten se on yhteiskunnallista vastuuta.⁴⁵

Ympäristökysymyksissä ympäristöhallinnolla on omia näkemyksiä ja samaan aikaan oletuksia kansalaisten näkemyksistä. Myös kansalaisilla on näkemyksiä asioista ja oletuksia ympäristöhallinnon näkemyksistä. Silloin kun omat näkemykset ja oletukset toisen näkemyksistä vastaavat toisiaan, voidaan puhua johdonmukaisuudesta. Kun omat näkemykset vastaavat toisten keskuudessa vallitsevia oletuksia, voidaan puhua näkemysten paikkansa pitävyydestä. Johdonmukaisuutta ja paikkansa pitävyyttä kuvataan seuraavassa kuviossa.

45 Tässä vaiheessa on syytä nostaa esille intressin käsite, joka usein sekoitetaan arvoihin. Suhosen (1999, 4–5) mukaan arvon ja intressin erillään pitäminen helpottaa monien ympäristökysymysten ymmärtämistä. Intressillä tarkoitetaan ihmisten omaa etua, jolloin intressiristiriita on etujen välinen ristiriita. Arvojen ja intressien yhteentörmäykset ovat olleet tavallisia ympäristökysymyksissä. Selkeämpää onkin puhua arvojen ja intressien välisestä ristiriidasta kuin pelkästään ristiriidasta arvoissa tai intresseissä. Vehkala ja Vainio (2000) totesivat luonnonsuojeluohjelmien sosio-ekonomisista vaikutuksista, että maanomistajille luonnon monimuotoisuus merkitsi useimmiten eri asioita kuin luonnonsuojelulla ta-voiteltua lajien monimuotoisuutta. Mikäli suojelun perusteet ja syyt jäivät epäselviksi, maanomistajan oli vaikea ymmärtää suojelun merkitystä ja tarkoituksenmukaisuutta oman luonto- ja luonnonsuojelunäkemyksensä perusteella. Yhteistyön onnistumiseksi tutkijat suosittelivatkin maanomistajien ja ympäristöhallinnon yhteisiä pohdintoja suojelun merkityksestä ja tavoitteista, koska erilaisten luontonäkemyksien välinen ristiriita ei korjaannu, ellei päätösten taustalla olevia tavoitteita ja päämääriä ymmärretä. Karvosen (2000) mukaan yrityksissä ympäristöasiat nähdään yhä useammin kilpailuvälineinä, jolla saavutetaan voitollisia win-win-tilanteita.

KUVIO 7 Ympäristöhallinnon ja kansalaisten yhteisymmärryksen aikaansaaminen

Malli on peräisin Pavlicilta (1987, 117) ja sitä ovat soveltaneet monet viestinnän tutkijat (mm. Lehtonen 1994; 1998b, 119–142). Mallin mukaan ympäristöhallinnon tulisi pyrkiä saamaan aikaan mahdollisimman suuri yhteisymmärrys ympäristökysymyksissä. Viestinnän keinoin tulisi saada muut toimimaan yhteisen mission mukaisesti. Toimiakseen toivotulla tavalla tiedotuksen ja vuorovaikutuksen tulee tapahtua aitojen näkemysten tasolla, siis horisontaalisesti nelikentän ylätasolla. Jos vuorovaikutus tapahtuu oletusten välillä, toimitaan luulojen tai ennakkoluulojen varassa, jolloin on vaarana, että viestit eivät kohtaa ja törmäyskurssi on valmis.

Julkisen hallinnon ja kansalaisten vuorovaikutuksessa näyttää olevan ongelmia, eikä hallinnon kansalaisläheisyyden vahvistaminen ainakaan lainsäädäntöteitse ole tuottanut odotettuja tuloksia. Muodolliset uudistukset ovat vaikuttaneet sangen vähän käytännössä. Ainakin kuntatasolla asukkaiden ja kuntahallinnon välinen kuilu on vain kasvanut. Tämä näkyy myös ympäristökysymyksissä, joskin on kuntia, joissa paikallishallinnon ja kuntalaisten välille on kehittynyt avoin kumppanuussuhde, jossa vuoropuhelu toimii. Optimaalinen tilanne ei ole pysyvä tila, koska se edellyttää kummankin osapuolen taholta normaalit rutiinit ylittävää työskentelyä. (Koski 1995; Konttinen 1999, 109.) Tällaisesta ylimääräisestä pinnistelystä päästään, kun on edetty kommunikatiivisen win-win -vuorovaikutuksen ja aitojen asiakkuussuhteiden kehitysvaiheeseen.

5.4 Viestinnän vaikuttavuus ja sen arviointi tutkimuskohteena

Tässä luvussa tarkastellaan viestinnän vaikuttavuuden perusteita ja tutkimusta. Arviointikohteena vaikuttavuus yhdessä tehokkuuden ja taloudellisuuden kanssa voidaan nähdä toiminnan tuloksellisuuden alakäsitteinä (vrt. luku 4.3.3). Vaikuttavuus on siis osa ja yksi tapa arvioida toiminnan tuloksellisuutta. Vaikutuksen määrittelemme viestinnällä aikaansaaduksi muutokseksi. Viestinnässä on aina viestin lähettäjä, sanoma ja viestin vastaanottaja sekä erilaisia tilannetekijöitä. Näihin kaikkiin viestintä siis voi vaikuttaa ja kaikilla on osuutensa toivottujen, mutta myös ei-toivottujen vaikutusten syntymisessä.

Viestinnän vaikutusten erittelyyn on kehitetty erilaisia teorioita. Yksi ryhmä ovat ns. tiedollisen tasapainon tai tiedollisen johdonmukaisuuden teoriat (ks. Wiio 1994, 223–244). Teoriat perustuvat olettamukseen, että jos sanoma on ristiriidassa vastaanottajan aikaisempien tietojen, asenteiden tai mielipiteiden kanssa tai jos sanoman lähde on ristiriidassa sanoman luonteen kanssa, viestintä voi aiheuttaa vastaanottajassa sielullisen epätasapainon. Teorioista ehkä merkittävin on Festingerin dissonanssiteoria vuodelta 1975, jonka mukaan ihminen pyrkii välttämään sisäisiä ristiriitoja. Niinpä hän on vastaanottavaisiin sellaisille viesteille, jotka ovat hänelle itselleen mieluisia tai hyödyllisiä ja vastaavasti välttää epämieluisia tai hyödyttöminä pitämiään. Ihmisellä on keinoja huijata itseään tasapainon palauttamiseksi; sanoman voi torjua tai yrittää järkeilemällä vähentää erilaisten viestien aiheuttamaa ristiriitaa. Ristiriidan päätyyppejä ovat looginen ristiriita järjen ja tunteen välillä, normeja koskeva ristiriita, ristiriita aiemman ja uuden käsityksen tai kokemuksen välillä. Teoria on käyttökelpoinen selitysmalli monille vaikutustutkimuksille. Toinen mainitsemisen arvoinen on Osgood–Tannenbaumin kongruenssiteoria vuodelta 1955. Se on teorioista täsmällisin ja sillä voidaan ennustaa asenteiden ja mielipiteiden muutosten suuntaa ja voimakkuutta. Teoria auttaa ymmärtämään yhtä käytännön viestinnän tärkeimmistä kysymyksistä, nimittäin lähteen luotettavuutta. Sen mukaan luotettava lähde ei voi lähettää epäluotettavaa tietoa eikä epäluotettava lähde luotettavaa tietoa. (vrt. Harisalo & Stenvall 2001.)

Teorioilla voidaan selittää myös ympäristöviestinnän kahta merkittävää kysymystä. Dissonanssiteoria koskee ympäristötietoisuutta yhteiskunnassa. Miten ympäristökielteiset asenteet saadaan myönteisiksi? Miten ihmiset saadaan noudattamaan ympäristöä vähemmän kuluttavia elämäntapoja? Ihmisellä on pyrkimys käyttäytyä johdonmukaisesti asenteidensa kanssa tai saattaa nämä tasapainoon (Lindén 1994, 32). Asenteiden ja käyttäytymisen välinen ristiriita onkin ollut yksi tutkituimpia yhteiskunnallisen ympäristötutkimuksen kohteita kuten luvussa 4.3.1 jo todettiin. Tutkimus on tosin jo vähentynyt, mutta eri ryhmiä vertailevaa ja toisaalta syvemmälle menevää tutkimusta tarvitaan edelleen (Järviskoski 1994, 5–11). Kongruenssiteorian luotettavuuskysymys on merkittävä koko ympäristöpolitiikan vaikuttavuudelle. Luotetaanko ympäristöpolitiikkaan? Luotetaanko ympäristöhallintoon?⁴⁶ Kaikkia ministeriöitä koskevassa tutkimuksessa voitiin todeta, että kansalaiset eivät erityisemmin luota mihinkään ministeriöön. Yhteiskunnallisista instituutioista ne sijoittuivat yhdeksänneksi neljästätoista. Kolmentoista ministeriön joukossa ympäristöministeriö sijoittui yhdeksänneksi. (Harisalo & Stenvall, 2001.)

Yhteiskunnan osapuolten välinen vuorovaikutus edellyttää luottamusta. Se on yhteiskunnan aineetonta pääomaa, jota nimitetään sosiaaliseksi tai luottamuspääomaksi. Puhutaan myös mainepääomasta (reputational capital). Se on täysin aineetonta ja koostuu siitä, missä määrin omat työntekijät, asiakkaat ja sidosryhmät luottavat organisaatioon, hyväksyvät sen toiminnan ja ovat halukkaita sitoutumaan. Se on tärkeämpää kuin aineellinen omaisuus ja asiantuntijaorganisaatiolle ainoa merkityksellinen pääoma, sillä ilman sitä ei ole muutakaan. Luottamuspääomaa on hoidettava kuten aineellistakin. Se säilyttää arvonsa tekojen ja dialogisen viestinnän avulla. Se edellyttää sisäistä ja ulkoista kahden suuntaista dialogista vuorovaikutusta, joka perustuu avoimuuteen ja totuudellisuuteen. (Lehtonen 1999.)

Ihmisen toiminnan ja todellisuuden väliset kytkennät eivät ole suoraa, vaan eri tavoin välittyneitä. Todellisuustulkinnat perustuvat mielikuviin, ajatusmalleihin ja tulkintakehyksiin. Siten ihmisen toimintaa ei voi ymmärtää, ellei tiedä, mitä tämä ajattelee tietävänsä. Ennen kuin voi oikeudenmukaisesti arvioida toisen tekoja on arvioitava tämän mieltä, jonka kautta kaikki tieto suodattuu toiminnaksi. Ihmisen käyttäytyminen riippuu hänen mielikuvistaan. Niinpä viestin merkitys on siinä muutoksessa, jonka se tuottaa mielikuvaan. Kun viesti kohtaa kuvan, kuva voi jäädä ennalleen ikään kuin viesti menisi hatarasta kuvasta läpi jälkeä jättämättä (vrt. informaatio; suurin osa viesteistä on tätä laatua). Viesti voi myös aiheuttaa kuvaan jonkin rajatun tarkennuksen. Se voi myös iskeä kuvan ytimeen ja saada sen perusrakenteissa vallankumouksellisen muutoksen, joka aiheuttaa älyllisen kääntymisen näkökannalta toiselle tai avaa silmät jonkin ihmisen tai asian suhteen. Tai viesti voi lisätä kuvan varmuutta ja selkeyttä tai epävarmuutta ja epäilyksiä. Kuvamme ovat yleensä hyvin vastustuskykyisiä muutoksia kohtaan. Niinpä älyllisen kääntymisen tilanteessa tietorakenteiden uudelleenorganisoiduminen koetaan äkillisenä ja dramaattisena. Viestin merkityksessä on kyse sen aktuaalisesta vaikutuksesta, tuottamuksellisuudesta. Sellaisena viestin vaikuttavuus on riippuvainen sen retorisisista ominaisuuksista eli sen kyvystä vakuuttaa yleisö omalle kannalleen. Subjektiiiset tietorakanteemme sisältävät sekä tosiasiakäsityksiä että arvokäsityksiä. Arvokuvamme (the image of value) edustaa kuvaamme maailmasta asteikolla hyvä-paha, tosi-epätosi, paremmuus-huonommuus. Nämä yksilölliset arvoasteikot ovat kaikkein tärkein yksittäinen tekijä, joka määrää viestien vaikutusta kuviimme maailmasta. Ellei viestiä koeta hyväksi eikä pahaksi, sillä on vain hyvin vähän, jos ollenkaan, vaikutusta kuvaan. Tällaiset ei-hyvät ja ei-pahat viestit, jotka eivät saa aikaan muutoksia kuvassa, ovat merkityksettömiä. (Lippman 1922; Boulding 1973 Karvosen 1997 mukaan.) Tämä todettiin myös luvussa 4.3.2, kun pohdittiin, miksi tieto ei muutu toiminnaksi.

46 Sanoman perillemenoon vaikuttaa kolme asiaa: *ethos* eli esittäjän luotettavuus, itsestään antamansa kuva, *imago* tai *maine*, *pathos* eli se, miten esittäjä onnistuu vetoamaan tunteisiin sekä *logos* eli miten esittäjä onnistuu vetoamaan vastaanottajan logiikkaan ja järkeen. Vaikuttamisen keinoja on yritetty selvittää tieteellisesti jo parituhatta vuotta, mutta universaalia teoriaa ei edelleenkään ole. Yksi syy on se, että vaikuttavan viestijän ominaisuudet ovat kulttuurisidonnaisia, joten se mikä vakuuttaa jossain kulttuurissa ei pädekään toisessa. Lisäksi eri tutkijat ovat saaneet mittareita manipuloimalla lähes minkä tahansa ominaisuuden näyttämään positiiviselta. Erityisesti *ethos* eli lähteen luotettavuutta nykytutkijat korostavat. Puhujan luotettavuus eli *eetos* on kuulijan luottamus puhujaan ja tämän sanomaan. Eetoksen syntymisessä ovat tärkeitä kuulijan arvioinnit puhujan arvostelukyvyistä (*good sence*), hyveellisyydestä (*moral character*) sekä hyväntahtoisuudesta eli suopeista äikeistä kuulijaa kohtaan (*goodwill*). (esim. Lehtonen 1989; Palm 1994; Karvonen 1999.)

Juuri päättyneen vuosisadan aikana erityisesti joukkoviestimien vaikutavuustutkimus on ollut runsasta ja kulkenut samalla melkoista vuoristorataa. Aluksi uskottiin joukkoviestimien kaikkivoipaisuuteen. Ajateltiin, että ne saisivat ihmiset tekemään melkein mitä vain. Pian käsitys kuitenkin alkoi muuttua, ja 1960-luvulla oli tultu jo toiseen ääripäähän. Vaikutuksia – jos niitä nyt yleensä olisi – pidettiin niin hitaina ja vähäisinä, ettei niitä voinut mitata. Uudenlaiseen tilanteeseen tultiin 1970-luvulla, kun viestinnän vaikutustutkimuksessa syntyi niin sanottu päiväjärjestyskoulukunta (agenda setting). Sen mukaan joukkoviestinnän suurin vaikutus on sen ihmisryhmille tarjoama eräänlainen päiväjärjestys tai esityslista. Viestimien esille tuomista asioista keskustelea koko yhteiskunta. Joukkoviestintä onkin vaikuttanut ihmisten arkipäivään enemmän kuin mikään muu tekninen muutos. Vaikka viestimien todennettavat suorat vaikutukset ovatkin pienempiä kuin usein luullaan, niin pitkäaikaiset vaikutukset muokkaavat arvoja, asenteita, mielipiteitä ja käyttäytymistä. Kun ihmiset ovat luonnostaan sosiaalisia, he seuraavat muiden mielipiteitä ja käyttäytymistä ja mukautuvat ajan mittaan niihin. Tässä joukkoviestimillä on merkittävä vaikutus erityisesti asioissa, joista yhteisössä ei vielä vallitse vakiintuneita käsityksiä. (Wiio 1994, 228–232.)

Kun eri viestintien tehoa arvioidaan, tärkein testi on se, ovatko ne saavuttaneet niille asetetut tavoitteet. Sen sijaan esimerkiksi myynnin nousu tai kokonaistuloksen paraneminen eivät ole relevantteja arviointikohteita. Miksi näin, kysyy Åberg (1997, 219; ks. myös Siukosaari 1997) ja arvelee, että muiden toimet vaikuttavat tulokseen todennäköisesti enemmän kuin oma viestintä. Siksi oman viestinnän vaikutuksia on vaikea puhdistaa tällaisista oman kontrollin ulkopuolella olevista vaikutuksista. Viestimien merkitys korostui tutkimuksessa, jossa tarkasteltiin julkisuusperiaatteen käytäntöä EU-Suomen päätöksenteossa ja journalismissa (Hynninen 2000). Tutkimuksessa todettiin, ettei EU-tukia koskeva päätöksenteko täytä avoimuuden vaatimuksia. Samalla löytyi erilaisia verukkeita, joilla viranomaiset kieltäytyivät julkisiksi määriteltyjen tietojen antamisesta. Osittain se johtui tiedonpuutteesta, osittain asenteista ja perinteistä. Ilman maakuntamedian aktiivista vaatimusta tai jopa painostusta julkisuus ei näyttänyt lisääntyvän. Tutkimus osoittikin, että aktiivinen media muuttaa niin maakuntahallinnon kuin ministeriöidenkin julkisuusikäntöjä.

Media-arvioinnissa viestinnän suoritteet ja vaikutukset voidaan erottaa monin tavoin. Missä viestimessä ja milloin aihe esiintyi? Kuka oli jutun lähde ja tekijä sekä oliko juttu esillä yhteisön vai median aloitteesta? Millaisessa viestimessä se esiintyi? Mikä oli jutun koko tai ohjelman kesto-aika ja oliko juttu etusivulla tai muussa tärkeässä paikassa? Mikä oli jutun sävy ja tasapainoisuus tai visuaalisten aineiden vaikutus? Kommentoiko media esillä ollutta asiaa? (Åberg 1997, 221.) Seurantatiedot tulisi tuottaa johtamisen kannalta tarkoituksenmukaisessa muodossa. Operatiivisella tasolla tarvitaan nopeasti saatavia, yksityiskohtaisia tietoja toimintojen muuttamiseksi. Ylemmillä johtamisen tasoilla tarvitaan vähemmän yksityiskohtaista, mutta sitäkin kattavampaa ja monipuolisempaa tietoa joko koko yhteisöstä tai tietyn yksikön toiminnasta. Luontevinta olisi arvioida viestinnän tavoitteiden saavuttamista ennen- ja jälkeen -mittauksilla: millainen oli tilanne (tiedot, asenteet, käyttäytyminen) ennen tiettyjä viestintätoimia ja mikä muuttui toimien seurauksena. Tällainen arviointi on kuitenkin kallista ja hidasta eikä sillä välttämättä ole merkittäviä yleisiä seuraamuksia, kuten todettiin ympäristökasvatuksen vaikuttavuustutkimuksista (luku 4.3). Tulosten tark-

kaa seurantaa perustellaan seuraavissa tapauksissa (mt. 217–219): yhteisökuvan kehittymisessä ulkoisissa ja sisäisissä yhteistyö- ja kohderyhmissä, sisäisen viestintäilmaston kehittymisessä, sisäisten ja ulkoisten kampanjoiden tehossa, pienjoukkoviestinnän kuten henkilöstölehtien tai sisäisten tietoverkkojen käytössä sekä perehdyttämisessä ja koulutuksen palautteissa ja seurannoissa.

Viestinnän vaikutusten arvioinnin perusedellytys Graberin (1992, 9–12, 320–330) mukaan on, että ollaan selvillä viestinnän nykytilasta, määrästä ja muodoista. Viestintäpolitiikan yleistä strategiaa koskevia kysymyksiä ovat viestintään liitettävät arvostukset sekä toiminta ja premissit, joilla viestintää perustellaan. Viestinnän toimivuuteen vaikuttavia rakenteellisia tekijöitä ovat muun muassa organisaation ja hallinnon muoto ja toimivuus, viestintämuotojen ja välineiden tuttuus sekä viestintäpolitiikkaan liittyvien roolien selvyys organisaatiossa (voimavarat, henkilöstön osaaminen, tavoitteiden ymmärtäminen, arvostus). Siukosaari (1997, 291–300) esittää samoja kysymyksiä ja korostaa tutkimuksen merkitystä kaikissa viestinnän suunnittelun vaiheissa. Tärkeinä hän pitää myös jälkitutkimuksia, joilla mitataan asetettujen tavoitteiden (esim. tunnettuuden, julkisuuskuvan) saavuttamista. Seurannan on oltava jatkuvaa, säännöllistä ja samoilla mittareilla toteutettua, jotta tuloksia voi verrata.

Yksi viime aikojen merkittävimpiä viestinnän vaikuttavuutta arvioivia tutkimuksia on ruotsalaisen Lars Palmin *Övertalningsstrategier* (1994). Tutkimuksessaan Palm analysoi retrospektiivisesti lukuisia viestintäkampanjoita, niiden suunnittelua, toteutusta ja vaikutuksia. Useimmat arvoinnit olivat kvalitatiivisia, jolloin tavoitteena on ollut tutkia, kuinka kampanjaviestit on otettu vastaan ja tulkittu (esim. Cohn & Lewy 1990). Parhaassa tapauksessa tutkimukset osoittivat välttämättömiä, mutteivät riittäviä edellytyksiä toivotun vaikutuksen aikaansaamiseksi. Kvantitatiivisista tutkimuksista osa mittasi huomionarvoa, kiinnostusta, sitoutuneisuutta tai jotain muuta yhtä tai useampaa toivotun vaikutuksen välttämätöntä edellytystä. Ne eivät kuitenkaan kertoneet mitään itse vaikutuksesta – eivät edes niissä tapauksissa, joissa tutkijat olivat laajentaneet vaikuttavuus-käsitettä voidakseen kutsua tutkimustaan vaikutusmittaukseksi.

Esimerkiksi tupakoinnin vastustamiskampanjan vaikutuksista voitiin todeta, että 30% kampanjan koeryhmään osallistuneista naisista ja 40% miehistä lopetti tupakoinnin. Kuitenkaan ei tiedetä, kuinka paljon muu kuin tämän kampanjan valistus vaikutti samaan aikaan. Alkoholi- ja huumeekampanjasta voitiin todeta, että se sekä ihastutti että vihastutti eli herätti keskustelua. Mutta sitä, miten keskustelu vaikutti ihmisten ajatteluun ja toimintaan, ei voitu mitata, koska keskustelun sisältöä ei tunnettu. Kampanjoiden vaikutuksia oli mitattu eri tavoilla. Joidenkin tulokset oli suhteutettu tavoitteisiin, joiden määrittely oli heikkoa: esimerkiksi tavoite ”estää AIDSin leviäminen” lienee mahdoton yhdelle kampanjalle. Toisissa kampanjoissa vaikutukset olivat epäselviä siksi, ettei tuloksia voitu suhteuttaa aiempaan epäselvään tietoon (esimerkiksi paljonko turvavöitä on käytetty tai onko niiden käyttö lisääntynyt). Palm (1994) päätteli, että tapauksissa, joissa on onnistuneesti käytetty viestintätiedettä käytännön kampanjoissa, on yhteisiä piirteitä: ne ovat pitkäaikaisia, niillä on runsaat budjetit ja käytössä laaja valikoima erilaisia menetelmiä. Mittava tutkimus panee kuitenkin pohtimaan, kuinka kannattavaa lopulta on panostaa yksittäisten operaatioiden vaikutusten tutkimiseen.

Erilaiset yksittäiset tehokkuusluvut, joita vaikuttavuustutkimuksilla perinteisesti on yritetty hakea, eivät kenties ole tarkoituksenmukaisimpia. Åberg (1997, 222) toteaaakin tullessaan vakuuttuneeksi, että konkreettien tehokkuuslukujen sijaan nykyisin suuntaudutaan viestinnän tehon arviointiin. Silloin arviointikohdeena on koko tuotantoprosessi eikä vain lopputuotos. Hän pitää suuntausta oikeana, koska viestinnän luonteesta johtuen on äärimmäisen vaikeaa osoittaa, että joku tietty viestinnän toimenpide on saanut aikaan tietyn vaikutuksen. Viestintä ei koskaan tapahdu tyhjiössä, vaan vastaanottaja peilaa sanomia aiempiin mielikuvuihinsa. Yhteisöviestinnän tehon mittauksessa on samat ongelmat kuin vaikkapa henkilöstöhallinnossa. Molempien kustannukset on helppo osoittaa. Mutta mikä onkaan niiden todellinen osuus yhteisön tuloksen tekemisessä?

Laajassa amerikkalaisessa tutkimuksessa (Wright 1997) 423 amerikkalaisen, kanadalaisten ja länsieurooppalaisten yritysten johtajaa kertoi käsityksiään oman viestintäyksikkönsä ammattilaisten töistä. Tulokset osoittivat muun muassa että viestintäyksikköä pidettiin tärkeänä (84% vastaajista), mutta viestinnän hoitamiseen suhtauduttiin epäillen (38%). Kuitenkin Åberg (1997, 217; Lindenmann 1997) uskaltaa väittää myyttiä viestinnän tehon vaikeasta mittaamisesta osittain harhaiseksi. Väitettään hän perustelee sillä, että kun viestinnän tavoitteet määritellään riittävän konkreettisesti, niiden toteutumista voidaan aina mitata. Viestinnän ammattilaiset ovat määritelleet yhteisöviestinnälle minimistandardit, jotka työyhteisön täytyy sisäistää ennen kuin viestinnän tehoa voidaan arvioida. Viestinnän tavoitteet on johdettava yhteisön yleisistä tavoitteista ja kytkettävä niihin. Siten viestinnän tehoa ei tule mitata eristetyksi, vaan aina kytkettynä yhteisön yleisiin tavoitteisiin. Toiseksi tavoitteet on määriteltävä niin, että niiden saavuttamista voidaan mitata. Kolmanneksi on määriteltävä ne viestinnän suoritteet, joita halutaan tutkia. Suorite voi olla yksittäinen artikkeli, puhe, tapahtuma tai suorapostikampanja. Suoritteiden ja vaikutusten välillä on tehtävä ero, koska suoritteet eivät kerro vaikuttavuudesta. Neljänneksi on määriteltävä ne vaikutukset, joita näillä suoritteilla halutaan saavuttaa. Ei ole olemassa yhtä ainoaa tehon arvioinnin tekniikkaa, vaan on käytettävä rinnakkain useita määrällisiä ja laadullisia tekniikoita.

Jos vaikuttavuustutkimuksen kohteeksi otetaan viestinnän koko prosessi, on otettava huomioon viestinnän mahdollisuudet ja tarpeet vallitsevassa yhteiskunnallisessa tilanteessa, viestinnän kohderyhmät, viestinnän tuotteet, kanavat ja välineet, organisaation yritys- ja tuotokuva, asiakastyytyväisyys sekä viestinnän tehokkuus ja vaikuttavuus (esim. Lotti 1994, 13–16). Markkinointiviestinnässä vaikutukset voivat näkyä eri tasoilla. Viestinnän vaikutustasoja on kolme: tiedollinen merkitsee tunnettuutta, asenteellinen mielipiteitä ja toiminnallinen yhteydenottoja, palvelujen käyttöä tai muuta toivottua toimintaa. Vaikutusten suunta voi olla positiivinen tai negatiivinen. Vaikutushetki voi olla heti, hetken päästä tai myöhemmin. Vaikutuksen kohde voi olla tuote, tuoteryhmä, ilmiö, organisaatio tai sanoma. Onnistuminen riippuu viestinnästä, kohderyhmästä ja viestintäympäristöstä. Vaikuttavuustutkimusta voivat suunnata myös markkinointiviestinnän kaksi eri funktiota. Jos asiakas tietää organisaatiosta jotain, hänen ja organisaation käsityksillä on yhteistä leikkauspintaa. Silloin markkinointiviestinnällä vahvistetaan sitä, mikä on yhteistä eli syvennetään asiakkuussuhdetta. Jos asiakas ei ole kuullutkaan organisaatiosta tai sen tuotteista, ei hänellä ole mie-

likuvia tai ne ovat sattumanvaraisia; joskus välissä voi olla myös erilainen kieli, kulttuuri tai arvomaailma. Silloin markkinointiviestinnän tehtävä on saada organisaatio ja asiakas kohtaamaan, jotta asiakas saa oikeaa tietoa, pääsee käyttämään palveluja ja asiakkuussuhde syntyy. (Vuokko 1997, 14–15.)

Välttämätön ehto ulkoisen viestinnän vaikuttavuudelle on sisäisen viestinnän toimivuus. Tourish ja Hargie (1996) ovat esittäneet viisivaiheisen mallin, jonka mukaan sisäisen viestinnän toimivuutta voidaan arvioida. Ensin tunnistetaan sellaiset syvät organisatoriset ongelmat, jotka heijastuvat myös viestinnän kokeamiseen. Sitten määritellään, millaisia nämä viestinnän ongelmat ovat. Pohditaan rinnakkain näiden molempien ongelmaryhmien ratkaisumalleja. Asetetaan kehityshankkeelle konkreettiset tavoitteet. Kehitetään toteutusmalli niiden ratkaisemiseksi. Näin menetellen sisäisen viestinnän arvioinnista muodostuu koko toimintakulttuurin suunnittelun ja kehittämisen luonteva osa. Monet viestinnän ongelmat heijastavat syvempiä, työyhteisön toimintaan liittyviä ongelmia.

5.5 Kooste viestinnän ja palveluajattelun kehitysvaiheista

Tiedotuksen sekä markkinointi- ja palveluajattelun kehitys voidaan pelkistää kolmeksi päävaiheeksi oheisen taulukon tapaan.

TAULUKKO 4 Viestintä- ja palveluajattelun kehitysvaiheet

	Tiedotustoiminta	Markkinointi- ja palveluajattelu
I Eilen Yksisuuntaisuus	Tiedon kulku yksisuuntaista propagandaa, yleisön informointia	Tuotantosuuntaisuus, myyntisuuntaisuus Tuottajalähtöisyys
II Tänään Epäsymmetrinen asiakkaan kuunteleminen	Luotaus Kuulemis- ja palautejärjestelmät	Kysyntäsuuntaisuus Asiakaslähtöisyys, asiakaskeskeisyys, asiakassuuntaisuus
III Huomenna Kommunikaatiivinen win-win-vuorovaikutus	Aito, tasaveroinen, todellisiin näkemyksiin perustuva dialogi asiakkaan kanssa → yhteinen arvontuotantoprosessi	Asiakkuuskeskeisyys → yhteinen arvontuotantoprosessi

Yksisuuntaisuuden vaiheessa sekä tiedotus että tavaran ja palvelujen tuotanto on yksinomaan lähettäjä- tai tuottajakeskeistä ja tapahtuu sen lähtökohdista, tarpeista ja ehdoilla. Sitä on edelleenkin yksisuuntainen tiedon tai tavaran tuottaminen markkinoille. Seuraavassa vaiheessa aletaan kuunnella asiakasta, kuulostellaan, mitä asiakaskunta kentällä haluaa. Luodaan erilaisia virallisia ja epävirallisia, muodollisia ja spontaaneja palautejärjestelmiä. Aletaan puhua asiakaslähtöisyydestä, vaikka käytännössä näkökulma on ensisijaisesti lähettäjän tai tuottajan. Vasta kolmannessa vaiheessa päästään tasaveroiseen vastavuoroisuuteen ja vuorovaikutukseen. Vasta aidossa dialogissa päästään yhdessä tekemiseen (communicare), yhteiseen arvontuotantoprosessiin, jossa molemmat saavat lisäarvoa omalle arvontuotannolleen ja molemmat siis voittavat.

Samat kehitysvaiheet kuin tiedotuksessa ja tavarantuotantoon keskittyneessä markkinoinnissa kuljetaan läpi myös organisaatioiden johtamis- ja viestintäkulttuureissa. Silloin kahdessa ensimmäisessä vaiheessa pääpaino on tiedonkulussa hierarkiassa ylhäältä alas, johdolta työntekijöille, esimiehiltä alaisille. Vasta kolmannessa kehitysvaiheessa päästään myös työyhteisön sisällä siihen vaiheeseen, jota kuvattiin ympäristöhallinnon ja kansalaisen välisenä vuorovaikutuksena (luvussa 5.3.2). Siinä korostuvan aidon dialogin syntyminen ympäristöhallinnon (tai minkä tahansa muun yhteiskunnallisen toimijan) ja kansalaisen välille edellyttää, että aito dialogi toimii jo hallinnonalan, organisaation ja sen eri yksiköiden sisällä ja niiden välillä.

6 KOOSTE TEOREETTISISTA LÄHTÖKOHDISTA

Edellä olevissa neljässä pääluvussa on tutkimustehtävän ja kuvion yksi mukaisesti tarkasteltu ympäristövastuullisuuden edistämistä ympäristöpolitiikan, arvojen, kasvatuksen ja viestinnän näkökulmasta. Kunkin luvun lopussa on kokoavat tiivistelmätaulukot. Tässä ne tiivistetään yhdeksi taulukoksi, jossa ympäristövastuullisuuden edistäminen nähdään koko siinä yhteiskunnallisessa kontekstissa, jota edellä on teoreettisesti käsitelty. Yhteiskunnan toiminnoissa kaikki kytkeytyy ja vaikuttaa kaikkeen, mutta muutokset voivat edetä eri lohkoilla eri tahdissa. Taulukon viisi avulla voisikin pohtia, missä kehitysvaiheessa kullakin kuvatulla lohkoilla ollaan nyt menossa.

Yleisvaikutelmaksi teoreettisista analyyseistä jäi, että selkeimmin tätä päivää edustaisivat yhteiskunnan metafora sekä viestintä- ja palvelukulttuuri. Myös formaalissa kasvatuksessa eli kasvatustutkimuksissa tätä päivää edustava konstruktivismi on voimistunut ja voimistumassa. Ympäristöpolitiikassa painopiste on eilissä, joskin tiedolliselle ohjaukselle on viime vuosina pyritty tekemään tilaa. Eilisen kehitysvaihetta vahvistavat ympäristöhallinnossa empiristiset tietokäsitykset ja viestintää edelleen hallitseva yksisuuntaisuus. Selvää pyrkimystä seuraavaan vaiheeseen oli kuitenkin nähtävissä tiedollisessa ohjauksessa itsenäisenä ohjauskeinona. Mikä on tilanne muissa ohjauskeinoissa ja niihin kytkeytyvässä tiedollisessa ohjauksessa, siihen ei tässä tutkimuksessa paneuduta, mutta se olisi sekä kiintoisa että tarpeellinen jatkotutkimuskohde. Ihmisen tarpeissa ja arvoissa kaikki kolme tasoa ovat luonnollisesti läsnä kaiken aikaa. Näyttää kuitenkin siltä, että aineelliset arvot ovat yhteiskunnassamme hallitsevina. Siinä on kiintoisa ristiriita erityisesti informaatio- ja tietoyhteiskuntametaforan kanssa, joka mielletään jo olemassa olevaksi yhteiskunnallisen todellisuuden tilaksi. Tässä herääkin kysymys, onko juuri tämä metafora vahvistanut aineellisia arvoja sen sijaan, että olisi vienyt eteenpäin henkisiä ja sosiaalisia.

Kasvatuksen ja viestinnän vaikuttavuutta koskeneissa tutkimuksissa ja pohdinnoissa voitiin havaita kehityskaari perinteisestä empiristisestä ajattelusta kohti huomisen vuorovaikutteisen kansalaisyhteiskunnan rekonstruktivistista ajattelua. Kolmen paradigman malli tarjoaa mahdollisuudet pohtia vaikuttavuuden arviointia laajana kokonaisuutena yksittäisten teknisten mittareiden sijaan.

TAULUKKO 5 Ympäristövastuullisuuden edistämisen yhteiskunnallinen konteksti

Yhteiskunnan metafora	I Eilen	II Tänään	III Huomenna
	<p>Energian ja voiman valta Pääomien valta ja väkivalta Maatalous ja teollisuus Kone ja mekanismi Autoritaarisuus, byrokraattisuus</p>	<p>Informaation ja tiedon valta Informaatio- ja tietoyhteiskunta Informaatioteknologia Tietokone ja -verkot Edustuksellinen demokratia</p>	<p>Kommunikaation ja arvojen valta Arvoyhteiskunta Yhteisöllinen arvontuotanto, vuorovaikutteinen osallisuus Osallistuva kansalaisyhteiskunta</p>
Ympäristöpolitiikan tehtävät	<p>Virheiden korjaaminen teknologialla ja rahalla, oikeudellinen ja hintaohjaus Käskijä, valvoja, EU-santarmi Toimii kansalaisten puolesta</p>	<p>Ennakoivat periaatteet ja kuulemiset Informaation tuottaja ja jakaja, opettaja, konsultti Toimii kansalaisten kautta</p>	<p>Ekologinen modernisaatio Muutoksia koko yhteiskunnassa Empaattinen vaikuttaja, aktivoija Toimii yhdessä kansalaisten kanssa</p>
Ihmisen tarpeet ja arvot	<p>Fyysiset tarpeet, aineelliset arvot Vatsan ja raajojen toiminta Ekologinen kestävyys Utilismi, ahneus, itsekkyyttä Vapaamatkustajuus, välinpitämättömyys Aineellinen hyvinvointi</p>	<p>Henkiset tarpeet ja psykoarvot Pään tiedollinen toiminta Kulttuurinen kestävyys Luonto henkisenä potentiaalina Ympäristötietämys Itsensä toteuttaminen, henkinen kasvu, oma hyvä elämä ja onnellisuus</p>	<p>Sosiaaliset tarpeet ja sosioarvot Sydämen, tahdon ja tunteiden toiminta Yhteiskunnallinen kestävyys Ihminen osana luontoa Ympäristövastuullisuus Toisten hyvän (elämän) edistäminen</p>
Tieto, oppiminen, toiminta	<p>Empirismi - tieto staattista, ulkopuolista "faktaa" - tärkeää tiedon määrää ja jakaminen - hierarkista päällikkö- ja herruusvaltaa - oppiminen ja työ mekaanista toistoa - ympäristökasvatus: tietoa ympäristöstä</p>	<p>Konstruktivismi - tieto sosiaalisesti rakentunutta, dynaamista, mielekästä - tärkeää oppiminen ja sen ohjaaminen, tulosvastuu itsellä - ympäristökasvatus: toimintaa ympäristössä</p>	<p>Rekonstruktivismi - tieto dialektista, uutta luovaa - tärkeää yhdessä osallistuminen - innovatiivista uuden tiedon ja arvojen tuottamista, sosiaalista oppimista - ympäristökasvatus: toimintaa ympäristön puolesta</p>
Viestintä- ja palvelukulttuuri	<p>Yksisuuntaisuus - propagandaa, yleisön informointia - tavaran tuotantoa ja myyntiä - tuottajalähtöisyys</p>	<p>Epäsymmetrinen asiakkaan kuunteleminen - kuulemis- ja palautejärjestelmät - kysyntään vastaaminen - asiakaslähtöisyys</p>	<p>Aito dialogi - tasaveroinen vuoropuhelu - win-win -vuorovaikutus - yhteinen arvontuotantoprosessi - asiakkuuskeskeisyys</p>

7 TAVOITTEET JA ONGELMAT

Tutkimusasetelmaa ja -tehtävää kuvattiin jo johdantoluvussa. Tutkimuksen pää-tavoitteena on selvittää ympäristöhallinnon edellytyksiä edistää ympäristö-vastuullisuutta. Tutkimustehtävän mukaisesti edellytyksiä on tarkasteltu teoreet-tisesti edellä luvussa kaksi ympäristöpolitiikan, luvussa kolme arvojen, luvussa neljä kasvatustieteen ja luvussa viisi viestintätieteen näkökulmasta. Empiirisesti vastauksia etsittiin seuraaviin kysymyksiin.

- 1 Millaisena sidosryhmät näkevät ympäristöhallinnon edustamat arvot?
 - 1.1 Millaisia arvoja sidosryhmät näkevät ympäristöhallinnon edustavan?
 - 1.2 Kokevatko sidosryhmät omat arvonsa ja ympäristöhallinnon arvot yhdenmukaisiksi?

- 2 Millaiselta näyttää ympäristöhallinnon kasvatustehtävä?
 - 2.1 Millaisia ovat ympäristöhallinnossa on toteutetut kasvatushankkeet?
 - 2.2 Millaisia vaikutuksia kasvatushankkeilla on voitu todeta?
 - 2.3 Millaisia olivat järvisuomalaisten ympäristöasenteet kesällä 1998?
 - 2.4 Millaisia kasvatuksellisia odotuksia ympäristöhallinnolle on sidosryhmillä?

- 3 Kuinka tuloksellista ympäristöhallinnon viestintä on ollut?
 - 3.1 Millaisia tavoitteita viestinnälle on asetettu?
 - 3.2 Miten viestintää on toteutettu?
 - 3.2.1 Millainen on viestinnän asema ja merkitys?
 - 3.2.2 Keitä ovat tärkeimmät asiakkaat?
 - 3.2.3 Mitä ovat tärkeimmät tuotteet ja palvelut?

- 3.3 Millaisia tuloksia viestinnällä on saavutettu?
 - 3.3.1 Miten tuloksellisuutta arvioi hallinto itse?
 - 3.3.2 Kuinka tunnettu ympäristöhallinto on kansalaisten keskuudessa?
 - 3.3.3 Millainen on hallinnon julkisuuskuva kansalaisten keskuudessa?
 - 3.3.4 Millaisia ovat asiakkaiden palvelukokemukset?
 - 3.3.5 Miten hallinto ja sen eri toiminnat ovat saavuttaneet legitimizeettinsä kansalaisten keskuudessa?

Kuten edellä on eri yhteyksissä todettu, ympäristöhallinnossa kasvatuksellista tehtävää toteutetaan pääasiassa viestinnän keinoin. Niinpä, vaikka tutkimuksen empiirisen osan painopiste on viestintätieteellinen, sillä haetaan vastauksia hallinnon kasvatustehtävän tuloksellisuuden arviointiin ja kehittämiseen.

8 TUTKIMUSAINEISTOT, ANALYYSIT JA LUOTETTAVUUSTARKASTELUT

8.1 Empiiriset aineistot ja niiden analysointi

Tutkimuksen empiirisen osan kyselyjen ja haastattelujen kohteena oli kolme henkilöryhmää. Ensimmäisen ryhmän muodostivat kaikki valtion ympäristöhallinnon johtajat ja viestijät, joille tehtiin syksyllä 1997 kysely. Toisen kohderyhmän muodostivat neljän ympäristökeskuksen, ns. Järvi-Suomen ympäristökeskusten (Etelä-Savon, Keski-Suomen, Pohjois-Karjalan ja Pohjois-Savon), alueilla asuvat kansalaiset, joille suoritettiin kesällä 1998 postikysely. Kolmanneksi haastateltiin kesällä 1999 Keski-Suomen ympäristökeskuksen keskeisimpien sidosryhmien edustajia. Lisäksi tutkimusaineistona on käytetty hallinnon dokumentteja.

Ympäristöhallinnon johtajilta ja viestijöiltä kysyttiin heidän omia tulkintojaan viestinnästä. Kyselyyn osallistuivat johtajat ja viestintähenkilöstö ympäristöministeriöstä (YM + MMM = MIN), Suomen ympäristökeskuksesta (SYKE) sekä 13 alueellisesta ympäristökeskuksesta (AYKE), yhteensä 53 henkilöä. Kysely suoritettiin molempien omilla neuvottelupäivillä syksyllä 1997. Osallistuminen neuvottelupäiville on aktiivista, joten vastausprosenttikin oli hyvin korkea. Tarkkaan sitä ei voida sanoa, koska perusjoukko ei ole tarkkarajainen. Kyselyyn vastasivat kaikki muut läsnäolleet paitsi lomakkeen laadintaan osallistuneet.

Korkea vastausprosentti takasi kattavan kuvan koko perusjoukon käsityksistä. Vastausolosuhteet olivat vakiot, kiireettömät ja keskeytyksettömät. Vastajat saivat samanlaiset ohjeet ja motivoinnin. Ryhmänä vastaaminen vaikutti innostavasti asiaan paneutumiseen. Vastaukset saatiin välittömästi käyttöön. Vastaajilla ei ollut etukäteen tilaisuutta valmistautua tehtävään, käyttää hyväksi asiakirjoja eikä keskustella muiden kanssa. Näin saatiin henkilökohtainen, senhetkinen, sisäistynyt tulkinta viestintään liittyvistä näkemyksistä. Vastaaminen tapahtui nimettömästi, joskin moni ilmoitti nimensä. Taustatiedoiksi haluttiin vain tehtävä (johto/viestijä) sekä organisaatio (MIN/ SYKE/ AYKE). Tehtävittäin ja organisaatioittain vastaajat jakautuivat seuraavasti:

Johto/YM+MMM	n= 11	Viestijä/YM	n= 3
Johto/SYKE	n= 7	Viestijä/SYKE	n= 5
Johto/AYKE	n= 10	Viestijä/AYKE	n= 17
<hr/>			
Yhteensä	n= 28		n= 25

Kyselylomake (liite 3) laadittiin ympäristöministeriön tiedotusjohdon ja tutkijan yhteistyönä. Avoimilla kysymyksillä haluttiin näkemyksiä vastaajan omin sanoin kuvaamina. Julkisuuskuvauksessa käytettiin lisäksi semanttista differentiaalia eli Osgoodin asteikkoa, jossa adjektiiviparit osoittavat toisilleen vastakkaisia ominaisuuksia (Snider & Osgood 1969, 6–8). Lomakkeen laadinta lähti käytännön tarpeista. Kysymykset kohdistettiin aiheisiin, joista tarvittiin tietoa kehittämistä varten.

Vastauslomakkeista tallennettiin kaikki informaatio. Vastauksista tehtiin kysymyksittäin aineistolähtöiset kvalitatiiviset sisältöluokat, joihin havainnot luokiteltiin kvantitatiivisella sisällönanalyysillä. Luokkien muodostamista ja havaintojen sijoittamista luokkiin arvioi kolme henkilöä. Luokista pyrittiin tekemään mahdollisimman yksiselitteisiä. Laskettiin frekvenssi- ja prosenttijakaumat organisaatio- tai ammattiryhmittäin. Tässä keskitytään johdon ja viestijöiden näkemyksen (ei niinkään organisaatioiden) yhdenmukaisuuteen, mikä on kehittämistyön perusta. Yksityiskohtaisemmat tulokset ovat olleet käytössä hallinnon sisäisessä kehittämistyössä. Tulokset voi yleistää ympäristöhallinnon ja sen eri organisaatioiden johtajiin ja viestijöihin, mutta ei koko hallinnon alaan.

Kysely Järvi-Suomen kansalaisille toteutettiin neljän maakunnan (Etelä-Savon, Keski-Suomen, Pohjois-Karjalan ja Pohjois-Savon) alueella, joska koko tutkimushanke oli käynnistynyt neljän ympäristökeskuksen yhteistyönä. Kansalaisilta haluttiin selvittää oman ympäristökeskuksen tunnettuutta, julkisuuskuvaa, toimintojen hyväksyttävyyttä ja palvelukokemuksia. Kyselylomake sisälsi avoimia ja monivalintaisia sekä Likertin ja semanttisen differentiaalisen asteikkoisia kysymyksiä. Postikysely oli ainoa mahdollisuus saada selville kansalaisten näkemyksiä näin laajalta alueelta (liite 4, Keski-Suomen lomake).

Kyselymenetelmällä hankittua tietoa voidaan arvostella pinnalliseksi. Joutuuhan vastaaja usein valitsemaan valmiista vaihtoehdoista vain yhden. Vastaajien taustoihin, oloihin ja ajatustapaan ei ole mahdollista perehtyä. Menetelmää on kritisoitu ylidemokraattisuudesta ja atomistisuudesta. Kyselyillä saadaan helpoimmin luotettavaa tietoa asioista, jotka ovat vastaajille tuttuja, liittyvät heidän arkikokemuksiinsa ja joista he ovat kiinnostuneita. Luotettavinta tietoa saadaan kysyttäessä tosiasioita. Käyttäytymistä koskevat tiedot ovat vähän epäluotettavampia ja asenteisiin ja mielipiteisiin liittyvät kaikkein epäluotettavimpia. (esim. Alkula, Pöntinen & Ylöstalo 1994, 118–122.) Menetelmän vahva puoli on erityisesti tehokkuudessa ja taloudellisuudessa silloin, kun halutaan tietoa suurelta joukolta ihmisiä. Valmiiden vastausvaihtoehtojen tekeminen edellyttää, että tutkijalla on tutkittavasta aiheesta hyvin jäsentyneitä mielikuvia, luokitteluja ja käsitteitä. Toisaalta kyselytutkimuksia on arvosteltu konservatiivisuudesta sekä vanhoihin luokitus- ja jäsennystapoihin nojautumisesta.

Kyselyn perusjoukon muodostavat neljän maakunnan (entisten läänien) 20 vuotta täyttäneet asukkaat. Otanta suoritettiin väestörekisterikeskuksessa siten, että otokseen tuli kaupunkilaisia ja maalaisia samassa suhteessa kuin on väestössä. Otokseen poimittiin Etelä-Savosta 1 466, Keski-Suomesta 1 737, Pohjois-Karjalasta 1 351 ja Pohjois-Savosta 1 971 ihmistä. Kustakin otoksesta arvottiin 400 eli yhteensä 1 600 kansalaista. Väestörekisterikeskuksen kautta hankittiin myös osoitetarrat. Kyselyt postitettiin kesäkuussa 1998. Vastauksien umpeuduttua lähetettiin kaikille kesäinen muistutuskortti, jossa jo vastanneita kiitettiin. Näin vastauslomakkeita palautui yhteensä 532 eli 33,3%.

Aineiston analysoimiseksi laadittiin muuttujaluettelo, josta ajettiin erikseen kullekin neljälle ympäristökeskukselle suorat ja prosenttijakaumat. Ryhmien välisten keskiarvojen eroja testattiin t-testillä. Erot eri ympäristökeskuksen välillä olivat kuitenkin niin vähäisiä, että aineistot päätettiin yhdistää jatkoanalyysseja varten. Tämä tulos ja ratkaisu vaikutti luonnollisesti myöhempisiin analyysihin ja tuloksiin. Eri muuttujien välisiä keskiarvojen eroja testattiin t-testillä. Joistakin muuttujista muodostettiin myös summamuuttujia ja keskiarvojen eroja tarkasteltiin niistä. Taustamuuttujien ja niistä muodostettujen summamuuttujien keskiarvoja verrattiin keskeisimpiin tunnettuus- ja julkisuuskuvamuuttujiin. Tilastollisesti merkitseviksi osoittautuneet erot raportoidaan tulosten esittelyn yhteydessä. Lisäksi ympäristökeskusten julkisuuskuvasta (kysymys 7) ja vastaajien ympäristötietoisuudesta (kysymys 5) tehtiin faktorianalyysejä. Faktoreiden ja eräiden keskeisiksi katsottujen (mm. ympäristökeskusten huomatuksi tuleminen) muuttujien väliset korrelaatiot olivat hajanaisia ja alhaisia. Muista tuloksista johtuen faktorianalyysejä menettivät alkuperäisen tarkoituksensa, joten niitä käytetään vain deskriptiivisesti ja luotettavuuden lisääjinä. Aineistosta oli tarkoitus suorittaa myös syvällisempiä tilastoanalyyssejä (mm. kaksisuuntaiset varianssianalyysejä faktoreista, taustamuuttujista ja ympäristökeskuksiin liittyvistä kokemuksista). Tutkimuksen syventämisvaiheessa kuitenkin teoreettiset analyysejä tarjosivat oleellisempia vastauksia kysymyksiin ja samalla yhä isompia kysymyksiä. Tuntui, että tilastolliset analyysejä eivät tässä tapauksessa olisi tuoneet uusia arvioinnin ja kehittämisen välineitä. Haettaessa suuntaa 2000-luvun tulevaisuuteen, empiiriset tieteelliset menetelmät tilastollisine analyyseineen näyttävätkin osoittautuneen riittämättömiksi antamaan tarvittavia vastauksia. Rinnalle tarvitaan eettistä arvopohdintaa ja kasvatusfilosofian avaamia näköaloja (esim. Launonen 2000).

Haastattelemalla Keski-Suomen ympäristökeskuksen sidosryhmiä haluttiin täydentää tietoja hallinnon omista ja kansalaisten näkemyksistä (liite 5). Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkimuksen kohteen määrittäminen vastaa perusjoukon valintaa tilastollisessa tutkimuksessa. Siksi tutkijan on selvitettävä itselleen, onko kohteena joukko yksilöitä vai sosiaalinen objekti kuten ryhmä vai sosiaalinen tilanne tai systeemi. On siis mietittävä, mikä on kuvauksen käsitteellinen kohde. Tehtävä ei ole helppo, sillä tutkijan kohtaama todellisuus muodostuu aina yksilöistä. Usein käsitteellinen kohde jäsentyykin vasta tutkimuksen kuluessa. (Mäkelä 1990, 42-61.)

Haastateltaviksi sidosryhmiksi valittiin Järvi-Suomen viestintästrategiaa hyväksi käyttäen seuraavat: maakunta (=piiriviranomaiset ja muut maakuntaorganisaatiot), kunnat (=eri toimialat, viranhaltijat ja luottamushenkilöt), järjestöt (=kansalais-, neuvonta- ja muut järjestöt), elinkeinot (=teollisuus ja kauppa,

maa- ja metsätalous, palvelut ja matkailu), koulutus (=koululaitos, tutkimuslaitokset ja yliopisto), viestimet (=lehdistö ja sähköiset viestimet). Ryhmien valinnasta keskusteltiin ympäristökeskuksen johtoryhmässä sekä eri alojen asiantuntijoiden kanssa, jotta joukosta saatiin monialaisesti kattava. Lopulliset organisaatiovalinnat teki tutkija keskittyen ryhmien ja kokemusten monipuolisuuteen. Maakuntaorganisaatioissa johtaja sai valita haastateltavan henkilön. Kunnat arvottiin siten, että mukaan tuli isoja ja pieniä kuntia niiden todellisen lukumäärän suhteessa. Kustakin kunnasta arvottiin joko virkamies tai luottamushenkilö (lautakunnan puheenjohtaja). Järjestöistä, elinkeinoelämästä, koulutuksesta ja viestimistä tutkija valitsi harkinnanvaraisesti erilaisia edustajia, joilla oli yhteistyökokemuksia. Yhteensä haastateltavia valittiin 27. Valitut henkilöt muodostivat harkinnanvaraisen näytteen, jolta voitiin olettaa saatavan tutkimuksen kannalta tärkeää tietoa (ks. Eskola & Suoranta 1998). Haastateltaviin otettiin yhteyttä puhelimitse ja kaikki suhtautuivat pyyntöön myönteisesti. Haastattelun toteutusvaiheessa kaksi henkilöä vaihtui (loma, työeste). Tiedot organisaatioista ja henkilöistä jäivät vain tutkijan käyttöön.

Haastatteluja toteutti kaksi henkilöä nauhoittamalla kesäkuun 1999 aikana. Toisen haastattelijan organisaatiotuntemus mahdollisti sisällöllisesti syventävät ja täsmentävät kysymykset, mikä on etu erityisesti kehittämisessä. Toinen haastattelija oli hallinnon ulkopuolelta. Haastattelijalla ei kuitenkaan ollut vaikutusta esimerkiksi kriittisyyteen, sillä kumpikin sai kuulla sekä kiitoksia että kehittämistoiveita; tämä on myös yksi luotettavuuskriteeri.

Haastattelunauhoista litteroitiin 350 sivua tekstiä. Molemmat haastattelijat lukivat koko aineiston, useampaankin kertaan. Omia, osin myös kvantitatiivisia luokituksiaan hyväksi käyttäen ulkopuolinen haastattelija tiivisti koko aineiston keskeiset tulokset lyhyeksi koosteeksi (liite 6). Lisäksi koottiin henkilöittäin jokaisesta teemasta tiivistelmät, joista keskeiset tulokset nousivat esille. Näin vältettiin kvalitatiiviseen analyysiin liittyvä turistimaisuuden ongelma, josta Mäkeläkin (1990, 42–61) varoittaa. Ongelma liittyy laajoihin aineistoihin, jos analysoinnissa tyydytään selailusta syntyneisiin vaikutelmiin. Kahden tutkijan analysoimia tuloksia voitiin vertailla ja arvioida keskenään, joten luotettavuus lisääntyi.

Tulokset esitetään laadullisina sisältökuvauksina, jotka on luokiteltu induktiivisesti. Tuloksia esitetään itsenäisinä lukuina sekä havainnollistamaan muita tuloksia ja pohdintoja. Näin myös lisätään tulosten luotettavuutta ja yleistettävyyttä. Yksityiskohtaisia tietoja käytetään kehittämisessä. Sitaateista poistetut kohdat on osoitettu kolmella pisteellä. Hakasulkein on merkitty tutkijan lisäykset, joilla on parannettu asian ymmärrettävyyttä.

8.2 Luotettavuustarkastelut

Tutkimuksen kokonaisluotettavuus muodostuu sen kaikista vaiheista. Koska luotettavuus on monien tekijöiden summa, myös virheitä voi tulla monessa kohtaa: alkusuunnittelussa, tutkimussuunnitelman laadinnassa, aiheeseen perehtymisessä, ongelmien määrittelyssä, menetelmien sopivuudessa, käsitteiden määrittelyssä, mittareissa, analyyseissa, tulosten tulkinnassa, raportoinnissa ja johtopäätösten tekemisessä. Tässä tutkimuksessa on käytetty empiirisiä kvalitatiivisia ja kvantitatiivisia menetelmiä. Erityisesti ensin mainitun luotettavuuden arviointi perustuu raportoinnin täsmällisyyteen, mikä jää lopulta lukijan arvioitavaksi.

Kvalitatiivista analyysia ei voi arvioida tilastollisilla luotettavuuskäsitteillä. Sen sijaan luotettavuutta voidaan kuvata uskottavuudella, siirrettävyydellä, käyttövarmuudella ja vahvistettavuudella (Lincoln & Cuba 1985). Tässä tutkimuksessa luotettavuutta lisää useamman metodin triangulaatio, jolloin tutkittavasta ilmiöstä saadaan kokonaisvaltaisempi tulkinta. (Patton 1990; Mays & Pope 2000, 50–52.) Triangulaatiota on käytetty monella tasolla lähtien käytännöllis-tieteellisestä ja monitieteisestä tutkimuskokonaisuudesta, edeten teoreettisten analyysin kautta erilaisiin empiirisiin aineistoihin. Triangulaation ensisijainen tavoite on kuitenkin tässä ollut lisätä tulosten ymmärrettävyyttä ja innostaa lukijaa reflektiivisiin tulkintoihin.

Mittauksen reliabiliteetti tarkoittaa mittaustuloksen toistettavuutta ja ei-satumanvaraisuutta. Kyselytutkimuksessa satunnaisvirheitä voi syntyä monesta erisyystä (vastaajan muisti tai tulkinta, vastauksen merkitseminen, tietokonetallennus jne.) (Valkonen 1976; Konttinen 1981.) Postikyselyn toteutusajankohdista pidetään parhaana koulujen alkamisajankohtaa, huonoimmaksi on todettu joulukuu. Kesä on parempi kuin kevät. Vastausaikaa annettiin riittävästi. Joitakin vastauksia tuli määrärajan jälkeen, ja ne otettiin huomioon. Muutama lomake ei saavuttanut vastaanottajaa tuntemattoman osoitetiedon vuoksi.

Tutkimusaineiston ulkoinen luotettavuus tarkoittaa muun muassa otanta-tutkimuksen tulosten yleistettävyyttä perusjoukkoon. Otokokoa ja otantamenetelmää voidaan pitää tässä hyvänä, vastausprosenttia (33,3) tyydyttävänä. Postikyselyissä vastausprosenttien kansainväliseksi keskiarvoksi on todettu noin 40%. Kansalaisten luottamusta ministeriöihin selvitettäessä kyselyssä (otos 2000) saatiin lopulliseksi vastausprosentiksi 39 (Harisalo & Stenvall 2001). Korkeat vastausprosentit edellyttävät vähintään kahta muistutuskierrosta uusine vastauslomakkeineen, mihin tässä ei ollut mahdollisuutta. Vastausprosentti on myös sitä korkeampi mitä tutumpi, läheisempi ja kiinnostavampi aihe on vastaajille. Kyselyyn vastanneista oli mielenkiintoista havaita positiivinen ja vakava suhtautuminen kyselyyn. Vastausaikana tuli useita puheluja, joissa selitettiin, miksei voida vastata. Kontaktit olivat kannustavia. Kyselyajankohtaan sattui viestimissä käyty EU:n luonnonsuojeluverkoston liittyvä keskustelu, jossa ympäristöhallintoa arvosteltiin kovinkin sanakääntein. Kysely tarjosi 1 600 kansalaiselle suoran kanavan kertoa mielipiteensä tästäkin ajankohtaisesta aiheesta, mutta yhtään sel-laista puhelua ei tullut.⁴⁷ Vastauslomakkeista vain muutama oli puutteellinen, muut olivat harkiten täytettyjä. Vastajista peräti joka kolmas käytti lomakkeen loppuun varattua tilaa terveisille, osa hyvinkin perusteellisiin analyyseihin. Ter-

veiset sisälsivät erilaisia menestyksen toivotuksia niin tutkimukselle kuin "maailman pelastajien" työlle yleensäkin. Ne sisälsivät sisällöllisesti arvokasta tietoa ja toivomuksia. Kielteiset terveiset liittyivät kahteen asiaan: ympäristökeskuksen tuntemattomuuteen ja yleiseen viranomaisbyrokraatiaan.

Käsitevaliditeetilla, jota Kerlinger (1979) pitää validiuden lajeista tärkeimpänä, tarkoitetaan sitä, miten hyvin tutkimusväline mittaa sitä, mitä sen on tarkoitus mitata (Robson, 1993, 68-69). Mittarin validiuskysymys liittyy tällaisessa aiheessa suoraan muun muassa operationalisoinnin vaikeuteen. Abstraktin käsitteen liittäminen empiiriseen maailmaan edellyttää aina teoreettisia pohdintoja. Tutkimuksen teoria ja viitekehys ratkaisevat, miten käsitteitä pitäisi lähestyä ja miten ne kannattaa määrittellä. Eri vaiheissa on pyritty pohtimaan, miten käsitteellistä kiinnostuksen kohteena oleva ilmiö ja sitten pyritty kehittämään operationaalisia määritelmiä. Eri luvuissa on tarkasteltu ympäristöhallintoa, sen kasvatusta ja viestintää, markkinointiviestinnän ja vaikuttavuustutkimuksen teorioita sekä käsitteiden määrittelyjä. Abstraktien käsitteiden operationalisointia kuvataan yksityiskohtaisesti tulosten yhteydessä. Käsitevaliditeettiin vaikuttaa myös se, että ihmisillä on monia syitä olla jotakin mieltä tai tehdä joitakin asioita; vastaajat voivat myös olettaa odotettavan tietyn tyyppisiä vastauksia. Nämä ongelmat ovat postikyselyn luotettavuudesta aina maksettava hinta. On selvää, että tässä tutkimuksessa vastausten suotavuuteen vaikuttaa yleinen asenteellinen ympäristömyönteisyys, joka on ollut sosiaalinen normi jo 1980-luvulta lähtien.

Kysely toteutettiin tarkoitusta varten laaditulla lomakkeella (liite 4, Keski-Suomen lomake), josta tehtiin oma versio jokaiseen neljään maakuntaan. Vastausohje oli kussakin maakunnassa oma ja lomakkeet postitettiin kunkin omasta ympäristökeskuksesta. Kysymykset olivat kaikissa maakunnissa samat lukuun ottamatta kysymystä neljä, jossa kysyttiin ympäristökeskuksen toimintojen tunnettuutta. Muutamia vastausvaihtoehtoja konkretisoitiin kunkin ympäristökeskuksen omilla toiminnoilla ja lisäksi yksi vaihtoehto sisälsi kokonaan kyseisen ympäristökeskuksen oman toimintamuodon. Ympäristöhallinnon sisältöihin liittyvät kysymykset laadittiin hallinnon omista lähtökohdista ja hallinnon asiantuntemusta hyväksi käyttäen, koska aiempia tutkimuksia ei ole. Tunnettuus-, julkisuuskuva- ja taustatietokysymyksiä laadittaessa käytettiin alan kirjallisuutta ja käytiin läpi aiempia tutkimuksia ja niissä käytettyjä menettelyjä (esim. Aaker & Day 1983; Kotler & Andreasen 1987; Lotti 1994; Churchill 1995; Vuokko 1997). Ympäristötietoisuusosuudessa (kysymys 15) sovellettiin aiempia ympäristöasenne- ja tietoisuuskyselyjä (esim. Kaila-Kangas, Kangas & Piirainen 1994; Järvinen 1995; Heiskanen & Timonen 1996).

Kyselylomakkeen kehittämissä vaiheissa siitä pyydettiin lausuntoja jokaisen neljän ympäristökeskuksen johtoryhmältä ja eri alojen asiantuntijoilta. Lisäksi sitä testattiin useilla hallinnon ulkopuolisilla. Tehtiin joitakin sisällöllisiä ja teknisiä tarkistuksia. Vastaaminen pyrittiin tekemään mahdollisimman helpoksi, koska oli oletettavaa, että aihe on monille vastaajille vieras. Tässä onnistuttiin hyvin

47 Havaintoa tukevat ministeri Pekka Haaviston kokemukset ministerikaudeltaan. Marraskuussa 1998 pidetyssä tähän tutkimusprojektiin liittyneessä tiedotustilaisuudessa ja seminaarissa Haavisto kertoi saavansa paljon puhelua kansalaisilta myös kotipuhelimeensa, jonka numero oli julkinen. Luonnonsuojeluverkoston liittyviä puhelua ei kuitenkaan ollut tullut yhtään. Sen sijaan kansalaiset olivat paljonkin soittelleet huolissaan järvien saastumisesta, juomaveden puhtaudesta jne. Ministeri Haaviston ja omat kokemukseni kansalaispalautteista tukevat myös tuonempana esiteltäviä tuloksia.

lukuunottamatta yhtä kysymystä (nro 4), joka osoittautui teknisesti hankalaksi vastata; osa vastaajista tulkitse myös ohjeen väärin. Koko kyselyä pari vastaajaa piti vaikeana; vastaavasti muutama arvioi kysymykset helpoiksi. Joku totesi, että oli liikaa toisiaan varmistavia kysymyksiä. Suurimmat vaikeudet vastaajien mukaan tulivat siitä, etteivät he tunteneet tutkittavaa kohdetta mielestään tarpeeksi tai lainkaan.

Sisäisellä validiteetilla tarkoitetaan sitä, miten paikkansa pitävä tutkimuksen päättelyketju on (Robson 1993, 69–72). Tässäkin tutkimuksessa oletetaan erilaisia vaikutusketjuja, mutta poikkileikkausaineistosta vaikutussuhteita on vaikea päätellä, koska ilmiöiden ajallista järjestystä ei tiedetä. Niinpä teoriaosuudessa ja tuloksia esiteltäessä oletukset perustuvat aikaisempiin tutkimuksiin ja loogiseen päättelyyn, eikä niitä voida empiirisen aineiston avulla todistaa oikeiksi tai vääriksi. (vrt. esim. Palm 1994.)

Kvalitatiivisin menetelmin kerätty sidosryhmien haastatteluaineisto on tutkijoittaista, koska tutkija itse on tutkimusväline niin aineiston keruussa kuin analysoinnissakin. Tutkimuksen luotettavuus rakentuu siten koko prosessin kaikkien vaiheiden sisälle, jolloin myös aiemmalla tutkimuskokemuksella on vaikutusta. Niinpä tässä tapauksessa yksi luotettavuuskriteeri on 1970- ja 80-lukujen tutkija- ja projektinjohtajakokemukset erityisesti ammatillisten oppilaitosten opetusta ja oppimista koskeneessa tutkimuksessa, jonka yhden osan muodosti yli 1 100 konekirjoitusliuskan teemahaastattelu- ja observointiaineisto (Kiiskinen & Lehtivaara 1988a ja b). Tutkijatausta on lisännyt kokonaisluotettavuutta ja auttanut erottamaan tutkijan ja virkamiehen roolit tilanteessa, jossa molemmat ovat vaikuttaneet koko tämän yli neljän vuoden ajan enimmäkseen niin, että kun virkamiehen työpäivä on päättynyt, on tutkijan työ alkanut. Toisaalta on tietysti tavallista ja luontevaa, että juuri opettajat tutkivat koulua ja opetusta. Tutkimuksen aikana on tukeuduttu alan menetelmäkirjallisuuteen. (Mm. Bogdan & Taylor 1975; Krippendorff 1980; Hirsjärvi & Hurme 1982; Grönfors 1985; Mäkelä 1990; Lindlof 1995.)

Tutkimuksessa tulee aina pyrkiä mahdollisimman hyvään kokonaisluotettavuuteen. Kyselytutkimukseen aina liittyviä luotettavuus- ja pätevyysrajoitteita on tässä tutkimuksessa eliminoitu edellä kerrotun lisäksi useilla tavoilla. Tutkimuksen yleisiä metodologisia pohdintoja on luettavissa erillisestä artikkelista (Kiiskinen 1999, 130–146). Tulosten luotettavuutta lisää myös edellä kuvattu triangulaatio. Tutkimusta ja saatuja tuloksia on esitelty vuosien 1997–2001 aikana lukuisissa ympäristöhallinnon ja tutkijaryhmien tilaisuuksissa ja asetettu ne siten toistuvasti kritiikin kohteiksi. Lisäksi tämä julkaisu on yksi osa laajasta hankekokonaisuudesta (liite 1). Eri yhteyksissä käytyt lukuisat keskustelut ja pohdinnat ovat vahvistaneet käsitystä, että tulokset kuvaavat hyvin sitä todellisuutta, jota niillä on pyritty kuvaamaan. Lukijan luotettavuusarviointia auttavat pitkin matkaa esitetyt prosessikuvaukset. Siten luotettavuuden arviointi täsmenyy tulosten esittelyn myötä ja johtopäätöksiä tehtäessä.

9 TULOKSET JA NIIDEN ARVIOINTIA

9.1 Ympäristöhallinnon arvot sidosryhmien arvioimina

Keski-Suomen ympäristökeskuksen sidosryhmien haastattelussa, jonka toteuttaminen on kuvattu luvussa 8.1, oli mukana myös arvoteema. Sillä haettiin tietoa hallinnon ja yhteiskunnallisen ympäristöarvokeskustelun syventämiseen. Teema esitettiin muodossa ”Millaisia arvoja Keski-Suomen ympäristökeskus edustaa tai sen tulisi edustaa?” Alateemana kysyttiin haastateltavien näkemystä ympäristökeskuksen ja omien tai organisaationsa arvojen yhteneväisyydestä. Tällä haluttiin selvittää yhteisymmärryksen perustaso.

Osa esille tulleista arvoista oli yleisiä ympäristöarvoja. Vallitsevia ja toivotuja arvoja ei ollut mahdollista erottaa, joten kaikki voidaan tulkita toivotuiksi. Analyysissä muodostui kaksi pääluokkaa (vrt. luku 3.1; Rokeach 1973, 7–12), jotka oli jaettavissa edelleen alaluokiksi. *Sisällölliset eli päämääräarvot* edustavat ympäristökeskuksen olemassaolon tarkoitusta ja perustehtävää kuvaavia itseisarvoja. Ne muodostivat yksiselitteisesti kestävä kehityksen. Siihen muodostui viisi alaluokkaa: yleishavainnot, ekologinen, taloudellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen kestävyys. Näistä joihinkin muodostui myös alaluokkia. Toinen pääluokka *väline- eli instrumentaaliarvot* ovat varsinaisten arvojen saavuttamiseen tarvittavia välillisiä arvoja. Näistä muodostui kolme luokkaa: ympäristökeskuksen toimintakulttuuri sekä arvojen sisäinen ja ulkoinen yhtenäisyys.

Havaintojen esiintymisfrekvenssejä ei esitetä, koska se tieto ei 27 haastatellun aineistossa ole niin tärkeä kuin luokkien sisällöt ja niiden painotukset. Havaintojen jakautumisesta voi kuitenkin todeta, että suurimmaksi luokaksi muodostui ekologinen kestävyys, toiseksi arvojen ulkoinen yhtenäisyys. Kolmanneksi sijoituivat jokseenkin saman suuruisina arvojen sisäinen yhtenäisyys, ympäristökeskuksen toimintakulttuuri ja sosiaalinen kestävyys. Seuraavassa kutakin luokkaa luonnehditaan lyhyesti ja havainnollistetaan tyyppiesimerkeillä. Analyysin loppuvaiheessa luokat on määritelty niin, että jokaiseen sisältyy useita havaintoja. Sitaattiesimerkit kussakin luokassa ovat eri henkilöiltä.

A. Sisällölliset eli päämääräarvot

Kestävä kehitys yleensä

Luokkaan sijoitettiin viittaukset kestäväan kehitykseen kokonaisuutena ja balanssin saavuttamiseen sen eri osa-alueiden välillä. Esille tuli myös tietämättömyyttä näkökulman huomioonottamisesta toiminnassa.

Ympäristökeskus pyrkii edistämään kestäväan kehityksen tai kestäväan ylläpidon arvomaailmaa: ekologinen kestävyys saisi olla vahvemminkin aina muistutettavana sosiaalisen, kulttuurisen ja taloudellisen kestävyuden rinnalla, koska ne ovat periaatteessa luonnontalouden kestävyuden kannalta alisteisia eikä rinnakkaisia... Voisi tuoda pikkaisen kuolevaisuuden muistutusta hallintorutiiniin, hyöä tieto ei tee mitään, jos sitä ei saada toiminnaksi.

Kestäväan kehityksen näkökulma... minkämoisen strategian he ovat ottaneet siinä, niin sitä mä en tiedä.

Ekologinen kestävyys

Tässä luokassa toistui useimmin sanonta "sanoisinko ympäristöarvoja". Joko rinnakkain tai vastapoolleina esiintyivät ympäristönsuojelulliset ja luonnonsuojelulliset arvot. Molemmista korostui puolustaminen, säilyttäminen ja puhtaana pitäminen. Myös kulttuurin säilyttäminen ja kehittäminen tuli esille, samoin pitkäjänteisyyden tärkeys ekologisten arvojen puolustamisessa.

Että jos luonto saastuu, niin eihän täällä kukaan tietysti hengissä pysy.

Arvona on myös edistää tiedotuksella ja muulla sellaisia ratkaisuja, joilla pyritään turvaamaan ihmisten elinolosuhteet pitkällä aikavälillä mahdollisimman hyvin.

Taloudellinen kestävyys

Tässä korostettiin ihmisten hyvinvointia, taloudellisten näkökohtien huomioonottamista ja kehittämistä. Hyvä ympäristö nähtiin kilpailuvalttina yleensä ja matkailussa erityisesti. Nähtiin myös, että elinkeinonharjoittajien itsensä on otettava taloudellista vastuuta ympäristöstä.

Ei ne pitkässä juoksussa ne investoinnit nyt niin kauheita ole. Kyllä [meiltä itseltä] sitä rahaa pitää löytyä siihen toiminnan kehittämiseen näillekin [siis ympäristö-] sektoreille, koska se on sitä tulevaisuutta. Niin kuin joku viisas sanoi, että iso teollisuus on nyt niin paljon satsannut ja tehnyt, että nyt on pk-sektorin vuoro ja kyllä mä allekirjoitan sen, että kyllä se pitää täälläkin tehdä.

Sosiaalinen kestävyys

Tässä voitiin erottaa kolme alaluokkaa, jotka voisi nähdä myös instrumentaaliarvoina. Asiayhteyksien perusteella ne kuitenkin luokiteltiin kestäväan kehityksen alle, koska ne viittaavat enemmän yhteiskunnalliseen kehitykseen (kuten esim. kansalaisyhteiskunnan toteutumiseen) kuin organisaation toimintakulttuuriin. Alueellisessa tasa-arvossa korostettiin maakunnan kaikkien alueiden hoitamista hyvin ja koko maakunnan mahdollisuuksien näkemistä. Oikeudenmukaisuudessa

nousivat esille oikeusturva, tasaveroisuus, demokratia ja päätösten pätevät perustelut, mutta toisaalta joustavuus ja liian pedanttisuuden välttäminen. Inhimillisyyteen liitettiin läheiset yhteydet kansalaisiin ja yhteisöllisyys.

Tarvittaisiin arvokeskustelua siitä, miten maaseutua halutaan jatkossa rakentaa, kun taloudellinen erilaistuminen on valtavaa ja kansa jakautuu kahtia; maaseudun kehityksessä ympäristökeskus on maakuntatasolla yksi säätelevä viranomainen ja sen roolia pitäisi miettiä.

Pitäisi olla lähellä kansalaisia, siinä on kai parantamisen varaa.

Kulttuurinen kestävyys

Kulttuurisessa kestävyudessa nousi esille kolme asiaa: henkisten arvojen jääminen liian vähälle huomiolle ja vaille arvostusta, kasvatustyön pitkäjänteisyys, mikä korostuu myös ympäristökasvatuksessa sekä tunnearvojen huomioonottaminen esimerkiksi maanomistuksessa.

Ympäristönsuojelullisissa asioissa on kaksi tasoa, praktinen taso ja henkisen suhteen taso. Praktisella tasolla pitää huolehtia jokaisesta mahdollisuudesta suojella luontoa. Filosofit sanovat ja tutkimukset osoittavat, että ympäristöongelmien perimmäinen syy on se, että ihmisten henkinen suhde luontoon on kateissa. Suhde on hyötykäyttö omaksi eduksi. Ympäristökeskuksen pitäisi auttaa löytämään kateissa oleva henkinen luontosuhde.

B. Instrumentaaliset eli välinearvot

Toimintakulttuuriin liittyvät arvot

Nämä arvot liittyvät ympäristökeskuksen toimintatapoihin. Esille nousi osittain niitä teemoja, joita käytetään yleensä julkisuuskyselyissä ja käytettiin tämänkin tutkimuksen kansalaiskyselyssä. Havainnoista oli erotettavissa seuraavat luokat: kokonaisvaltainen visionäärisyys ja linjakkuus, luotettavuus ja tehokkuus, moderni kehitystahto sekä henkilöstön korkea koulutus ja asiantuntemus.

Kyky nähdä yksityisten intressien ohi ja yli.

... niin siinä taipua sen uuden puoleen, että haistella sitä tulevaisuutta, että mitä siellä on näkyvissä... vähän kaipaisi sellaista, että nähdä rohkeammin...että heittäkää kahleenne ja miettikää, että jos ihan kaikki olisi mahdollista, niin mitä sitten.

Sisäinen yhtenäisyys

Noin joka kolmas haastateltu otti kantaa ympäristökeskuksen "omien arvojen kirkastamiseen", vaikkei sitä erikseen kysytty. Ristiriitaisuuksia nähtiin eri tasoilla: osastojen välillä, organisaation ja henkilöiden välillä sekä eri henkilöiden välillä. Osa ristiriidoista selitettiin johtuvaksi muutaman vuoden takaisesta kahden organisaation yhdistämisestä. Lähentymistä todettiin kyllä tapahtuneen. Joku oli kokenut myös, että eri osastoilla on samat arvot. Yhteisiin arvoihin samaistumisessa nähtiin ongelmia myös omissa organisaatioissa. Kaikista arvoluokista tämä nousi selvästi tärkeimmäksi kehittämisen paikaksi.

Sisäiset arvoriidat näkyvät. Eri henkilöiden kanssa kun meiltäkin eri henkilöt asioi, niin se kuva voi olla hyvin erilainen, mikä noin muodostuu.

Mikä sitten on ympäristökeskuksen arvo ja mikä sitten taas tota niin virkamielen näkemys asiasta.

Ulkoisen yhtenäisyys

Haastateltuja pyydettiin erikseen arvioimaan ympäristökeskuksen ja haastatellun arvojen yhtenäisyyttä. Useimmat näkivät, että yleisellä tasolla arvot ovat pitkälle samat. Havainnoista muodostuivat seuraavat luokat: kirjoitettujen arvojen yksimielisuus, arvojen lähentyminen viime vuosina sekä erot painotuksissa tai keinoissa. Muutamat kiteyttivät tilanteen muotoon: samat arvot, mutta eri kieli. Arvojen lähentymisestä viime vuosina todettiin, että asennemuutosta on tapahtunut molemmilla puolin. Arvojen ristiriidoille nähtiin kaksi syytä. Ristiriidat johtuvat ympäristökeskuksen tehtävästä, jossa moni näki vaikeaksi pitää samaan aikaan sekä elinkeinoelämän että luonnon puolia. Toiseksi nähtiin, että ongelma eivät ole arvot itse, vaan keinot, joilla niihin pyritään. Suojelemisen tarpeesta voidaan olla samaa mieltä, mutta miten suojellaan tai mitä suojelusta maksetaan, siinä saatetaan jo istua eri puolilla pöytää. (ks. Vehkala & Vainio 2000.)

Arvojen ja intressien eli yhteisen ja oman edun tavoittelun erottaminen (Suhonen 1999) tuli esille useissa haastatteluisissa. Keinoihin ja intresseihin liittyvät myös ristiriidat, jotka todettiin erilaisesta kielestä johtuviksi. Kieliongelmaa korostettiin erityisesti maaseudun ihmisten ja kaikkien virkamiesten välillä. Terveisiä saivat kaikki maaseutuasioita hoitavat organisaatiot, ja kritiikkiä tuli myös maaseudun ihmisiä itseään kohtaan. Useiden eri sidosryhmien edustajat näkivät nimenomaan ympäristöhallinnon maaseudun puolestapuhujana ja koko maakunnan identiteetin rakentajana. Arvoista puhuttaessa korostettiin myös keskustelukulttuurin merkitystä.

Jos mäkin ajattelen tätä omaa toimintaa, niin ympäristöarvot on ensinnäkin PAK-KO ottaa huomioon. Ne on viisainta ottaa huomioon, että sillä tavalla, että me ei perusteellisesti tuhota jotakin.

Ympäristökeskuksella on sellainen henki, että koko maakunta täytyy säilyttää ja pitää asuttuna.

Just tällainen yhteistyö on tärkeää, että keskustellaan siinä...asian valmisteluvaiheessa. Että molemmat tuo omia näkökantojaan ja sitten siinä ruvetaan kehittämään sitä asiaa eteenpäin... Kyllä se tärkeää sellainen keskustelu on. Ja nimenomaan niin kuin henkilökohtaisesti, ettei mitään papereita lähetellä sitten edes taas.

Kooste ja pohdinta

Tuloksista syntyi ilmeisesti aika hyvä käsitys siitä, millaisina alueellisen ympäristökeskuksen yhteistyökumppanit näkevät sen nykyiset tai toivotut arvot. Lisäksi havainnot jäsentyivät selkeästi luvun 3.1 sisällöllisten ja välinearvojen sekä luvun 3.2 kestävän kehityksen käsitteellisen analyysin mukaisesti. Kestävä kehitys nähtiin selvästi ympäristöhallinnon sisällölliseksi perusarvoksi. Eräs maakun-

taorganisaation edustaja näki ympäristökeskuksella monenlaisia tehtäviä, mutta nosti ylimmäksi yhden ja kiteytti sen muotoon:

Ympäristökeskuksen tehtävää on nimenomaan pitää ympäristön arvot korkealla.

Se on selkeästi sanottu, mutta mahdollistaa toisaalta monia tulkintoja. Erityisen velvoittava tehtävästä tulee, kun sen ottaa kirjaimellisesti: pitää muiden ympäröivässä yhteiskunnassa toimivien arvot korkealla. Se merkitsee laajaa arvokeskustelun johtamistehtävää. Siinä tehtävässä ympäristöhallinnolla on lainsäädännön ja aiempien strategioiden tarjoamana perusta (ks. luku 2.4). Toisaalta hallinnossa tarvitaan rohkeampaa otetta pitää edustamia ja toivottuja arvoja esillä. Organisaation toimintakulttuurissa arvot voidaankin nähdä tärkeimmäksi vaikuttajaksi (esim. Schein 1985; O'Reilly & Chatman 1996, 157–200). Arvot määrittävät – tai voisi ehkä sanoa, että arvoilla määritellään – sosiaalinen instituutio, organisaatio ja sen johtamistapa (Rokeach 1979, 47–70). Luvussa kolme tarjottiin hallintorutiineja syvällisemmät mahdollisuudet ymmärtää, mistä kestävässä kehityksessä on kyse, kun sitä tarkastellaan ihmisen tarpeiden, perusarvojen ja luontosuhteiden näkökulmasta. Syvällistä arvokeskustelua edellytettiin myös sidosryhmien esittämässä kehittämistehtävässä. Hallinnon ja kansalaisten kieli-ongelmia tarkasteltiin teoreettisesti sekä kasvatustieteen (erityisesti luku 4.1.2) sekä viestintätieteen (luvut 5.1 ja 5.3) keinoin. Sidosryhmät odottivat jo huomisen toimintamalleja, joita kuvattiin lukujen 4.4 ja 5.5. koosteissa.

Sidosryhmiltä saadut kolme tärkeintä oman toiminnan kehittämistehtävää olivatkin lyhyesti seuraavat: hallinnon oman olemassaolon ja tarkoituksen kristallisointi, hallinnon sisäisten arvojen kirkastaminen sekä yhteisen kielen löytäminen muiden toimijoiden kanssa. Ne kaikki voidaan nähdä *viestinnän vaikuttavuuden indikaattoreina*, joiden avulla voidaan arvioida ympäristöhallinnon kasvatuksellisen viestinnän tuloksellisuutta.

9.2 Kasvatustehtävä ympäristöhallinnossa

Tässä luvussa tarkastellaan hallinnon toteuttamia kasvatushankkeita ja joidenkin esimerkkihankkeiden vaikuttavuuden arviointia. Lisäksi analysoidaan järvisuomalaisten ympäristöasenteita sekä sidosryhmien hallintoon kohdistamia odotuksia.

9.2.1 Hallinnon kasvatuksellisia hankkeita

Ympäristöhallinto tarjoaa monenlaisia kasvatuksellisia palveluja. Merkittävimpiä ovat ympäristöä koskevan tiedon ja materiaalien tuottaminen ja välittäminen sekä asiantuntijapalvelut. Koululais- ja opiskelijaryhmät ovat tuttu näky alueellisten ympäristökeskusten käytävillä. Joistakin asiantuntijoista on tullut innostuneita kouluttajia ja luennoitsijoita. Opiskelijat, opettajat, tapahtumien järjestäjät, projektit, kehittämishankkeiden ideoijat ja yhä useammin myös tavalliset kansalaiset hakevat apua. Osa asiakkaista on vakinaisia kävijöitä.

Järvi-Suomen ympäristökeskuksissa on linjattu ympäristökasvatustoiminta vuosiksi 1997–2000 yhteiseen viestintästrategiaan. Työtä on tiivistänyt kaksi kertaa vuodessa ilmestyvä koululehti, joka on luettavissa myös internetissä osoitteessa www.vyh.fi/palvelut/koulu/lehti/index.htm. Myös muut ympäristökeskukset julkaisevat omia lehtiä. Niiden tarve on korostumassa, kun valtakunnallinen Ympäristökasvatuslehti lakkautettiin. Ympäristöhallinnon kasvatuksellisista hankkeista ehkä merkittävin on ollut ympäristöministeriön valtakunnallinen luontokoulutyöryhmä ja sen tuottamat kolme raporttia (Luontokoulutoiminta 1997; Kasvun paikka 1997; Sipilä 1997). Siinä yhteydessä alueellinen luontokoulutoiminnan kehittäminen ja koordinointi vastuutettiin ympäristöhallinnolle. Käytännössä sen voi katsoa merkitsevän yleistä ympäristökasvatuksen koordinointi- ja kehittämisvastuuta aluetasolla.

Erilaisten päivittäispalvelujen lisäksi ympäristöhallinnon organisaatiot toteuttavat vuosittain suuren määrän eri laajuisia ympäristökasvatushankkeita. Kolmen vuoden takaiset hankkeet on koottu muistioksi (Ympäristöhallinnon kasvatushankkeita vuonna 1998), jossa hankkeet (yhteensä 57) on luokiteltu sisällöittäin yhdeksään pääluokkaan ja joista on tiivistelmä liitteessä 8. Tässä ne analysoidaan arvoja, kasvatusta ja viestintää koskevien teoreettisten viitekehysten mukaisesti käyttäen hyväksi taulukoiden 2, 3 ja 4 kehitysvaiheita. Koska tiedot olivat niukkoja, analyysi jää karkeaksi, mutta antaa kuitenkin suuntaa.

Arvojen tarkastelu rajattiin kestävän kehityksen eri ulottuvuuksiin, sillä muista arvoista aineiston perusteella ei ollut tehtävissä mitään päätelmiä. Toisaalta kestävän kehityksen ulottuvuudet heijastelevat yleisemminkin aineellisia, henkisiä ja sosiaalisia arvoja (vrt. luku 3). Ekologinen kestävyys näkyi jossain muodossa 19 hankkeessa (33%). Niissä mainittiin luonto tai luontoympäristön tila eri muodoissaan. Taloudellinen ja sosiokulttuurinen kestävyys ei näkynyt suoraan yhdessäkään hankkeessa. Kaikki kolme ulottuvuutta ovat voineet sisältyä 38 hankkeeseen (67%), mutta onko näin ollut, siitä ei voitu aineiston perusteella tehdä päätelmiä. Näitä hankkeita olivat erilaiset lehdet, oppaat, virikeaineistot, projektit, yhteistyöhankkeet ja tapahtumat.

Kasvatuksellinen tarkastelu pelkistettiin kahteen varsinaiseen luokkaan (vrt. luku 4.1.2). Empiristisiksi voitiin arvioida 18 hanketta (33%). Tällaisiksi katsottiin erilaiset hallintolähtöiset, informaation tai tiedon tuottamiseen, siirtämiseen tai jakamiseen suunnitellut yksittäiset fyysiset tuotteet kuten lehdet, multimediat, oppimateriaalit, virikeaineistot, näyttelymateriaalit yms. Niissä valta ja vastuu on materiaalin tai tilaisuuden tuottajalla. Asiakkaalla on pääasiallisesti tiedon vastaanottajan ja tallentajan rooli. Hallinto ja asiakas eivät välttämättä lainkaan kohtaa. Konstruktivistisia (tai mahdollisesti rekonstruktivistisia) piirteitä arvioitiin sisältyneen 27 hankkeeseen (47%); arviointi oli tosin vaikeaa niukkojen tietojen vuoksi. Kriteeriksi asetettiin potentiaalinen mahdollisuus vuorovaikutteisuuteen hankkeen suunnittelussa ja toteutuksessa, jolloin asiakkaalla on mahdollisuus itse rakentaa tietämystään omalla ajattelullaan ja ymmärryksellään. Henkilökohtainen merkityksellisyys, kokemuksellisuus ja toiminnallisuus tekevät prosessista mielekkään ja vaikuttavan. Myös hallinto on prosessissa oppijana, jolloin parhaimmillaan molemmat saavat lisäarvoa omalle osaamiselleen. Esi-merkkeinä voidaan mainita erilaiset yhteistyöhankkeet ja -projektit. Arviointia ei ollut mahdollista tehdä 11 hankkeesta (19%).

Viestinnällisesti hankkeet jaettiin neljään luokkaan. Yksisuuntaisia kertaluonteisia hankkeita oli 12 (21%), yksisuuntaisia asiakkaan kannalta toistuvia tai jatkuvaluonteisia oli 7 (12%). Kaksisuuntaisia eli vuorovaikutteisia kertaluonteisia hankkeita oli 18 (32%) ja kaksisuuntaisia toistuvia oli 17 (30%). Kolmea hanketta (5%) ei voitu sijoittaa mihinkään näistä luokista. Kriteerit olivat pääosin samoja kuin kasvatuksellisessa arvioinnissa. Viestintä- ja palveluajattelun kehitysvaiheita kuvattaessa tärkeimmäksi muutokseksi todettiin siirtyminen yksisuuntaisuudesta epäsymmetrisen asiakkaan kuuntelemisen kautta kommunikatiiviseen win-win -vuorovaikutukseen (taulukko 4). Viesti saa vaikuttavuutta, jos sen vastaanottaja motivoituu aiheeseen pitkäkestoisesti ja syntyy riittävä prosessimotivaatio (Lehtonen 1989). Yhteistyön jatkuvuus samojen asiakkaiden kanssa luo mahdollisuudet asiakkuuskeskeisyyden syntymiselle ja yhteiselle arvontuotantoprosessille (Storbacka & Lehtinen 1998). Parhaassa tapauksessa tiedollinen ohjaus muuttuu pitkässä asiakkuussuhteessa vuorovaikutteiseksi arvo-ohjaukseksi, josta puhuttiin luvussa 5.1.2.

Tässä analysoidut 57 yhden vuoden ympäristökasvatushanketta on suppea ja puutteellinen tutkimusaineisto. Enempää ei ollut käytettävissä, koska yhteenvedoja koko hallinnon kasvatustoiminnasta ei ole tehty. Silti voidaan sanoa, että kasvatustyötä tehdään. Enemmistöä hankkeista voi varovasti arvioida teoreettisiin viitekehyksiin suhteutettuna moderneiksi. Eniten vaikeuksia oli arvioida kestävän kehityksen ja siten erilaisten sisällöllisten arvojen kattavaa toteutumista hankkeissa.

Ympäristöhallinnon kasvatuksellisia toimintoja on tarkasteltava kahdesta näkökulmasta. Toisaalla ovat erilliset ympäristökasvatushankkeet, joita tässä on suppeasti kuvattu. Toisaalla on kaikki se työ, jota ympäristövirkamiehet tekevät osana erilaisia virkatehtäviään. Kumpaakaan ei ole suunniteltu eikä koordinoitu systemaattisesti. Ei ole koottu yhteen tietoja suoritteiden määrästä eikä arvioitu tuloksellisuutta tai sen edellytyksiä. Koko hallinnon toimintakertomuksiin ovat päässeet vasta tiedotteiden ja julkaisujen lukumäärät. Niinpä seurantatietoja ei ole koko seitsemän vuoden toiminta-ajalta. Vuoden 1998 muistio osoittaa, että hankkeita syntyy eri organisaatioissa ja eri puolilla Suomea sattumanvaraisesti. Eri organisaatiot toteuttavat myös samantyyppisiä hankkeita toisistaan tietämättä. Toisaalta jossain kehitettyä erinomaistakaan tuotetta tai palvelua ei hyödynnetä koko hallinnossa. Käytännössä tiedollisen ohjauksen voimavarat ovat ympäristöhallinnossa olleet ja ovat erittäin niukat. Samaan aikaan kuitenkin sen toiminnan tarve kasvaa monista syistä kuten edellisissä luvuissa on voitu todeta. Niinpä olisi kannattavaa suunnitella ja organisoida sekä toiminta että sen tuloksellisuuden arviointi niin, että se palvelisi tehokkaasti samalla sekä koko hallintoa että asiakkaiden, yhteiskunnan ja ympäristön tarpeita.

9.2.2 Kasvatushankkeiden vaikuttavuuden arviointia

Vuosien 1997–2001 aikana tähän päätutkimukseen on kytkeytynyt suuri joukko tutkimuksia, tutkielmia ja selvityksiä (liite 1). Alkuvaiheessa toteutettiin neljä oheishanketta Järvi-Suomen ympäristökeskuksissa ja yksi Suomen ympäristökeskuksessa. Näistä viidestä esitetään seuraavaksi lyhyet tiivistelmät ja arviot.

Keski-Suomen ympäristökeskuksessa tehtiin vuosina 1996–97 Radio Jyväskylän, ympäristöministeriön ja Jyvässeudun kuntien yhteistyönä ympäristövalistusohjelma, jota lähetettiin 7–10 minuutin pituisena 45 kertaa. Siitä teetettiin kuuntelemistutkimus (Tyvestä puuhun, latvasta lentoon 1998). Puhelinhaastatteluun osallistuneista 85% ei muistanut kuulleensa Radio Jyväskylässä mitään ympäristö- ja luontoasioista kertovia ohjelmia. Jotain muisti kuulleensa 15% ja heistä Habitaatin 3%. Auttamalla Habitaatti-nimen muisti 21%. Ohjelman muisti kuunnelleensa 11%, joista joka lähetyksen 23%. Tällaisia ohjelmia piti kuitenkin tärkeänä 72% kaikista vastaajista. Tärkeimpinä pitivät eläkeläiset ja vähiten tärkeinä opiskelijat. Luonto- ja ympäristöohjelmilla oli ympäristöasioihin kiinnostusta lisäävä vaikutus 56%:n mielestä ja 29%:n mielestä ei lainkaan vaikutusta. Käytännön hyötyä ohjelmista arvioi olevan 45% ja ei hyötyä 51%. Eniten tällaisia ohjelmia ja uutisia seurataan TV:stä (91%), sanomalehdistä (35%) ja aikakauslehdistä (13%). Kaikesta päätellen paikallisradio ei ole tehokas kanava vaikuttaa ympäristötietoisuuteen, joskin ohjelmia pidettiin tarpeellisina. Jos ohjelmia tehdään, ne kannattaa suunnata varttuneille ihmisille. Laadullista tietoa tällä selvityksellä ei saatu, ja tutkimusaineistoa olisikin pitänyt täydentää haastatteluilla.

Etelä-Savon ympäristökeskuksessa oli tehty ympäristökasvatusta varten Mikkelin läänin ympäristöstä kertova hypermediaohjelma, Natura. Sen käytettävyyttä opetuksessa ja mahdollisia vaikutuksia käyttäjien toimintaan tutkivat Lindberg & Rautio (2000). Aineistoa koottiin kyselyillä, haastatteluilla ja observoiden. Opettajille ohjelmasta oli enemmän hyötyä kuin muille käyttäjille. Melko paljon hyötyä oli 20%:n mielestä ja melko vähän 52%. Parasta ohjelmassa olivat pelit sekä eri ikäisille sopiva faktatieto. Pahimpia puutteita olivat huonot tulostusmahdollisuudet sekä tiedon pinnallisuus ammattilaiselle ja toisaalta teoreettisuus lapsille. Ohjelma oli opetusmateriaalina sinänsä hyvä, koska se oli kiinnostavampi kuin kirjat ja siinä oli paljon tietoa. Tiedon pinnallisuuden ohella ongelmaksi koettiin päivitettyvyys. Aineisto tuotti runsaasti yksityiskohtaista tietoa ohjelman käyttökelpoisuudesta ja kehittämistarpeista.

Pohjois-Karjalan ympäristökeskuksen toimintaan on kuulunut useita vuosia ympäristövalistusauto Kaarna. Sen käyttöä, asiakkaiden mielipiteitä ja mahdollisia vaikutuksia toimintaan selvitti Kivikoski (1999). Tutkija kiersi auton mukana kaksi kuukautta ja kokosi aineiston kyselylomakkein, joita saatiin 574 kappaletta. Koululaisista 15% oli kuullut Kaarnasta aiemmin, muiden tapahtumien osallistujista kaksi kolmasosaa, joista useimmat tiesivät myös sen tarkoituksen (neuvonta, valistus, kasvatusta, tiedotus). Ne tapahtumissa kävijät, jotka olivat kuulleet Kaarnasta aiemmin, arvioivat kuntansa ympäristöasioiden olevan huonossa tai vain osittain kunnossa; ne taas jotka eivät olleet kuulleet Kaarnasta, arvioivat kuntansa ympäristöasioiden olevan hyvässä kunnossa. Yli 90% kävijöistä oli tyytyväisiä Kaarnaan eikä tyytymättömiä ollut juuri lainkaan. Uusia tietoja ja neuvoja myönsi saaneensa 75% (eniten kompostoinnista, 60%, jätteiden lajittelusta ja kierrätyksestä 15%). Uusia virikkeitä sai 54%, kun taas 20% ei sanonut saaneensa mitään. Palveluun oli tyytyväisiä 86% ja tyytyväisyyttä perusteltiin henkilökunnan ansioilla. Kriittisimpiä olivat 26–35 -vuotiaat ja eniten hyötyivät yli 45-vuotiaat, joilla työ tai harrastukset liittyivät luontoon. Koululaisista suurin osa nautti Kaarnan vierailusta ja valitti että aika vain oli liian lyhyt. Voidaan sanoa, että Kaarna on lunastanut paikkansa ja sen toiminta on osoittanut positiivisia vaikutuksia, joskaan ne eivät ainakaan heti

näy kaikissa asiakkaissa. Yksi ansio on se, että Kaarna saavuttaa ihmisiä, joita muuten on vaikea tavoittaa.

Pohjois-Savon ympäristökeskuksessa toteutetussa asiakaslehden lukijakyselyssä (Haapanen 1998) voitiin todeta, että vastaajista 55%:lla oli korkeakoulututkinto ja 39%:lla ammatillinen tutkinto. Vastaajat työskentelivät kunnassa (49 %), yrityksissä (20%) ja muissa erilaisissa työyhteisöissä (31%). Ympäristökeskuksen yhteistyökumppaneita oli 57%, asiakkaita 2%, molempia 25%, ei kumpaakaan 17%. Vastaajat olivat saaneet käyttöönsä eri teemanumeroita seuraavasti: jätehuolto 34%, korjaten kuntoon 30%, muuttuva lainsäädäntö 22%, ympäristönsuojelu työllistää 18%, ei mitään 3%. Hyödyllisimpinä pidettiin seuraavia teemanumeroita: muuttuva lainsäädäntö (19%), jätehuolto (16%), korjaten kuntoon (15%), kaikki yhtä tärkeitä 9%, ympäristönsuojelu työllistää 4%. Lehden mukana lähetetty kyselylomake ei innoittanut vastaajia, joten vastausprosentti jäi hyvin alhaiseksi eikä saatu informaatio laadullisestikaan antanut paljon uutta tietoa. Parempi tapa olisi ollut haastatella lukijoita erilaisista ammattiryhmistä.

Suomen ympäristökeskuksessa selvitettiin ympäristöhallinnon julkaisujen tunnettuutta ja käyttöä ympäristöalan ammattilaisten työssä (Maunumäki 2001). Aluksi lähetettiin kysely 500:lle hallinnon ulkopuoliselle potentiaaliselle ympäristötiedon tarvitsijalle. Heistä valittiin 12 haastatteluun. Kyselyn vastausprosentti oli 50 ja vastanneista 95% tunsivat julkaisut. Vastaajista 57% tarvitsi työssään ympäristötietoa päivittäin, keskimäärin tietoa tarvittiin muutaman kerran viikossa. Tärkeimpiä tiedonlähteitä olivat ammattilehdet, työtoverit ja kollegat. Ympäristöhallinnon julkaisuja piti tärkeinä 85%, vähemmän tärkeinä 16%. Eri ammattiryhmien välillä ei ollut merkittäviä eroja. Yli 90% piti julkaisuja hyödyllisinä. Ne, jotka eivät pitäneet hyödyllisinä, pitivät tietoa teoreettisena, vaikeasti ymmärrettävänä, pintapuolisena, vanhentuneena tai ei-kiinnostavana. Julkaisuja käytettiin muutaman kerran viikossa (31%) tai kuukaudessa (49%), 3% käytti päivittäin. Julkaisujen kohdentaminen eri asiakasryhmille toimii. Osa julkaisuista oli huonosti tunnettuja. Yleisesti julkaisuja pidettiin hyvinä. Toivomuslistalla oli julkaisuja, joissa olisi ohjeita sekä ajankohtaista käytännönläheistä tietoa. Myös julkaisuluetteloita ja muuta markkinointia kaivattiin. Ainakin osia julkaisuista toivottiin Internetiin.

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että paras tulos saatiin tarkasti kohdennetulla, asiakkaan luokse menevällä, vuorovaikutteisella tuotteella tai palvelulla. Vaikuttavuudeltaan parhaaksi osoittautui maakuntaa kiertävä Kaarna, jolla oli puolellaan monia ansioita muihin verrattuna. Sitä voikin pitää tutkitusta tuote- ja palveluvalikoimasta moderneimpana tiedollisen ohjauksen keinona. Hyvinä voidaan pitää hallinnon julkaisuja ja myös asiakaslehtiä luetaan ilmeisen ahkerasti. Hypermediaohjelmassa vaikutti osaltaan uutuuden viehätys. Heikoimmaksi jäi radio-ohjelma, joskin joukkoviestimillä sinällään on tärkeä sija ihmisten päiväjärjestyksissä (Wiio 1994, 228–232).

Tutkimukset edustavat sitä traditiota, jota esitettiin luvussa 4.3.3 (Leeming ym. 1993; Vähä-Jaakkola 1997). Pelkällä kyselyllä kootuista aineistoista (radio-ohjelma ja asiakaslehti) ei juuri voitu tehdä kehittämispäätelmiä. Kyselyjen tueksi tarvitaan haastatteluja, observointeja tai muita laadullisia menetelmiä. Tuote- ja palvelukohtaista vaikuttavuuden arviointia on syytä käyttää vain aivan keskeisiin tuotteisiin. Silloinkin on syytä hankkia erityisesti laadullista tietoa.

Vaikuttavuuden arvioinnissa tulisi entistä enemmän keskittyä koko prosessin tehon arviointiin kuten kuvattiin luvuissa 4.3 ja 5.4 (esim. Gage & Berliner 1988; Wahlström 1991, 85-101; Davis ym. 1993, 627-632; Åhlberg 1995, 45-59; Åberg 1997). Tutkimuksin hankittu arviointitieto on kapea-alaista ja kallista, joten sitä tulisikin käyttää varsinaisen, koko toimintaprosessin sisään rakennetun itsearvioinnin tukena ja täydennyksenä.

9.2.3 Järvisuomalaisten ympäristöasenteet kesällä 1998

Tutkimuksen yhtenä empiirisenä osana Järvi-Suomen kansalaisille kesällä 1998 suoritettussa kyselyssä oli mukana yksi ympäristötietoisuutta mittaava kysymys (liite 4, kysymys 15). Osion mukaan ottaminen kyselyyn perustui tutkimuksen alkuvaiheen organisaatiokeskeisyyteen, johon liittyi ennakko-oletus, että neljän ympäristökeskuksen välillä olisi sekä viestinnän toteuttamisessa että kansalaisten käsityksissä (tunnettuus, julkisuuskuva jne.) merkittäviä eroja. Niinpä koettiin kiinnostavaksi nähdä, olisiko näillä eroilla yhteyttä eri maakuntien kansalaisten ympäristötietoisuuteen. Kansalaisten ympäristötietoisuus sinällään ei kiinnostanut, koska niitä tutkimuksia tiedettiin olevan runsaasti kuten edellä näkyikin. Hallinnon dokumentit ja kansalaiskyselyn ensimmäiset alustavat analyysit kuitenkin osoittivat, että oletettuja eroja ei ollut eikä niitä todettu ympäristötietoisuudessakaan maakuntien välillä, mikä sinällään on kiintoisa tutkimustulos. Siten ympäristötietoisuusosio menetti alkuperäisen merkityksensä. Aiottuja jatkoanalyysieja varten siitä oli kuitenkin tehty faktorianalyysi käyttäen oblimin pääakselifaktorointia ja rotatointia. Niillä saatiin kolme faktoria, joilla ei kuitenkaan voitu todeta mainittavia yhteyksiä eri muuttujiin. Faktorirakenne (liite 7) sinällään oli mielenkiintoinen, yksiselitteisen selkeä ja näytti seuraavanlaiselta (suluissa osioitten kaikki korkeimmat lataukset suuruusjärjestyksessään):

I Aktiiviset vastuunkantajat: olen vähentänyt itse aiheuttamieni jätteiden määrää (.736), vältän tietoisesti kertakäyttötuotteita (.628), ostoksilla kiinnitän huomiota tuotteiden ympäristöseikkoihin (.590), koen olevani energian säästäjä (.572), ihmisten tulee muuttaa perusteellisesti elintapojaan, jos luontoa halutaan suojella (.317).

II Välinpitämättömät: yksittäisen kansalaisen asia ei ole huolehtia ympäristöstä (.618), tavallinen ihminen ei voi ehkäistä ympäristön tilan huononemista (.603), yksityisen ihmisen ei kannata suojella luontoa, elleivät muutkin tee niin (.513), ympäristöasioista huolehtiminen kuuluu päättäjille ja asiantuntijoille (.479), ulkomailta tulevat saasteet ovat ympäristömme pahin uhka (.456), teollisuus on pahin ilman pilaaja taajamissa (.390), tiede ja tekniikka pystyvät ratkaisemaan merkittävimmät ympäristöongelmat (.307).

III Passiiviset tietäjät: taajamissa liikenne on pahin ilman pilaaja (.604), maa- ja metsätalous rehevöittävät vesistöjä (.395), kesämökit rehevöittävät vesistöjä (.227).

Koska kyseisen osion rakenne oli intrevallisteikollinen, faktorianalyysi voitiin suorittaa. Analyysillä tiivistettiin tietoa, ja samalla se toimi sisällöllisen käsitteva-

liditeetin tarkistuskeinona. Vastaajien määrän ansiosta tulokset voidaan myös yleistää. Faktoreiden nimeäminen oli helppoa kommunaliteettien puolesta. Mitä suurempi on muuttujan kommunaliteetin arvo (0–1), sitä paremmin se mittaa kyseistä faktorirakennetta (Nummenmaa ym. 1997, 244). Helppoa se oli myös siksi, että faktorirakenne noudattaa muiden tutkimusten tuloksia (esim. Kaila-Kangas, Kangas & Piirainen 1994; Heiskanen & Timonen 1996; ks. Kuisma 2001). Faktoreilla ei voitu todeta yhteyksiä ympäristöhallintoon liittyviin muuttujiin. Taustamuuttujista löytyi muutama merkittävä korrelaatio. Ympäristövastuullisuutta selittivät ikä, koulutustaso, työssäkäynti sekä asuminen kaupunkitaajamassa samoin kuin aiemmissakin tutkimuksissa (esim. Uusitalo 1986; Tulokas 1990). Tuloksia lisää tutkimuksen luotettavuutta ja yleistettävyyttä.

Ympäristöhallinnon(kin) olisi ehkä syytä pohtia, millaista tukea eri ryhmät tarvitsevat voidakseen itse parantaa omaa ympäristövastuullisuuttaan. Aktiiviset vastuunkantajat ovat tai voisivat olla muutosagentteja. Mitä he tarvitsevat omaan kehitykseensä? Mikä toisi juuri tämän ryhmän omiin arvontuotantoprosesseihin lisäarvoa? Millaisia toimintamahdollisuuksia heille tulisi tarjota? Olisiko syytä keskittyä juuri heihin?

Mielenkiintoisen ryhmän muodostivat myös passiiviset tietäjät. Onko juuri tämä ryhmä se, jota tavallisesti tarkoitetaan, kun puhutaan ”ympäristötietoisista”, joihin liittyy erityisongelma, ettei tieto muutu käyttäytymiseksi. Heillä näytti olevan oikean suuntaista tietoa ympäristön todellisista pilaajista lähialueella. Mutta toimintaan ryhtyäkseen he tarvitsevat jotain muuta. Millä keinoilla heidät siis saadaan vastuunkantajien joukkoon, toimimaan itse?

Heiskanen & Timonen (1996, 45–46) pitävät näitä kahta ryhmää otollisimpina ympäristöaktiivisuuden edistämiselle. Aktiivisia voisi auttaa kohdentamaan huomionsa oleellisiin ja uusiin asioihin. Tietäviä voisi aktivoida ottamaan enemmän vastuuta tarjoamalla vaikutusmahdollisuuksia koskevaa tietoa sekä tietoa siitä, miten muut kantavat vastuunsa. Aktiivisille voisi asettaa vaativimmat tiedollisen ohjauksen tavoitteet eli edistää entisestään heidän aktiivista toimintaansa. Tietäville voisi asettaa tavoitteeksi saavuttaa jokin käyttäytymismuutoksen vähimmäistavoite.

Välinpitämättömät tarvitsevat ilmeisesti jotain muuta. Ryhmässä nousee esille ainakin kaksi selvää tehtävää. He ilmeisesti tarvitsisivat rohkaisua, tukea ja kannustusta, kuten todettiin erityisesti lapsista (luku 4.2.2; ks. Airaksinen 1987; Vienola 1995, 76–84). Toiseksi he tarvitsevat yksinkertaista tietoa siitä, mitkä asiat ympäristöongelmia aiheuttavat tai mitä he voisivat tehdä. Tieto tuskin tehoa ennen kuin asenteellinen maaperä on muokattu. Tai ehkä heidät olisi mahdollista saada jotenkin suoraan toimimaan, vaikkapa tarjoamalla aivan uusia vaikuttamisen kanavia. Vai kannattaako heihin panostaa lainkaan? Ovatko he se menetetty sukupolvi, jolle kaikki toimet ovat turhia? Heidän kohdallaan voisi myös tyytyä vaatimattomimpaan tavoitteeseen eli edistää ympäristöpolitiikan yleistä hyväksyttävyyttä sekä muiden ohjauskeinojen vaikuttavuutta.

Luvussa 3.1 todettiin aineellisten arvojen korostuneisuus. Myös yksilöllisten ja yhteisöllisten arvojen ristiriita aiheuttaa välinpitämättämyystilanteita. Arvoihin ja asenteisiin vaikuttaa tehokkaimmin omakohtainen merkityksellinen tieto ja omat kokemukset (Uusitalo 1986; Tulokas 1990; Ojanen 1995). Ympäristöhallinnossa yksi perusta vaikuttavan viestinnän kehittämiseksi on tietää erilaisista ryhmistä ja niiden erilaisista tarpeista.

9.2.4 Sidosryhmien kasvatukselliset odotukset

Sidosryhmähaastattelussa selvitettiin ympäristöhallintoon kohdistuvia odotuksia teemalla ”Mihin Keski-Suomen ympäristökeskusta tarvitaan?” Teemaan liittyneestä aineistosta koottiin 14 liuskan tiivistelmä henkilöittäin ja sidosryhmittäin jaoteltuna. Siinä odotukset liittyivät ympäristökeskuksen merkitykseen ja lisäarvoon ja niistä nousi esiin kaksi selkeää luokkaa: *vahtiva valvoja* ja *valistava vaikuttaja*. (vrt. taulukko 1 luvussa 2.6.) Molempia esiintyi jokaisessa sidosryhmässä ja jokaisella teemaa syvällisemmin pohtineella. Sidosryhmien sisällä tai välillä ei ollut ristiriitoja, painotuseroja kylläkin. Kunnissa tarve valvojan rooliin oli vahvempi kuin muissa ryhmissä. Kaikissa ryhmissä valvojan yhteydessä tuotiin esille valistaja, usein samassa virkkeessä. Valistajan roolia tuotiin esille myös yksinään. Koko aineistossa valistamistehtävä korostui useammin ja painokkaammin sävyin kuin valvonta. Valistamistehtävää oli myös tarkasteltu monipuolisesti, useilla ulottuvuuksilla ja tasoilla. Kokonaistulos kiteytyi kirkkaimmin yhden haastatellun näkemyksessä: ”Vaikka ympäristökeskus on valvontaviranomainen, neuvonta- ja tiedotuspuoli on varmasti vähintäänkin yhtä voimakas.”

Tutkimusmenetelmällisesti seuraavat kuvaukset edustavat modernia rekonstruktivistista tutkimusaineiston tulkintaa. Kuvauksiin on tiivistetty koko sidosryhmäjoukon odotusten mosaiikkinen kirjo ja samalla säilytetty haastateltujen ääni.

Vahtiva valvoja

Tarvitaan jämääkö viranomaistaho, jolla on lupa- ja muissa asioissa asiantuntemusta, tietoa ja näkemystä kun keskustellaan ympäristöä rasittavista investoinneista, kaava- ja muista kysymyksistä ja uskaltaa seisoa jämerästi asiaperustein lausuntojensa takana, joka on muiden asioiden suhteen puolueeton ja on luonnon puolesta. Paikallisella tasolla sotkee poliittiset ja muut kuviot. (Viestimien edustaja)

Valvojan tehtävän yleisin perustelu oli, että joku järjestys pitää olla. Ympäristön laillisuuden valvonta nähtiin välttämättömäksi, koska muuten olisi villin lännen meininki. Ympäristökeskusta tarvitaan tasoittamaan inhimillisten erojen aiheuttamia ongelmia, koska jos jokainen saisi tehdä, mitä haluaa, siitä voisi tulla aikamoinen ongelma. Suomessa tarvitaan valvontaa asioiden hoidossa. Ympäristökeskus on se joku, joka näitä ympäristöasioita hallinnoi. Ympäristökeskusta tarvitaan lainsäädännön toteuttamiseen, valvontaan ja siitä tiedottamiseen, ympäristöasioiden paimentamiseen sekä luonnonsuojelulain toteutumisen valvontaan. Vesiasioiden hoidossa sitä tarvitaan valvovana viranomaisena seuraamaan vesistöjen kohtelua ja lupaehtojen noudattamista. Joissakin ryhmissä tuli esille ympäristökeskuksen tarpeellisuus erityisesti kuntien valvojana: pitämään aisoissa (erityisesti pienten) kuntien pikkunilkkejä, hyvävelijärjestelmiä, lionseja ja rotareita, joissa kaikki ovat kavereita eivätkä toisiaan valvo, vaan päinvastoin. Esimerkkejä kerrottiin useista kunnista. Todettiin myös, että kun ympäristösih-

teerit ovat rakennusviraston alaisia, mitäs ne pomolleen mahtaa, ja siksi on oltava joku, joka on vähän etäämmällä siitä nurkkakuntaisuudesta.

Viranomaisia tarvitaan yritysten valvomiseen, todettiin elinkeinonharjoittajien ryhmässä. Aiemmin valvonta omalle kohdalle osuneena on koettu negatiivisena, nykyisin yhä useammin myös positiivisena. On alettu nähdä valvonnan edut itselle: on helppo sanoa muillekin, että kyllä meitä tarkkaillaan eikä se ole kielteinen asia, se luo luotettavuutta, ettei vain omin päin toimita. Valvontaa haluttaisiin omilla ja muidenkin aloilla ja ammattikunnissa luusereiden paljastamiseen, jotta ne eivät pilaisi kaikkien mainetta. Nähtiin myös, että kun viranomainen jonkin asian sanoo, sillä on enemmän painoarvoa kuin yrittäjillä itsellään.

Useimmissa kunnissa ympäristökeskusta tarvitaan maankäytön ohjaamiseen. Kaavoituksen ja vesihuollon kehittämisessä ja ylläpidossa ympäristökeskuksella nähtiin ratkaiseva rooli, koska ei ole ketään muuta, joka kunnissa ottaisi isännän otteen. Myös tehtaiden normien noudattamista on valvottava. Rakennuslaista todettiin, että kunnissa odotetaan uudistusta, että saadaan itse päättää asioista. Ympäristökeskuksen ote kuitenkin säilyy. Otteen pitääkin olla jämerä kaavoituksen tason säilymiseksi, sillä jos ei ylempi viranomainen seuraa, niin metsässä ollaan hyvin äkkiä. Ympäristökeskusta tarvitaan myös lupaviranomaisena eikä esimerkiksi poikkeuslupia pidetty järkevänä delegoida kuntiin, koska kunnilla on omat intressit eikä niissä nähdä kovin pitkälle muita arvoja. Tietty määrä rantaviivaa on säilytettävä rakentamattomana ja Naturaakin on toteutettava. Ympäristökeskuksen virkamiehillä todettiin olevan oma linjansa, jota paikallinen lehtikirjoittelu ei hetkauta eikä muukaan tuttuus. Kunnallisten luottamusmiesten ongelmaksiksi koettiin, että heihin pystytään vaikuttamaan ja he pyrkivät muistamaan omia äänestäjiään.

Valistava vaikuttaja

Valistuksellinen ja kasvatuksellinen tehtävä. Vanhemmat voi jo olla menetetty, mutta että lapset sitten osais toimia fiksummin eli asennekasvatusta. (Sama viestimien edustaja kuin edellä)

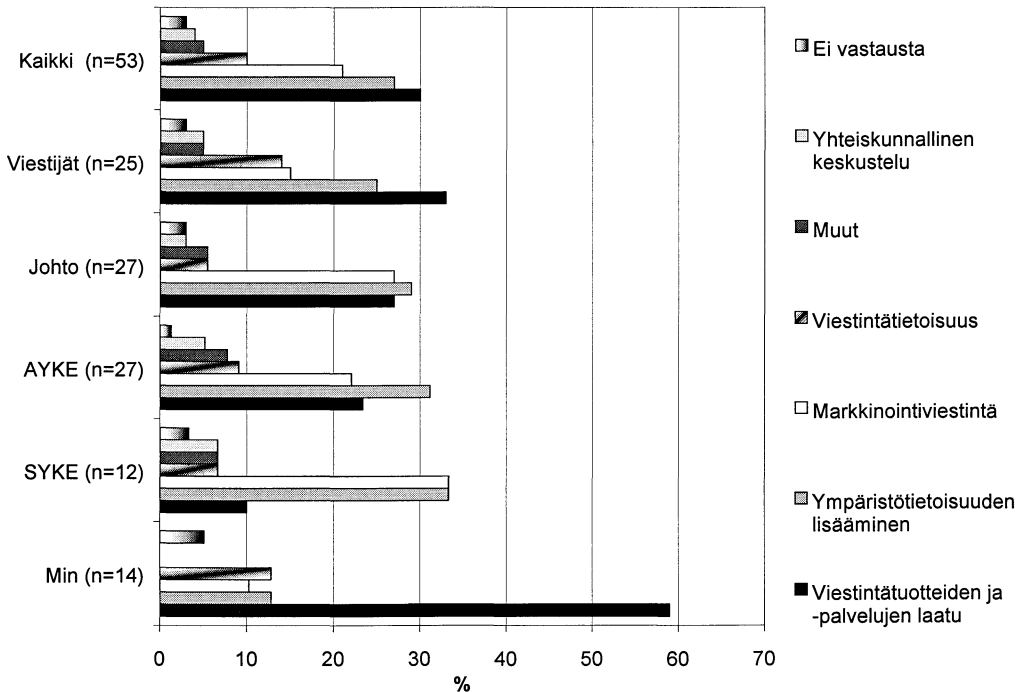
Valistamisen rinnalla voisi puhua (parhaimmillaan empaattisen) vaikuttajan roolista. Eri muodoissa ja eri sisältöisinä sitä toivottiin kaikissa sidosryhmissä. Ympäristökeskuksen pitäisi myös toimia niin, että ihmiset tietäisivät, mihin ottaa yhteyttä ympäristöasioissa. Tarvitaan yhteistyötä, asiantuntemusta, aktivoijaa, kouluttajaa, muistuttajaa, linjaajaa, ajantasalla pitäjää, ylläpitäjää, konsulttoijaa, ennaltaehkäisijää, tiedon kokoajaa, tuottajaa ja tutkimustiedon levittäjää, koulutusyhteistyötä, tiedotusta, yhteistyökumppania tarvitaan tekemään havaintoja ja seurantoja, jotka kiinnostavat ihmisiä ja joista nähdään kehitys. Ihmisten ympäristöä vaurioittavalle toiminnalle täytyy olla vahva voima ja asiantuntemus. Ympäristökeskusta tarvitaan asennekasvatukseen ja ekologisen ajattelun vahvistamiseen ihmisten mielessä ja yritysten sekä organisaatioiden toiminnassa. Tarvitaan ympäristönäkemyksen laajentajaa, koska ihmiset eivät näe omia nurkkiaan pidemmälle.

Elinkeinoelämän edustajat toivoivat, että valvonnan ohella ympäristökeskus saisi olla myös neuvonta- ja valistusorganisaatio. Ympäristöasioita pitäisi seurata ja tehdä tutkimusta. Ympäristökeskus voisi olla myös eri tahojen yhdistäjä, joka kasaisi ihmiset yhteen, siis kehittäjän ja koordinaattorin rooli. Ympäristökeskus voisi olla myös lakipykälien ja yrittäjien välinen soveltava laitos niin, että jos yrittäjä tekee virheen, ei viedä heti raastupaan, vaan olisi asioita hoitava tulkki. Kunnissa toivottiin ympäristöasioiden puolestapuhujaa, monenlaista ohjaamista, neuvontaa ja apua. Ympäristökeskuksen nähtiin kehittävän ja hoitavan koko maakunnan ja myös syrjäkuntien asioita, kun esimerkiksi TE-keskusta pidettiin Jyväskylän-keskeisenä. Aluehallintoa tarvitaan, koska Helsinki ei riitä kuntien avun tarpeisiin. Myös koulutusryhmässä korostettiin sitä, että tarvitaan paikallista ja alueellista asiantuntemusta, näkemystä ja kokemusta. Aluekehitysohjelmassakaan ei ole tähän mennessä tarpeeksi tajuttu ympäristökeskuksen lisäarvoa muulle yhteiskunnan toiminnalle ja Keski-Suomen positiiviselle kehitykselle. Ympäristökeskus tuo lisäarvoa asiantuntemuksen kautta. Asiantuntemusta ei kuitenkaan ympäristökeskuksessa arvosteta niin paljon, että ihmisille maksettaisiin kunnan palkkaa, tiesi muutama haastateltava.

Yhteenvetona sidosryhmähavainnot voi kiteyttää kolmeen asiaan, joissa samalla näkyy ympäristöpolitiikan kehityksen toivottu suunta. Ensiksi todettiin, että ennen ympäristöhallinnolla oli hyvin pitkälle sellainen todella poliisiviranomaisen rooli, mutta nyt on enemmän menty tähän informatiiviseen suuntaan, tietoa tuovaksi - "niitä poliiseja riittää ilman ympäristövirastoa ihan kummasti tässä maassa." Toiseksi ihmisten käyttäytymistä ohjaa nurkkakohtaisuus ja siksi tarvitaan organisaatio, joka katsoo kauemmaksi. Kolmanneksi neuvonnalla ja ohjauksella tulisi vaikuttaa siihen, ettei lupa-, suojele- tai muita päätöksiä tarvittaisi niin paljon. Tulos on johdonmukainen ympäristöpolitiikan (luvut 2.2 ja 2.3) kehitysvaiheiden kanssa. Luvun 2.6 kokonaisuudessaan mukaisesti valvojan roolissa korostuu energian ja voiman valta. Vastaavasti valistajan roolissa nousevat esille sekä informaation ja tiedon että kommunikaation ja arvojen valta. Tulos havainnollistaa kolmannessa luvussa käynnistettyä arvokeskustelua ja auttaa ymmärtämään kasvatuskäytännön merkityksen koko ympäristöpolitiikan - ja soveltaen koko julkisen sektorin - toiminnan kehittämiseksi.

9.3 Viestinnän tavoitteet hallinnon määrittäminä

Ympäristöhallinnon johtajilta ja viestijöiltä (N=53) kysyttiin, mitkä ovat yksikkösi tärkeimmät viestinnän tavoitteet. Vastausjakaumat esitetään seuraavassa kuviossa eritellen johto ja viestijät sekä eri organisaatiot: ministeriö (Min =YM ja kaksi johtajaa MMM:stä), SYKE (= Suomen ympäristökeskus) ja AYKE (= alueelliset ympäristökeskukset). Monet vastaajat esittivät useita tavoitteita.

KUVIO 8 Viestinnän tavoitteet

Vastauksissa korostui kolme tavoiteryhmää:

1. *Viestintätuotteiden ja -palvelujen kehittäminen* (yht. 44 havaintoyksikköä) sisälsi erilaisia laadullisia kriteereitä. Viestien laatuun liitettiin selkeys, ajankohtaisuus, oikea-aikaisuus, johdonmukaisuus, herkkyys päivänkohtaiseen tiedottamiseen ja seurantaan. Palveluihin liitettiin avoimuus, tavoitettavuus, ulospäin suuntautuneisuus, asiakaskeskeisyys, palveluhenkisyys tai vuorovaikutus.

2. *Ympäristötietoisuuden lisääminen* (39 havaintoyksikköä) sisälsi kaksi pääluokkaa, joista toinen sisälsi suppean tulkinnan tiedonvälityksestä (ympäristön tila- ja muun tiedon levitys) ja toinen laajempia kasvatuksellisia tulkintoja kuten vaikuttaminen asenteisiin, ympäristökasvatus, ympäristötietoisuuden lisääminen yleensä. Raja on keinotekoinen, mutta heijastelee hyvin hallinnon yleistä hahmotustapaa.

3. *Markkinointiviestintää* (31 havaintoyksikköä) voisi nimittää myös *julkisuuskuuvaviestinnäksi*. Se muodostui kahdesta luokasta. Organisaatioiden ja palvelujen tunnetuksi tekemiseen liittyen mainittiin tavoitteiden ja toiminnan tunnetuksi tekeminen sekä tuotteiden ja palvelujen myynti. Myönteistä julkisuuskuvaa luonnehdittiin seuraavasti: todellista toimintaa vastaava julkikuva, oikea mielikuva, myönteinen kuva organisaatiosta, profiloituminen, kansalaisten ja sidosryhmien luottamus. Lisäksi muodostui kaksi pienempää luokkaa: oma viestintätietoisuus sekä yhteiskunnalliseen keskusteluun ja päätöksentekoon osallistuminen.

Yleisellä tasolla tavoitteiden määrittelystä vallitsi siis yksimielisyys eikä enää tarvitse kysellä, pitääkö hallinnon tehdä tunnetuksi itseään ja toimintojaan, onko sillä kasvatustehtävä tai vaatiiko viestintä kehittämistä. Kehittämistavoitteiden suuri määrä voi kertoa viestintätietoisuudesta, mutta myös tarpeesta selkeyttää määrittelyä. Ministeriö erottui muita suuremmalla laadun kehittämistavoitteiden määrällä. Alueellisissa ympäristökeskuksissa korostui ympäristövastuullisuuden edistäminen, kuten voitiin todeta myös hallinnon lakeihin ja strategioihin perustuvissa linjauksissa luvussa 2.5.2. Vastausten jakautuminen noudattaa myös näiden linjausten jakoa tietoon ja tietoisuuteen, jossa tieto viittaa tiedotukseen ja markkinointiin, tietoisuus kasvatustehtävään. Johtajat ja viestijät olivat siis jo syksyllä 1997 ainakin periaatteessa sisäistäneet viestinnän tavoitteet.

Markkinointitavoitteiden runsaus kertoo modernista viestintätietoisuudesta, koska julkishallinnossa suunnitelmallinen markkinointiviestintä on vielä ohutta (Informoi...2001). Tuloksen voi tulkita myös niin, että ympäristöhallinnossa aletaan ymmärtää hallinnon ja kansalaisten yhteisymmärryksen perusteet (vrt. luku 5.3.2). Tehtävänsä mukaisesti (luku 2.4) hallinnon on pyrittävä lisäämään kansalaisten ja yhteiskunnan toimijoiden ympäristövastuullisuutta. Tehtävä edellyttää yhteistyötä ja yhteisiä näkemyksiä, jotka syntyvät vain aidon dialogin kautta. Tässä on ympäristöhallinnon viestinnälle haaste, jonka johtajat ja viestijät näyttivät oivaltaneen. Miten tehtävä toteutuu hallinnossa, se on eri tutkimuksen aihe, johon onkin jo tartuttu (ks. liite 1).

Markkinointi- ja kehittämistavoitteet ovat instrumentaalitavoitteita. Sen sijaan ympäristövastuullisuuden edistämistavoitteet ovat sisällöllisiä eli päämäärätavoitteita. Ne ovat hallinnon kannalta itseisarvoisia, koska ne sisältävät hallinnon perustehtävään. Vasta tämä tavoiteryhmä on varsinainen tiedollisen ohjauksen päämäärä. Tulos ei kuitenkaan osoita, mihin saakka tavoitteilla tulisi päästä. Tässä tullaankin viestinnän vaikuttavuustutkimuksen perimmäiseen kysymykseen: Missä ja millä tavoin vaikutukset voivat tai niiden tulisi näkyä? Tilannetta voidaan pohtia käytännön esimerkin avulla:

Tavoitteeksi on asetettu "yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuminen". Onko tavoitteen vaikuttavuutta eli sillä aikaansaatuja muutoksia mahdollista mitata? Vuoden lopussa voidaan todeta, että on osallistuttu: on kirjoitettu x kpl lehtiartikkeleita, y kpl kommenttipuheenvuoroja, käyty puhumassa z kertaa erilaisissa tilaisuuksissa. Voidaanko silloin sanoa jotain siitä, mihin on päästy, mikä on muuttunut, mitä vaikutuksia on saatu aikaan? Onhan sillä selvä mitattavissa oleva vaikutus, jos keskusteluun on tullut mukaan sisältöjä, joita sillä ei ilman ympäristöhallinnon osallistumista olisi ollut. Vaikutuksen kohde, yhteiskunnallinen keskustelu, on muuttunut sisällöltään (Karvonen 1997, 32–34) ja vaikutuksia on arvioitava siinä tapahtuneina muutoksina. Niinpä artikkeli tai puheenvuoro ei ole pelkkä suorite, vaan se on tuottanut mitat-

tavissa olevan vaikutuksen. Sen sijaan ei ole perusteltua olettaa muutosten näkymistä välittömästi kansalaisten energian käytön vähenemisenä, vaikka keskustelun sisällöllä olisi siihen pyrittäkin.

Esimerkki osoittaa, kuinka ratkaiseva on tavoitteiden ja vaikuttavuusoletusten määrittely arvioinnin kannalta, kuten todettiin jo luvuissa 4.3.3 ja 5.4. Kun tavoite on asianmukaisesti määritelty, nähdään, että tuote tai palvelu ei olekaan pelkkä suorite, vaan vaikutus on jo siinä itsessään sisäänrakentuneena. Silloin ryhdytäänkin pohtimaan, kenelle, missä, milloin, mistä ja miten kannattaa kirjoittaa tai puhua, jotta suorite saavuttaa laajimman tai syvimmän mahdollisen vaikutuksen. Jatkona seuraa keskittyminen asiakkuuksien pitkäjänteiseen ja suunnitelmalliseen hoitamiseen (Storbacka & Lehtinen 1998). Tavoitteellisuus ja koko vaikuttavuuden arviointi kohdistuu koko organisaation toimintaan ja sen lukuisiin tuotantoprosesseihin (Gage & Berliner 1988; Åhlberg 1995, 47–59; Åberg 1997). Näin arviointi rakentuu koko toimintaprosessin kriittiseksi reflektioksi. Silloin avainasemaan nousevat ammatillisuus koko organisaation ja sen viestinnän johtamisessa sekä jokaisen yksittäisen virkamiehen viestinnällinen ammattitaito. Kriittisten pisteiden ja ydinprosessien näkyviksi tekeminen alkaa tavoitteiden määrittelystä, joka on yksi *viestinnän vaikuttavuuden indikaattori*.

9.4 Viestinnän toteutuminen

Seuraavaksi selvitetään empiirisesti viestinnän asemaa ja toteutusta ympäristöhallinnossa. Vastauksia etsittiin viestinnän merkityksestä koko hallinnossa, tärkeimmistä asiakkaista sekä tärkeimmistä tuotteista ja palveluista.

9.4.1 Asema ja merkitys

Tutkimuksen ensi vaiheessa haluttiin tietoa siitä, millaiseksi ympäristöhallinnon johto ja viestijät näkivät viestinnän aseman ja merkityksen. Heiltä kysyttiin ”Minkälaisena näet viestinnän merkityksen ympäristöhallinnon toiminnalle?” Kyselelyyn osallistuneiden 53:n vastaajan näkemykset jakautuivat vastaajittain seuraavasti:

TAULUKKO 6 Viestinnän merkitys

	Erittäin tärkeä tai tärkeä		Ei vastausta tai pelkkä sisältökuvaus	
	n	%	n	%
Ministeriö (YM+MMM)	7	(50)	7	(50)
Suomen ympäristökeskus	12	(100)	-	
Alueelliset ympäristökeskukset	35	(93)	2	(7)
Kaikki	44	(83)	9	(17)

Viestinnän tärkeänä pitäminen jakautui siten, että 86% vastaajista piti viestintää erittäin tärkeänä ja 14% tärkeänä. Suomen ympäristökeskuksessa ja alueellisissa ympäristökeskuksissa viestinnän merkitys näytti yksiselitteiseltä, mutta ministeriössä mielipiteet jakautuivat. Johdon ja viestijöiden näkemykset olivat yhdenmukaiset. Sisältökuvaukset (yht. 31) sisälsivät pääasiassa erilaisia markkinoitivistä tavoitteita: viestintä luo asemaa ja arvostusta, saa työn tulokset käyttöön, tulokset ja tavoitteet tunnetuiksi ja hyväksytyiksi. Monissa vastauksissa korostui yhteydenpidon tärkeys.

Erityisen tärkeänä juuri YM:n toimialan takia, koska kohdistuu ihmisiin ja heidän oloihinsa. (YM/johto)

Ensiarvoisen tärkeää, koska hallinnon tulee vaikuttaa muiden (ministeriöt, kunnat, elinkeinot) operatiiviseen toimintaan. (SYKE/johto)

Ilman viestintää ei ole yhteyksiä ihmisiin, virastoa ei siis ole olemassa -> tärkeää siis tiedottaa olemassaolosta, tuloksista, tavoitteista. (aluekeskus/viestijä)

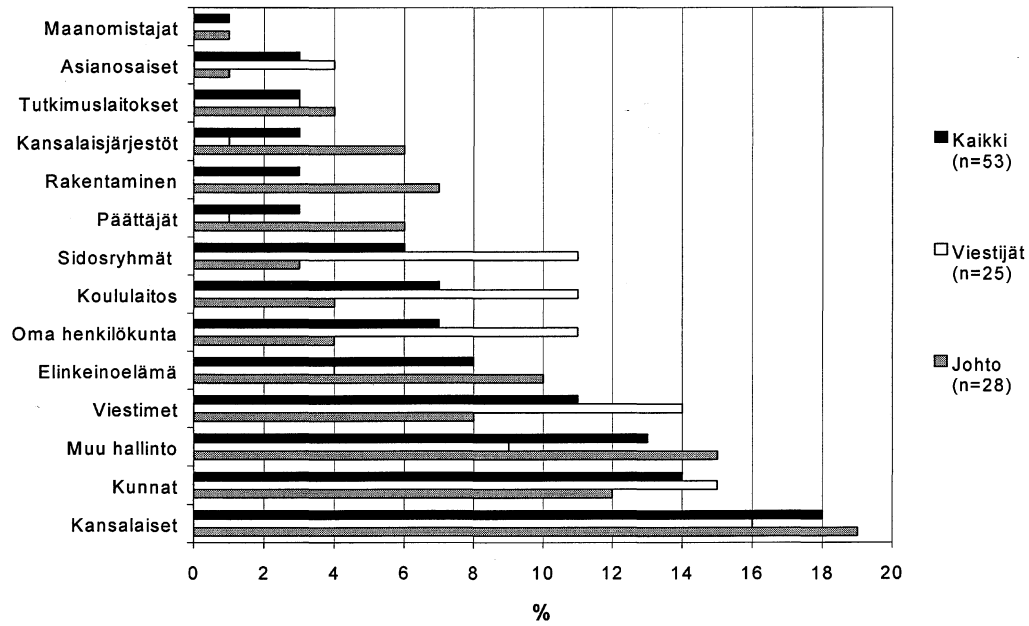
Jo syksyllä 1997 viestintä siis nähtiin olennaisena osana ympäristöhallinnon toimintaa. Nähtiin, että ilman sitä toiminta ei voi olla vaikuttavaa. Viestinnän avulla luodaan julkista kuvaa työn merkittävydestä ja edistetään ympäristötietoisuutta. Johtajilla ja viestijöillä oli yhdenmukaiset näkemykset viestinnän asemasta, mikä on jälleen *viestinnän vaikuttavuuden indikaattori*.

Johdon tuki viestinnän tuloksellisuudelle on välttämätön. Molempien päämäärä on organisaation perustehtävän tuloksellisuuden optimointi, mikä parhaimmillaan tapahtuu kommunikatiivisena win-win-vuorovaikuksena, jota kuvattiin luvuissa 5.1 ja 5.5. Niinpä tämän yhteisen arvontuotantoprosessin tasokkuutta voidaan pitää *viestinnän vaikuttavuuden indikaattorina*. Tulos yhdessä viestinnän tavoitteita koskeneiden tulosten kanssa antaa hyvän perustan tuloksellisen viestinnän kehittämislle.

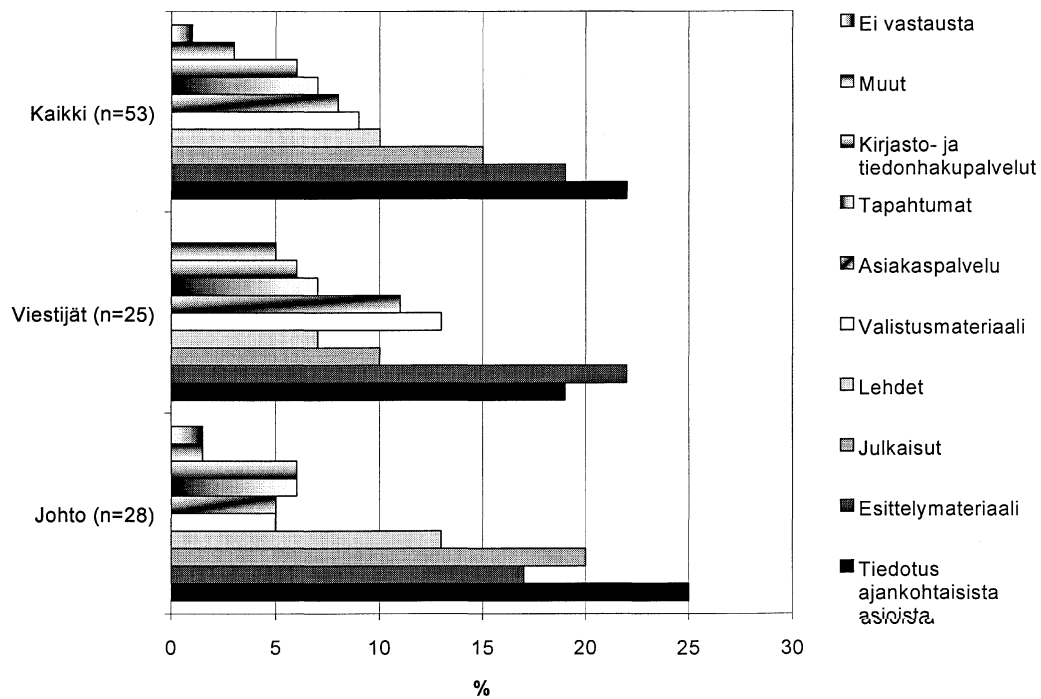
9.4.2 Tärkeimmät asiakkaat

Johtajat pitivät elinkeinoelämää, päättäjiä, rakentamista ja kansalaisjärjestöjä tärkeämpinä kuin viestijät. Oma henkilöstö ja koululaitos taas olivat tärkeämpiä viestijöille kuin johtajille (kuviokuva 9.)

Tärkeimmistä viestinnän asiakasryhmistä näytti vallitsevan pääpiirteissään yksimielisyys. Tulokset ovat yhdenmukaisia hallinnon viestintäympyrän (luku 2.5.2) kanssa. Yksimielisyys tärkeimmistä asiakkaista on yksi viestinnän vaikuttavuuden kriittinen piste ja siten *viestinnän vaikuttavuuden indikaattori*. Asiakasryhmien paljous osoittaa viestinnän haasteet, sillä ryhmät muodostavat fraktaaligeometrisen kuvion, joka sirpaloituu sitä pienemmiksi osaksiksi mitä lähempää sitä tarkastelee. Ympäristöhallinto onkin ristiriitaisen tehtävän edessä. Sidosryhmähaastatteluissa luvussa 9.2.4 odotettiin toiminnan painopisteen siirtämistä valvonnasta valistukseen eli kasvatuksellisen viestinnän vahvistamista. Samaan aikaan kasvatuksen ja viestinnän kehitysvaiheet sekä asiakkuuskeskeisyyden ja vuorovaikutteisuuden lisäämisvaatimukset edellyttävät yhä enemmän välitöntä kanssakäymistä asiakkaiden kanssa. Hallinnossa tarvitaan selkeitä linjauksia painotuksista. Lisäksi tarvitaan voimavarojen tarkistamista.

KUVIO 9 Viestinnän tärkeimmät asiakkaat

KUVIO 10 Viestinnän tärkeimmät tuotteet ja palvelut

9.4.3 Tärkeimmät tuotteet ja palvelut

Tärkeimmissä viestinnän tuotteissa ja palveluissa (kuvio 10) esille tuli pääasiassa viestinnän fyysisiä tuotteita. Palveluja edustaneet kolme ryhmää (asiakaspalvelu, tapahtumat, kirjasto- ja tiedonhakupalvelut) jäivät selkeään vähemmistöön, joskin viestijät mainitsivat niitä useammin kuin johtajat.

Sidosryhmät totesivat Keski-Suomen ympäristökeskuksen yhdeksi vahvuudeksi viestintätuotteiden korkean laadun.

... Ennen kaikkea, niin ne on ulkoasultaankin ne on semmoisia kevyen ja ilmavan näköisiä, että sanotaan että... ne erottuu sillä tavalla tämmöisestä ns. viranomais-tiedotuksesta, joka luvalla sanoen on aika kuivakkaan näköistä... Sillä ulkoasulla ja layoutilla voidaan niin kuin luoda sitä myös ja mahdollistaa sitä ihan tätä viestinnän sisältöä, että kyllä niihin kannattaa kiinnittää huomiota.

... yleensä se jää mieleen se ulkonäkö ja tuommoinen, mielikuva, jonka se tuottaa.

Ympäristökeskus tiedottaa hyvin paljon, siellä vissiin ihan jopa bonuksia tulee julkisuuden mukaan, oletan, koska se niin aktiivista on ja osa tiedotteista on jopa niin hyvin laadittuja, että niistä pääsee nopeasti tekemään juttuja.

Haastatellut olivat yleisesti tyytyväisiä saamiinsa viestintäpalveluihin, mutta useimmilla oli myös toiveita palvelujen kehittämiseksi. Erityisesti korostui toive yhteistoiminnan ja tasaveroisen vuorovaikutuksen lisäämisestä; sama toive koski myös muita hallinnon aloja. Vuorovaikutuksen pitäisi lähteä ihmisistä, toimia yksilötasolla henkilöiden välillä.

... ihmisistä se lähtisi, kun tuntee ihmisiä, niin ihan mennä nokikkain ja kattoo, että mitä te ootte ja mitä te teette ja vaikka käydä toistemme luona kahvilla joskus.

... ja olen huomannut, että nyt on ollut tiedotusta ja sitä on lisätty ja on ollut pyrkimystä myös tämän maanomistajakunnan kanssa niin kuin entistä enemmän ihan semmoiseen henkilökohtaiseen tekemiseen eikä vain kirjoituksella, tämä henkilökohtainen vaikuttaminen minusta on erittäin hyöä...

Viestinnän tuotteissa ja palveluissa hallinto itse korosti yksisuuntaista tiedonkulkua ja informointia edustavia fyysisiä tuotteita (vrt. taulukko 4 luvussa 5.5). Sidosryhmät taas painottivat vuorovaikutteisuutta ja yhteistoimintaa eli aitoa, tasaveroista dialogia. Vuorovaikutteisuuden määrää ja tasoa voidaankin pitää viestinnän vaikuttavuuden indikaattorina.

Bonuksia tiedotteiden tekijöille ei makseta. Sen sijaan tiedotuskoulutukseen, -neuvontaan ja -ohjeiden laadintaan Keski-Suomen ympäristökeskuksessa panostettiin vuosina 1994–1996 enemmän kuin minkään muun viestintätoiminnan kehittämiseen (esim. Kiiskinen 1998). Painotuotteiden laadussa Keski-Suomen ympäristökeskuksella on tason ylläpitotehtävä, siinä määrin tyytyväisiä asiakkaat olivat (kesällä 1999) viestinnän tuotteisiin: tulos kulminoituu taitajan ammattitaitoon eikä ole siis yleistettävissä. Sen sijaan yleistettävissä on tulos, ettei tuotteiden sisältöä ja ulkoasua voi erottaa toisistaan. Tähän julkinen sektori ei välttämättä kiinnitä huomiota, kuten muutamat haastateltavat totesivatkin. Vies-

tinnän tuotteiden laatu, jossa sisältö ja muoto tukevat toisiaan, voidaan todeta jälleen yhdeksi viestinnän vaikuttavuuden indikaattoriksi.⁴⁸

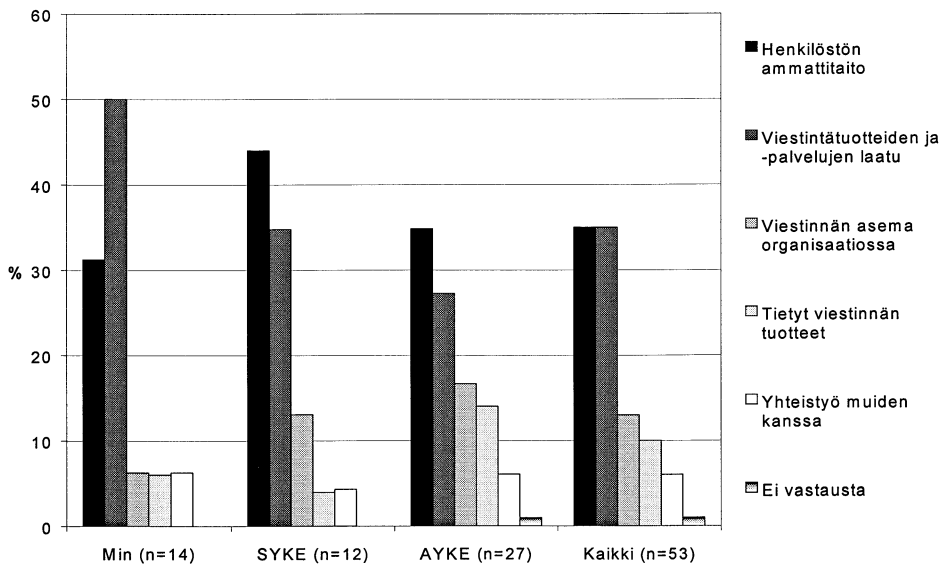
Sidosryhmiltä tuli toiveita palvelujen vuorovaikutteisuuden lisäämiseksi. Asiakkuus tulisikin nähdä yhteisenä arvontuotantoprosessina, joka koostuu vuorovaikutteisista toiminnoista ja jonka avulla teot, tieto ja tunne siirtyvät osaksi asiakkaan omaa arvontuotantoa. Kun lisäarvoa luodaan yhdessä, on siirrytty arvon jakelusta yhteiseen arvontuotantoon (Storbacka & Lehtinen 1998). Vuorovaikutteisuuden ja asiakkuuskeskeisyyden tason voi todeta yhdeksi viestinnän vaikuttavuuden indikaattoriksi.

9.5 Viestinnän tuloksellisuus ympäristöhallinnossa

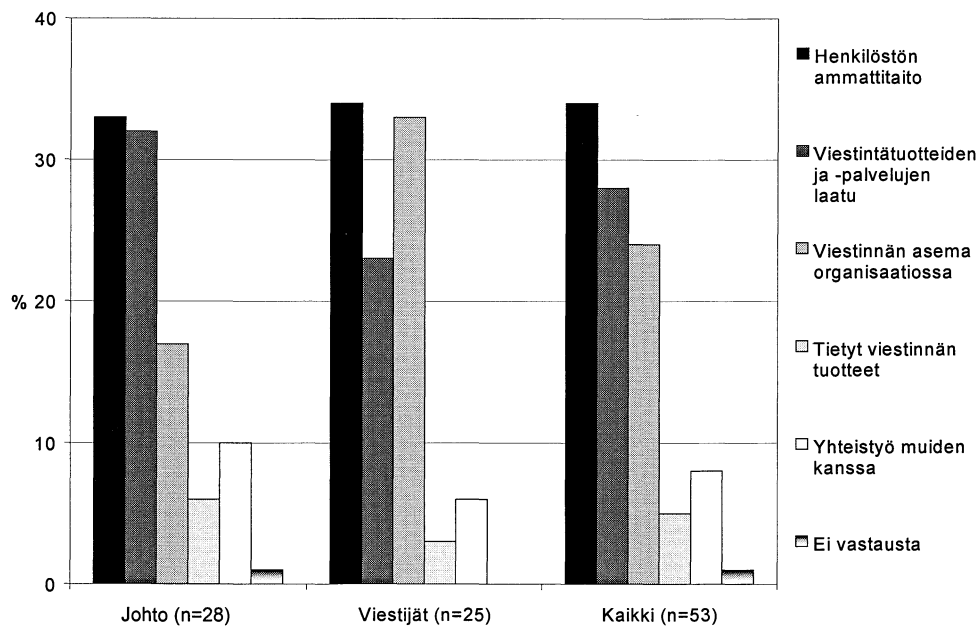
Edellä käsiteltiin viestinnän tavoitteita ja toteutusta, jotka voidaan todeta vaikuttavan viestinnän ja samalla vaikuttavuuden arvioinnin perustaksi. Tässä luvussa esitetään tuloksia viestinnän tuloksellisuudesta ja vaikuttavuudesta. Ensin arvioidaan hallinnon omia tulkintoja ja sitten kansalaisten näkemyksiä. Markkinointiviestinnän tuloksellisuutta arvioidaan selvittämällä ympäristöhallinnon tunnettuutta, julkisuuskuvaa, legitimizeettiä sekä kansalaisten palvelukokemuksia. Joiltakin osin kansalaisten tulkintoja verrataan hallinnon omiin tulkintoihin ja täydennetään sidosryhmähaastattelujen tuloksilla.

9.5.1 Tuloksellisuus hallinnon itsensä arvioimana

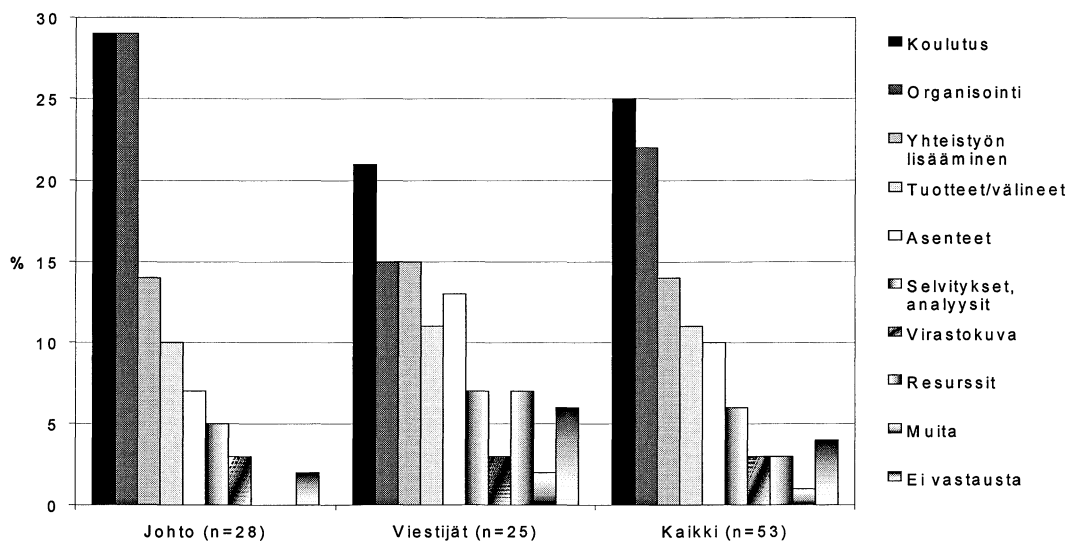
Ympäristöhallinnon johtajat ja viestijät arvioivat viestinnän vahvuuksia ja kehittämistarpeita sekä tekivät ehdotuksia viestinnän kehittämiseksi. *Vahvuuksista* (120 havaintoyksikköä) muodostui viisi luokkaa.

KUVIO 11 Viestinnän vahvuudet eri organisaatioiden arvioimina

KUVIO 12 Viestinnän kehittämistarpeet johdon ja viestijöiden arvioimina

KUVIO 13 Johdon ja viestijöiden kehittämisehdotuksia

48 Myös kasvatuksen ja koulutuksen arvioinnissa on yleisesti hyväksytty näkemys, että pitkällä aikavälillä tuotteiden ja palvelun hyvä laatu näkyy vaikuttavuutena – ja siis tulokellisuutena, kuten todettiin luvussa 4.3.3.

Ministeriö korosti tuotteiden ja palvelujen laatua, Suomen ympäristökeskus ja alueelliset ympäristökeskukset viestintä- ja muun henkilöstön ammattitaitoon ja laatuun liittyviä seikkoja. Henkilöstön ammattitaitoa voisi kutsua viestintätietoisuudeksi: innostunut viestintäryhmä, motivoitunut henkilökunta, hyvä keskinäinen yhteistoiminta, vahva ja korkea asiantuntemus. Tuotteita ja palveluja kuvattiin seuraavasti: suunnitelmallisuus, kehittyminen, erilaisia laatuarvioita. Viestinnän asemaa luonnehdittiin seuraavasti: oma viestintäyksikkö, johdon tuki, laajasti ymmärretty, saatu edistymään. Suhtautumista resursseihin kuvaa alueellisen ympäristökeskuksen viestijän toteamus, että "on jo panostettu jotain". Erityisesti organisoinnissa päällimmäiseksi kuitenkin nousivat kehittämistarpeet kuten seuraavista tuloksista ilmenee.

Kehittämistarpeita (138 havaintoyksikköä) nähtiin samoissa asioissa kuin vahvuksiakin. Henkilöstön ammattitaidossa nähtiin kaksi kehittämisen kohdetta: Erityisesti korostui sitoutuneisuuden ja sisäistämisen puute koko organisaatiossa, tulosityksiköiden mukaan saanti ja sisäinen yhteistyö; lisäksi korostui koulutus- tarve ja asennekasvatus. Toiselle sijalle nousi tuotteiden tai palvelujen laatu. Näiden rinnalle ja viestijöiden vastauksissa ohikin nousi viestinnän asema organisaatiossa eli puutteet viestinnän organisoinnissa, kehitystasossa, johdon tuessa ja resursseissa.

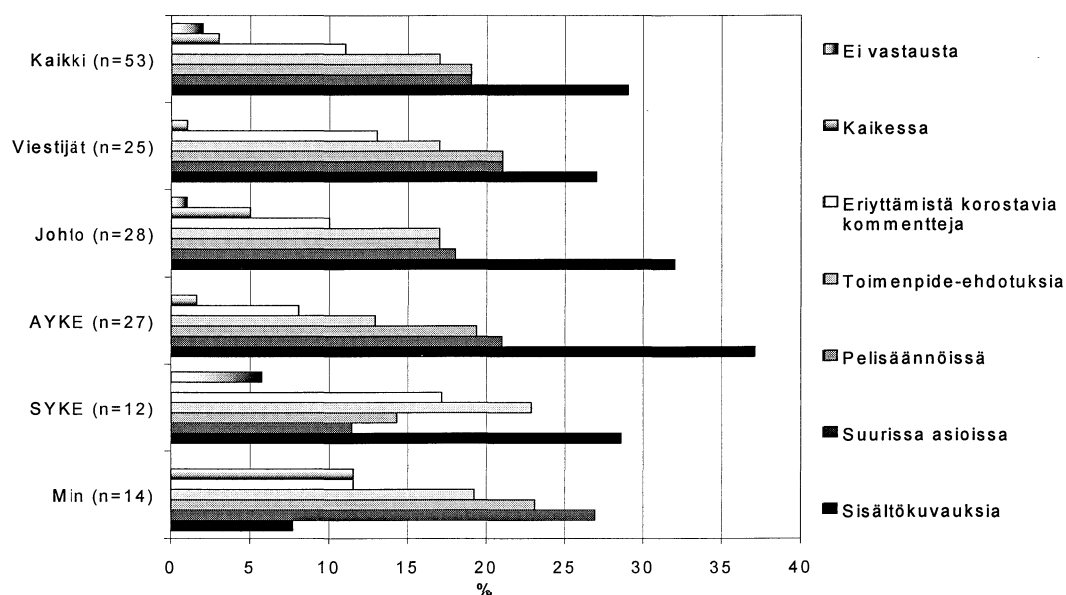
Kehittämisehdotuksissa tuli eroja johdon ja viestijöiden välille. Johtajien ratkaisu viestinnän kehittämisessä näytti olevan koulutus ja organisointi. Viestijät nostivat esille myös yhteistyön lisäämisen, tuotteet, välineet ja asenteet. Organisoinnilla tarkoitettiin viestinnän sisäistä organisointia: ennakkosuunnittelua, päämäärä- ja tavoitetietoisuuden suunnitelmallisuuden lisäämistä, kattostrategiaa ja toimintaohjelmia. Linjauksia tarvitaan, koska "on vielä todella paljon epätasaisuutta ja hämmennystä", kuten alueellisen ympäristökeskuksen viestijä totesi.

Viestintä voi kehittyä vain mikäli on yhteisesti hyväksytty ja asetettu päämäärä ja arvojärjestelmä...

Yhteisen viestintälinjan tarpeellisuutta koko hallinnossa kysyttiin erikseen. Vastaajista 75% piti yhteistä viestintälinjaa välttämättömänä. Sitäkin enemmän mielipiteet jakautuivat yhteisen linjan määrittelyssä. Eniten tuli erilaisia sisältökuvauksia kuten arvot, erilaiset tuotteet ja palvelut, politiikka tai mainostaminen. Toinen suuri ryhmä olivat suuret ja tärkeät valtakunnalliset tai globaalit asiat, kolmas pelisäännöt ja periaatteet ja neljäs sisälsi erilaisia toimenpide-ehdotuksia. Jonkin verran tuli myös eriyttämistä korostavia vastauksia, kuten että aluekeskuksilla on oltava oikeus myös omaan viestintään tai ettei saa sanella yläpuolelta. Yhteisen linjan tarve nousi esille myös sidosryhmähaastattelussa, joista seuraavat esimerkit:

... että semmoinen yhteinen linja olisi sieltä niin kuin mukava saada. Yksi puoli hyväksyy, toinen puoli ei hyväksy...

Mutta sitten se, mikä mun mielestä täällä Suomessa näkyy, niin eri ympäristökeskusten alueella täällä näkyy jonkinlaista eriarvoisuutta, että...jonkun ympäristökeskuksen alueella ollaan tiukempia tai löysempää.

KUVIO 14 Yhteisen viestintälinjan tarve

Vahvuuksien ja kehittämiskohteiden keskittyminen samoihin asioihin kertoo eri organisaatioiden välisistä tasoeroista. Samalla se kertoo myös viestintätietoisuudesta, sillä monet vastaajat näkivät omassa organisaatiossaan samoissa asioissa sekä vahvuuksia että kehittämistarpeita. Oli jo päästy tietylle tasolle, joka nähtiin vahvuutena, mutta samalla koettiin, että parantamisen varaakin on (vrt. luvut 4.3.3 ja 5.4).

Vahvuuksien ja kehittämistarpeiden tunnistaminen on tärkeä perusta viestinnällisen itseymmärryksen kehittämiseksi. Oman näkökentän tai esiymmärryksen avartaminen on mahdollista kahdella tavalla: kohtaamalla avoimesti itseen kohdistuva kritiikki sekä kohtaamalla avoimesti ihmisiä, jotka näkevät toiminnan aivan eri näkökulmasta. Tällaiset kohtaamiset voivat paljastaa asioita, jotka ovat itselle itsestäänselvyksiä. Tarkoituksena ei ole mitätöidä sitä, mitä pitää itse arvokkaana, vaan päinvastoin oppia näkemään asiat entistä selvemmin. (Gadamer 1986; Moilanen 1990.) Itsereflektion toteutuminen ja kehittyminen edellyttää näkemyksiä omasta historiasta, arvoista, päämääristä ja toimintamalleista. Arvoanalyysit sekä konstruktivistinen ja rekonstruktivistinen ajattelutapa ovat silloin hyviä kehittämisen apuvälineitä (ks. taulukot 2 ja 3).

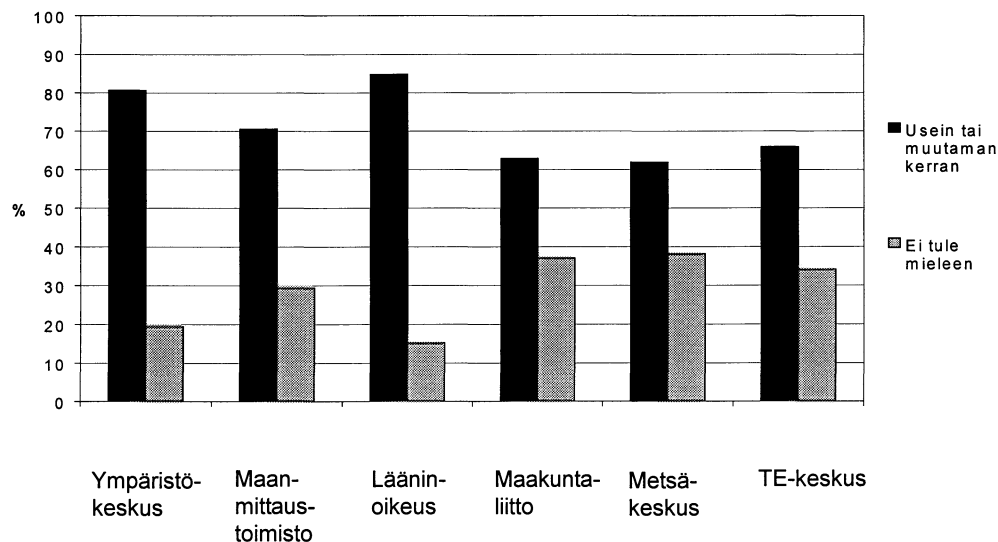
Hallinnon yhteisen viestintälinjan tarve sai lisää perusteita sidosryhmähaastatteluista (luku 9.1), joissa nousivat esille hallinnon sisäiset arvoristiriidat. Jos ne näkyvät yhdessä organisaatiossa, voi olettaa, että niitä on muuallakin. Organisaatioiden sisäinen ja välinen yhteinen linjakkuus tarkoittaa integroitua viestintää (Lehtonen 1989; 1998a, 119–142). Se on koko toiminnan tuloksellisuuden ydin ja samalla *viestinnän vaikuttavuuden indikaattori*.

9.5.2 Tunnettuus ja julkisuuskuva

Kansalaisille suunnatussa kyselylomakkeessa (liite 4) ympäristöhallinnon tunnettuuden abstraktia käsitettä operationaalistettiin kahdella tavalla. Organisaatiotunnettuutta mittaavia kysymyksiä olivat huomioarvo viestimissä ja erottuminen muista organisaatioista (kysymys 1), huomioarvo eri viestimissä (kysymys 2) ja organisaatiojohdon profiili (kysymys 13). Palvelu- ja tuotetunnettuudesta kysyttiin, mitä asioita organisaation nimeen yhdistetään (kysymykset 3 ja 6) ja mistä asioista organisaatio tunnetaan (kysymys 4). Kysymysten kohteena olivat neljä Järvi-Suomen ympäristökeskusta.

9.5.2.1 Organisaatio- ja palvelutunnettuus

Ensimmäiseksi kansalaisilta kysyttiin, kuinka usein ympäristökeskuksesta oli nähty tai kuultu tiedotusvälineissä verrattuna muutamiin muihin maakunnallisiin julkisiin organisaatioihin (liite 4, kysymys 1).

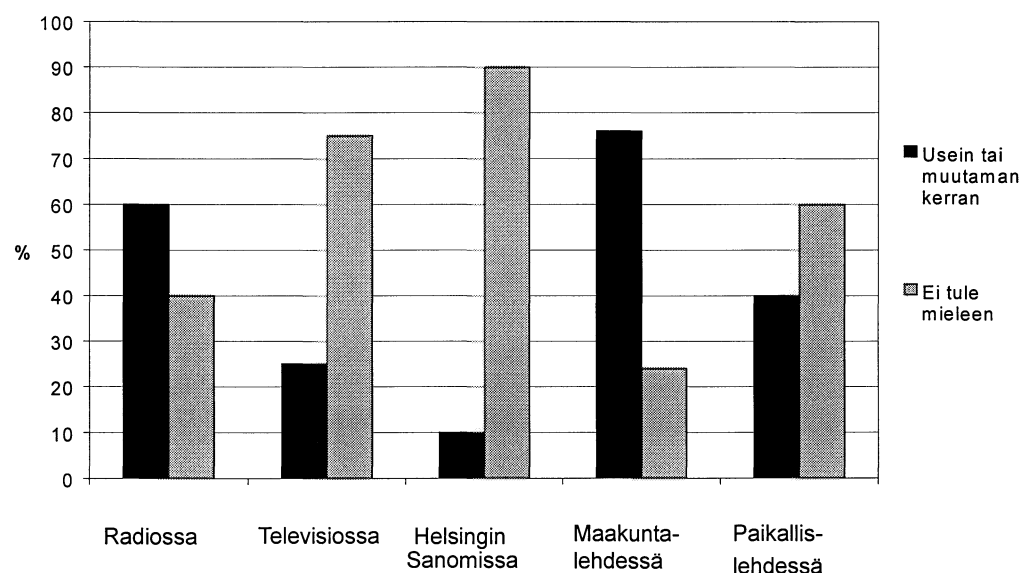

KUVIO 15 Ympäristökeskusten huomioarvo viestimissä verrattuna muihin organisaatioihin

Useimmin huomatuiksi osoittautuivat lääninoikeudet. Ympäristökeskukset sijoituivat toiselle sijalle. Muut olivat keskenään jokseenkin tasaveroisia. Maakuntien välillä oli seuraavat tilastollisesti merkittävät erot (usein tai muutaman kerran huomattu): Maakuntaliitto oli huomattavampi Etelä-Savossa (72%) kuin Pohjois-Savossa (54%). Metsäkeskus oli huomattavampi Etelä-Savossa (68%) ja Pohjois-Karjalassa (68%) kuin Keski-Suomessa (50%). TE-keskus oli huomattavampi Pohjois-Karjalassa (76%) kuin Etelä-Savossa (60%) ja Keski-Suomessa (59%). Metsäkeskus oli siis huomattu vähiten Keski-Suomessa ja TE-keskus parhaiten Pohjois-Karja-

lassa. Eri ympäristökeskusten välillä ei ollut eroja. Taustamuuttujittain (ks. liite 4) huomatuksi tulemisessa tuli esille seuraavat tilastollisesti merkittävät erot⁴⁹: Vanhemmat (>40 v.) olivat huomanneet ympäristökeskuksen useammin kuin nuoremmat (***). Itsenäiset yrittäjät olivat huomanneet useammin kuin työntekijät toisen palveluksessa, toimihenkilöt, johtavassa asemassa tai työelämän ulkopuolella olevat (*). Kaupunkilaiset olivat huomanneet harvemmin kuin maaseutu- ja haja-asutusalueilla asuvat (*).

Toiseksi kansalaisilta kysyttiin ympäristökeskuksensa huomioarvoa erilaisissa tiedotusvälineissä (liite 4, kysymys 2).

KUVIO 16 Ympäristökeskusten huomioarvo eri viestimissä

Tärkeimmäksi viestintäkanavaksi osoittautuivat maakuntalehdet, toiseksi radiot ja kolmanneksi paikallislehdet. Television ja erityisesti Helsingin Sanomien merkitys jäi Järvi-Suomen alueella vähäisimmäksi. Tilastollisesti merkittäviä eroja löytyi ainoastaan paikallislehdistä, joissa huomionarvo oli suurempi Pohjois-Karjalassa (50%) kuin Keski-Suomessa (28%)

Kolmanneksi selvitettiin ympäristökeskusten johdon profiilia. Aiemmin luvussa 5.2 on todettu, että käsitykset organisaation johtajasta ja muusta näkyvästä henkilöstöstä ovat yksi organisaation julkisuuskuvaan vaikuttava tekijä. Henkilöimago on kansalaisille myös yksi keino yksinkertaistaa muuten monimutkaista ympäristöä (Karvonen 1997, 59–60). Organisaatiotunnettuutta ja profiloitumista johtajien tunnettuudella selvitettiin kysymällä, tiesikö vastaaja, kuka on oman maakunnan ympäristökeskuksen johtaja (liite 4, kysymys 13). Kysymykseen vastanneista (n=511) 70% ei tiennyt, 18% sanoi kuulleensa, muttei muistanut ja 12% sanoi tietävänsä. Eri ympäristökeskusten välillä ei ollut merkittäviä eroja.

49 Merkittävyydet ilmaistaan jatkossa siten, että tilastollisesti melkein merkittävä (p=0,05) =*, merkittävä (p=0,01) =** ja erittäin merkittävä (p= 0,001) =***.

Neljänneksi kysyttiin, oliko vastaajalle jäänyt ympäristökeskuksesta mieleen erityisesti jokin asia ja jos oli, niin mikä (liite 4, kysymys 3). Vastaajista 79%:lle ei ollut jäänyt mieleen mitään ja 21%:lle oli jäänyt jotain. Taustamuuttujittain tulivat esille vain seuraavat erot: vanhemmille (>40 v.) oli jäänyt jotain mieleen useammin kuin nuoremmille (***) , sekä kesämökin että maatalousmaata tai metsää omistaville oli jäänyt mieleen useammin kuin muille (*).

Viidenneksi selvitettiin yksittäisten toimintojen tunnettuutta luettelemalla yksitoista toimintamuotoa (liite 4, kysymys 4) ja pyytämällä poimimaan niistä ne, joista ympäristökeskus vastaajan mielestä parhaiten tunnetaan. Kysymykseen sisältyi kaksi ongelmaa, toinen liittyy reliabiliteettiin ja toinen validiteettiin. Kysymyksen muotoilu oli osalle vastaajista liian vaikea ja aiheutti virheitä ja niiden vuoksi vastausten hylkäämisistä huomattavasti enemmän kuin muissa kysymyksissä. Ongelma ei tullut esille kyselylomaketta kehitettäessä. Validiteettiongelma liittyy siihen, että vain pieni osa vastaajista todella tunsi ympäristökeskuksen toimintoja, joten suurin osa vastasi mielikuviansa varassa. Toisaalta mielikuvien selvittäminen on yhtä tärkeää kuin ”todellinen tunteminen”, kun kyseessä on koko väestöä koskeva otanta. Luotettavuusongelmien vuoksi tunnetuiksi luokiteltiin kaikki kuusi vaihtoehtoa, joille oli annettu jokin numero tai muu merkintä. Seuraavat toiminnot pääsivät useimmin kuuden tunnetuimpana pidetyn joukkoon.

1. Ympäristön tilan seuranta ja tutkimus (mm. järvien tila, veden korkeus, levät)
2. Luonnonsuojeluohjelmien toteutukset (mm. Natura 2000)
3. Jätteiden määrän vähentäminen (mm. jätesuunnitelmat, yhdyskuntajätteiden puhdistaminen)
4. Laadukas juomavesi, vesihuoltohankkeet, pohjavesien suojelu
5. Ympäristötiedotus ja -valistus
6. Rakennettu ympäristö (mm. kaavoitus, rakennussuojelu)

Tulosta voidaan pitää korkeintaan viitteellisenä. Maakuntien välillä samoin kuin suhteessa joihinkin taustamuuttujiin oli vain joitakin vähäisiä eroja. Nuoremmat vastaajat pitivät ympäristötiedotusta ja luonnon virkistyskäytön edistämistä tunnetumpana kuin vanhemmat. Korkeakoulutetut nostivat ympäristötiedotuksen muita korkeammalle, vähiten koulutetut taas juomaveden. Haja-asutusalueilla nostettiin taajamia useammin esille maa- ja metsätalouden päästöjen vähentäminen, samoin sen nostivat esiin maa- ja metsätalousyrittäjät.

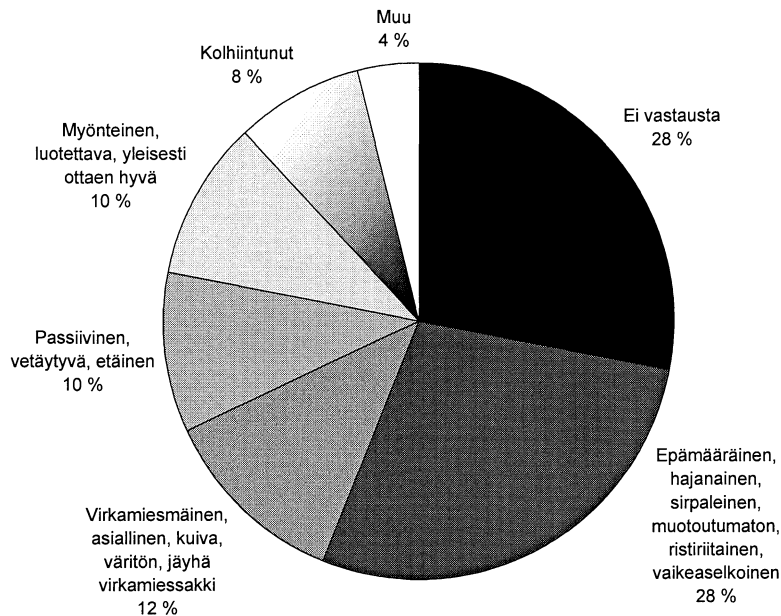
9.5.2.2 Julkisuuskuva

Hallinnon omaa ja kansalaiskyselyä varten julkisuuskuvan käsitettä operationaalistettiin seuraavasti:

Julkisuuskuva hallinnon omina tulkintoina (liite 3): arvioinnin kohteena koko ympäristöhallinto, arvioinnin kohteena alueelliset ympäristökeskukset, arvioinnin kohteena ympäristöministeriö.

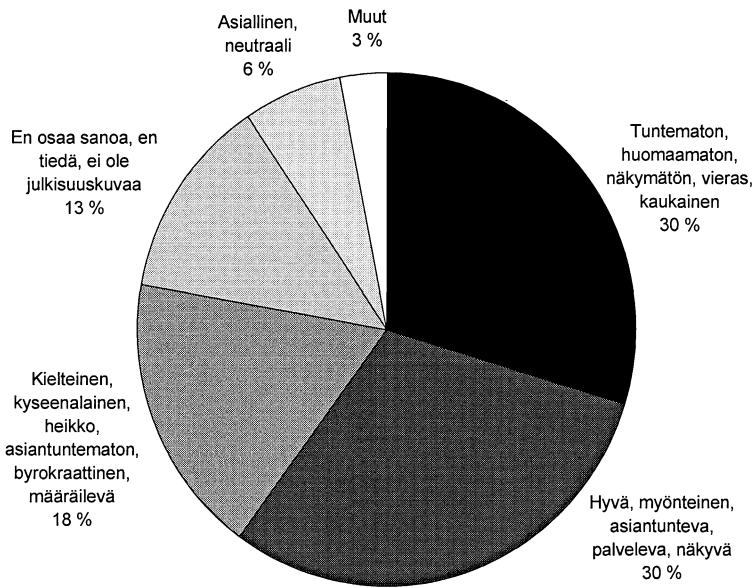
Julkisuuskuva kansalaisten tulkintoina (liite 4): kohteena Järvi-Suomen ympäristökeskukset (kysymykset 12 ja 7), kohteena ympäristöministeriö (kysymys 14).

Hallinnon omassa kyselyssä johto ja viestijät (N=53) vastasivat avoimeen kysymykseen ”Minkälaisena koet ympäristöhallinnon julkisuuskuvan?” Arvioinnin kohteena oli siis koko ympäristöhallinnon julkisuuskuva (havaintoja yht. 52). Kansalaiset taas arvioivat oman ympäristökeskuksensa julkisuuskuvaa. Vastaukset eivät siten ole täysin vertailukelpoisia. Toisaalta voidaan olettaa, että kansalaisten mielikuviin ainakin osittain liittyy myös yleinen käsitys ympäristöhallinnosta ministeriö mukaan lukien. Kuvioissa 17 ja 18 on esitetty vastausten prosenttijakaumat.

KUVIO 17 Hallinnon oma tulkinta julkisuuskuvastaan

Epämääräisyyttä esiintyi useimmin johdon vastauksissa (36%), viestijöiden vastauksissa taas virkamiesmäisyyttä (22%). Tähän kysymykseen jätti vastaamatta 28%, kun muihin kysymyksiin vastaamatta jättivät vain hyvin harvat. Vastaamatta jättäneistä 70% kuului johtoon.

KUVIO 18 Kansalaisten tulkinta ympäristöhallinnon julkisuuskuvasta

Kansalaisten vastauksissa korostui ympäristökeskusten tuntemattomuus, näkymättömyys tai etäisyys (43%). Kyselyn palauttaneista tähän kysymykseen vastasi 63,5%. Moni selitti, ettei voi vastata, kun ei tunne tai ole kuullut koko organisaatiosta. Vastanneista 36% piti ympäristökeskuksen julkisuuskuvaa myönteisenä tai neutraalin asiallisenä. Kielteisten havaintojen (18%) luokkaan on tässä sijoitettu mm. byrokraattisuus.

Sidosryhmähaastattelussa kysyttiin, millainen maine Keski-Suomen ympäristökeskuksella on. Maineen käsitettä käytetään julkisuuskuvan synonyyminä (Karvonen 1999). Haastateltaville annettiin mahdollisuus arvioida ympäristökeskuksen mainetta paitsi omasta näkökulmasta myös muiden kokemusten pohjalta. Näin haluttiin laajempi kuva kuin mihin suppea haastateltavien joukko muutoin antoi mahdollisuudet. Suurin osa haastateltavista oli sitä mieltä, että ympäristökeskus näkyy hyvin mediassa, mutta silti moni arvioi sen tuntemattomaksi ja näkymättömäksi tavallisen kansan keskuudessa. Yleisesti arvioiden mainetta pidettiin hyvänä, joskin muutama heikko arvosanakin löytyi. Maineen kaksijakoisuus lähtee jo siitä, että ympäristökeskus tekee yhteistyötä eri tahojen kanssa, "sotkijoiden ja ympäristön puolustajien". Palvelun kautta muodostuva maine riippuu myös yksittäisestä virkamiehestä, sillä joidenkin kanssa yhteistyö sujuu paremmin, joidenkin huonommin. Yhteistyön todettiin riippuvan myös asiakkaista itsestään.

Viestimien edustajien mukaan ympäristökeskuksella oli hyvä maine sekä suhteessa aiempiin aikoihin että muihin viranomaisiin, joihin verrattuna se koettiin aktiiviseksi ja moderniksi viestijäksi.

Elinkeinon harjoittajien keskuudessa nähtiin muutosta entisiin aikoihin, jolloin ympäristöhallinto koettiin sisäänpäin lämpiäväksi. Myös aiempi jarrumiehen

maine on muuttunut vuosien mittaan. Yrittäjillä on edelleen monenlaisia pelkoja ja yhteydenottoa vierastetaan. Konfliktit voivat aiheuttaa kaikkien ympäristöasioiden niputtamisen yhteen ja tehdä siten suurta vahinkoa koko toiminnalle. Kerrottiin, että suutuksissaan jotkut ovat muuttaneet suhtautumistaan ja toimintaansa ympäristöasioissa huonompaan suuntaan ja kärsivät itsekin, kun ovat lianneet koko ammattikunnan maineen.

Kunnissa arveltiin kansalaisten pitävän ympäristökeskuksesta sellaisena, joka kontrolloi ja säätelee, kun sen pitäisi ottaa kouluttajan ja tiedottajan rooli. Kunnat pitivät mainetta hyvänä. Erityisesti niissä tiedettiin raha- ja henkilöstövoimavarojen niukkuus, ”köyhä, mutta hyvä”. Joissakin maaseutukunnissa koettiin, että kun siellä on jääty muustakin vaille, niin sitten vielä tullaan ja rauhoitetaan.

Koulutus-ryhmässä todettiin, että ympäristökeskuksen maine on yleisesti ottaen hyvä. Erityisesti tässä ryhmässä korostui ympäristökeskuksen tehtävä pitkälle näkijänä ja kauaskantoisten, koko kansakunnan kannalta tärkeiden arvojen puolustajana. Suhteessa kansalaisiin viranomaisen ei tarvitsisi pelätä arvovallan menettämistä, vaan etäisyyden liiallista kasvua, ja ”sitten ei jää jäljelle kuin sitä iankaikkista paperitavaraa siististi laitettuna kaikille ja sitten se todellinen henki hukkuu siihen”.

Piiriviranomaiset toivat esille ympäristökeskuksen tuntemattomuuden myös omissa joukoissaan. Samoin todettiin ympäristökeskuksen maineesta olevan monia toisistaan paljonkin poikkeavia käsityksiä, mutta maine on parantunut erityisesti aivan viime vuosien aikana. Arveltiin, että aika on tehnyt tehtävänsä, mutta myös ympäristökeskuksen näkyvän esilläolon ja asiallisen informaation todettiin vaikuttavan.

Järjestöissä korostui maineen kaksijakoisuus kahdella tasolla. Järjestöjen omat käsitykset jakautuivat kahtia: toiset painottivat myönteistä, toiset enemmän kielteistä puolta. Toisaalta tuotiin esille ympäristökeskuksen muiden asiakkaiden näkemyksiä. Todettiin, että jos joutuu erimielisyyksiin, niin mielipiteet ovat negatiivisia, mutta toisilla on taas ihan positiivisia, vähän henkilöstä riippuen.

Muutamissa sidosryhmissä sivuttiin myös Natura 2000 -verkostoon liittyvää julkisuuskuvanäkemyksiä. Havainnot sisälsivät viestinnän vaikuttavuusarvioinnin kannalta arvokasta tietoa. Ensiksikin syytettiin ministeriötä ja samalla koko hallintoa epäonnistumisesta tiedotuksessa. Toiseksi ympäristökeskuksen asiantuntijoita kiitettiin toiminnasta vaikeassa tilanteessa. Kolmanneksi analysoitiin muiden toimijoiden osuutta tiedotuksessa. Seuraavat sitaatit ovat elinkeinojen, kuntien ja järjestöjen edustajilta.

Naturassa te hävisitte siis ympäristöministeriö ja ympäristöviranomaiset hävisi totta kai sen tiedotuskisan MTK:n kanssa. Mä olen kriittinen tuohon MTK:honkin päin, sekin siinä toimi tavalla, jota mä en kaikin osin hyväksy ja lietsoi pelkoa viljelijöihin ja maanomistajien kesken sen Naturan suhteen, mutta kuitenkin hallitsi sen tiedottamisen täysin verrattuna teihin.

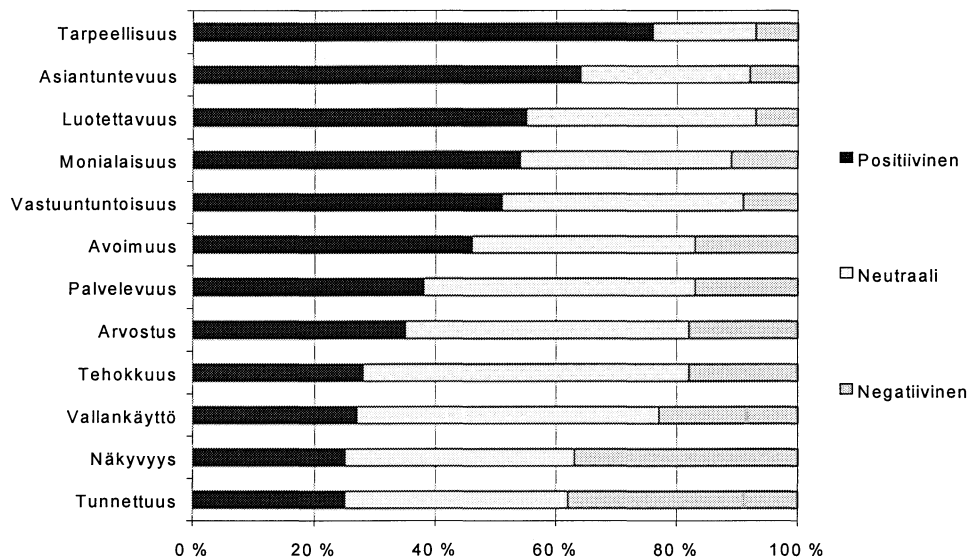
[Kuulemistilaisuudesta] muistan sen, että tämä MTK:n edustaja oli hyvin sellainen niissä lausunnoissaan hyvin sellainen ärsyttävä voi sanoa, että mä ihmettelin tätä [ympäristökeskuksen asiantuntijaa], että kas kuinka hän hallitsi, hänellä riitti kärsi-

vällisyyttä ... samoiten nämä maanomistajat oli hyvin sellaisia, teki hankalia kysymyksiä, mutta hän kyllä sen tilanteen osasi hyvin hallita ja vastaili kysymyksiin...

Siinä seurantaryhmässä oli kahden vuoden ajan paitsi luonnonsuojeluväen edustus, siinä oli MTK:n edustus, siinä oli metsäväen edustus, metsänhoitoyhdistykset ja metsäkeskus ja kaikki intressithän oli mukana ja sitten MTK lanseeraa lehtiin tämmöistä kampanjaa, että miksei asiasta tiedoteta ja miksi on tällaista sanelupolitiikkaa, pitäisi kysyä vain, miksi MTK ei tiedottanut.

Sitaatit kolmesta eri sidosryhmästä sopivat kouluesimerkeiksi arvioitaessa tulkintakehysten ja toisaalta yhteisymmärryksen merkitystä viestinnän tuloksellisuudelle. Ymmärtääkseen ympäristöhallinnon, MTK:n tai maanomistajan näkemyksiä on ymmärrettävä, millaisista tulkintakehyksistä kukin tilannetta tarkastelee, koska tulkinnan perusteet vaikuttavat kulloinkin muotoutuviin julkisuuskuvakäsityksiin (vrt. luku 5.3.2, erityisesti kuvio 6).

Ympäristöhallinnon julkisuuskuvaa selvitettiin myös Osgoodin asteikolla (Snider & Osgood 1969). Sekä hallinnolle että kansalaisille esitettiin arvioitavaksi samoja adjektiiveja, jolloin käsityksiä voidaan vertailla keskenään (kuviot 20 ja 21). Kyselyissä oli kuitenkin joitakin eroja: kansalaiskyselyssä adjektiivipareja oli enemmän; hallinto arvioi kaikkia alueellisia ympäristökeskuksia, kansalaiset arvioivat vain oman alueensa ympäristökeskusta – tai käytännössä mahdollisesti koko ympäristöhallintoa. Kuviossa 19 on kansalaisten tulkinta.

KUVIO 19 Ympäristökeskusten julkisuuskuva kansalaisten arvioimana

Tuloksesta muodostuu viisi ympäristökeskuksia luonnehtivaa piirrettä, joita havainnollistetaan sidosryhmien näkemyksillä.

1) *Tarpeellisuudesta* kansalaiset olivat yksimielisimpiä. Vastanneista 76% piti ympäristökeskusta erittäin tai melko tarpeellisena ja 7% tarpeettomana. Sidosryhmien keskuudessa tarpeellisuudesta vallitsi yhtä selvä yksimielisyys, jota yksi haastateltu kuvasi ilmeisen hyvin: "Joku ... tarvitaan ja nyt se on ympäristöhallinto." Tarpeellisuudelle esitettiin monenlaisia perusteita.

Ympäristökeskuksen rooli on merkittävä tässä maailman tilanteessa, ympäristöasioista huolehtiva virasto olisi ollut paikallaan jo paljon aikaisemmin. Jos ympäristöasioista ei huolehdi, niin kyllä täällä huonosti käy. Ympäristökeskuksella on maailmanpelastajan rooli. On välttämätöntä, että ympäristöasioita hoitamassa on erillinen virasto, joka pystyy toimimaan lakien turvin: asioista huolehtiminen ei onnistuisi esim. niin, että [haastateltavan omalla organisaatiolla] olisi oma ympäristöosasto.

Kaikkia asioita voisi tehdä ilman ympäristökeskusta, jos ihmiset olisivat valistuneita ja epätietoisia, mutta kun eivät ole niin ei voida olla ilman...

On vahva rooli ja tulevaisuudessa tulee olemaan entistä vahvempi luontoon liittyvissä asioissa.

Se tuo Keski-Suomelle työpaikkoja, verorahoja, asiantuntemusta - hyvin laajalle alueelle ulottuvan, mutta tietyllä tavalla yhteen teemaan keskittyvän osaamiskeskuksen... Se on nimenomaan mahdollisuus, se on sellainen mahdollisuus, jota tämä seutukunta voi hyödyntää tosi paljon ja on tyhmää, jos se ei sitä ymmärrä. Tietysti myös ymp. keskus on tyhmä, jos se ei ymmärrä tarjota itseään mahdollisuutena, että sen on tietysti oivallettava se asia.

Sekä kansalaiskyselyn että sidosryhmähaastattelujen tuloksia voi perustellusti tulkita niin, että kolmen vuoden aikana alueelliset ympäristökeskukset olivat lunastaneet olemassaolon oikeutuksensa ja tarpeellisuutensa maakunnallisina vaikuttajina, koko maakunnan identiteetin rakentajina ja ympäristön puolesta-puhujina.

2) *Perinteisiä viranomaisominaisuuksia* edustivat asiantuntevuus, luotettavuus ja vastuuntuntoisuus. Niissä positiivisten vastausten määrä oli 51-76% ja negatiivisten 7-11%. Ympäristöhallinnon erityispiirre, monialaisuus, sijoittui myös tähän ryhmään.

3) *Modernia palvelukulttuuria* edustivat avoimuus, palvelevuus ja arvostus, joissa positiivisia vastauksia oli 35-46% ja negatiivisia 17-18%. Kansalaiset odottavat toimintakulttuurin kehittymistä ja ympäristöhallinto koetaan - osaksi nuorena hallinnonalana - ilmeisesti edelläkävijäksi. Haastatteluissa esitettiin toiminnan modernisointivaatimuksia sekä kunnallisen että valtiollisen sektorin kaikille aloille. Haastatellut olivat sitä mieltä, että julkisen sektorin toimijat eivät enää saa arvostusta pelkästään perinteisillä hyvillä ominaisuuksilla, vaan arvostus tulee avoimen, henkilökohtaisen yhteistyön ja tasaveroisen vuorovaikutuksen kautta.

4) *Vaikutusvallaksi* voidaan kutsua vallankäyttöä ja tehokkuutta. Näiden piirteiden arvioiminen oli kansalaisille vaikein tehtävä ja neutraaleja kannanottoja tuli runsaimmin, 50–54%. Vallankäyttö osoittautui monitulkintaiseksi käsitteeksi, jossa tulosten perusteella on epäselvyyttä sekä hallinnon sisällä että sidosryhmien ja muiden kansalaisten keskuudessa. Vallasta ja vaikutusvallasta hallinnolla itsellään, sidosryhmillä ja kansalaisilla oli epäselvyyttä ilmeisesti sekä käsitteenä että ilmiönä. Haastatteluissa valtaan liitettiin usein henkilömäärä tai käytössä olevat rahavarat. Vain viestimien ja koulutuksen edustajilla oli ryhminä yhdenmukaiset tulkinnat. Neljässä muussa sidosryhmässä esiintyi keskenään täysin vastakkaisia käsityksiä. Seuraavat sitaatit a) ja b) kuvaavat kahden samaan ryhmään kuuluvan haastattelun näkemyksiä ympäristökeskuksen vaikutusvallasta.

a) ... ympäristökeskus on niin vahva ja voimakas organisaatio... Tuntuu, että sillä on myöskin taloudellista vaikutusvaltaa niin vahvasti, että se tätä omaa suuruutta vielä ja voimaa korostaa...

b) ... toivoisin enemmän resursseja niin henkilöresursseja kuin tuota, no rahaahan heiltä ei, se sitten taas tulee jostain muualta... lisää resursseja, että he pystyisi hoitamaan näitä asioita.

a) Meidän näkemys on se, että ympäristökeskus Keski-Suomessa on lisännyt työvoimaa... elikkä mistä kuitenkin löydetään niitä voimavaroja [sinne].

b) Ainut ongelma on, että ympäristökeskuksen rahoitus on niin pientä, että ne toimii niin kuin aika pienellä budjetilla.

a) ...kun avaa tuon puhelinluettelon ja etsii sieltä sitten jotain ympäristökeskuksesta niin kuin numeroa, niin se on pari sivua taitaa olla niitä numeroita.... Me tiedetään, että se on hirveän iso organisaatio.

b) ... Mun käsittääkseni sieltä löytyy sitä asiantuntemusta, mutta mitä mä nyt olen niiden ihmisten niin kuin kiirettä ja kuormitusta nähnyt, niin mun nähdäkseni sitä henkilökuntaa ei ole siellä niin paljon...

a) Sitten jos ajattelee sellaista mainetta, sitä kautta mitä on lehdistössä, asiaa luki-malla voisi päätellä, että se on hyvinkin iso talo, mahtava virasto, joka toimii hyvin omien sääntöjensä mukaan.

b) ... koska väkimäärä on niin pieni. No sen maakunnan parhaaksihan olisi se, että siellä olisi enemmän ihmisiä hoitamaan näitä asioita, sehän on ihan selvä...

Tulokset vahvistavat aiempia päätelmiä siitä, ettei sidosryhmiä voida palvella tuloksellisesti ja vaikuttavasti homogeenisina joukkoina. Erottelevia tekijöitä näytti olevan monenlaisia. Osa liittyi erilaisiin yleisiin tulkintakehyksiin, osa saattoi olla myös henkilöhistoriaan liittyviä.

5) *Tuntemattomuus ja näkymättömyys* olivat tarpeellisuuden jälkeen voimakkaimmin ympäristöhallintoa kuvaava piirre. Tutuksi tai näkyväksi ympäristökeskuksensa arvioi 25% vastanneista, 37–38% arvioi näkymättömäksi ja saman verran ei ottanut kantaa. Sama tilanne korostui sidosryhmähaastatteluissa:

Mä uskon, että tavallinen kansalainen, varmaan hyvin vähän tietää koko tästä ympäristökeskuksesta ja varmaan hyvin harva on esimerkiksi tekemisissä mitenkään. Minäkään en siitä juuri paljon kuten huomaat, en tiedä, varmaan on vielä sellaisia, jotka ei tiedä sitäkään vertaa.

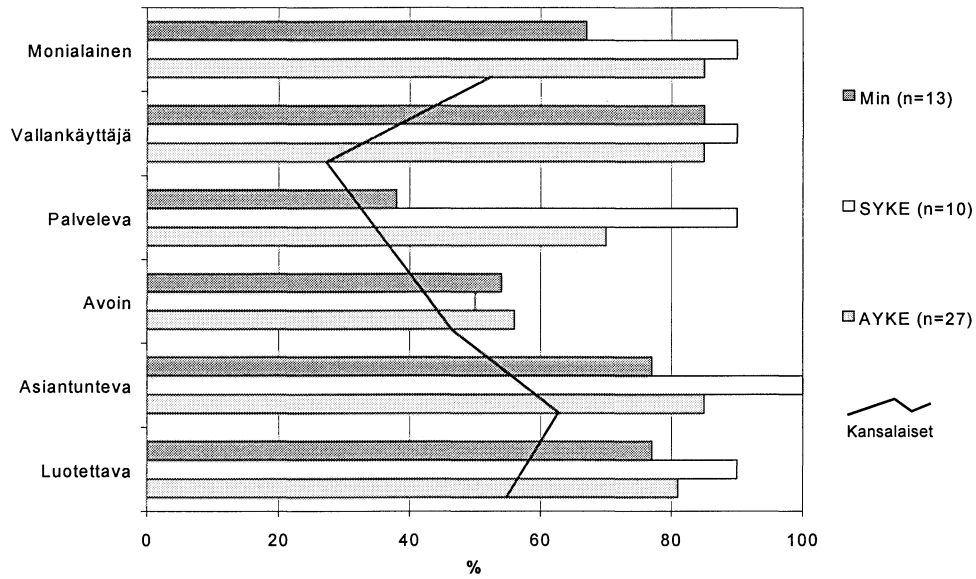
Tuloksia täydensivät kansalaisten toiveet, joissa korostui ympäristökeskuksille paikoin suoranainen vaatimus tulla kaiken kansan tietoisuuteen. Kansalaiskyselyn tulokset ympäristöhallinnon julkisuuskuvasta⁵⁰ tiivistettiin faktorianalyysillä, josta saatiin selkeä kahden faktorin ratkaisu (liite 7): *uskottu* (luotettava, vastuuntuntoinen, asiantunteva, tarpeellinen, palveleva, arvostettu, monialainen) ja *näkymätön* (näkyvätön, tuntematon, tehoton). Ensimmäisessä faktorissa korostuivat siis sekä tarpeellisuus että perinteiset ja modernit viranomaispiirteet. Luotettavuus, vastuuntuntoisuus ja asiantuntevuus saivat jopa tarpeellisuutta korkeammat lataukset, joten faktorista voi hyvin käyttää nimitystä *uskottu*. Toisessa faktorissa korostui näkymättömyys, johon liittyi tehottomuus. Näin ympäristöhallinnon julkisuuskuvaa kiteytyy kahdeksi selkeäksi kuvaksi, joissa eri tutkimusaineistojen tulokset johdonmukaisesti tukevat toisiaan. Kuvaa täydentää tulos, jonka mukaan ympäristökeskuksen asiakas on useammin mies kuin nainen. Jos ympäristöhallinto olisi ihminen, tulosten perusteella se olisi siis *näkymätön uskottu mies, jota kansalainen ei tunne, mutta tarvitsee*.

9.5.2.3 Hallinnon omien ja kansalaisten julkisuuskuvien vertailu

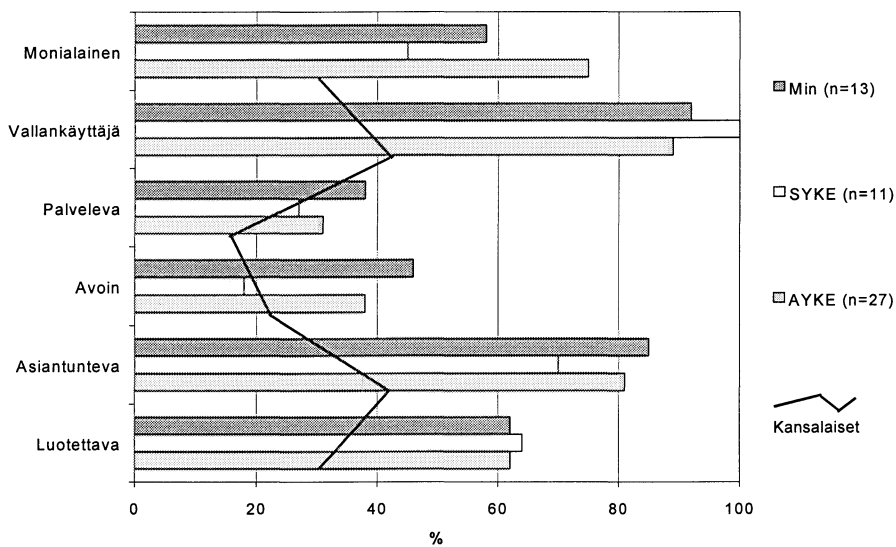
Seuraavaksi esitellään hallinnon omia, yksityiskohtaisia arvioita alueellisten ympäristökeskusten julkisuuskuvasta. Samalla vertaillaan hallinnon eri organisaatioiden (pylväät) ja kansalaisten (viiva) julkisuuskuvaa-arvioita. Mukana ovat molempien kyselyjen yhteiset adjektiivit. Erona on se, että hallinto arvioi kaikkia ympäristökeskuksia yhdessä ja kansalaiset omaa ympäristökeskustaan.

Kuviossa 20 ympäristöhallinnon tulkinnat alueellisten ympäristökeskusten julkisuuskuvasta ovat selvästi positiivisempia kuin kuviossa 17 esitetty yleisarvio koko hallinnon alasta. Eri erityisen myönteisiä ovat avoimuutta lukuun ottamatta Suomen ympäristökeskuksen näkemykset. Kansalaisten käsitykset ovat selkeästi negatiivisempia kaikissa osioissa. Monialaisuus, asiantuntevuus ja luotettavuus saavat molemmilta korkeimmat arvosanat. Avoimuudessa ja palvelevuudessa on molempien mukaan eniten parannettavaa. Vallankäyttöön liittyi käsitteellinen ongelma, sillä kansalaiset kokivat sen negatiivisena määräilemisena eikä niinkään vaikutusvaltana, joka mahdollistaa hallinnolle asetettujen tavoitteiden toteuttamisen. Kansalaisia pyydettiin arvioimaan myös ympäristöministeriön julkisuuskuvaa (liite 4, kysymys 14; kuvio 21).

50 Julkisuuskuvan (liite 4, kysymys 7) tiivistyksessä käytettiin oblimin pääakselifaktorointia + rotatointia. Tulokseksi saatiin kahden faktorin ratkaisu, jossa faktoreiden välinen korrelaatio oli .425. Faktoreille saatiin seuraavat yksiselitteiset lataukset: Faktori I luotettava (.822), vastuuntuntoinen (.782), asiantunteva (.763), tarpeellinen (.616), palveleva (.565), arvostettu (.555) sekä monialainen (.474); Faktori II näkymätön (.887), tuntematon (.694) sekä tehoton (.423).

KUVIO 20 Ympäristökeskusten julkisuuskuva hallinnon ja kansalaisten arvioimana

KUVIO 21 Ympäristöministeriön julkisuuskuva hallinnon ja kansalaisten arvioimana

Ministeriö sai vallankäyttöä lukuunottamatta sekä hallinnolta että kansalaisilta heikommats arvot kuin alueelliset ympäristökeskukset. Heikoimmaksi koettiin ministeriön avoimuus ja palvelevuus. Ministeriön julkisuuskuvassa oli eri kansalaisryhmien välillä muutamia tilastollisesti merkittäviä eroja:

- 1) Asiantuntevuus: Maa- ja metsätalousyrittäjistä 42,3% piti ministeriötä asiantuntevana, ja saman verran asiantuntemattomana; muista ammattiryhmistä ministeriötä piti asiantuntemattomana 20,7% (*).
- 2) Avoimuus: Miehet pitivät ministeriötä salailevana useammin kuin naiset(**). Haja-asutusalueilla asuvat pitivät ministeriötä salailevana useammin kuin taajamissa asuvat (**). Maa- ja metsätalousyrittäjät pitivät useammin kuin muut ammattiryhmät ministeriötä salailevana (**).
- 3) Vallankäyttö: Haja-asutusalueella asuvat pitivät ministeriötä vallankäyttäjänä (*).
- 4) Sellaiset, joille alueellisesta ympäristökeskuksesta oli jäänyt jotain mieleen median kautta, pitivät ympäristöministeriötä luotettavampana (**) ja monialaisempänä (**) kuin muut.

Yhteenveto ja pohdinta

Neljän alueellisen ympäristökeskuksen tunnettuudesta kansalaisten käsitykset olivat hyvin yhdenmukaiset, joten ne voidaan yleistää kaikkiin tai ainakin useimpiin ympäristökeskuksiin. Ympäristökeskukset oli huomattu viestimissä muihin vastaaviin maakuntaorganisaatioihin verrattuna hyvin, ja lyhyen toimintakauden (kolme vuotta kesällä 1998) huomioonottaen jopa erinomaisesti. Maakuntalehdet olivat paras viestintäkanava, radio toinen ja paikallislehdet kolmas. Noin joka viidennelle vastaajalle ympäristökeskuksesta oli jäänyt jotain mieleen mediasta. Johtajillaan alueellinen ympäristöhallinto ei profiloitunut. Yksittäisistä toiminnoista tunnetuimpana pidettiin ympäristön tilan seuranta ja tutkimusta, mikä selittynee sillä, että erityisesti järvet näyttivät olevan lähellä ihmisten kokemusmaailmaa. Organisaation ja sen palvelujen tunnettuus on jälleen yksi *viestinnän vaikuttavuuden indikaattori*.

Hallinnon omien julkisuuskuvatulkintojen kyselyajankohtana syksyllä 1997 oli meneillään monia samanaikaisia suuria prosesseja. Läänijärjestelmä oli uusittu. Laman jäljet tuntuivat kaikkialla. Rakennemuutokset ja massamuuttoliikkeet kiihtyivät. EU liikutteli suuria tunteita; uusi tilanne, uudet vaatimukset ja tehtävät hämmensivät yhtä hyvin hallintoa kuin kansalaistakin. Ympäristöhallinto oli juuri remontoitu ja monia uusia, isoja tehtäviä tuli hoidettaviksi. Yhteistyötä käynnistettiin uusien sidosryhmien kanssa. Sisäisiin arvokeskusteluihin ja yhteisten toimintalinjojen luomiseen asti ei ollut ehditty. Tässä tilanteessa tulos, jonka mukaan ympäristöhallinnon johto ja viestijät kokivat oman hallintonsa julkisuuskuvan yleisarvion sekavaksi ja kielteiseksi, tulee ehkä ymmärrettäväksi. Julkisuuskuvan yksittäisiä piirteitä arvioidessaan vastaajat päätyivät huomattavasti positiivisempiin tulkintoihin. Tulokset ovat eräänlainen lähtötilanne. Jos samat kysymykset esitettäisiin nyt, tilanne olisi luultavasti toisen näköinen. Sisäinen organisaatiokuva eli oma identiteetti on yhteydessä ulkoiseen ja molemmat vaikuttavat toisiinsa (ks. Vuokko 1997). Organisaatiokuvan ohella voidaan puhua myös tavoitekuvasta eli profiilista. Tietoisesti rakennettu tavoitekuva kertoo itselle, missä ollaan, mihin halutaan ja miten päästään perille.

Profiilin selvittäminen luo samalla uskoa itseän, mikä lisää myös muiden luottamusta, mikäli profiili on todenmukainen. (Bernstein 1986; Lehtonen 1989; Vuokko 1997; Åberg 1997; Markkanen 1999.) Omia identiteetti- ja julkisuuskuvatulkintoja onkin syytä mitata aika ajoin. Nämä omat tulkinnat ovat yksi *viestinnän vaikuttavuuden indikaattori*.

Ympäristöhallinto on menettänyt osan eräiden avainryhmien luottamuksesta Natura 2000 -verkoston, mutta myös joidenkin aiempien suojeleuhjelmien valmistelussa. Laajaan julkisuuteen ja runsaaseen keskusteluun sisältyi sekä väärinkäsityksiä että väärinymmärryksiä (Hildén ym. 1998). Vehkala ja Vainio (2000, 119) totesivatkin tutkimuksessaan, että 1990-luvun luonnonsuojeluprosesseissa, joissa oli kohdattu erilaisia ongelmia, oli lopulta löydetty myös ratkaisut, mutta näiden onnistuneiden prosessien jääminen viestimissä taka-alalle väärinymmärryksiä aiheesta muodostunutta kuvaa ja herätti maanomistajissa tarpeettomia ennakkoluuloja. Kun jotkut tahot ja yksittäiset kansalaiset pitivät ohjelmaa laajana, voimakkaita uusia rajoituksia tuovana suunnittelujärjestelmänä, jota vastaan oli reagoitava, samaan aikaan toiset kokivat verkoston tuovan kauan kaivattua parannusta maamme luonnonsuojeluun. "Osa näkemyseroista ja ristiriidoista johtui epätietoisuudesta ja epävarmuudesta, mutta osa heijasti myös selviä arvoerimielisyyksiä" (Hildén ym. 1998, 56).

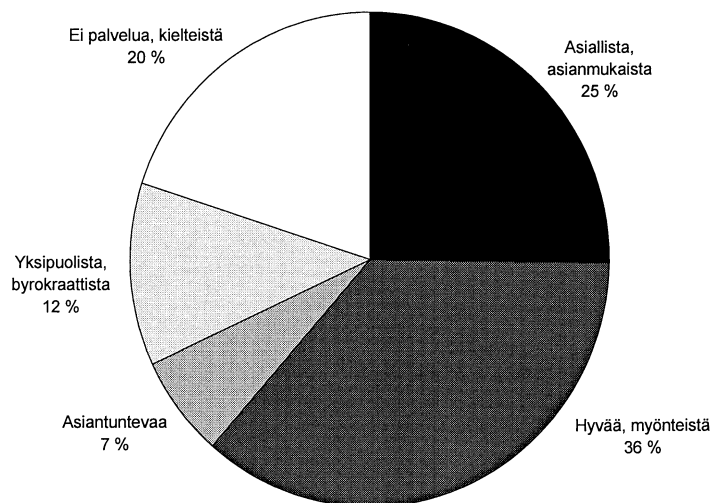
Yhteisymmärryksen saavuttaminen edellyttää jälleen aitoa dialogia osapuolten aitojen näkemysten, ei luulojen ja oletusten, välillä, kuten kuvattiin luvussa 5.3.2. Aina vapaaehtoiselle yhteisymmärrykselle ei kuitenkaan ole mahdollisuuksia kuten Turtiainen (1997) toteaa pohtiessaan sovittelun edellytyksiä (luku 2.3). Pohdittavaksi jää, miten palautetaan niiden luottamus, jotka nyt eivät eri syistä luota ympäristöhallintoon. Kuinka merkittävä tämä joukko on ympäristön ja ympäristöhallinnon kannalta? Yhtä tärkeää on miettiä, miten vastaavat ristiriitatilanteet ovat vältettävissä. Mitä kaikkia syitä – ekologisia, taloudellisia, poliittisia, kulttuurisia – on ollut ristiriitojen taustalla? Ministeriöstä vallitsevat julkisuuskuvat heijastuvat koko hallintoon ja sen edustamiin asioihin (ks. Harisalo & Stenvall 2000), joten tässä on jälleen yksi *viestinnän vaikuttavuuden indikaattori*.

Ympäristökeskusten tarpeellisuudelle ja perinteisille viranomaisominaisuuksille kansalaiset näyttivät vihreää valoa. Voidaan ajatella, että viestinnässä on päästy näiden vahvuuksien ylläpitovaiheeseen. Keltainen valo vilkkuu nykyaikaiselle palvelukulttuurille. Edessä on kohtuullisen hyvällä alulla oleva modernisointiprosessi ja (vaikutus)vallan selkeyttäminen. Näkyvyys ja tunnettuus jäivät punaiselle. Eniten työtä onkin näkyväksi tulemisessa ja oman identiteetin kirkastamisessa. Sekä tuntemattomuudelle että tarpeellisuudelle antaa lisäpontta se 66,7%:n järvisuomalaisten joukko, jota ympäristökeskusta koskeva kysely ei saanut reagoimaan millään tavoin. Vaikka siitä joukosta vähennetään ne, jotka eivät koskaan minkäänlaiseen kyselyyn vastaa, jää jäljelle iso joukko sellaisia, joiden herättelemistä ympäristöhallinnossa on syytä pohtia. Työhön tarvitaan uusia ajattelun- ja työtapoja perinteisen viranomaistoiminnan rinnalle. Kansalaisten ja sidosryhmien käsitykset hallinnon julkisuuskuvasta muodostavat *viestinnän vaikuttavuuden yhden indikaattorin*.

Hallinnon omien ja kansalaisten julkisuuskuvatulkintojen yksimielisyyksistä voitiin todeta, että molemmat pitivät parhaina puolina monialaisuutta, asiantuntemusta ja luotettavuutta. Yksimielisiä oltiin myös tarpeesta lisätä avoimuutta ja palvelevuutta. Omien ja ulkopuolisten näkemysten yhdenmukaisuutta voidaan sitäkin pitää *viestinnän vaikuttavuuden indikaattorina*.

9.5.3 Asiakkaiden palvelukokemukset

Kansalaisia pyydettiin kertomaan, olivatko he itse asioineet ympäristökeskuksen tai sen edeltäjien vesi- ja ympäristöpiirin tai lääninhallituksen ympäristöosaston kanssa (liite 4, kysymys 10). Vastanneista 15% oli jollain tavoin asioinut ympäristökeskuksen tai (vain muutama) sen edeltäjien kanssa. Taustamuuttujittain löytyi asiointien ryhmien välillä useita tilastollisesti merkittäviä eroja: miehet olivat asioineet useammin kuin naiset (*), yli 40-vuotiaat useammin kuin nuoremmat (***), korkeakoulututkinnon suorittaneet useammin kuin alemmin koulutetut (*), maa- ja metsätalouden parissa työskentelevät useammin kuin muilla aloilla työskentelevät (***), itsenäiset yrittäjät useammin kuin toisen palveluksessa toimivat (*), haja-asutusalueella asuvat useammin kuin taajamissa asuvat (*), kesämökin, maata tai metsää omistavat useammin kuin omistamattomat (**) sekä maa- ja metsätalousyrittäjät useammin kuin muut ammattiryhmät (**). Vastajia pyydettiin kuvailemaan saamiaan palvelukokemuksia omin sanoin (liite 4, kysymys 11).

KUVIO 22 Kansalaisten palvelukokemukset

Asiakkaiden palvelukokemuksia selvitettiin myös sidosryhmien haastatteluissa (ks. liite 6). Niissä yleiskuvaksi muotoutui tyytyväisyys palveluihin ja yhteistyöhön. Pohdinnoissa useimmilta löytyi myös monenlaisia kehittämistoiveita. Palvelujen kehittämiseen saatiin runsaasti arvokasta materiaalia, sillä – vaikka ihan kaikkea ei varmasti kerrottukaan – useimmat haastatellut uppoutuivat syvällisiin pohdintoihin ja olivat myös kritiikissään hyvinkin avoimia. Havainnoista koottiin yleiskuva SWOT-analyysin muotoon.

TAULUKKO 7 SWOT-analyysi sidosryhmien näkemyksistä

VAHVUUDET	MAHDOLLISUUDET
<ol style="list-style-type: none"> 1. Legitimiteetti: tarpeellisuudesta ja olemassaolon oikeutuksesta yksimielisyys 2. Monialaisuus: ympäristö on laaja käsite, monessa mukana ja vaikuttamassa 3. Vahva asiantuntemus monelta alalta 4. Asiakkaiden pääasiallinen tyytyväisyys palveluihin 5. Pääasiallisesti hyvä maine 6. Kirjoitettujen arvojen yksimielisyys 7. Koko ajan kehittyvä toimintakulttuuri 8. Aktiivinen ja toimiva tiedotus 9. Painotuotteiden korkea laatu 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Vahvan vaikuttajan rooli maakunta-identiteetin rakentajana 2. Maaseudun puolestapuhuja 3. Konsultointiin, neuvontaan ja valistukseen panostaminen toiminnoissa 4. Kansalaisten ja toimijoiden tietojen, asenteiden ja ympäristökäyttäytymisen muuttaminen 5. Kuntien tukeminen, neuvonta ja konsultointi 6. Erilaisten arviointien toteuttaminen: ekologiset, sosiaaliset, taloudelliset, kulttuuriset 7. Yhteistyön tiivistäminen kaikkien toimijoiden kanssa 8. Voimavarojen määrä: on ammattitaitoista henkilöstöä ja rahaakin 9. Sidosryhmien empatia ristiriitaisissa odotuksissa, moninaisissa tarpeissa ja riittämättömissä resursseissa
KEHITTÄMISTARPEET	UHKATEKIJÄT
<ol style="list-style-type: none"> 1. Yhteistyön ja aidon vuorovaikutuksen lisääminen 2. Organisaation ja palvelujen tunnettujen lisääminen kansalaisten keskuudessa 3. Henkilöstön korkean ja monipuolisen ammattitaidon tunnetuksi tekeminen 4. Ympäristötiedon laajempaan käyttöön saaminen 5. Sidosryhmien yksilöidympi sektorointi 6. Sisäisten arvoristiriitojen selkeyttäminen ja sisäisen tiedonkulun parantaminen 7. Selkeä erottuminen ympäristöaktiiviteista, järjestöistä ja muista toimijoista 8. Yksittäisissä palveluissa toimimattomuutta (mm. lupien käsittelyaika- taulut, asiakaspalvelu) 9. Neuvottelukuntatyöskentely 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Voimavarojen riittämättömyys: sekä henkilöstö- että rahavaroja liian vähän suhteessa <ol style="list-style-type: none"> a) tarpeiden moninaisuuteen b) muiden toimijoiden voimavarojen pienenemiseen c) toivottavaan toimintakulttuuriin, jossa keskeistä henkilökohtainen, tasaveroinen vuorovaikutteisuus ja yhteistyö 2. Mainen kyseenalainen joissakin sidosryhmissä 3. Yksittäisiä konflikteja ja konfliktiuhkia: esim. yksittäisten lajien suojeleminen, kallioiden suojeleminen, ympäristölupien tiukennukset, rakennuslain uudistus, liettelannan levitys, poikkeusluvat

Vahvuudet ja mahdollisuudet yhdistäen voisi ympäristökeskuksella todeta olevan hyvä perusta ja hyvät edellytykset sekä olemassaololleen että palvelujensa kehittämiseksi. Sidosryhmät näkevät selvästi toimintakulttuurissa vallitsevan ja toivottavan kehityssuunnan kohti aitoa dialogia muiden toimijoiden kanssa. Kehittämistarpeissa korostuvat ne piirteet, joista puhuttiin ympäristöhallinnon tulevaisuuskuvien ja strategisen kokonaisuuden yhteydessä (taulukko 1). Analyysi perustuu yhden ympäristökeskuksen sidosryhmien näkemyksiin, joten siitä ei voi tehdä suoria yleistyksiä muihin. Havainnoissa on kuitenkin niin selviä yhtäläisyyksiä esitettyihin teorioihin ja kansalaiskyselyn tuloksiin, että löydöksiä voi suositella koko hallinnolle (ja soveltaen muillekin hallinnonaloille) viestintä- ja toimintakulttuurin toimivuuden arviointikohteiksi. Asiakkaiden palvelukokemukset kertovat kaiken toiminnan ja siten myös viestinnän laadusta. Kokemukset tai asiakastyytyväisyys ei kuitenkaan ole yksiselitteinen asia ympäristöhallinnossa, jonka tehtävänä on – kuten myös empiiriset tulokset edellä ovat osoittaneet – nähdä kauemmaksi tulevaisuuteen kuin yksittäisen asiakkaan edellytykset tai intressit yltävät. Tässä korostuu jälleen dialogin merkitys: miten toimien olisi useimmin mahdollista päästä samanaikaisesti hallinnon perustavoitteisiin ja asiakkaiden tyytyväisyyteen? Perustavoitteiden toteutuminen ja myönteisten asiakkuuskokemusten saavuttaminen samalla on siten yksi kaiken toiminnan ja myös viestinnän vaikuttavuuden indikaattori.

9.5.4 Toimintojen hyväksyttävyyys

Edellä kansalaiset ja sidosryhmät antoivat ympäristöhallinnon tarpeellisuudelle yksiselitteisen tuen. Hallinnon tarpeellisuutta, valtuuksia ja hyväksyttävyyttä puuttua erilaisiin yhteiskunnan ja kansalaisten toimintoihin selvitettiin myös yksityiskohtaisesti. Hyväksyttävyyss- eli legitimitteettikäsitettä operationaalistettiin seuraavilla kysymyksillä (liite 4): kansalaisten mielestä tärkeimmät ympäristöhallinnon tehtävät Järvi-Suomen ympäristökeskuksissa (kysymys 5), ympäristökeskuksen oikeus puuttua yhteiskunnan toimintoihin (kysymys 8), sekä ympäristökeskuksen oikeus puuttua vastaajan elämään erilaisin ympäristöpoliittisin ohjaukskeinoin (kysymys 9).

Ensiksi kansalaiset siis saivat asettaa ympäristökeskusten toimintoja tärkeysjärjestykseen ajatellen oman maakuntansa ihmisten tarpeita (liite 4, kysymys 5). Vastaajia pyydettiin alleviivaamaan 11 toiminnan joukosta kolme mielestään tärkeintä. Näin kullekin toiminnalle saatiin tärkeysistemäärä. Vastaukset esitetään maakunnittain eriteltyinä (ESA= Etelä-Savo, KSU=Keski-Suomi, PKA=Pohjois-Karjala ja PSA=Pohjois-Savo).

TAULUKKO 8 Kansalaisten tärkeimpinä pitämät toiminnot

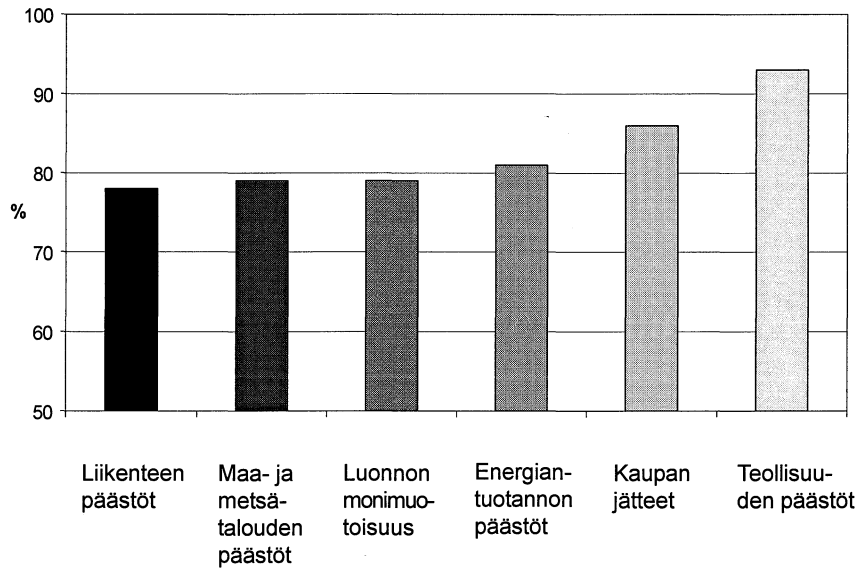
	ESA (n=96)		KSU (n=109)		PKA (n=111)		PSA (n=97)		Kaikki (n=413)	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Rakennettu ympäristö	12	4	12	4	21	6	11	4	56	5
Laadukas juomavesi, vesihuoltohankkeet, pohjaviesien suojelu	60	21	61	19	62	19	68	23	251	21
Vesistöjen kunnostukset	17	6	20	6	11	3	24	8	72	6
Luonnonsuojeluohjelmien toteutukset	21	7	9	3	21	6	14	5	65	5
Ympäristötiedotus ja -valistus	19	7	30	9	23	7	26	9	98	8
Maa- ja metsätalouden hajakuormituksen vähentäminen	19	7	13	4	22	7	22	8	56	5
Ympäristökeskuksen oma hanke	8	3	33	10	10	3	4	1	55	5
Jätteiden määrän vähentäminen	43	15	51	16	49	15	41	14	184	15
Teollisuuden päästöjen vähentäminen	28	10	36	11	38	11	36	12	138	11
Luonnon virkistyskäytön edistäminen	16	6	10	3	22	7	12	4	60	5
Ympäristön tilan seuranta ja tutkimus	45	16	52	16	54	16	33	11	184	15
Yhteensä	288	100	327	100	333	100	291	100	1 219	100

Kaikissa neljässä maakunnassa tärkeimpänä pidettiin laadukkaasta juomavedestä huolehtimista, joka sai kaikissa ympäristökeskuksissa noin 20% havainnoista. Toiseksi tärkeimpänä pidettiin ympäristön tilan seuranta ja tutkimusta sekä jätteiden määrän vähentämistä (noin 15%). Teollisuuden päästöjen vähentäminen sijoittui neljänneksi ja valistus viidenneksi. Ihmisille ovat tärkeitä heidän omaa arkista elämäntilanteeseen koskettavat asiat. Eräs eteläsavolainen osoitti, mikä voi ratkaista ympäristökeskuksen olemassaolon oikeutuksen maakunnassa.

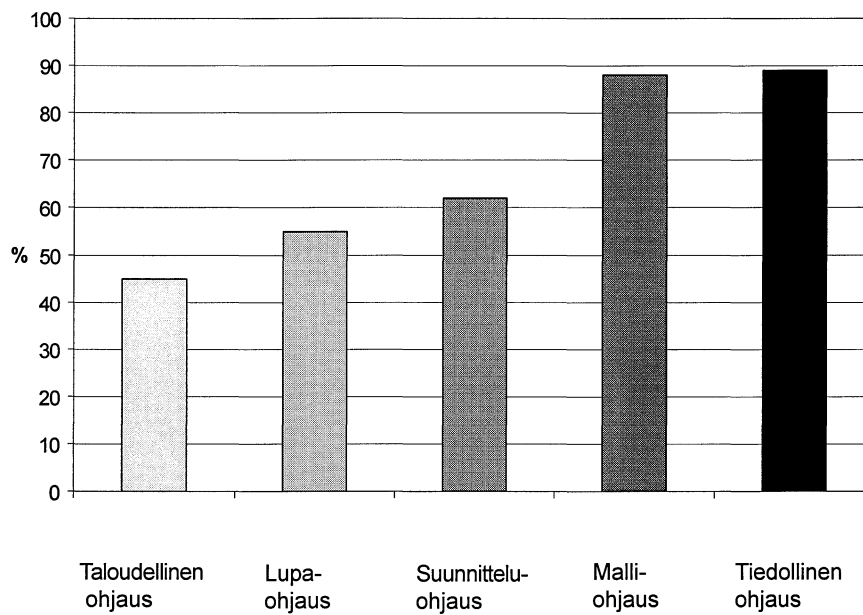
Kangasniemeläisittäin tärkein ympäristökeskuksen toimesta hoidettava asia on Puulaveden säännöstelyn alarajan nostaminen eri yhteisöjen ja kunnan esittämiin tasoihin. Jos ympäristökeskus ei tähän pysty, ei kukaan usko sen pystyvän muuhunkaan ihmisten jokapäiväisen elämän kannalta tärkeisiin ympäristökysymyksiin.

Toiseksi kysyttiin, kuinka suotavana kansalaiset pitivät ympäristökeskuksen puuttumista luonnon ja ympäristön suojelutarkoituksessa erilaisiin yhteiskunnan toimintoihin (liite 4, kysymys 8). Kansalaiset antoivat ympäristökeskuksille laajat valtuudet puuttua kaikkiin lueteltuihin yhteiskunnan toimintoihin luonnon ja muun ympäristön suojelemistarkoituksessa. Teollisuuden päästöihin puuttumisesta pidettiin kaikkein suotavimpana (kuvio 23).

Kolmanneksi kansalaiset vastasivat kysymykseen, kuinka suotavana he pitivät ympäristökeskuksen puuttumista luonnon tai ympäristön suojelutarkoituksessa omaan elämäänsä erilaisilla ohjauskeinoilla (liite 4, kysymys 9). Tutkimustehtävän mukaisesti kysymyksen painopiste oli tiedollisen ohjauksen erilaisissa keinoissa, joista oli viisi osiota; lupaohjauksesta oli kaksi (kuviossa 24 niiden keskiarvo) sekä suunnittelu- ja taloudellisesta ohjauksesta yksi kummastakin.

KUVIO 23 Yhteiskunnan toimintoihin puuttumisen hyväksyttävyyys

KUVIO 24 Erialaisten ohjauskeinojen hyväksyttävyyys

Erilaisista ohjauskeinoista⁵¹ suotavimpina pidettiin kaikkia tiedollisen ohjauksen eri keinoja, joita lähes kaikki vastaajat odottivat ympäristökeskukseltaan. Tiedon ja elämäntapaohjeiden jakaminen, asennekasvatus, toimintamallien opettaminen ja hallinnon oma esimerkki ovat kiistaton odotus ympäristöhallinnolle. Muuan kansalainen kiteytti tämän tehtävän sanoihin "ei kansa tietoa kaipaa, vaan muistuttamista". Kansalaiset antoivat enemmänkin toimintaohjeita hallinnon kasvatustehtävään: Malliksi kolme sitaattia:

Asiallista tiedotusta tavallisille ihmisille ympäristöasioista. Pois kirjaviisaudesta. Selitettävä paremmin miksi jokin asia voidaan tehdä toisin, mihin se vaikuttaa ja miten se säästää luontoa.

On olemassa aina ihmisiä, jotka sotkevat, saastuttavat ja roskittavat. Valistus on tärkeää!... Jospa pikkuhiljaa valistus menee perille. Kouluissa oppilaat saavat hyvää valistusta, mutta miksi nuoret eivät ehkä ota opikseen, eivätkä aikuisetkaan.

Lasten ja nuorten ympäristökasvatusasioita tulisi ottaa esille. Koulun ja järjestöjen kanssa enemmän yhteistyötä.

Kansalaiset pitivät siis tärkeimpänä, että ympäristöhallinto takaa laadukkaan juomaveden, seuraa ja tutkii ympäristön tilaa sekä vähentää jätteiden syntyä. Ympäristön suojelemistarkoituksessa hallinnolle annettiin noin 80–90%:set valtuudet puuttua kaikkiin kyselyssä esitettyihin yhteiskunnan toimintoihin. Tulos tukee hallinnon tarpeellisuudesta saatuja tuloksia. Tiedollisen ohjauksen keinoja piti suotavina 79–96% vastanneista. Perinteiset ympäristöpolitiikan ohjauskeinot (kiellot ja rajoitukset, ilmoitus- ja lupajärjestelmät) hyväksyttiin noin 40–50-prosenttisesti. Tulosten mukaan ympäristöhallinnon tulisi vastata ihmisten arkiisiin huolenaiheisiin. Siihen työhön kyselyyn vastanneet antoivat hallinnolle laajat valtuudet, mutta erityisesti odotetaan moderneja toimintatapoja. Vastaajat sallivat ja odottavat, että heihin "vaikutetaan", mutta kuten edellä pitkin matkaa totesimme, tuloksellisinta ja ajanmukaisinta näyttäisi olevan aitoon dialogiin perustuva yhteistyö ja yhteinen arvontuotanto. Siinä lienee kansallisen ympäristöpolitiikkamme merkittävin *viestinnän vaikuttavuuden indikaattori*.

51 Erilaisten ohjauskeinojen hyväksyttävyyys: *taloudellinen* ohjaus 45%, *lupaohjauksen kiellot* ja määräykset 50% ja *valvontajärjestelmät* 59%, *suunnitteluohjauksen suojeleohjelmat* 62%, *malliohjaus* eli ympäristöhallinnon oma esimerkki 87% sekä *tiedollinen* eli informaatio-ohjaus eli asenteiden muokkaus 79%, käytännön toimintamallien opettaminen 87%, tiedon jakaminen ympäristön tilasta ja ongelmista 94% ja tiedon jakaminen ympäristöä säästävistä elämäntavoista 96%.

10 KOOSTEET JA ARVIOINNIT

10.1 Strategisia indikaattoreita vaikuttavuuden arviointiin

Kasvatuksen ja viestinnän tuloksellisuuden osa-alueita ovat taloudellisuus, tehokkuus ja vaikuttavuus (ks. luvut 4.3.3 ja 5.4); vaikuttavuutta on tarkasteltu toiminnan tuloksellisuuden tärkeimpänä osa-alueena. Perinteisesti tehokkuuden arviointi on kohdistunut itse toimintaan ja vaikuttavuus toiminnan tuottamiin ulkoiisiin muutoksiin. Nykyisin on alettu suositella laajempaa toiminnan tehon arviointia, joka sisältää koko prosessin eri vaiheineen. Niinpä vaikuttavuuden arvioinnissa onkin tämän tutkimuksen aikana päädytty näkemykseen, jonka mukaan vaikuttavuus ja sen arviointi on rakennettavissa ja tulisi rakentaa osaksi koko toimintaprosessia. Näin tulkittuna toiminnan tehokkuus, vaikuttavuus ja niiden arviointi kietoutuvat kiinteästi toisiinsa. Vaikuttavuuden arviointi kohdistuukin suurimmaksi osaksi koko toiminnan laatuun. Tehon arviointi on silloin sisään rakentuneena vaikuttavuuden (tai laadun) arviointiin, jossa vain yksi osa on lopputuotoksessa ulkoisesti havaittavien muutosten eli perinteisesti ajateltujen vaikutusten arviointia.

Tutkimuksen kuluessa koettiin tärkeäksi luoda vaikuttavuuden arvioinnille strategista perustaa. Vasta siltä perustalta on tarkoituksemukaista ryhtyä valitsemaan yksittäisiä teknisiä mittareita, koska niiden mekaaninen käyttö ei johda toimintakulttuurin syvälliseen kehittymiseen. Indikaattorit kuvaavat tässä tuloksellisuuden laadullisen arvioinnin kriittisiä pisteitä. Ne eivät siis ole mitta-välineitä kvantitatiivisen informaation keräämiseen, joskin niistä olisi mahdollista sellaisia kehittää.

Tähän kootut indikaattorit perustuvat tutkimuksen teoreettisiin ja empiirisiin analyyseihin. Ne auttavat kasvatuksellisen viestinnän ja soveltaen muunkin toiminnan vaikuttavuuden arvioinnissa ympäristöhallinnossa, mutta myös muilla hallinnonaloilla ja niiden yksittäisissä organisaatioissa. Indikaattorien sisällölliset tulkinnat ja käytännön kehittämistoimet jäävät jokaisen oman kriittisen pohdinnan varaan.

Kasvatuksellisen viestinnän strategiset vaikuttavuusindikaattorit

Organisaation asema yhteiskunnassa

- 1 Olemassaolon oikeutus, perusteet ja tarkoitus
- 2 Vaikutusvalta ja sen perusta
- 3 Ajattelu- ja toimintatapojen suhde yhteiskunnan kontekstiin ja sen kehitysvaiheisiin
- 4 Strateginen kehitysvaihe, tulevaisuuskuvat ja oma tahtotila

Omat tulkinnat toiminnasta ja sen perusteista

- 5 Perusarvojen selkeys sekä sisäinen ja ulkoinen yksimielisyys
- 6 Henkilöstön omat ympäristöeettiset ja muut arvoperustat
- 7 Viestinnän asema: muodollinen ja todellinen, organisointi, vastuut ja voimavarat
- 8 Viestintä- ja palvelukulttuurin kehitysvaihe
- 9 Viestinnän johtamisen, suunnittelun ja kehittämisen ammattimaisuus ja professionaalisuus
- 10 Johdon, viestinnän asiantuntijoiden ja muun henkilöstön yhteisymmärrys perusasioista ja perustelujen pätevyys
- 11 Tulkinnat julkisuuskuvasta
- 12 Viestinnän tavoitteet: perustehtävistä johtaminen, toteutumisen arvioitavuus
- 13 Viestinnän yleinen linjakkuus ja integraatioaste
- 14 Yksimielisyys tärkeimmistä asiakasryhmistä
- 15 Yksimielisyys tärkeimmistä tuotteista ja palveluista
- 16 Tuotteiden ja palvelujen laatu prosessi- ja produktikriteerein arvioituna
- 17 Tuotteiden ja palvelujen sisällön ja (tekstuaalisen + visuaalisen) muodon viestinnällisyys
- 18 Henkilöstön viestintävalmiudet
- 19 Organisaatioidentiteetin, heikkouksien ja vahvuuksien tunnistaminen ja johtopäätökset

Muiden tulkinnat ja niiden perustat

- 20 Organisaatio-, tuote- ja palvelutunnettuus
- 21 Julkisuuskuva, imago, maine
- 22 Toimintojen hyväksyttävyys
- 23 Henkilökohtaiset palvelukokemukset
- 24 Asiakkaiden odotukset: tietoiset ja tiedostamattomat
- 25 Asiakkaiden toiminnalleen ja arvontuotannolleensa saama lisäarvo

Omien ja muiden tulkintojen yhdenmukaisuus

- 26 Yhteisymmärrys perusarvoista, päämääristä ja tavoitteista
- 27 Julkisuuskuvatulkintojen vastaavuus
- 28 Tulkintakehysten yhteismitallisuus
- 29 Yhteisymmärrys toimintatavoista
- 30 Yhteinen kieli ja vuorovaikutuksen dialogisuus

10.2 Mihin viestinnällä ja viestinnässä on päästy ympäristöhallinnossa

Kolmen toimintavuoden jälkeen, kesällä 1998, suurin osa (76%) tutkimuskyselyyn vastanneista järvisuomalaisista piti omaa ympäristökeskustaan tarpeellisenä ja vain muutamat (7%) tarpeettomana. Juuri tarpeellisuus korostuikin kansalaisten arvioissa voimakkaimmin. Useimmissa kansalaismielipiteissä ympäristökeskuksia vaadittiin nykyistä enemmän esille juuri niiden työn tärkeyden vuoksi ja siksi, ettei niitä tunneta niin paljon kuin olisi tarpeen. Ympäristökeskus on hyväksytty uutena toimijana ja yhteistyökumppanina maakunnalliseksi vaikuttajaksi. Koe-taan, että se on tullut jäädäkseen. Vaikka toimintoja ei ehkä tarvitsisi laajentaakaan, nähdään, että pääosin nykyiset kannattaa pitää yllä ja että olosuhteet voivat vaa-tia joillekin toiminnoille nykyistä suurempaakin painoarvoa. Tietynlainen revii-rin valtausvaihe ympäristökeskusten toiminnan ja viestinnän kehittämisessä on siis selvästi ohitettu.

Jokainen organisaatio on olemassa aina jollakin tavalla, jotakin. Olemista eli todellisuutta ja esittämistä eli viestintää ei voi erottaa toisistaan; lisäksi molempia luonnehtivat aina jotkin valinnat, tietoiset tai tiedostamattomat (Karvonen 1997). Siinä vaiheessa, kun ympäristökeskuksen esittävä oleminen on muuttunut jon-kun subjektiiviseksi tulkinnaksi tai ymmärrykseksi vaikkapa sen tarpeellisuudesta tai lisäarvosta maakunnalle, hänen oma olemistapansa on muuttunut jollain lailla. Ympäristökeskuksen olemisen ja esittämisen seurauksena sosiaalinen todel-lisuus maakunnassa on muuttunut. Uusi toimija on, tahtoen ja tahtomattaan, tie-täen ja tietämättään, aiheuttanut monentasoisia muutoksia muiden toimijoiden, maakunnan ihmisten olemiseen, tietoihin, asenteisiin, käyttäytymiseen.

Tarpeellisuuden ohella ympäristökeskuksia leimasi tuntemattomuus. Tutuk-si tai näkyväksi oman ympäristökeskuksensa arvioi kansalaisista vain 25 %. Toi-saalta viestimissä ympäristökeskukset oli huomattu lähes yhtä usein tai useam-min kuin muut vastaavat piiriviranomaiset. Viestinnän vaikuttavuusarvioinnin kannalta ero on siinä, että omien kokemusteni, toimittajien kertoman ja sidos-ryhmähaastattelujen mukaan ympäristökeskukset tiedottavat toiminnastaan sel-västi enemmän kuin muut. Järvi-Suomen ympäristökeskukset lähettivät tiedot-teita viestimille vuonna 1996 yhteensä 274 kpl, 1997 297 kpl ja 1998 286 kpl. Tiedoteseurannat osoittavat, että läpäisyprosentti on jatkuvasti 80-90%:n tienoil-la ja kun sama tiedote julkaistaan useissa viestimissä, määrä moninkertaistuu. Lisäksi ympäristöhallinnosta julkaistaan vuosittain saman verran tai enemmän muita uutisia. Esilläolon puutteesta ympäristöhallintoa ei siis voi syyttää. Ympä-ristöhallinto on ottanut ja saanut vahvan paikan kovasti kilpaillusta julkisuus-tilasta mediassa.

Joka tapauksessa kansalaiset pitivät ympäristökeskuksia näkymättöminä. Tiedotuksessa olisikin syytä pohtia, mikä oikeastaan on "ympäristökeskuksen luonne" kansalaisten palvelijana. Tiedotuksen vaikuttavuutta arvioitaessa vasta-usta vaille jää kysymys, mitä sitten, ellei olisi tiedotettu lainkaan. Miten ympäris-töhallinto silloin tunnettaisiin? Mikä muuttuisi maakunnassa, jos aktiivinen tie-dotus kokonaan lopetettaisiin? Mitä olisi tai tulisi sen tilalle?

Haastatteluissa tuli esille, että yleisesti viranomaiset koetaan etäisiksi ja omaan elämänpiiriin kuulumattomiksi. Tiedotuksen määrää lisäämällä tunnettuus ja näkyvyys kuitenkin tuskin paranee. Laajan kansan tietoisuuteen ei ilmeisesti mennä viranomaistiedotuksen kautta. Entä kuinka laajasti olisi tultava kansalaisten tutuksi organisaatioina ja hallinnonalana? Täytetäänkö tiedotuksella vain kaikille viranomaisille asetettu lainkirjain – joskin muita hallinnonaloja aktiivisemmin? Olisi ehkä aika pohtia uudelleen, ketä ja mitä varten tiedotusta lopulta tehdään ja mikä on sen perimmäinen päämäärä. Viranomaistiedotteista pyritään tekemään ”arvovapaita eli objektiivisiä”. Kuitenkin on todettu, että ellei viestiä koeta hyväksi eikä pahaksi, sillä on vain vähän, jos lainkaan, vaikutusta (Boulding 1973, 12; Karvonen 1997, 155; ks. luku 5.4). Ehkä tunnetuksi tulemiseen tarvitaankin aivan muita keinoja, koska suurimmalla osalla kansalaisista ei vielä ole mitään yhteistä ympäristökeskuksen kanssa. Tähän arvioon päätyi myös Rantama (1997, 12–13) selvityksessään ja jäi kaipaamaan rohkeampaa markkinointia. Maininta sanomalehdessä ei vielä kerro paljon mitään ympäristökeskuksen luonteesta, eikä sitä kansalaisten palvelijana ole markkinoitu tarpeeksi näkyvästi.

Tiedotuksen vaikuttavuutta on kuitenkin arvioitava myös muilla kriteereillä kuin tunnetuksi tulemisella. Tiedotuksella on monenlaisia, toivottuja ja ei-toivottuja vaikutuksia ja se voi vaikuttaa suoraan ihmisten käyttäytymiseen kuten seuraava esimerkki sidosryhmähaastatteluista osoittaa.

Nyt kun on tiedotettu näistä ympäristöluoista, niin se on johtanut nyt selvästi siihen, että siitä on tullut sellainen selkeä kilpailuvaltti yrityksille, että ne saavat myönteistä julkisuutta ympäristöasioissa. Ja siinä on ympäristökeskuksella ollut tärkeä rooli, kun se on tehnyt julkiseksi tämän lupapolitiikan, se kertoo sen, että tällainen on valmisteilla... ja kyllähän julkisuus tuo sellaisen painolastin siihen ja painoarvon siihen valmisteltavaan asiaan, se ohittaa monta muuta ja ihmiset ottaa siihen kantaa. Ne paljon tiukemmin pysyy siinä ottamassaan kannassa, ne joutuu väkisininkin pohtimaan,... ja sen jälkeen kun ne on ottanut kannan, ne pysyy siinä, koska niillä ei ole sitten enää varaa perääntyä...

Toisaalta tiedotus, kuten kaikki viestintä, saa väistämättä aikaan myös sellaisia vaikutuksia, joita ei ole tarkoitettu. Suodattimina toimivat jälleen vastaanottajan omat tulkintakehykset (luku 5.3.2), joista yksi voi olla vaikka huono omatunto. Avoimuus voi siis kääntyä itseään vastaan, kuten seuraava haastatteluesimerkki osoittaa. Samalla se osoittaa aidon dialogin tarpeellisuuden.

... luepas lehtiä niin kuin sillä silmällä ja ajattelet, että siellä on joku pikkuyrittäjä, jolla on jotain vähän siellä tynnyreiden pohjassa ja muuta, niin ne katsoo, että eipäs ne [ympäristökeskuksesta] niin kuin hoksaa tulla katsomaan tätä meidän... kun on lähdetty liikkeelle niin kuin jotenkin sen pienimmän pahan kautta, että tarviikohan mun nyt hakea tähän lupaa, että voisinkohan mä nyt selvitä jotenkin, että ei olisi lupia ja muuta... ja ollaan epävarmalla hetteiköllä... ja siinä [lehtitiedossa] oli sitten erityismaininnat, että ympäristökeskus on antanut sinne määrättyjä määräyksiä ja asioita, mitkä pitää ehdottomasti saada kuntoon. Nämä on just sellaisia, että kun ihmiset lukee niin siellä katsotaan, että aha, siellä on käynyt ympäristökeskuksen porukat ja ne on nyt pistäneet sinne kovia rajoituksia ja kaikenlaista muuta. Vaikka

siellä todennäköisesti se toiminta jatkuu ihan täysin entisillä, niille on vain annettu kotiläksyjä, että nämä on laitettava kuntoon... Ehkä ympäristökeskus näkee sen sillä lailla, että se on hyvä, että he on niin kuin hoitaneet sitä asiaa, mutta toisaalta siellä kentällä äkkiä koetaan se vähän rivien välistä, että aha...

Haastattelusitaatissa kiteytyy erinomaisesti asiakkaan oletus hallinnon harjoittamasta command & control -politiikasta EU-santarmina ja samanaikainen odotus valistavan yhteistyökumppanin ja empaattisen vaikuttajan roolista. Sama odotusten kaksijakoisuushan näkyi koko haastatteluaineistossa (luku 9.2.4). Yksittäinen tiedote voi viedä kansalaiselta yöunet, vaikkei siinä häntä mainitakaan. Tiedotus siis saa aikaan vaikutuksia. Mutta ovatko vaikutukset juuri niitä, joihin hallinto tietoisesti pyrkii? Mietitäänkö tiedotteita laadittaessa vaikutuksia ja mikä niiden laadintaa ohjaa? Näitä kysymyksiä hän pohdittiin teoreettisissa osuuksissa luvuissa kolme, neljä ja viisi.

Teoreettisista ja empiirisistä tuloksista voi tehdä johtopäätöksen, että kasvatukselliselle viestinnälle – siis tiedolliselle ohjaukselle – nousee ympäristöhallinnon sisältä uusi kehittämisvaihe. Siinä on erotettavissa ainakin kolme perusasiaa: Viestinnän päämäärän selkeyttämiseksi ja kasvatuksellisen tehtävän korostamiseksi tutkimuksessa otettiin käyttöön *ympäristötietoisuuden sijasta ympäristövastuullisuus*. Ympäristövastuullisuuden lisääminen on koko yhteiskuntaa laajasti ja syvästi koskettava oppimisprosessi, jota edellyttävät muutokset niin ympäristöongelmien luonteessa, lainsäädännössä kuin yhteiskunnallisessa kontekstissa yleisemminkin kuten luvun kuusi taulukossa viisi kuvattiin. Ympäristöhallinnossa prosessiin tarvitaan sekä alan asiantuntemusta että koko henkilöstön viestintävalmiuksien modernisointia.

Toiseksi on selvennettävä tiedollisen eli informaatio-ohjauksen käsitettä. Matkan varrella todettiin, että tiedon rinnalla informaatio ei johda eteenpäin siinä tehtävässä, joka ympäristöhallinnolle on säädetty. Siispä tutkimuksessa otettiin käyttöön *informaatio-ohjauksen sijasta tiedollinen ohjaus*. Muutos ei ole suuri, mutta sitäkin merkittävämpi. Tieto on ympäristöhallinnon keskeinen voimavara, joten tiedon käsite sopii kantavaksi ydinkäsitteeksi. Tiedon avulla olisi vain päästävää ymmärryksen tasolle eli kokonaisuuksien hallintaan, mistä puhuttiin luvussa neljä eri yhteyksissä. Se merkitsee muun muassa tiedon kytkemistä tunteisiin, tahtoon ja toimintaan. Seuraava siirtymä on suurempi ja vaikeampi, mutta sitäkin välttämättömämpi. Ratkaiseva askel ympäristövastuullisuuden ja kestävän kehityksen edistämiseksi otetaan silloin, kun *ryhdytään puhumaan dialogisesta arvo-ohjauksesta*. Avoimesti ilmaistut arvot antavat suunnan ja päämäärän. Pelkästään arvojen näkeminen ihmisen tarpeiden mukaisesti aineellisina, henkisinä ja sosiaalisina auttaa jo jäsentämään niin kestäväää kehitystä kuin vastuullisia elämäntapojakin. Niissä on nähtävissä, mihin elämämme painopistettä tulee suunnata. Ympäristövastuullisuuden edistämiseksi päästään pitkä harppaus eteenpäin, kun otetaan arvot matkaoppaiksi ja ymmärryksen mahdollistava tieto työvälineeksi.

Kolmanneksi viestinnän peruskäsitteistöä on selkeytettävä tiedotuksen ja viestinnän määrittelyissä ja tulkinnoissa. Tätä vie eteenpäin kesäkuussa 2001 hyväksytty ympäristöhallinnon yhteinen viestintästrategia; koko julkisen sektorin viestintää vievät uudelle vuosituhannele monet tuoreet valtioneuvoston kanslian julkaise-

mat strategiset raportit. Ajattelu- ja toimintatavat eivät kehity ajan vaatimuksia vastaaviksi sillä, että strategioihin, suunnitelmiin ja virkanimikkeisiin vaihdetaan tiedotuksen tilalle sana viestintä. Koko hallinnon yhteinen käsitteellinen ja teoreettinen ajattelutapa perustuu siihen, millaiselta tieteelliseltä perustalta koko konsernin kasvatuksellista viestintää johdetaan ja kehitetään. Kansalaisten ja maakuntien toimijoiden kanssa käytävässä vuoropuhelussa avainasemassa ovat alueellisten ympäristökeskusten virkamiehet. Niinpä he ovatkin ehkä kaikkein kiipeimmin modernin viestinnän ammattimaisen johtamisen ja kehittämisen tarpeessa ja sen ansainneet – kuten myös kansalaiset.

Uutta kehitysvaihetta edellyttävät myös asiakkailta tulevat haasteet. Kansa puhuu asioista, joista viestimet kertovat, jolloin aktiivinen tiedotuspolitiikka varmistaa ympäristöasioiden pysymisen esillä. Suomessa viranomaistietoon myös yleisesti luotetaan, jolloin voi syntyä vaikuttavuutta. Lyhyellä aikavälillä yhden viestijän vaikutuksia kansalaisten ympäristökäyttäytymiseen on mahdoton todentaa. Pitkällä aikavälillä ratkaisee se, millaisia asioita tiedotusvälineet pitävät tärkeinä. Uudessa kehitysvaiheessa ydinkysymyksiä ovat *millaisia sisältöjä viestimien päiväjärjestysagendalla tulisi pitää ja miten parannetaan tiedotuksen vuorovaikutteisuutta*. Molempien kehittämiseen tämä tutkimus antoi runsain mitoin sekä teoreettisia että empiirisiä viitteitä. Päiväjärjestystehtävän ohella mediaviestintä on myös itseisarvoista, sillä ihmiset hakevat viestimistä joka tapauksessa myös niin sanottuja korvike-elämyksiä osallistumatta itse todellisuuteen (Wiio 1994, 236).

Kansalaiset ja sidosryhmät korostivat voimakkaasti modernin ympäristöpolitiikan säädettyä tehtävää *vuorovaikutteisesti valistavana ympäristövastuullisuuden edistäjänä*. On monia arviointikohteita, joita on syytä ryhtyä seuraamaan, selvittämään ja tutkimaan. Miten tiedollisella ohjauksella vastataan tähän tehtävään ja maakuntien ihmisten odotuksiin? Ovatko nykyiset kasvatuksellisen viestinnän tuotteet ja toiminnat sisällöltään ja muodoiltaan tehokkaimpia mahdollisia yleisen ympäristövastuullisuuden lisäämisessä? Millaisia tiedostamattomia, ajan myötä implisiittisesti rakentuneita merkityssisältöjä kuljettaa mukanaan tiedollinen ohjaus? Entä johtamis- ja toimintajärjestelmät lähtien organisaatiokaavioista ja työjärjestyksistä? Minkä aikakauden ympäristöpoliittisia strategioita ja ohjauskeinoja hallinnon viestien sisällöt, kieli ja muodot edustavat? Mitkä arvot niissä hallitsevat, aineelliset, henkiset vai sosiaaliset? Mitä yhteiskunnan metaforia ne tukevat: voiman ja energian (väki)valtaa, informaation ja tiedon syöttämisen valtaa vai vuorovaikutteisen yhteisvastuullisuuden ja yhteisen arvontuotannon valtaa? Millaisia käsityksiä ihmisestä, luonnosta tai vastuullisuudesta löytyy viestien riveiltä, rivien väleistä ja taustaoletuksista? Millaiselle tiedonkäsitykselle viestit rakentuvat? Mitä viestinnän ja palvelujen kehitysvaiheita ne edustavat? Edistävätkö ne kansalaisten ja muiden toimijoiden omaehtoista vastuullista elämäntapaa? Vahvistavatko maakuntaidentiteettiä? Kuljettavatko viestiä hyvästä elämästä? Lisäävätkö onnellisuutta?

Sekä viestintä- ja palvelukulttuurin että kasvatuskäsitysten kehittämisessä (taulukot 3, 4 ja 5) päädyimme viimeisimpänä asiakkuuskeskeiseen ajattelu- ja toimintatapaan, jossa on tärkeää yhdessä osallistuminen ja sosiaalisen oppimisen kautta tapahtuva innovatiivinen uuden tiedon ja arvojen tuottaminen. Siinä on oleellista päästä yhteiseen arvontuotantoprosessiin, jossa voittavat sekä organisaatio että asiakas. Ympäristöhallinnon ja kansalaisten yhteisymmärryksen aikaan-

saamisessa keskeiseksi nousee organisaation ja asiakkaan yhteinen päämäärä ja siihen tarvittavan yhteisymmärryksen saavuttaminen, yhteinen sosiaalisen oppimisen prosessi. Siinä kysytään, toimiiko kohtaaminen dialogina ja toimiiko dialogi aitojen ja todellisten näkemysten vai toisesta luultujen oletusten tasolla. Heruuteen perustuva vallankäyttö on edelleen painolastina hallinnossa, jolla Sairinen (1996) näki vielä EU-santarmin viitan harteilla (luku 2.6). Yhteisymmärryksen tai yhteentörmäysten perustana ovat aina arvot ja intressit, joita peilataan omien tulkintakehysten läpi. *Kun on päästy asiakkuuskeskeiseen molemmille lisäarvoa tuottavaan vuorovaikutukseen, syntyy yhteinen oppimisprosessi, jossa viestinnän vaikuttavuus tulee erikseen ratkaistavaksi ja arvioitavaksi jokaisessa yksittäisessä organisaation ja asiakkaan kohtaamisessa.*

Tällainen vaikuttavuuden arviointi onnistuu, kun jokainen osaa arvioida omaa toimintaansa ja sen vaikutuksia. Vaikuttavuuden arviointi tapahtuu siis jokaisen oman kriittisen reflektion avulla, joskin tukena voidaan ja tuleekin toki käyttää ulkoisia arviointimenetelmiä. Tämä viestinnän vaikuttavuus koskee kaikkea toimintaa, jossa organisaation edustaja ja asiakas kohtaavat suoraan tai välillisesti. Viestinnän kuten kaiken ihmisten välisen toiminnan perusta on luotettavuus. Lehtosen (1989) mukaan lopullinen luotettavuuskäsitys muodostuu alkuluotettavuudesta (maine, ennakkotiedot tai aiemmat kokemukset) sekä prosessi- luotettavuudesta, joka koostuu koko viestintä- tai muusta palvelutapahtumasta.

Vaikuttavuusarvioinnin strategisen uudelleen suuntaamisen ohella saatiin viitteitä myös ympäristöpolitiikan menettelytapojen ja sisältöjen kansalliseen kehittämiseen. Kansalaiset pitivät tärkeimpinä ympäristöhallinnon toimintoina kaikille läheisiä arkisia asioita. Kun niihin yhdistetään ohjauskeinojen suotavuustulokset, joissa korostui erityisesti moderni empaattinen valistuksellinen yhteistyö, syntyy yksinkertaiselta näyttävä yhtälö. *Vaikuttavinta ympäristöviestintää on muistuttaa kansalaisia ja muita toimijoita ympäristöä säästäväistä elämäntavoista jokapäiväisessä arjessa ja toimia itse esimerkkinä.* Nimenomaan muistuttamista toivottiin kansalaisterveisissä. Muistuttaminen sisältää positiivisen latauksen, eräänlaisen ohjelmajulistuksen, joka sopii hyvin modernille ympäristöpolitiikalle. Sen voi tulkita laajasti sisältämään myös elämäämme ohjaavat arvot. Koko kulttuuri tulisi rakentaa sellaiseksi, että se itsessään muistuttaisi, mikä elämässä on oleellista ja tärkeää, hyvää, totta ja kaunista. Sitähän on ekologinen modernisaatio, ympäristökysymysten kytkemistä kaikkeen ihmisten ja yhteisöjen toimintaan.

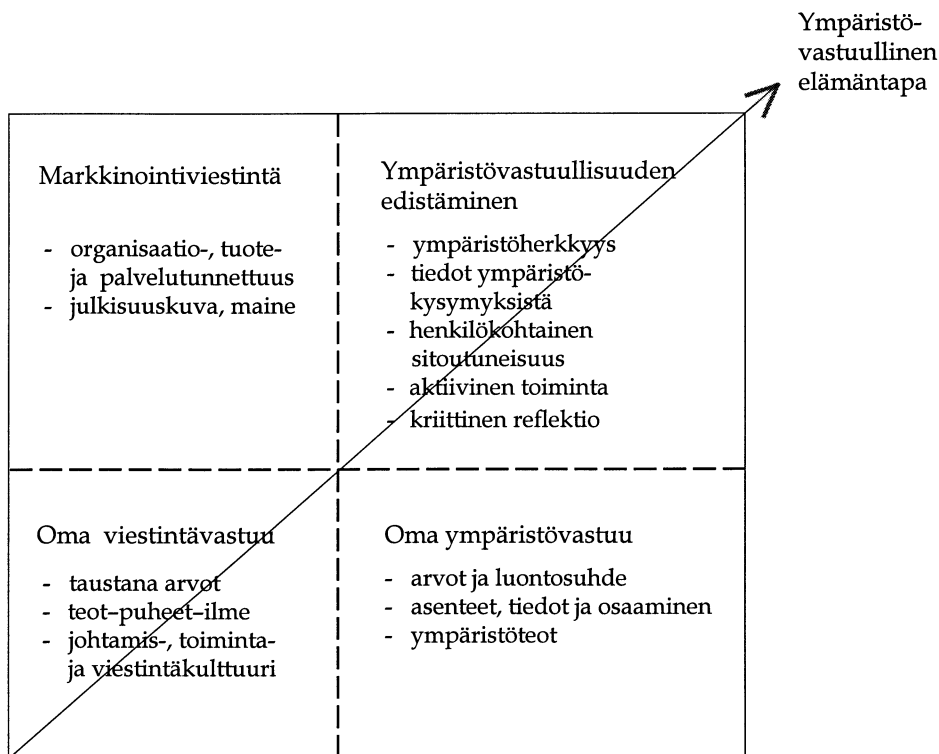
Moderni kansalaisyhteiskunta dellyttää hallinnolta myös vahdin ja valvojan tehtävissä valistavan yhteistyön nostamista nykyistä näkyvämmiin esille. Ehkä juuri tällainen hyväntahtoinen muistuttaminen, elämän perusarvojen esillä pitäminen, yhteinen vastuun kantaminen, voisi olla se keino, jolla ympäristöhallinnosta tulisi tuttu, ihmisten arjessa näkyvä empaattinen ympäristövaikuttaja. Vaikuttavuus edellyttää tarkkaa tietoa tarpeista ja odotuksista sekä taitoja toimia niiden ja samanaikaisesti omien strategisten päämäärien mukaan kulloisessakin yhteiskunnallisessa tilanteessa.

Järvi-Suomen ympäristökeskusten viestintästrategian esipuheessa todettiin vuonna 1997, että ympäristökeskusten tunnettavuutta on parannettava, kansalaisten ja yhteiskunnan eri toimijoiden ympäristötietoisuutta lisättävä, asiakkaita palveltava tehokkaasti ja yhteiskunnan päätöksentekoon vaikuttettava tiedollisella ohjauksella. Siinä näkyi jo tämän tutkimuksen tulosten siemeniä. Nyt ympäristö-

hallinnolla on kokemusta ja käytössä uutta tietoa, ymmärrystä ja viisautta, joiden avulla arvioida omaa toimintaansa ja sen kehittämistä edelleen. Toivottavasti löytyy myös rohkeutta, sillä harjoittelujakso on takana ja on ammattimaisuuden aika. Kaiken toiminnan, viestintä mukaan lukien, on löydettävä sisältönsä ja muotonsa aina uudelleen sen mukaan, millaisessa yhteiskunnallisessa kontekstissa se tapahtuu. Aivan kuten hyvän elämän.

10.3 Ympäristöviestinnän kokonaismalli

Tutkimuksen tuloksista kootaan lopuksi kokonaismalli, jossa näkyvät ympäristöviestinnän osa-alueet. Päämäärä on haettava arvoista. Se on ympäristövastuullinen elämäntapa, joka kytkeytyy kiinteästi vastuulliseen elämäntapaan ja hyvään elämään. Keinot ovat viestinnällisiä ja kasvatuksellisia. Toimijana on tässä tutkimuksessa ympäristöhallinto, mutta se voisi olla moni muukin instituutio tai organisaatio. Mallissa on perustana sisäinen viestintä, jolle rakentuu ulkoinen. Ympäristöviestinnällä on kaksi tehtävää, välineellinen markkinointitehtävä ja sisällöllinen ympäristövastuullisuuden edistäminen.

KUVIO 25 Ympäristöviestinnän kokonaismalli

Viestinnän vaikuttavuuden kannalta tärkein on henkilökohtainen viestintävastuu, jolla organisaatio luo sisäisen johtamis-, toiminta- ja viestintäkulttuurinsa. Niiden kautta muovautuu perusta tunnettuudelle, uskottavuudelle, maineelle ja muille edellytyksille toimia yhteiskunnallisena vaikuttajana. Kaiken taustalla ovat organisaation omat arvot, jotka näkyvät tekoina, puheina, organisaatioilmeenä, yritysidentiteettinä, työilmapiirinä, talon henkenä, työmotivaation perustana ja innovatiivisuutena. Arvot ratkaisevat, mitä tehdään, miksi, miten ja millä mielellä. Jos halutaan olla vakavasti otettava yhteiskunnallinen vaikuttaja organisaatio-kulttuuri on tietoisesti, pitkäjänteisesti ja suunnitelmallisesti rakennettava.

Henkilökohtainen ympäristövastuu on toinen tärkeä osa perustaa. Ympäristöhallinnossa sen voisi olettaa hoituvan itsestään, kun oma viestintävastuu on sisäistetty. Silloin jokainen ymmärtää, että omat ympäristöasenteet ja -teot ovat olennainen osa sitä kokonaislaatua, jota tarvitaan, kun tehtävänä on edistää muiden ympäristövastuullisuutta.

Ulkoisella markkinointiviestinnällä tehdään organisaatiota, tuotteita ja palveluja tunnetuiksi sekä luodaan uskottavaa ja todenmukaista julkisuuskuvaa, jonka kautta kaikki toiminta saa vaikuttavuutensa. Ympäristövastuullisuuden edistämisellä luodaan edellytyksiä hyvään elämään nyt ja tulevaisuudessa. Tehtävät voivat olla yleisiä, jolloin kyse on kenen tahansa oikeudesta tai velvollisuudesta lisätä vastuullisuutta. Erityisasema on niillä, joiden perustehtävään tavoite sisältyy tai jotka ovat erityisen päättävissä asemassa, kuten säättämässä lakeja tai panemassa niitä täytäntöön. Työn kohteena ovat ihmiset tai yhteiskunnan rakenteet.

Ympäröivä yhteiskunta valtarakenteineen, markkinoineen ja kulttuurikäsitteineen ratkaisee sen, millaiseksi ihmiset kokevat itsensä ja maailman ympärillään. Jokainen tulkitsee maailmaa omista lähtökohdistaan, omasta taustastaan, persoonastaan ja elämäntilanteestaan. Nämä tulkinnat ratkaisevat, mikä on elämän tarkoitus, millainen on hyvä elämä, mitä on hyvinvointi, mikä hyvää, totta ja kaunista. Tässä tulemme kysymykseen kriittisestä reflektiosta uutena mahdollisuutena. Onko itsensä ja oman elämänsä kriittisen tarkastelun kautta mahdollisuus löytääkin rikkaampi ja laadukkaampi elämä itselleen yksilöinä ja yhteisöinä? Ei kai silloin haittaisi, jos siinä sivussa pala maailmaakin pelastuisi.

10.4 Tutkimuksen merkityksen arviointia

Tutkimuksen toteutusta ja tuloksia on koottu ja arvioitu pitkin matkaa. Niiden arvioiden myötä myös luvun 8.2 luotettavuustarkastelut ovat täydentyneet. Teoreettiset analyysit koottiin lukuun kuusi, vaikuttavuuden arvioinnin kriittiset pisteet kvalitatiivisiksi indikaattoreiksi lukuun 10.1 ja ympäristöviestinnän kokonaismalli on esitetty edellä. Tässä luvussa arvioidaan tutkimuksen merkitystä yhteiskunnan kannalta.

Yhteiskuntatieteellinen tutkimus palvelee poliittis-hallinnollista päätöksentekoa kolmella tavalla: Se voi tarjota teorioita ihmisestä, yhteiskunnasta ja päätöksenteon perusteista tai se voi tarjota tosiasioita tai teknisiä ratkaisuja ongelmiin. Hyöty syntyy tutkijan ja päätöksentekijän välisessä vuorovaikutuksessa. Tutkimus voi olla luonteeltaan instrumentaalista, jolloin päätöksentekijä käyttää

tutkimuksia apunaan ja siten tutkija toimii päätöksenteossa apurina. Se voi olla käsitteellistä, jolloin roolit ovat tasaveroista vuorovaikutusta ja tutkija tuo ratkaistavien kysymysten muotoutumiseen uusia näkökulmia. Tai se voi olla poliittista, jolloin kyseessä voi olla tutkimuksen väärinkäyttö tai ainakin vajaan käyttö politiikan välineenä. (Lampinen 1985.) Olemassa olleen sosiologisen tutkimuksen hyödyntämättä jättämisestä ympäristöhallinnossa sopii surulliseksi esimerkiksi Niemisen (1994) rantojensuojeluohjelmien toteutusta koskeva tutkimus, josta olisi ollut arvokasta hyötyä kaikille osapuolille Natura 2000 -verkoston valmistelussa. Kattavimman kuvauksen yhteiskuntatieteellisestä ympäristötutkimuksesta Suomessa on laatinut Viinikainen (1997).

Parhaimmillaan jonkin hallinnon- tai tieteenalan tutkimuksesta ja kehittämisestä hyötyvät myös muut alat ja siten koko yhteiskunta. Näyttää kuitenkin siltä, että hallinnossa tarvittaisiin uudenlaista oivallusta tutkimustulosten hyödyntämisestä hallinnon arjen pyörittämisessä ja kehittämisessä. Omat kokemukseni kahdelta eri hallinnon alalta sisältä päin ja useammankin sivusta seuraaminen osoittavat, ettei asiassa ole paljonkaan edistytty parin kymmenen vuoden aikana. Samaan aikaan tiedeyhteisöissä on edelleen vaikeuksia nähdä tieteen ja käytännön yhteistyö (esim. Palm 1994) kuten myös tieteiden välinen yhteistyö, vaikka se onkin viime vuosina lisääntynyt ja sen tärkeydestä paljon puhutaan. Vilkan (1993, 25–28) mukaan moniulotteisten ja monitieteisten ympäristökysymysten tutkimukselliset ongelmat eivät ole niinkään tieteiden välisiä kuin tieteiden ja käytännön välisiä. Luonnontieteilijät odottavat yhteiskuntatieteilijöiltä ratkaisua siihen, miten tieteellinen tieto ympäristöongelmista viedään yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Filosofeja huudetaan apuun, kun pitäisi päästä faktojen maailmasta arvojen ja asenteiden maailmaan. Kuitenkin yhteiskunta- ja ihmistieteilijät ovat tutkijoita siinä missä luonnontieteilijätkin eikä heillä ole avaimia konkreettiseen päätöksentekoon. Kokonaisvaltaisia näkemyksiä, synteesejä ja avarakatseisuutta kaivattaisiin nykyistä enemmän, joten erityisesti ympäristöalan tutkijan olisikin voitava suorittaa myös tohtorin tutkintonsa monitieteisesti yli tiedekuntarajojen (Havas 1994, 11–13).

Ympäristöhallinnon toimintatapa yhdessä sen historiallisen taustan kanssa aiheuttaa sen, ettei yhteiskunta- ja ihmistieteellistä tutkimusta tunneta eikä vielä hyödynnetä. Lisäsyiksi nähdään yliopiston ja hallinnon väliset eroavuudet, luonnontieteellisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimustradition ja ajattelutavan erilaisuus ja sen aiheuttamat kielelliset esteet sekä voimavarat, raha ja aika. Yhteiskuntatieteellisen koulutuksen saaneiden puute aiheuttaa sen, että myös osajista on pula. Erityisesti tieteiden väliseen tutkimukseen tulisi panostaa yhä enemmän. (Lehmus 2000a.) Alueellisten ympäristökeskusten johtajille ja jopa tutkimus- ja viestintävastaaville yhteiskunnallinen näkökulma ympäristökysymyksiin oli edelleen keväällä 1999 uusi ja alue tuntematon. Sellaista tietoa oli vaikea löytää eikä etsimiseen juuri ollut aikaakaan. Yhteiskuntatieteellistä tutkimusta pidettiin tärkeänä, tutkimuksen tarpeen nähtiin kasvaneen aivan viime vuosina ja merkityksen tulevaisuudessa lisääntyvän. Silti tutkimusta vieläkin tehdään ja seurataan hyvin vähän ja hyödynnetään vielä vähemmän. Ympäristökeskuksen kirjastosta ei välttämättä löydy yhtään yhteiskuntatieteellistä julkaisusarjaa. (Heikka 2000; ks. myös Järvelä 1998, 161.) Sisäiset uudistukset tapahtuvat hitaasti, sillä uusien ajattelutapojen on vaikea saada sijaa vakiintuneilta professioilta (Stenwall 1995,

211; Palviainen 1998, 37–41). Kuitenkin yhteiskunta ympärillä odottaa muuttuviin haasteisiin vastaamista myös byrokraatin manttelia edelleen kantavalta julkiselta sektorilta mukaan lukien ympäristöhallinto.

Tutkimus- ja siihen liittyvä kehittäminen onkin nähtävä hallinnon voimavarana, johon sijoitetut panokset tuottavat pitkällä aikavälillä hyvän tuoton. Tutkimuksen asema tulisi vakiinnuttaa myös alueorganisaatioissa ja tärkeää olisi nähdä, että tutkimus tuo hyötyä koko hallinnon tarpeisiin. (Kämäri 2000, 1.) Ympäristöohjelma 2005:n (1995) mukaan hallinnossa kuitenkin puuttuu ymmärrystä tutkimuksesta ja siitä, ettei tutkimus aina anna suoria vastauksia, vaan auttaa esimerkiksi erittelemään ja syventämään tietämystä ongelmista. Ongelmia ei nähdä niinkään hallinnon ja tiedeyhteisön kuin eri tieteenalojen välisissä eroissa. Ympäristöhallinnon historiallinen kehitys koulutustaustoineen selittää yhteiskuntatieteellisen ajattelun ja tutkimuksen juurtumisen vaikeuksia, todetaan strategiassa.

Strategian (mt. 112) mukaan hallinnossa on kuitenkin jo selvästi tiedostettu muutoksen suunta ja tarve, jotka heijastuvat toimintaympäristön muutoksista ympäristöpolitiikan ohjauskeinojen kehittämiseen:

Jotta yhteiskunnassa tehtävissä ratkaisuihin otettaisiin ympäristötekijät huomioon, on ympäristöhallinnon kiinnitettävä entistä enemmän huomiota tutkimuksen ja tiedollisen ohjauksen kehittämiseen. Keskeinen haaste on ohjata tutkimus ja tiedollinen ohjaus vastaamaan paremmin monimutkaistuvan ja kansainvälistyvän yhteiskunnan tarpeita.

Ihmistieteellistä tutkimusotetta ympäristöhallinnon sisällä edustaa kuitenkin vasta muutama tutkimushanke ja nekin pääosin hallinnon, suunnittelun, juridiikan ja päätöksenteon alalta. Ympäristökysymysten yhteiskunnallistuesssa ja ohjauskeinojen kehittyessä on tutkimuksen suuntaamisessa edessä muutoksen aika. Tutkimus on siirtymässä vedestä maalle ja edelleen yhteiskunnan rakenteisiin ja toimintaan sekä ihmistieteisiin. (ks. Kämäri & Timonen 1998.) Keski-Suomen ympäristökeskuksen johtaja (Palokangas 1997, 3–7) visioikin omaa organisaatiotaan, että se on kehittymässä ympäristöpoliittisten ohjauskeinojen vaikuttavuustutkimuksen keskuksiksi. Visiointia jatkaa Raportti alueellisten ympäristökeskusten t&k -toiminnan seurannasta v. 2000 (2001), jossa linjataan aluehallinnon tutkimus- ja kehittämistoimintoja. Raportin suosituksissa Keski-Suomen ympäristökeskukselle ehdotetaan erikoistumista yhteiskunnallisiin eli ympäristöviestinnän kehittämistarpeisiin liittyvään tutkimukseen. Visiot ja linjaukset ovat johdonmukaisia. Onhan Keski-Suomen ympäristökeskus ainoa ympäristöhallinnon organisaatio, jossa kyseistä tutkimusta on systemaattisesti harjoitettu ja johon alan tutkimuksen valtakunnallinen koordinointi on muutamassa vuodessa keskittynyt. Keskittyminen on tapahtunut nopeasti melkein kuin vahingossa. Rahaa ei ole ollut, mutta kiinnostuneita sitäkin enemmän. Kuten liitteestä yksi näkyy, hankkeesta on valmistunut tähän mennessä yli 30 julkaisua (tutkimuksia, tutkielmia, selvityksiä ja artikkeleita). Hankkeesta tai sen tuloksista on tiedossani ainakin 57 esitelyä, alustusta tai esitelmää. Tuloksia on hyödynnetty ainakin 10 hallinnon hankkeessa. Uusia jatkotutkimuksia on käynnissä ainakin saman verran.

Kasvatuksellisen viestinnän tutkimus ei ole Keski-Suomen ympäristökeskuksessa rakentunut tyhjän päälle, vaan sen juuret yltävät 30 vuoden taakse. En-

simmäinen opinnäytteeni, kasvatustieteen proseminarityö, koski peruskoulu-uudistuksen uutisointia neljän suurimman puolueen pää-äänenkannattajan pääkirjoituksissa. Aihe oli silloin yhteiskunnallisesti ja myös puoluepoliittisesti ajankohtainen. Kasvatuksellisen viestinnän tutkimus jatkui (1971–1974) Kouluhallituksen tilaustyönä ja pro gradu -tutkielmana, jonka aiheena oli perhekasvatuksen integraatiokokeiluun laadittujen kirjallisten, radio- ja tv-oppimateriaalien vaikuttavuuden arviointi. Laajin aiemmin johtamani tutkimushanke (1983–1989) koski ammatillisten oppilaitosten oppimateriaalien vaikuttavuutta opetukseen ja oppimistuloksiin. Tutkimus tuotti 25 julkaisua. Hanke sijoittui keskiasteen ammatillisen koulutusuudistuksen kuumimpaan ajankohtaan, joten kysyntää riitti sekä julkaisuille että niistä seuranneelle koulutukselle. Ympäristöhallinnossa (1994–2001) olen ollut tuottamassa ennen tätä tutkimushanketta ja sen aikana noin 50 julkaisua ja yli 30 erilaista tuotetta ympäristöviestinnästä ja -kasvatuksesta. Myös tämän väitöskirjani olen omistanut ympäristöhallinnolle, sillä sen tarpeista hanke nousi ja sen toimintaa palvellen koko työ on tehty. Ympäristöpolitiikan tehtävä, kestävän kehityksen edistäminen, voi toteutua vain muuttamalla elämäntapoja vastuullisemmiksi. Käytännön kehittämiseksi tähän mennessä kertyneestä lisäarvosta on kooste liitteessä yksi, mutta hankkeen todellinen lisäarvo riippuu siitä, millaista värähtelyä syntyy ympäristöhallinnossa ja muualla yhteiskunnassa.

Tutkimuksen yhdeksi päämerkitykseksi sekä käytännölle että tieteille määrittelin valitsemani tutkimuskokonaisuuden, jossa ympäristövastuullisuuden edistämistä tarkastellaan neljästä suunnasta: ympäristöpolitiikasta, arvoista, kasvatustieteestä ja viestintätieteestä. Valitsemani tutkimusote on ollut monen vuoden sillanrakennustyömaa, joka toivottavasti mahdollistaa yhä useammalle kulkemisen yli tieteen ja käytännön sekä eri tieteenalojen syvien kuilujen.

SUMMARY

Background of the research

There are three social reasons at the background of this study. The first one is related to the development stage of our democracy. We are moving into the civil society, where every citizen and community must be able to participate in decision making that concerns them. The new challenges of the surrounding society and the legislation accompanying them require that the public sector also checks its thinking and strategies. In the civil society based on democracy all social communication is educational communication. In addition to traditional disseminating of information by the authorities, it is thus necessary to listen to the citizens and to conduct a genuine, active dialogue. Communication has become or will become part of the everyday routine of administration and every official's weekday. New technology will not remove development needs, although people may think so. The new possibilities provided by network communication only increase the need to develop the basic communication skills of all office-holders. At the same time, the professional skills and competence of information specialists encounter new challenges. Public administration is facing an extensive and profound learning process.

The second background reason for the research is connected with the field of environmental administration. The understanding that environmental problems are caused by men is becoming increasingly clear. Therefore, people are beginning to understand that changes in people's thinking and actions are also necessary, in order to solve and prevent the problems. Modern environmental policy requires not only the traditional scientific and technological thinking, but also the human sciences: philosophy, humanities, social and behavioral sciences. Their role in environmental policy is still marginal, but the need is growing from day to day.

The third reason is a result of the former ones and is connected with the Law on Finland's Environmental Administration, renewed on 1.3.1995. The general task of environmental administration is to promote sustainable development. One of the many special tasks for promoting sustainable development is, according to the Law, "to disseminate information and improve environmental awareness". Both the general and the special tasks represent modern environmental policy and call for a change in people's way of life. The aim is to change attitudes and actions especially by means of educative or information guidance. For the environmental administration this is a new task, which people have started to call environmental information and communication or in short, communication. In environmental administration improvement of environmental awareness is communication. In institutions of education corresponding work is environmental education. The goal is the same: the promotion of environmentally responsible living. For the basis of its development work environmental administration wanted to acquire profound research data about this new task and its effectiveness. Therefore, in spring 1997 a research project on this topic was launched, which has become an extensive research network by the summer of 2001. This publication is one research study of the project.

Implementation of the study

The general goal of the study is to produce research data for the development of educational communication, its effectiveness, and evaluation of its effectiveness in the whole public sector. The study focuses especially on the communication of environmental administration and its effectiveness, when the objective is very clearly educational, in other words, the promotion of environmental awareness. Instead of using the expression 'promoting environmental awareness', the concept of environmental responsibility as adopted in the study. The concept is examined from four directions, as shown by the following figure.

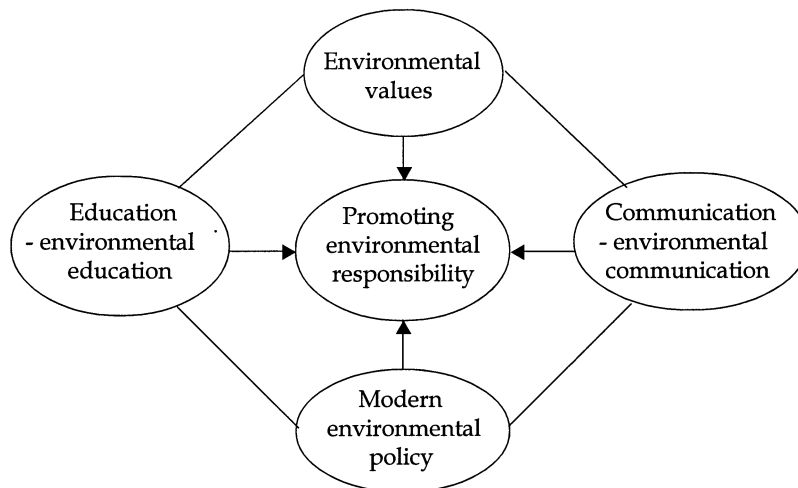

FIGURE 1 The research outline

The study began by *a general review of environmental policy* and environmental administration as its main implementor. The goals, tasks and methods of administration were analyzed in this section describing environmental policy. Special attention was paid to educational guidance, both as a concept and as activity. An comprehensive model was constructed of the development stages of environmental policy, showing whence we came, where we are now, and where we are or should be going. The analysis created the theoretical frame for three actual research tasks: philosophical, educational and communicative. The research tasks and results of each discipline are presented as separate entities. Because the starting point is environmental-political, other sections are examined in relation to it.

In the philosophical section promotion of environmental responsibility was evaluated from the perspective of values. Theoretical foundations for promoting environmental responsibility were sought from general values, sustainable development and man's relationship to nature. The assessments of various interest

groups regarding the values of environmental administration were investigated empirically. A general model was then constructed of the values to serve as the basis for the development and evaluation of effectiveness.

In the educational section promotion of environmental responsibility was evaluated from the perspective of educational science. Educational conceptions and their development in general and environmental education in particular were analyzed theoretically. Empirical studies investigated the way environmental administration has functioned as an educator and what educational expectations are directed at it from outside. A general model was constructed of the educational conceptions to serve as a basis for the development and evaluation of effectiveness.

The communicative section evaluated the promotion of responsibility from the perspective of interaction between administration and citizens. Theoretical foundations were sought from the significance of publicity image and interactivity. The study clarified empirically how environmental administration itself, citizens and interest groups evaluate communication and its effectiveness. A general model was constructed to serve as a basis for the development and evaluation of effectiveness.

Each of the four theoretical analyses had its independent task, in addition to being a basis for the empirical research questions. In development work theory is as important or even more important than empirical results, although in practical life theory is often felt to be distant and useless (Palm 1994). In theoretical analyses information was sought about the past, present and future projections, by using literature from different disciplines and from the documents of environmental administration. Empirical material was collected from three different target groups. In fall 1997 all directors and information specialists of environmental administration (N=53) were asked their views about information and communication. The replies gave a picture of the administration's own interpretations about communication. In summer 1998 the citizens of Lake Finland (n=1600) were asked their opinions and experiences of the renown, publicity image and services of their own regional environment centers (Southern Savo, Central Finland, Northern Karjala, and Northern Savo). This provided a picture of citizens' interpretations. In summer 1999 the representatives of the most important interest groups of the Central Finland Environment Center (n=27) were interviewed about the services of the Environment Center. From these different target groups a many-sided and comprehensive picture was obtained of the studied phenomenon.

Findings

In the development of environmental policy three clearly distinct development stages could be detected. Based on their origins and strategies three metaphors could be filtered from them: yesterday, today and tomorrow. The same metaphor was later used to describe the theoretical analyses of values, education and communication. The development stages are emergent and therefore not mutually exclusive. A later development stage is constructed on top of the previous one, containing features and activities from it, but also offering some significantly new perspective.

As time passes, the emphasis is transferred from yesterday to tomorrow, when yesterday's problems pass, change form or become less topical. The different sectors and organizations of society change from one stage to another at a different pace.

Yesterday's society is dominated by energy and strength, the power of capital and bodily labor, farming and industry, machines and mechanisms. Environmental policy seeks to repair problems and mistakes caused in society yesterday by using energy, strength, money and technology. Institutionalized environmental administration makes decisions and choices and acts on behalf of citizens. Citizens are directed by a supervisor and controller, whose future projection is seen as a bureaucratic EU gendarme.

Today is illustrated by the information society controlled by the power of information and education, computers and information networks. Environmental administration produces and disseminates information and education, uses anticipatory principles and hearings of citizens. These methods seek to influence society and people, so that attitudes and behaviors would become less dangerous to the environment. There are however problems and confusion in and between the concepts of information and education. These become accentuated in the most important task of environmental administration, the promotion of sustainable development and in the latest guidance method, educational or information guidance. As the research study progresses, the use of information guidance was discarded in favor of educational guidance. This made it possible to approach one step closer to the educational task, although the role of administration as an ecological teacher and consultant may then be weak. The fundamental dilemma in repairing and preventing environmental problems is the fact that people do not act responsibly, even though they might have enough information or education.

Tomorrow's society is a society of communication and values, governed by community-based value production and participation. The study began to use the concept of environmental responsibility instead of the concept of environmental awareness, because this seemed to create better possibilities for achieving community-based changes, both regarding values and on the level of activity. Environmental administration concentrates on ecological modernization, which concerns the whole society and entails structural changes in society. They require actual changes in people's values and activities. Administration applies its profound expertise and competence, making decisions in cooperation with citizens. This activity is illustrated by joint responsibility and empathetic influencing. At its best, environmental administration is known as a significant and reliable influencer in the promotion of sustainable development in all sectors of society.

In the development of values the study distinguished three levels based on basic human needs. *The material level* includes physical, biological needs, combined with material or bio-values (material subsistence, well-being, health). A person's physical, material self is most important to a human being. Ecologically sustainable development means the survival, welfare and health of natural economy. Man's relationship to nature is illustrated by utilitarian ownership and materialistic, production-centered world-view, which has become a threat to nature's well-being and thus to the survival of the whole mankind. In the western industrialized countries the purpose of life might be summed up as materialistic consuming. Typical environmental attitudes are indifference and free-riding.

Psychological needs and values are represented by goodness, truth, beauty, holiness, religiosity, faith, hope and love. The psychological self, self-consciousness, self-knowledge and self-realization are most important to man. In the cultural dimension of sustainable development, psychically renewing and reforming development and culture-critical value discussions are emphasized. The purpose of life consists of one's own mental growth, man's intrinsic value, life itself, one's own happiness and a good life. Nature is seen as man's spiritual potential or as sacred. Nature and life have an intrinsic value in themselves. The relationship to nature is animal-, life-, or ecosystem-centered. Knowledgeable people with passive environmental attitudes certainly see the value of nature and know about the most important environmental problems, but do not necessarily make any personal effort to help them.

Social needs and values are represented by relationships to one's family, home district, immediate community, homeland and the world. Freedom, equality, human rights, joint responsibility and communality are important. A person's social self and value-consciousness are most important to man. Sustainable development seeks to promote economic and other kinds of social fairness. Relationship to nature is marked by humanism, where man sees himself as part of everything, as participant in everything and as bearer of responsibility. This way of life includes active, intentional, responsible activity. The purpose of life consists of promoting the good of the others. In that case the term "others" includes other people, animals and the whole creation. The purpose of life is the promotion of the good of the entire living nature and inanimate nature, when also one's own good life will be optimally realized.

The provincial interest groups of environmental administration found the promotion of sustainable development as the most important value of the regional environment center, both generally and on all three dimensions. The expectations of the interest groups focus on the promotion of environmental responsibility, because sustainable development is not realized without changes in people's way of life. There seemed to prevail a reasonable agreement about the written values with the administration, but room for development was found in practical activities and a common language. The internal value conflicts of the administration could be seen from outside.

In the educational section the development of the central values (knowledge, learning, education, teaching, training, environmental education) was again described by three stages. The social changes reflected by them are applicable to any field of administration (authority - citizen) or to other social activity. They serve the whole public sector in extensive and profound learning processes by which activity, service and communication cultures are modernized. In addition, they help environmental administration develop its basic task, the promotion of sustainable development and environmental responsibility.

According to *the traditional (empirical) interpretation*, knowledge consists of detached, value-free facts based on observations, which are external and not dependent of man. Learning means passive reception and memorizing of data, superficial inductive increase of information. Teaching consists of distribution of information, controlled from above, where the amount and contents of information

are important. The most important evaluation targets are individual external achievements. The teacher has power and responsibility and functions as an authority, the chief. Thus the most important object of work is the teacher's job, teaching. Environmental education provides information about the environment. International and domestic studies of the effectiveness of environmental education have been based on this approach, as well as studies of environmental knowledge and attitudes. The citizens of Lake Finland could be divided into three major groups on the basis of their environmental attitudes: active bearers of responsibility, passive knowers and indifferent free-riders; in addition to these, some studies have distinguished followers and uncommitted people. (e.g. Heiskanen & Timonen 1996.)

According to *the newer (constructivist) interpretation*, knowledge is communally constructed, changing and dynamic. Learning consists of learner's active acquisition, processing, comprehension and structuring of knowledge. Knowledge is personally relevant and significant. The learner's earlier knowledge and experiences and own internal motivation are essential. The teacher is a guider of learning, and the most important object of his/her work is the learner's learning. The evaluation of effectiveness focuses on the entire teaching-learning process. In this case mutual understanding and successful interaction are important for the results. Environmental education emphasizes activities taking place in the environment.

In *the modern (reconstructivist) interpretation* knowledge is based on culturally-bound agreements, it is changing and transforming, dialectical, and created in collaborative interaction. Learning consists of the reinterpretation of reality, a dialogue between old and new knowledge and know-how. The goals are value-bound. The teaching and learning process consists of the production of new knowledge and values together with others. The teacher is a co-passenger and participant, who also learns from the process and acts as an example. The evaluation target is the development of critical self-evaluation. The criterion of effectiveness consist of the high quality and effectiveness of the entire process. Environmental education involves activity for the environment.

A great number of separate educational projects had been carried out in the modern environmental administration, even though this activity was still uncoordinated. Positive results had been achieved by the environmental education projects and products which were studied. The educational task of environmental administration is however more challenging and more comprehensive. The educative task required by sustainable development and environmental responsibility concerns all officials in the administration and all guidance methods. According to the enquiry presented to citizens and the interview of interest groups, especially the role of an enlightening influencer is expected of environmental administration. Both educational guidance in its different forms and cooperation based on equal interaction are expected. Although the role of supervisor is also still considered important, people hope that the emphasis will move away from dictation policy in the direction of informative empathetic influencer.

The section on communication sciences identified, as did the previous chapters, three stages of communication and service thinking. In the one-way stage, dis-

tribution of information consists of propaganda or informing the public, and service means production and selling of products. In the unsymmetrical listening stage feedback systems and hearing events are organized for the customers, and in the service sector people start to speak of customer-orientation.

In the communicative win-win interaction stage a genuine, equal dialogue is conducted with the customer. Communicativeness means joint participation and doing things together. In information and communication a transfer takes place from unilateral or unsymmetrical communication to interactive communication. Service is customer-centered, involving the customer, product, and production, but the target of work and development is the customer relationship. The development of customer relationships concentrates on general value production processes, where both customer and supplier of a product or service receive added value for their own value production.

It depends on the stage of development, whether persuasion, advancement of own interest through others, or mutual understanding, with a common view of the goal, are prevalent. It depends on this what results are achieved in providing information and communication or services, and whether desired results are created. An important factor for the effectiveness of communication is also the publicity image or reputation, which functions as a pink, colorless or black filter in the reception of messages (Vuokko 1997). The directors and information specialists of environmental administration as well as different organizations were rather unanimous about the importance of communication and a common communication policy, their main objectives, customer groups and products and services. The administration's conceptions of their own publicity image were partly unorganized. Citizens and interest groups gave their strong support to the existence, necessity and activities of the administration. Room for development was found especially in visibility and renown and modern service principles. Among the different guidance methods, especially educational guidance was missed. Of the communication stages people expect communicative customer service based on equal interactivity.

Finally, the development stages of environmental policy, values, education and communication were compiled on one chart, forming an overall picture of yesterday's, today's and tomorrow's society, and at the same time, environmental policy is seen in the entire social context which has been discussed in the study.

Conclusions

Environmental administration has achieved its position in the provinces. So has also information and communication in environmental administration, at least in principle. Both the marketing of organizations, products and services, and the promotion of environmental responsibility are seen as the goal of communication. Therefore, evaluation of the effectiveness of environmental communication and education has the necessary potentials for moving into the new age. This research study provides a great amount of detailed information for this move, as well as for other development work.

The study produced many significant results for the development of environmental responsibility. The concept of environmental awareness was replaced by environmental responsibility. Instead of information guidance the term educational guidance was adopted. Furthermore, the study opens the doors to the following development stage, where we can start speaking of value guidance. Then guidance will require taking a clear stand concerning the direction where we are heading and taking others. In the school world the importance of value education in environmental education has long been emphasized. The idea is still confusing to the administration, but the task cannot be disputed. Thirdly, the study showed that environmental administration should act interactively as an enlightening promoter of environmental responsibility. Fourthly, it could be confirmed that the most effective environmental communication is to remind citizens and other operators of such living that helps to preserve the environment in everyday life, and to act as an example oneself. This reminding includes construction of social prerequisites which help citizens to remember what is really valuable in life and in which direction they can find a sustainable and good life for themselves and others. It will be then that a transfer has been made in environmental policy to ecological modernization and in society to the power of communication and values. A forerunner's role is expected from environmental administration in this development. Pioneering role is also expected of environmental education in schools and educational institutions.

At the end of the study there are thirty qualitative indicators compiled from the theoretical and empirical results, which help to identify the critical points of the effectiveness of educational communication in any field of administration. It is also possible to construct quantitative scales for the indicators, but this study has wanted to stress the importance of quality. In evaluating the effectiveness of communication – or any activity – the indicators direct attention especially on everyone's own activity, from which quality and effectiveness arise.

A general model was constructed describing the promotion of environmental responsibility. The model confirms the goal of responsible living and a good life connected with it. The most important sub-areas of activity include organization's internal communication and environmental responsibility and outwards directed marketing communication and promotion of environmental responsibility.

The research project which started in 1997 became very extensive and has been leading the whole environmental administration and policy into the 21. century. The study has lifted up and made visible the need, requirements and possibilities of human scientific research and expertise for modern environmental policy, and for solving and preventing environmental problems. And the study does not only point out development needs, but it offers a great number of theoretical and empirical tools for practical development work. The research results have already been utilized inside and outside the administration. The most crucial issue however is, what happens inside each individual user of the study, and more generally, in environmental policy, the public sector and the whole society.

LÄHTEET

- Aaker, D. & Day, G. 1983. Marketing research. 2. edition. (1.ed. 1980) New York and Toronto: John Wiley & Sons.
- Aalto, P. 1986. Kuluttajien ympäristöä koskevat asenteet. Helsingin kauppa-keakoulun julkaisu D 77.
- Aho, K., Immonen, P., Kiiskinen, A.-L., Komppula, J., Korhonen, I. & Saukkonen, S. 1995. Ympäristöviestinnän nykytila ja kehittämissuunnitelmat Keski-Suomessa. Alueellinen ympäristöhallinto viestijänä. Keski-Suomen lääninhallitus. Ympäristöosaston julkaisu 1. Jyväskylä
- Aho, L. 1984. A theoretical framework for research into environmental education. *International Review of Education - Internationale Zeitschrift für Erziehungswissenschaft - Review Internationale de Pédagogie* XXX, 183-191. Unesco Institute for Education. Dordrecht: Hamburg and Martinus Nijhoff Publishers.
- Aho, L. 1987. Lapsi, luonto ja kasvatusta. Juva: WSOY.
- Aho, L. 1990. Ympäristökasvatuksesta. *Kasvatus* 21 (3), 157-165.
- Aho, L. 1999a. Finnish explorations in environmental teaching and learning at primary level. Teoksessa: M. De Paz & M. Pilo (toim.) *European Project for Environmental Education. A Curriculum for European Schools*. University of Genoa, 34-69.
- Aho, L. 1999b. Research on and for environmental pedagogy. Teoksessa: L.-L. Opa-Hänninen & J. Kouki (toim.) *From Joensuu to the World*. University of Joensuu, 124-139.
- Aho, L., Paasi, E. & Permikangas, T. 1991. Nature in relation to ethical and aesthetic education. Teoksessa: P.Oja & R.Telama (toim.) *Sport for all*. Elsevier Science Publishers B.V., 589-595 (eri painos).
- Ahonen, S. 1998. Mitä tapahtui tutkimukselle 1960- ja 1970 -luvulla? Empiirisen paradigman nousu ja pulmallisuus. *Kasvatus* 29 (1), 23-34.
- Airaksinen, T. 1987. Moraalifilosofia. Juva: WSOY
- Alapassi, M., Häyrynen, U. & Lintola, M. 1984. Maisemansuojelu. Teoksessa: R. Ruuhijärvi & U. Häyrynen (toim.) *Ympäristönsuojelu 2*. Helsinki: Kirjayhtymä, 207-279.
- Alkula, T., Pöntinen, S. & Ylöstalo, P. 1994. Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät. Juva: WSOY.
- Allardt, E. 1983. *Sosiologia I*. Juva: WSOY.
- Allardt, E. 1991. Kestävän kehityksen yhteiskunnallisista edellytyksistä. Teoksessa: I. Massa & R. Sairinen (toim.) *Ympäristökysymys. Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle*. Helsinki: Gaudeamus, 11-23.
- Andersen, M. 1994. *Governance by green taxes. Making pollution prevention pay*. Manchester: University Press.
- Anderson, L. W. & Burns, R. B. 1989. *Research in classrooms. The study teachers, teaching and instruction*. Oxford: Pergamon.
- Anttiroiko, A.-V. 1992. Kunta ja mielikuvat. Himangan kuntaa koskevat mielikuvat eri sidosryhmien keskuudessa ja kunnan mielikuvamarkkinoinnin lähtökohdat. Tampereen yliopisto. Kunnallistieteiden laitoksen suunnittelusarja 46.

- Asetus ympäristöministeriöstä ja ympäristöministeriön työjärjestys 1.1.1999. Ympäristöministeriön moniste 46. Helsinki: Edita.
- Beck, U. 1990. Riskiyhteiskunnan vastamyrryt. Tampere: Vastapaino.
- Berger, P. & Luckmann, T. 1966. Social construction of reality. New York: Doubleday & Company.
- Bergström, M. 1984. Tieto ja koulun kasvatustehtävä. Teoksessa P. Malinen (toim.) *Mihin oppilasta pitäisi peruskoulussa kehittää? Kannanottoja peruskoulun opetuksesta oppilaiden kannalta tarkasteltuna*. Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitoksen katsauksia 11, 29-35.
- Bergström, M. 1999. *Politiikan aivot*. Jyväskylä: Atena.
- Bernstein, D. 1986. Yrityksen imago ja todellisuus. Helsinki: Rastor.
- Bidwell, C. & Kasarda, J. 1975. School organization and student achievement. *American Sociological Review* 40 (1), 55-70.
- Billig, M. 1987. *Arguing and thinking. A rhetorical approach to social psychology*. Cambridge: University Press, 146-148.
- Billig, M. 1991. *Ideology and opinions. Studies in rhetorical psychology*. London: Sage.
- Bogdan, R. & Taylor, S. 1975. *Introduction to qualitative methods. A phenomenological approach to the social sciences*. New York: John Wiley & Sons.
- Bookchin, M. 1988. *Toward an ecological society*. Quebec: Black Rose Books.
- Boorstin, D. 1962. *The image. Or what happened to american dream*. New York: Atheneum.
- Borg, P. 1983. *Luonnon- ja maisemanhoidon opas*. Juva: WSOY.
- Borg, P. 1984. *Luonnon- ja ympäristönsuojelun historia*. Teoksessa: R. Ruuhijärvi & U. Häyrynen (toim.) *Ympäristönsuojelu 2*. Helsinki: Kirjayhtymä, 7-39.
- Botkin, J., Elmandjara, M. & Malitza, M. 1981. *Oppimisen uudet haasteet. Raportti Rooman klubille*. Helsinki: WSOY.
- Boulding, K. 1973. *The image. Knowledge in life and society*. University of Michigan Press. Ninth printing. (orig. 1956).
- Brown, L. 2000. *2000-luvun alkuasemat*. Teoksessa: L. Brown (toim.) *Maailman tila 2000*. Worldwatch Institute: Raportti kehityksestä kohti kestäväää yhteiskuntaa. Helsinki: Gaudeamus, 13-32.
- Burbules, N. C. & Linn, M. C. 1991. Science education and philosophy of science: congruence or contradiction? *International Journal of Science Education* 13, 227-241.
- Buttel, F. H. 1992. Environmentalization: Origins, processes and implications for rural social change. *Rural Sociology* 57 (1), 1-27.
- Caduto, M. J. 1985. *A guide on environmental values education*. Unesco-UNEP International Environmental Education Programme. Division of Science, Technical and Environmental Education. Environmental Education Series 13. Paris: Unesco.
- Case, R. 1996. Changing views of knowledge and their impact on educational research and practice. Teoksessa: D. R. Olson & N. Torrance (toim.) *The handbook of education and human development. New models of learning, teaching and schooling*. Cambridge: Blackwell, 75-99.
- Chaker, M. L. (toim.) 1998. *Images of the university of Jyväskylä*. Jyväskylän yliopisto. Hallintoviraston julkaisuja 49.

- Churchill, G. A. jr. 1995. *Marketing research. Methodological foundations*. Sixth edition. (1. ed.1976). Orlando: The Dryden Press.
- Cohn, T. & Lewy, S. 1990. *Resultat från ett kvalitativt annonstest avseende kampanjen mot kompislånging*. Stockholm: Kommuniseringsmarknadsundersökning.
- Coombs, P. 1985. *The world crisis in education: the view from the eighties*. New York: Oxford University.
- Culbertson, H. & Chen, N. 1997. *Communitarianism: a foundation for communication symmetry*. *Public Relations Quarterly* Summer 1997.
- Davis, N., McCarthy, B., Shaw, K. & Sidani-Tabbaa, A. 1993. *Transition from objectivism to constructivism in science education*. *International Journal of Science Education* 15, 627-636.
- DeVries, R. 1997. *Piaget's social theory*. *Educational Researcher* 26 (2), 4-17.
- Dewey, J. 1933. *How we think. A restatement of the relation of reflective thinking to the educative process*. 2nd edition (1. ed. 1909). Boston: D. C. Heath Company.
- Disinger, J. 1983. *Environmental education's defitional problem*. ERIC, Clearinghouse for science, mathematics and environmental education. *Information Bulletin* 2.
- Dozier, D., Grunig, L. & Grunig, J. 1995. *Managers guide to excellence in public relations and communication management*. Mahwah, N. J.: LEA.
- Engeström, Y. 1995. *Kehittävä työntutkimus*. Hallinnon kehittämiskeskus. Helsinki: Painatuskeskus.
- Eräsaari, L. 1995. *Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Fetterman, D. 1994. *Empowerment evaluation*. *Evaluation Practice* 15 (1), 1-12.
- Fiske, J. 1992. *Merkkien kieli. Johdatus viestinnän tutkimiseen*. Tampere: Vastapaino.
- Frankena, W. K. 1973. *Education*. Teoksessa : P. Wiener (toim.) *Dictionary of the history of ideas*. Vol. II. New York: Charles Scribner's Sons, 71-85.
- Frankl, V. 1981. *Ihmisyiden rajalla*. Neljäs painos. Suom. Osmo Jokinen ja Eila Sandborg. Helsinki: Otava.
- Frankl, V. 1982. *Elämän tarkoitusta etsimässä*. Suom. Ben Furman. Helsinki: Otava.
- French, H. 2000. *Ekologinen globalisaatio*. Teoksessa: L. Brown (toim.) *Maailman tila 2000*. World-watch Institute: Raportti kehityksestä kohti kestäväää yhteiskuntaa. Helsinki: Gaudeamus, 208-228.
- Gadamer, H.-G. 1986. *Philosophical apprenticeships*. 2nd edition. Cambridge: MIT Press.
- Gage, N. & Berliner, D. 1988. *Educational psychology*. Boston: Houghton Mifflin.
- Galperin, P. 1969. *Die Entwicklung der Untersuchungen über die Bildung geistiger Operationen. Ergebnisse der sovjetschen Psychologie*. Stuttgart: Klett.
- Glasbergen, P. 1992. *Seven steps towards an instrumental theory for environmental policy*. *Policy and politics* 20 (3), 191-200.

- Godfrey-Smith, W. 1982. The rights of non-humans and intrinsic values. Teoksessa: D. S. Mannison, M. A. McRobbie & R. Routley (toim.) *Environmental philosophy. Monograph Series, No 2. Australian National University*, 30–47.
- Gough, N. 1993. Environmental education, narrative complexity and postmodern science/fiction. *International Journal of Science Education* 15 (5), 607–625.
- Graber, D. 1992. *Public sector communication: How organizations manage information. Washington: Congressional Quarterly.*
- Green, M. & Kapulainen, H. 2000. Selvitys luontokoulujen toiminnasta. Hämeen ympäristökeskuksen monisteita 14. Hämeenlinna.
- Gronow, J. & Töttö, P. 1996. Max Weber - kapitalismi, byrokratia ja länsimainen rationaalisuus. Teoksessa: J. Gronow, A. Noro & P. Töttö (toim.) *Sosiologian klassikot. Tampere: Tammer-Paino*, 262–239.
- Grunig, J. (toim.) 1992. *Excellence in public relations and communication management. Hillsdale, N. J.: Lawrence Erlbaum.*
- Grunig, J. 1993. Image and substance: From symbolic to behavioral relationship. *Public Relations Review* 19(2), 121–139.
- Grönfors, M. 1985. *Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät. Juva: WSOY.*
- Haapanen, A., Mikola, P. & Tenovuo, R. 1982. *Luonto ja luonnonsuojelu. 3. täydennetty painos. Helsinki: Otava.*
- Haapanen, K. 1998. Ajankohtaista ympäristöstä. Pohjois-Savon ympäristökeskuksen asiakaslehden lukijatutkimus. Pohjois-Savon ympäristökeskuksen moniste. Kuopio.
- Haapasalo, L. 1997. *Oppiminen, tieto ja ongelmanratkaisu. 2. tarkistettu painos. Vaajakoski: MEDUSA.*
- Habermas, J. 1987. *The philosophical discourse of modernity. Cambridge: MIT Press.*
- Hahn, E. & Simonis, U. 1991. Ecological urban restructuring. *Ekistics* 28 (348/349), 199–209.
- Haila, Y. 1994. Biodiversiteetti ja luonnonsuojelu. Teoksessa: J. Hiedanpää (toim.) *Biodiversiteetti ja tuotantoelämä. Satakunnan ympäristötutkimuskeskus. Pori*, 27–40.
- Haila, Y. 2001. Mikä ympäristö? Teoksessa: Y. Haila & P. Jokinen (toim.). *Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö ja kenen politiikka? Jyväskylä: Gummerus*, 9–20.
- Haila, Y. & Lewins, R. 1992. *Humanity and nature. Ecology, science and society. Worcester: Billing and Sons.*
- Hajer, M. 1995. *The politics of environmental discourse. Ecological modernization and the policy process. Oxford: University Press.*
- Hakala, S. 2000. *Markkinointia vai avoimuutta. Selvitys markkinointiviestinnästä valtionhallinnon tiedotuksessa. Valtioneuvoston kanslian raportti 10. Helsinki.*
- Hakkarainen, K., Lonka, K. & Lipponen, L. 2000. *Tutkiva oppiminen. Älykkään toiminnan rajat ja niiden ylittäminen. Porvoo: WSOY.*
- Halila, A. 1949. *Suomen kansakoululaitoksen historia osat 1–3. Porvoo: WSOY.*
- Hallituksen kestävä kehityksen ohjelma. 1998. *Valtioneuvoston periaatepäätös ekologisen kestävyuden edistämisestä. Suomen ympäristö 253. Helsinki: Edita.*

- Halttunen, N. 2000. Optimismista epäilyyn. Koulutuksen vaikuttavuutta koskevat käsitykset tieteellisten aikakauslehtien artikkeleissa 1960- ja 1970-luvuilla. *Kasvatus*, 31(1), 49–63.
- Hardin, G. 1974. Living in a lifeboat. *Bioscience* 10, 561–568.
- Hargrove, C. E. 1989. *Foundations of environmental ethics*. New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- Harisalo, R. & Stenvall, J. 2001. Luottamus kansalaisyhteiskunnan peruskivenä. Kansalaisten luottamus ministeriöihin. Helsinki: Edita.
- Harre, R., Brockmeier, J. & Mühlshäusler, P. 1999. *Greenspeak. A study of environmental discourse*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Hassard, J. 1999. Students' experience in constructivist learning environments: An inquiry into TEEMS - A Science Teacher Education Program. Teoksessa: L. Aho & J. Viiri (toim.) *Undervisning i naturvetenskap ur kultur-, teknologi-, och miljöperspektiv. Rapport från det sjätte nordiska forskarsymposiet om undervisning i naturvetenskap i skolan, Joensuu 12–15 juni 1999*. Joensuu yliopisto, 58–82.
- Hautamäki, J. (toim.) 1988. *Kognitiotiede*. Helsinki: Gaudeamus.
- Havas, P. 1994. Yliopistolaitoksen ympäristövastuu. Julkaisussa: Rion päätösten kansallinen toimeenpano. Suomen suunnaksi kestävä kehitys. Oulun ympäristöpäivät 16.–17.2.1994. Vesi- ja ympäristöhallituksen monistesarja nro 543, 11–13. Helsinki.
- Hayakawa, S. 1971. Ajattelun ja toiminnan kieli. 3. painos. Helsinki: Otava.
- Heikka, M. 2000 Kultakutrin ja Punahilkkan painajaiset painomusteessa. Karhuja, susia ja petokeskustelun toimijoita sanomalehti Keskisuomalaisessa. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Sosiologian pro gradu -tutkielma.
- Heikkilä, S. 1992. Onko sisäasiainministeriössä profiloitavaa. *Hallinto* 5, 26–28.
- Heinonen, J. & Kuusi, O. 1997. *Ekologinen humanismi*. Keuruu: Otava.
- Heiskanen, E. 1993. Ympäristöasenteet ja kulutuskäyttäytyminen: kuluttaja. Teoksessa: *Ympäristöasenteet ja kulutuskäyttäytyminen*. Tilastokeskus raportti 1, 8–10.
- Heiskanen, E. & Timonen, P. 1995. Ympäristötieto ja kulutusvalinnat. Osa 1. Suomalaisen ympäristötiedon taso. Kuluttajatutkimuskeskus. Työselosteita ja esitelmää 18.
- Heiskanen, E. & Timonen, P. 1996. Ympäristötieto ja kulutusvalinnat. Osa 2. Informaatio-ohjauksen vaikuttavuus ja kohderyhmät. Kuluttajakeskuksen työselosteita ja esitelmää 24. Helsinki: Edita.
- Helakorpi, S. 1999. Kouluttajan asiantuntijuus. Hämeenlinnan ammatillinen opettajakorkeakoulu. Julkaisuja D 119.
- Helakorpi, S., Juuti, P. & Niemi, H. 1996. *Tiimiorganisoitu koulu*. Juva: WSOY.
- Helakorpi, S. & Olkinuora, A. 1997. *Asiantuntijuutta oppimassa. Ammattikorkeakoulupedagogiikka*. Juva: WSOY.
- Hentunen, A.-I. 2001. *Konstruktivismia käytännössä. Kokemuksia lukion opetus-kulttuurin uudistamisesta*. *Kasvatus* 32 (2), 189–199.
- Hildén, M., Tahvonen, O., Valsta, L., Ostamo, E., Niininen, I., Leppänen, J. & Herkiä, L. 1998. *Natura 2000 -verkoston vaikutusten arviointi*. Suomen ympäristö 201. Suomen ympäristökeskus. Helsinki: Edita.

- Hilpelä, J. 1998. Kasvatustieteellinen ajattelu. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunnan opetusmonisteita 29.
- Hines, J., Hungerford, H. & Tomera, A. 1986/87. Analysis and synthesis of research *Environmental Education* 18 (2), 1-8.
- Hirsjärvi, S. (toim.) 1983. Kasvatustieteen käsitteistö. Helsinki: Otava.
- Hirsjärvi, S. 1985. Johdatus kasvatustieteen filosofiaan. Rauma: Kirjayhtymä.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 1982. Teemahaastattelu. Toinen, korjattu painos. Helsinki: Gaudeamus.
- Hirvonen, S. 1989. Keski-Pohjanmaan maakuntakuvatutkimus. Osa 1: maakunnan institutionalisoitumisen. Chydenius-Instituutin tutkimuksia 41. Kokkola.
- Hollo, E. 1987. Ympäristöoikeustieteen haasteet. Teoksessa: L. Aho & S. Sivonen (toim.) Oikeutemme ympäristöön. Puheenvuoroja eri tieteiden aloilta. Juva: WSOY, 61-85.
- Hooker, C. A. 1992. Responsibility, ethics and nature. Teoksessa: D. E. Cooper & J. A. Palmer (toim.) The environment in question: Ethics and global issues. London: Routledge, 147-164.
- Huber, J. 1985. Die Regenbogengesellschaft. Ökologie und Sozialpolitik. Frankfurt am Main: Fischer.
- Hungerford, H. & Volk, T. 1990. Changing learner behavior through environmental education. *Journal of Environmental Education*, 21(3), 8-21.
- Hynninen, A. 2000. Julkisen ja salaisen rajat maakuntien EU-tukihallinnossa. Kar-toitus journalismin ehdoista ja mahdollisuuksista uudessa julkisuuskulttuurissa. Jyväskylän yliopisto. Journalistiikan lisensiaatin tutkimus.
- Ikonen, R. 2000. Mitä se on se "kasvatus"? *Kasvatus* 31 (1), 118-129.
- Ikävalko, E. 1996. Ylivoimapeli mediassa. Julkisuusmekanismit ja julkisuuden hallinta. Helsinki: Inforviestintä.
- Informoi, neuvoo, keskustele ja osallistuu. 2001. Valtionhallinnon viestintä 2000-luvulla. Työryhmän muistio. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Jakku-Sihvonen, R. 1993. Koulutuksen tulokellisuudesta. Teoksessa: R. Miettinen (toim.) Koulutuksen vaikuttavuus. Jyväskylän ammatillisen opettajakorkeakoulun teemajulkaisu. Jyväskylä, 8-9.
- Jeronen, E. 1994a. Ympäristökasvatus eettisenä kasvatuksena - haaste koululle ja opettajankoulutukselle. Teoksessa: Rion päätösten kansallinen toimeenpano. Suomen suunnaksi kestävä kehitys. Oulun ympäristöpäivät 16.-17.2.1994. Vesi- ja ympäristöhallituksen monistesarja 543. Helsinki: Vesi- ja ympäristöhallituksen monistamo, 23-36.
- Jeronen, E. 1994b. (toim.) Perustietoa ympäristökasvattajalle I. Monitieteinen näkökulma luonnon ympäristöön ja rakennettuun ympäristöön. Oulun yliopisto.
- Jeronen, E. 1995. (toim.) Tietoa ympäristökasvattajalle II. Monitieteinen näkökulma yhteiskunnalliseen ympäristöön, esteettiseen ympäristöön ja eettiseen ympäristöön. Oulun yliopisto.
- Jeronen, E. & Kaikkonen, M. 1994. Ympäristökasvatus koulun opetussuunnitelman integroijana. *Kasvatus* 25 (2), 147-153.
- Jeronen, E. & Kaikkonen, M. 1998. Arvioinnin avulla kehittyvä vastuullisuus. *Ympäristökasvatus* 2, 9-10.

- Jeronen, E., Kaikkonen, M. & Räsänen, R. 1994, Ympäristökasvatus opettajan työn eettisenä haasteena. Teoksessa: M. Käpylä & R. Wahlström. (toim.) Ympäristökasvatuksen menetelmäopas 1. Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen oppimateriaaleja 17, 1-9.
- Jokinen, P. 1995. Moderniuden ympäristösosiologia. Teoksessa: P. Jokinen, T. Järvikoski & P. Rannikko (toim.) Näkökulmia ympäristösosiologiaan. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus. Turku: Painosalama, 39-64.
- Jokinen, P. 2001. Ympäristöhallinto poliittisena toimijana. Teoksessa: Y. Haila & P. Jokinen (toim.). Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö ja kenen politiikka? Jyväskylä: Gummerus, 78-89.
- Jokinen, P. & Järvikoski, T. 1992. Ympäristökysymys sosiologisena kysymyksenä. Ympäristönsuojelu ja yhteiskunta. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus.
- Juholin, E. 1999. Paradise lost or regained? Meanings and perceptions of organizational communication of 1990's in Finnish work organizations. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitoksen julkaisuja 18. Helsinki, Inforviestintä.
- Juholin, E. 2001. Communicare! Viestintä strategiasta käytäntöön. Helsinki: Inforviestintä.
- Jänicke, M. 1988. Ökologische Modernisierung. Optionen und Restriktionen präventiver Umweltpolitik. Teoksessa: Simonis, U. (toim.) Präventive Umweltpolitik. Frankfurt/New York: Campus Verlag, 13-26.
- Jänicke, M. 1990. State failure. The impotence of politics in industrial society. Cambridge: Polity Press.
- Jänicke, M. 1991. Institutional and other framework conditions for environmental policy success. FFU-report 2/91.
- Järvelä, M. 1998. Ekososiaalinen politiikka ja ympäristövaikuttajuuden professionalisoituminen. Teoksessa: J. Mykkänen & I. Koskinen (toim.) Asiantunteumuksen politiikka - professiot ja julkisvalta Suomessa. Helsinki: Yliopistopaino, 153-165.
- Järvelä, M. & Wilenius, M. 1996. Ilmatoriski ja ympäristöpolitiikka. Suomalaiset ympäristövaikuttajat ja nykyajan ympäristöongelmat. Tampere: Gaudeamus.
- Järvikoski, T. 1994. Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen tarpeet. Ympäristökasvatus kehityksen suuntaajana? Tutkijaseminaari 29.-30.11.1994, Selänpohja. Seminaariraportti. Kestävän kehityksen toimikunta. Koulutus- ja valistusjaosto, 5-11.
- Järvikoski, T. 1995. Sosiologia ja luonto. Teoksessa: J. Jokisalo, T. Järvikoski & K. Väyrynen (toim.) Luonnonsuojeluajattelusta ympäristökasvatukseen. Eco-center. Oulun yliopiston käyttäytymistieteiden laitos, 1-11.
- Järvikoski, T., Jokinen, P. & Rannikko, P. 1995. Näkökulmia ympäristösosiologiaan. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A 33.
- Järvikoski, T. & Kempainen, T. 1991. Ammattiryhmät ja ympäristökysymys. Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 81.
- Järvinen, M. 1995. Ympäristöystävä vai vapaamatkustaja? Tutkimus nuorten ympäristöasenteista. Suomen ympäristö 1. Ympäristöpolitiikka. Helsinki: Painatuskeskus.

- Jääskeläinen, L. & Nykänen, R. (toim.) 1994. Koulu ympäristökasvatuksen vaalijana. Opetushallitus. Helsinki: Painatuskeskus.
- Kaikkonen, M. 1993. Ympäristökasvatus suuntautuu moninaisista arvoista. Teoreettisia näkemyksiä ja arvosisältöjen paikallista tarkastelua Oulun normaalikoulun ala-asteella. Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan opetusmonisteita ja selosteita 52.
- Kaikkonen, M. 1994. Ympäristökasvatus koulun opetussuunnitelman eheyttäjänä - kokeilukoulun näkökulma. Teoksessa: Rion päätösten kansallinen toimeenpano. Suomen suunnaksi kestävä kehitys. Oulun ympäristöpäivät 16.-17.2.1994. Vesi- ja ympäristöhallituksen monistesarja 543. Helsinki: Vesi- ja ympäristöhallituksen monistamo, 37-44.
- Kaila-Kangas, L., Kangas, R. & Piirainen, H. 1994. Ympäristöasennebarometri. Vesi- ja ympäristöhallituksen julkaisuja, sarja A 182. Helsinki: Painatuskeskus.
- Kalliola, R. 1941. Luonnonsuojelusta ja sen tehtävästä. Suomen Luonto 1, 15-20.
- Kalliola, R. 1971. Luonto ei saa unohtua. Suomen Luonto 30, 166-167.
- Kansallinen ympäristökasvatusstrategia. 1992. Kansallisen ympäristökasvatusstrategian työryhmä. Suomen Unesco-toimikunnan julkaisuja 59. Helsinki: University Printing House.
- Kant, I. 1979. Mitä on valistus? Genesis 3.
- Karvonen, E. 1997. Imagologia. Imagon teorioiden esittelyä, analyysiä, kritiikkiä. Acta Universitatis Tamperensis 533. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos.
- Karvonen, E. 1998. Semioottinen ja retorinen näkökulma imagoon. Teoksessa: P. Jauhola & P. Siipola (toim.) Viralliset imagot. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 32, 36-60.
- Karvonen, E. 1999. Elämää mielikuvien yhteiskunnassa. Imago ja maine menestystekijöinä myöhäismodernissa maailmassa. Tampere: Gaudeamus.
- Karvonen, M.M. 2000. An industry in transition? Environmental significance of strategic reaction and proaction mechanisms of the Finnish pulp and paper Industry. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Business and Economics 6.
- Kasvun paikka. 1997. Suomen luontokoulu. Palvelut, kehittämissideat, verkostot. Suomen kuntaliitto ja ympäristöministeriö. Tammissaari: Tammissaaren kirjapaino.
- Kela-Löytynoja, E. 1996. Tavoite- ja toimintasuunnitelma ympäristötietoisuuden edistämiseksi Pohjois-Pohjanmaalla. Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskuksen monisteita 3. Oulu.
- Keranto, T. & Luoma, P. 2001. Kaikki mikä on laadullista, ei ole laadukasta. Kasvatus 32 (1), 93-97.
- Kerlinger, F. 1979. Foundations of behavioral research. London: Holt, Rinehart & Winston.
- Keski-Suomen ympäristökeskus. 1993. Keski-Suomen ympäristöhallinnon aluekeskustyöryhmä 28.10.1993. Keski-Suomen lääninhallituksen ympäristöosasto. Keski-Suomen vesi- ja ympäristöpiiri.
- Kestävyyden mitta. 2000. Suomen kestävä kehityksen indikaattorit 2000. Suomen ympäristö 404. Helsinki: Edita.
- Kestävä kehitys. 1995. Lähivuosien toimenpiteitä Suomessa ja Suomen kansainvälisessä yhteistyössä. Suomen kestävä kehityksen toimikunta. Helsinki: Painatuskeskus.

- Kiiskinen, A.-L. 1987. Oppimateriaalit didaktisessa prosessissa. Teoksessa: J. Ekola, A. Nuutinen & A.-L. Kiiskinen (toim.) Ammatillisten oppilaitosten oppimateriaalien laadinnan perusteita. Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisuja B 15, 101-154.
- Kiiskinen, A.-L. 1995. Ryhmässä on paljon hausempaa. Keski-Suomi. Teoksessa: Yksi plus yksi on enemmän kuin kaksi. Raportti kestävän kehityksen alueverkkoseminaarista Porissa 7.-8.3.1995. Kestävän kehityksen toimikunta. Moniste 13. Ympäristöministeriö, 28.
- Kiiskinen, A.-L. 1998. Näin me tiedotamme - ulkoisen tiedottamisen opas. Kolmas tarkistettu painos. (1. painos 1995.) Keski-Suomen ympäristökeskus. Jyväskylä.
- Kiiskinen, A.-L. 1999. Miksi ympäristöviestinnän vaikuttavuustutkimukselle nautetaan? Metodologisia pohdintoja tieteenfilosofian näkökulmasta. Teoksessa: Korpinen, E. & Puurula, L. (toim.) Tutkimisen ja löytämisen pasianssia. Professori Jorma Ekolalle omistettu juhlakirja. Journal of Teacher Researcher 3, 130-146. Jyväskylä: Tuope.
- Kiiskinen, A.-L. & Lehtivaara, R.-L. 1988a. Oppimateriaalien käyttö kuudella peruslinjalla. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja A. Tutkimuksia 20.
- Kiiskinen, A.-L. & Lehtivaara, R.-L. 1988b. Oppija, opettaja ja oppimistehtävät ammattitaidon oppimisprosessin eri vaiheissa. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja A. Tutkimuksia 22.
- Kinnunen, A. & Sepänmaa, Y. (toim.) 1981. Ympäristöestetiikka. Suomen estetiikan seuran vuosikirja 4. Helsinki: Gaudeamus.
- Kivikoski, N. 1999. Ympäristöauto Kaarna ympäristöviestinnän ja -kasvatuksen välineenä. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.
- Kivikuru, U. & Kunelius, R. 1998 (toim.) Viestinnän jäljillä. Näkökulmia uuden ajan ilmiöön. Juva: WSOY.
- Koivisto, J. & Väliverronen, E. 1985. Julkisuuden valta. Jürgen Habermasin sekä Oskar Negtin ja Alexander Klugen julkisuusteorioiden tarkastelu. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja A 57. Tampere.
- Kolb, D. A. 1984. Experimental Learning: Experience as the source of learning and development. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Komiteanmietintö. 1925. Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma. Komiteanmietintö 14. Helsinki.
- Komiteanmietintö. 1970. Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II. Oppiaineiden opetussuunnitelmat. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Komiteanmietintö. 1973. YK:n ympäristökonferenssin 1972 suositustoimikunnan mietintö. Komiteanmietintö 161. Helsinki.
- Komiteanmietintö. 1978. Ympäristökasvatuksen toimikunnan mietintö. Komiteanmietintö 2. Helsinki.
- Konttinen, E. 1999. Ympäristökansalaisuuden kyläsepät. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylä: SoPhi.
- Konttinen, R. 1981. Testiteoria. Helsinki: Gaudeamus.
- Kortelainen, J. & Kotilainen, J. 1994. Ympäristön paikalliset tulkinnat. Ympäristötietoisuuden muutos tehdasyhdyskunnassa. Joensuun yliopisto. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 109.

- Koski, H. 1995. Kansalainen, kunta ja kansalaisyhteiskunta. Kunnallisan alan kehittämissäätö, Polemia-sarja 11. Helsinki.
- Koskiaho, B. 1993. Ympäristötutkimuksesta, tieteenfilosofiasta ja maailman kompleksisuudesta. Teoksessa: T. Heikkinen, B. Koskiaho, E. Luukkanen & K. Repo (toim.) Mistä ympäristöstä on puhe? Tampereen yliopisto. Sosiaalipoliittikan laitoksen tutkimuksia A, 4. Tampere, 9-27.
- Kotler, P. & Andreasen, A. R. 1987. Strategic marketing for nonprofit organization. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall.
- Krippendorff, K. 1980. Content analysis. An introduction to its methodology. Beverly Hills: Sage Publications.
- Kuisma, J. 2001. Matka ympäristöyhteiskuntaan. Tilastokeskus.
- Kumpulainen, K. & Mutanen, M. 1999. Interaktiivitutkimus sosiokulttuurallisen ja konstruktivistisen oppimisen näkökulmasta viitekehyksessä. Kasvatus 30 (1), 5-17.
- Kuusi, O. 1997. Ekologinen humanismi tulevaisuusajattelun muotona. Teoksessa: J. Heinonen & O. Kuusi (toim.) Ekologinen humanismi. Keuruu: Otava, 9-27.
- Kuusi, P. 1982. Tämä ihmisen maailma. Porvoo: WSOY.
- Kämäri, J. 2000. Tutkimus on hallinnon voimavara. Pääkirjoitus. Ympäristö 3, 1.
- Kämäri, J. & Timonen, R. 1998. Suomen ympäristökeskuksen ja alueellisten ympäristökeskusten tutkimus- ja kehittämissuunnitelma 1998-2000. Suomen ympäristökeskuksen moniste 122. Helsinki: Edita.
- Käpylä, M. 1989. Ympäristöarvoihin kasvattaminen. Kasvatus 20 (3), 210-217.
- Käpylä, M. 1991a. Kohti ympäristökasvatuksen kokonaismallia. Kasvatus 22 (5-6), 439-445.
- Käpylä, M. 1991b. Normivapaasta tiedosta arvo-ongelmiin. Eräs menetelmä riitakysymysten analysoimiseksi ympäristökasvatuksessa. Natura 28 (2), 27-29.
- Käpylä, M. 1994. Ympäristökasvatus - opetussuunnitelman lisäkoriste vai kasvatuksen perusteisiin ulottuva muutosvaatimus? Teoksessa: L. Jääskeläinen & R. Nykänen (toim.) Koulu ympäristön vaalijana. Helsinki: Opetushallitus, 7-17.
- Käpylä, M. 1995. Ympäristökasvatus koulun oppimis- ja tiedonkäsityksen muuttamisen välineenä. Teoksessa: S. Ojanen & H. Rikkinen (toim.) Opettaja ympäristökasvattajana. Opetus 2000. Juva: WSOY, 24-39.
- LaBelle, T. 1982. Formal, nonformal and informal education: A holistic perspective on lifelong learning. International Review of Education 28, 159-175.
- Lahdes, E. 1997. Peruskoulun uusi didaktiikka. Keuruu: Otava.
- Lahtinen, J., Isoviita, A. & Ihamäki, M. 1987. Asiakassuuntainen markkinointi. Porvoo: Avaintulos.
- Lampikoski, K., Suvanto, P. & Vahvaselkä, I. 1990. Menestyvä markkinoija 1. Asiakaskeskeinen markkinointi. Espoo: Weilin & Göös.
- Lampinen, O. 1985. Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen hyödyntäminen poliittishallinnollisessa päätöksenteossa. Suomen Akatemian julkaisuja 6. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Larson, C. U. 1992. Persuasion. Reception and Responsibility. 6. painos. Belmont, California: Wadsworth Publishing Company.
- Laszlo, E. 1979. Ihmiskunnan päämäärät. Raportti Rooman klubille. Espoo: Weilin & Göös.

- Laszlo, L. 1987. *Evolution. The Grand Synthesis*. Boston and London: New Science Library.
- Launonen, L. 2000. Eettinen kasvatustieteen tutkimus suomalaisen koulun pedagogisissa teksteissä 1860-luvulta 1990-luvulle. *Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 168.
- Leeming, F., Dwyer, W., Porter, B. & Cobern, M. 1993. Outcome research in environmental education: A critical review. *Journal of Environmental Education* 24 (4), 8-21.
- Lehmus, J. 2000a. "Kyllähän se mielenkiintoinen tutkimus oli, mutta onko sellaisella kysyntää?" Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen tunnettuus ja hyödyntäminen Suomen alueellisissa ympäristökeskuksissa. *Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteen ja filosofian laitoksen sosiologian pro gradu -tutkielma*.
- Lehmus, J. 2000b. Ympäristökeskus ympäristötietoisuuden edistäjänä. Essee valtionhallinnon harjoittelusta Keski-Suomen ympäristökeskuksessa. *Jyväskylän yliopiston sosiologian laitos*.
- Lehtinen, E., Kinnunen, R., Vauras, M., Salonen, P., Olkinuora, E. & Poskiparta, E. 1989. *Oppimiskäsitys. Oppimiskäsitys koulun kehittämisessä*. Kouluhallitus. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Lehtonen, J. 1989. Yhteisöt, viestintä ja tietoyhteiskunta. Kirjoituksia työelämän viestinnästä. *Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitoksen julkaisuja* 6.
- Lehtonen, J. 1990. Julkisyhteisöt mielikuvayhteiskuntaan. *Hallinto* 5, 17-19.
- Lehtonen, J. 1994. Oppilaitoksen markkinointi. *Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja*. Jyväskylä.
- Lehtonen, J. 1998a. Ikuisuuskyseminen. Miten viesteillä vaikutetaan. Teoksessa: U. Kivikuru & R. Kunelius (toim.) *Viestinnän jäljillä. Näkökulmia uuden ajan ilmiöön*. Juva: WSOY, 153-166.
- Lehtonen, J. 1998b. Yhteisöt ja julkisuus. Mainonnasta yhteiskunnalliseen keskusteluun. Teoksessa: U. Kivikuru & R. Kunelius (toim.) *Viestinnän jäljillä. Näkökulmia uuden ajan ilmiöön*. Juva: WSOY, 119-142.
- Lehtonen, J. 1999. Virkaanastujaisesitys 21.4.1999 Jyväskylän yliopiston juhlasali. *Viestintätieteet*. Jyväskylän yliopisto. <http://www.jyu.fi/jyucomm/laitos/esitelmä.html>.
- Lehtonen, J. & Kortejärvi-Nurmi, S. 1993. *Neuvotellen tulokseen*. Helsinki: Weilin & Göös.
- Leikola, A. 1999. Luonto sai itseisarvon. Valistuksen aikakausi vielä alisti luonnon, mutta romantiikasta versoi ympäristöliike. *Ihminen ja muutos* 2000. *Helsingin Sanomat* 30.7.1999, s. 2.
- Leinonen, M. 1975. Ympäristökasvatuksen kehittäminen peruskoulussa. *Opetusministeriö* 25. Helsinki.
- Leinonen, M. 1981. *Ympäristöekologia*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Leinonen, M. & Ruuhijärvi, R. 1983. Ympäristökasvatus, -koulutus ja -valistus. Teoksessa: R. Ruuhijärvi & U. Häyrinen (toim.) *Ympäristönsuojelu* 1. Tampere: Kirjayhtymä, 323-327.
- Lester, J. P. 1989. Introduction. Teoksessa: Lester, J. P. (toim.) *Environmental politics and policy. Theories and evidence*. Duke University Press: Durham.
- Levomäki, I. 2000. Arvojen moninaisuus. [Http://www.sitra.fi/tietoyhteiskunta/suomi/st21/sitra1782.htm](http://www.sitra.fi/tietoyhteiskunta/suomi/st21/sitra1782.htm).

- Lincoln, Y. & Cuba, E. 1985. *Naturalistic inquiry*. Longon: Sage.
- Lindberg, L. & Rautio, M. 2000. *Natura CD-ROMin käytettävyys opetuksessa ja mahdolliset vaikutukset käyttäjien toimintaan*. Joensuun yliopiston Savonlinnan opettajankoulutuslaitoksen luokanopettajien koulutus. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma.
- Lindén, A.-L. 1994. *Människa och miljö*. Stockholm: Carlssons.
- Lindenmann, W. K. 1997. *Setting minimum standards for measuring public relations effectiveness*. The XIV IPRA Public Relations World Congress. Helsinki.
- Lindlof, T. R. 1995. *Qualitative Communication Research Methods*. Thousand Oaks: Sage Publication.
- Linkola, P. 1979. *Toisinajattelijan päiväkirjasta*. Porvoo: WSOY.
- Linkola, P. 1989. *Johdatus 1990-luvun ajatteluun*. Porvoo: WSOY.
- Linnanen, L., Markkanen, E. & Ilmola, L. 1997. *Ympäristöosaaminen: Kestävän kehityksen haaste ympäristöjohdolle*. Espoo: Otaniemi Consulting Group.
- Lippman, W. 1922. *Public opinion*. New York: The Free Press.
- Lonkila, T. 1991. *Koulun tulosjohtaminen*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Lotti, L. 1994. *Markkinointitutkimuksen käsikirja*. Markkinointi-instituutin kirjasarja n:o 44. Porvoo: Weilin & Göös.
- Lukes, S. 1974. *Power, a radical view*. London: MacMillan.
- Lundqvist, L. 1996. *Environmental politics in the Nordic Countries: Policy, organization and capacity*. Teoksessa: P. Christiansen (toim.) *Governing the environment: Politics, policy and organization in the Nordic Countries*. Nordic Council. Copenhagen, 13-28.
- Luonnonsuojelu Suomessa. 1987. *Ympäristöministeriön julkaisuja 6*. Sarja E. Helsinki.
- Luontokoulutoiminta. 1997. *Palvelut, kehittämisideat, verkostot*. Suomen ympäristö 111. Ympäristöministeriö. Helsinki: Edita.
- Lybäck, K. 1998. *Ympäristökysymysten sosiologiaa. Katsaus ympäristösosiologiaan lähestymistapoihin*. Keski-Suomen ympäristökeskuksen monistesarja 16. Jyväskylä: Hetimonex.
- Lyytinen, H. 1993. *Oppilaitoksen tuloksellisuuden itsearvioinnista*. Teoksessa: R. Miettinen (toim.) *Koulutuksen vaikuttavuus*. Jyväskylän ammatillisen opettajakorkeakoulun teemajulkaisu. Jyväskylä, 4-7.
- Magnusson, M. & Forssblad, H. 1996. *Marknadsföring i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Malaska, P. 1997. *Tulevaisuuden vedenjakajalla*. Teoksessa: J. Heinonen & O. Kuusi (toim.) *Ekologinen humanismi*. Keuruu: Otava, 127-140.
- Malinen, P. 1984. (toim.) *Mihin oppilasta pitäisi peruskoulussa kehittää? Kannanottoja peruskoulun opetuksesta oppilaiden kannalta tarkasteltuna*. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitoksen katsauksia 11.
- Mannermaa, M. 1996. *Luonto asettaa reunaehdot ihmiselle*. Teoksessa: A. Immonen (toim.) *Tulevaisuuden ympäristöteot - puheenvuoroja*. Vaasa: Vihreä Sivistys- ja Opintokeskus, 23-28.
- Mannermaa, M. 1998. *Megatrendejä ja skenaarioita valtakunnallisen alueiden käytön perustaksi*. Ympäristöministeriön alueidenkäytön osasto. Suomen ympäristö 225. Ympäristöministeriö. Helsinki: Edita.

- Markkanen, T. 1992. Unescon Suomelta tilaama kansallinen ympäristökasvatusstrategia ja toimintasuunnitelma. Teoksessa: A. Kajanto (toim.) Ympäristökasvatus. Vapaan sivistystyön 33. vuosikirja. Jyväskylä: Gummerus, 202–208.
- Markkanen, T.-R. 1999. Corpor identity: a process of strategic interpretation in an MNC. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja A 146.
- Marttinen, K. 1996. Hallintosopimukset ympäristöpolitiikan ohjauksena. Suomen ympäristö 25. Helsinki: Edita.
- Marttinen, K., Saastamoinen, S. & Similä, J. 1994. Euroopan Unionin ympäristöoikeus ja Suomi. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Massa, I. 1990. Suunnistus suomalaisen riskiyhteiskuntaan. Teoksessa: O. Riihinen (toim.) Suomi 2017. Jyväskylä: Gummerus, 547–576.
- Massa, I. 1998. Toinen ympäristötiede. Kirjoituksia yhteiskuntatieteellisestä ympäristötutkimuksesta. Tampere: Gaudeamus.
- Maula, R. 1996. Päätöksenteko ja sen varjo – ihminen ja luonto -suhteen filosofihistoriallista taustaa. Teoksessa: Alasaarela, E. (toim.) Mikä ympäristönsuojelua ohjaa – moraali, markat, pelko vai pakotteet. Alueelliset ympäristöjulkaisut 5. Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus. Oulu: Painotupa.
- Maunumäki, S. 2001. Ympäristöalalla toimivien tiedonhankinta ja tiedonkäyttöympäristöhallinnon julkaisujen arviointia. Oulun yliopiston informaatiotutkimuksen ja sosiologian laitos. Informaatiotutkimuksen pro gradu -tutkielma.
- Mays, N. & Pope, C. 2000. Assessing quality in qualitative research. *British Medical Journal* 1, 50-52.
- Meglino, B.M. 1998. Individual values in organizations: concepts, controversies and research. *Journal of Management*. <http://www.findarticles.com>.
- Midgley, M. 1983. Duties concerning Islands. Teoksessa: R. Elliot & A. Gare (eds.) *Environmental philosophy. A Collection of Readings*. Milton Keynes: Open University Press, 166–181.
- Miettinen, M. (toim.) 1998. Haasteena huomisen hyvinvointi 2000 - miten liikunta lisää mahdollisuuksia? Liikunnan yhteiskunnallinen perustelu II. Tutkimuskatsaus. Opetusministeriön kulttuuripolitiikan liikuntayksikkö ja Liikunnan ja kansanterveyden edistämisyksikkö (LIKES). Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 124. Jyväskylä.
- Miettinen, R. 1982. Kognitiivisen oppimiskäsityksen tausta. Valtion koulutuskeskuksen julkaisuja B 24. Helsinki.
- Moilanen, P. 1990. Oikeus olla ihminen: perusoikeuksien turvan kehityksestä Suomessa. Keuruu: Otava.
- Moisander, J. 1996. The role of general pro-environmental attitudes in ecologically responsible consumption. *Tilastokeskuksen tutkimuksia* 218. Helsinki.
- Morrison, J. & Hidgins, B. 1971. The effectiveness of catholic education: A comparative analysis. *Sociology of Education* 44(1), 119–131.
- Myers, J. 1968. Consumer image and attitude. Institute of business and economic research. Berkeley, California: Iber special publications.
- Myllyntaus, T. 1991. Ympäristöhistorian näkökulma. Ympäristö suomalaisessa historiantutkimuksessa. Teoksessa: I. Massa & R. Sairinen (toim.) Ympäristökysymys. Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle. Helsinki: Gaudeamus, 93–114.

- Mäkelä, K. 1990. Kvalitatiivisen aineiston arviointiperusteet. Teoksessa: K. Mäkelä (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 42-61.
- Määttä, Y. 1996. Ympäristökysymysten rationaalinen arvottaminen. Analyysi ihmisten ympäristötietoisuuden yhteiskunnallisuudesta. Suomen ympäristökeskuksen monisteita 42. Helsinki.
- Naish, M. 1984. Education and essential content stability revisited. *Journal of Philosophy of Education*, 18 (2), 141-153.
- Neste, M. 1988. (toim.) Maakuntakuva ja viestinnän mahdollisuudet. Maakunnallinen tiedotusseminaari. Chydenius-Instituutin tutkimuksia 34. Kokkola.
- Nevanpää, T. 1999. Ympäristökasvatus ammatillisessa opettajankoulutuksessa. *Kasvatus* 30 (4), 407-410.
- Nieminen, M. 1994. Rantojensuojeluohjelma - Kilpailevia tulkintoja ja vertaustumatonta rationaalisuutta. Jyväskylän yliopisto. Sosiologian laitoksen julkaisuja 59.
- Niiniluoto, I. 1989. Informaatio, tieto ja yhteiskunta. Filosofinen käsiteanalyysi. Helsinki: Valtion Painatuskeskus.
- Niiniluoto, I. 2000. Luonnon arvo ja ihmisen vastuu. Teoksessa: A. Haapala & M. Oksanen (toim.) Arvot ja luonnon arvottaminen. Helsinki: Gaudeamus, 55-66.
- Nikulainen, T. 1995. Kansallinen ja alueellinen ympäristötietoisuusstrategia. Teoksessa: Yksi plus yksi on enemmän kuin kaksi. Raportti kestävän kehityksen alueverkkoseminaarista Porissa 7.-8.3.1995. Kestävän kehityksen toimikunta. Ympäristöministeriö. Moniste 13, 10-13.
- Nimmo, D. & Savage, R. L. 1976. Candidates and their images. Concepts, methods and findings. Santa Monica, California: Goodyear Publishing Company.
- Norton, B. 1987. Why preserve natural variety. Princeton: University Press.
- Nummenmaa, T., Konttinen, R., Kuusinen, J. & Leskinen, E. 1997. Tutkimusaineiston analyysi. Porvoo: WSOY.
- Nurmi, K. E. 1986. Johdatus kasvatuksen filosofisiin ja historiallisiin perusteisiin. Helsingin yliopisto. Lahden tutkimus- ja koulutuskeskuksen oppimateriaaleja 2. 3. painos.
- Nurmio, H. 1991. Ympäristö, hyvinvointi, tarpeet ja arvot. Yhteiskuntasuunnittelu 4. Yhteiskuntasuunnittelun Seura ry.
- Nykysuomen sanakirja 1978, IV. Helsinki: WSOY.
- Oikari, A. 2000. Ympäristötieteilijä ei ole mikään pehmpuuhaaja. Kutsumustyönä ympäristönsuojelun edistäminen kaikilla mahdollisilla tavoilla. Neliökolumni. Keski-suomalainen 1.6.2000, 2.
- Ojanen, E. 1998. Hyvyyden filosofia. Helsinki: Kirjapaja.
- Ojanen, S. 1995. Mielekkään oppimisen malli ympäristökasvatuksen opettamiseen. Teoksessa: S. Ojanen & H. Rikkinen (toim.) Opettaja ympäristökasvattajana. Opetus 2000. Juva: WSOY, 60-73.
- Oksanen, M. 1994. Ympäristöetiikka. Julkaisussa: Rion päätösten kansallinen toimeenpano. Suomen suunnaksi kestävä kehitys. Oulun ympäristöpäivät 16.-17.2.1994. Vesi- ja ympäristöhallituksen monistesarja 543, 15-19. Helsinki.
- Oksanen, M. 2000. Yhteiskunnallinen moniarvoisuus ja luonnon arvottaminen. Teoksessa: A. Haapala & M. Oksanen (toim.) Arvot ja luonnon arvottaminen. Helsinki: Gaudeamus, 82-101.

- Oksanen, M. & Rauhala-Hayes, M. (toim.) 1997. Esipuhe. Ympäristöfilosofia. Helsinki: Gaudeamus, 7-12.
- Olshavsky, R. & Grandbois, D. 1979. Consumer decision making - fact or fiction? *Journal of Consumer Research* 6, 93-100.
- Opetushallitus. 1994a. Ammatillisen koulun opetussuunnitelman perusteet. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Opetushallitus. 1994b. Lukion opetussuunnitelman perusteet. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Opetushallitus. 1994c. Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Opetushallitus. 1995. Koulutuksen tuloksellisuuden arviointi. Helsinki: Yliopistopaino.
- O'Reilly, III, C.A. & Chatman, J.A. 1996. Culture as social control: Corporations cults and commitment. Teoksessa: B. Staw & L. Cummings (toim.) *Research in organizational behavior* 18. Crenwich, CT: JAI Press, 157-200.
- Palm, L. 1994. Övertalningsstrategier. Att välja budskap efter utgångsläge. *Lund studies in media and communication* 1. Lund University Press.
- Palokangas, R. 1997. 1000 päivää. Keski-Suomen ympäristökeskuksen henkilöstölehti *Ympyrä* 6, 1-2.
- Palokangas, R., Tarukannel, V. & Nuuja, I. 1986. Ympäristönsuojelun hallinto ja lainsäädäntö. Helsinki: Otava.
- Palokangas, R., Tarukannel, V. & Nuuja, I. 1993. Uusi ympäristönsuojelun hallinto ja lainsäädäntö. Jyväskylä: Ympäristö-Tieto.
- Palviainen, S. 1998. Syrjäinen maaseutu ja ympäristönhoitotyöt. Joensuun yliopisto. *Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja* 123. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.
- Passmore, J. 1980. *Man's responsibility for nature: ecological problems and western traditions*. 2nd edition. London: Duckworth.
- Patton, M. 1990. *Qualitative evaluation and research methods*. Newsbury Park: Sage.
- Pavlic, J. V. 1987. *Public Relations*. London: Sage.
- Pekonen, K. 1991. Symbolinen modernissa politiikassa. Jyväskylän yliopisto. *Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja* 25.
- Peltonen, J. 1996. Kasvatus rajallisten resurssien maailmassa. Ympäristökasvatuksen eettisistä lähtökohdista. Teoksessa: P. Pitkänen (toim.) *Kasvatuksen etiikka*. Helsinki: Edita, 99-107.
- Petty, R. & Capiocco, J. 1986. *Communication and persuasion*. New York: Springer Verlag.
- Piaget, J. 1954. *The construction of reality in the child*. New York: Basic Books.
- Pietarinen, J. 1992. Ihmiskeskeinen ja luontokeskeinen ympäristöetiikka. Teoksessa: *Ympäristökasvatus*. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen tutkimusseura. Helsinki: Kirjastopalvelu, 33-45.
- Pietarinen, J. 1996. Millaisen luonnon haluamme? Teoksessa: A. Immonen (toim.) *Tulevaisuuden ympäristöteot - puheenvuoroja*. Vaasa: Vihreä Sivistys- ja Opintokeskus, 29-34.
- Pitkänen, P. 1996. Arvo-osaaminen hyvän elämän taitona. Platon ja aikamme arvo- kasvatuksen haasteet. Teoksessa: P. Pitkänen (toim.) *Kasvatuksen etiikka*. Helsinki: Edita, 28-36.

- Pitkäniemi, H. 2000. Opetuksen käsitteen teoreettisesta tutkimuksesta. *Kasvatus* 31 (5), 443–455.
- Preece, P. 1988. A decade of research in science education. *School Science Review* 69, 579–586.
- Pruitt, D. 1981. *Negotiation behavior*. New York: Academic Press.
- Pulkkinen, K. 2000. Luokanopettajien ajattelua ja toimintaa ympäristökasvattajina. Lisensiaatintutkielma. Joensuun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. Soveltavan kasvatustieteen laitos.
- Puohiniemi, M. 1993. Suomalaisten arvot ja tulevaisuus. Analyysi väestön ja vaikuttajien näkemyksistä. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 5. Tilastokeskuksen tutkimuksia 202. Helsinki.
- Puolimatka, T. 1997. Opetusta vai indoktrinaatiota? Valta ja manipulaatio opetuksessa. Tampere: Kirjayhtymä.
- Raasakka, S. 2001. Ympäristökompetenssi esikouluikäisen lapsen luontosuhteen ytimenä. Jyväskylän yliopisto. Psykologian laitoksen pro gradu -tutkielma.
- Raivola, R. 1993. Opettajan roolin muuttamisesta avain koulutuksen vaikuttavuuden lisäämiseen. Teoksessa: R. Miettinen (toim.) Koulutuksen vaikuttavuus. Jyväskylän ammatillisen opettajakorkeakoulun teemajulkaisu, 14–18.
- Rannikko, E. 1995. Alueellisten ympäristökeskusten rooli strategiatyössä: Yksi plus yksi on enemmän kuin kaksi. Raportti kestävän kehityksen alueverkko-seminaarista Porissa 7.–8.3.1995. Kestävän kehityksen toimikunta. Ympäristöministeriö. *Moniste* 13, 14–15.
- Rantama, S. 1997. Viestintä Keski-Suomen ympäristökeskuksessa. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Talouden ja hallinnon linja. Raportti ZPV01. Jyväskylä.
- Raportti alueellisten ympäristökeskusten t&k -toiminnan seurannasta v. 2000. Ympäristöministeriö. 20.4.2001.
- Rauhala, L. 1974. Psykkinen häiriö ja psykoterapia filosofisen analyysin valossa. *Weilin & Göös*.
- Rauhala, L. 1992. *Henkinen ihmisessä*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Rauhala, L. 1995. *Tajunnan itsepuolustus*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Rauste - von Wright, M. 1991. Behavioristisesta oppimiskäsityksestä reflektiiviseen. *Aikuiskasvatus* 1, 4–12.
- Rauste - von Wright, M. & von Wright, J. 1997. *Oppiminen ja koulutus*. Juva: WSOY.
- Rawls, J. 1988. *Oikeudenmukaisuusteoria*. Suom. Terho Pursiainen. Juva: WSOY. Alkuperäisteos: *A Theory of Justice*, 1970. Harvard: University Press.
- Regan, T. 1984. (ed.) *Earthbound, new introductory essays in environmental ethics*. Philadelphia: Temple University Press.
- Rikkinen, H. 1983. Ympäristökasvatus. *Kasvatus* 14 (4), 296–304.
- Rinne, R. 1976. *En ole vaiennut. Arkipäivän esseitä*. Helsinki: Alea-Kirja.
- Robottom, I. 1985. Evaluation in environmental education: Time for a change in perspective? *Journal of Environmental Education* 17 (1), 31–36.
- Robottom, I. & Hart, P. 1993. Towards a meta-research agenda in science and environmental education. *International Journal of Science Education* 15 (5), 591–605.
- Robottom, I. & Hart, P. 1995. Behaviorist EE Research: environmentalism as individualism. *Journal of Environmental Education* 26 (1), 5–9.
- Robson, C. 1993. *Real world research*. Oxford UK & Cambridge USA: Basil Blackwell.

- Rogers, C. 1992. *Client-centered Therapy*. London: Constable.
- Rokeach, M. 1973. *The Nature of human values*. New York: Free Press.
- Rokeach, M. 1979. *From individual to institutional values: With special reference to the values of science*. Teoksessa: M. Rokeach (toim.) *Understanding human values*. New York: Free Press, 47-70.
- Rope, T. & Mether, J. 1987. *Mielikuvamarkkinointi*. Espoo: Weilin & Göös.
- Rope, T. & Vahvaselkä, I. 1993. *Nykyaikainen markkinointi*. Porvoo: WSOY.
- Rouhinen, S. 1991. *Ympäristöpolitiikka Suomessa*. Teoksessa: I. Massa & R. Sairinen (toim.) *Ympäristökysymys. Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle*. Helsinki: Gaudeamus, 219-247.
- Ruohotie, P. 1998. *Motivaatio, tahto ja oppiminen*. Helsinki: Edita.
- Räsänen, R. 1993. *Opettajan etiikkaa etsimässä. Opettajan etiikka -opintojakson kehittäminen prosessi toimintatutkimuksena opettajankoulutuksessa*. Acta Universitatis Ouluensis. Series E. Scientiae Rerum Socialium 12. Oulun yliopiston opettajankoulutuslaitos.
- Sahlberg, P. 1996. *Kuka auttaisi opettajaa? Post-moderni näkökulma opetuksen muutokseen yhden kehittämissuunnitelman varassa*. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 119.
- Sahlberg, P. 1998. *Opettajana koulun muutoksessa*. 2. painos. Porvoo: WSOY.
- Sairinen, R. 1996. *Suomalaiset ja ympäristöpolitiikka. Tilastokeskuksen tutkimuksia 217*. Helsinki: Edita.
- Sairinen, R. 2000. *Regulatory reform of Finnish environmental policy*. Helsinki University of Technology. Centre for Urban and Regional Studies Publications A 27. Helsinki.
- Sairinen, R., Kanninen, V. & Sirviö, J. 1997. *Tielaitoksen ympäristöpolitiikan arviointi. Tiehallinto, tie- ja liikennealojen suunnittelu. Tielaitoksen selvityksiä 3*. Helsinki: Edita.
- Sairinen, R., Viinikainen, T., Kanninen, V. & Lindholm, A. 1999. *Suomen ympäristöpolitiikan tulevaisuuskuva*. Helsinki: Gaudeamus.
- Salo, A. 1945-47. *Suomalaisen kasvatuksen peruskysymyksiä I-II*. Helsinki.
- Salonen, T. 1997. *Kasvatustieteen luonteesta ja mahdollisuuksista*. Teoksessa: P. Siljander (toim.) *Kasvatus ja socialisaatio*. Tampere: Gaudeamus, 166-179.
- Sarja, A. 2000. *Dialogiopettaminen pienryhmässä. Opettajaksi opiskelevien harjoitteluprosessi terveydenhuollon opettajankoulutuksessa*. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 160.
- Saussure, F. 1983. *Course in general linguistics*. Translated and annotated by Roy Harris. London: Harmondsworth. (orig. 1916).
- Schein, E. 1985. *Organizational culture and leadership*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Schmidt-Bleek, F. 2000. *Luonnon uusi laskuoppi. Ekotehokkuuden mittari MIPS. Toimittanut, valikoiden suomentanut sekä esipuheella varustanut M. Lettenmeier*. Helsinki: Gaudeamus. Alkuperäisteokset: Schmidt-Bleek, F. 1994. *Wieviel Umwelt braucht der Mensch? MIPS - das mass für ökologisches Wirtschaften*. Basel: Birkhäuser Publishers sekä Schmidt-Bleek, F. 1998. *Das MIPS-Konzept. Weniger Naturverbrauch - mehr Lebensqualität durch Faktor 10*. München: Droemersch Verlaganstalt Th. Knaur Nachf.
- Selvitys ympäristökasvatuksesta Suomessa. 1992. *Opetushallituksen raporttisarja 28*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

- Seppänen, J. 1997. Ympäristöviestinnän vaikuttavuuden arviointitutkimuksen rajat ja mahdollisuudet. Kirjallisuuskatsaus. Keski-Suomen ympäristökeskuksen monisteita. Jyväskylä.
- Sepänmaa, Y. 1982. Ympäristöestetiikka. Teoksessa Y. Varpio (toim.) Taiteen tutkimuksen perusteet. Juva: WSOY, 33-46.
- Sepänmaa, Y. 1994. Tuhatjärvinen: esseitä ympäristökulttuurista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Sepänmaa, Y. 1997. Ekologinen estetiikka ja humanismi. Teoksessa: J. Heinonen & O. Kuusi (toim.) Ekologinen humanismi. Keuruu: Otava, 204-216.
- Setälä, M.-L. 1988. Julkisen palvelun kuva. Valtionhallinnon kehittämiskeskus, Suomen kaupunkiliitto, Kunnallissäätiö. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Sia, A., Hungerford, H. & Tomera, A. 1985/86. Selected predictors of responsible environmental behavior. *Journal of Environmental Education* 17 (2), 31-40.
- Sihvo, T. 1990. Suomalainen sosiaalihuolto: mielikuvat ja todellisuus. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 1. Helsinki.
- Siitonen, H. 1990. Toimijoista virkistäytyjiin: nuorten ympäristötietoisuudesta. *Kasvatus* 21 (3), 173-183.
- Sillanpää, P. 1996. Toimiiko kirjallisuus ympäristövaikuttajana? Teoksessa: E. Alasaarela (toim.) Mikä ympäristönsuojelua ohjaa - moraali, markat vai pakotteet. Alueelliset ympäristöjulkaisut. Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskuksen julkaisuja 5. Oulu: Painotupa, 50-53.
- Simonis, U. 1989. Ecological modernization of industrial society: three strategic elements. *International Social Science Journal*, August, 121, 347-361.
- Singer, P. 1979. *Practical ethics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Singer, P. 1991. Oikeutta eläimille. Suom. Helena Tengwall. (orig. *Animal Liberation* 1975.) Juva: WSOY.
- Sipilä, K. 1997. Luonto- ja leirikoulutoiminta osana maaseudun kehittämistä. Suomen ympäristö 112. Helsinki: Edita.
- Siukosaari, A. 1997. Markkinointiviestinnän johtaminen. Porvoo: WSOY.
- Snider, J. G. & Osgood, C.E. 1969. (toim.) *Semantic Differential Technique*. A Source book. Chicogo: Aldine.
- Spaargaren, G. & Mol, A. 1992. Sociology, environment and modernity. Ecological modernization as a theory of social change. *Society & Natural Resources* 5 (3). New York: Taylor & Francis.
- Stenvall, J. 1995. Herrasmiestaidosta asiantuntijatiетoon. Virkamiehistön asiantuntumuksen kehitys valtion keskushallinnossa. Helsinki: Painatuskeskus.
- Storbacka, K. & Lehtinen, J. R. 1998. Asiakkuuden ehdoilla vai asiakkaiden armoilla. 3. painos. Porvoo: WSOY.
- Strateginen suunnitelma 2000. 1996. Keski-Suomen ympäristökeskus. Jyväskylä.
- Suhonen, P. 1988. Suomalaisten arvot ja politiikka. Juva: WSOY.
- Suhonen, P. 1991. Kaksisuuntainen peili. Mielipidetutkimukset julkisuudessa ja politiikassa. Helsinki: Hanki ja jää.
- Suhonen, P. 1994. Mediat, me ja ympäristö. Helsinki: Hanki ja jää.
- Suhonen, P. 1999. Arvojen ristiriita - yleisen tietoisuuden ja viestinnän ongelmat. *YKL-posti* 1b, 4-5.
- Summa, H. 1996. Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan. Teoksessa: K. Palonen & H. Summa (toim.) Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere: Vastapaino, 51-83.

- Söyrinki, N. 1954. Luonnonsuojelun käsikirja. Helsinki: Otava.
- Tallskog, L. 1997. (toim.) Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi. Neuvottelupäivät Kuopiossa, Oulussa ja Hämeenlinnassa keväällä 1997. Sosiaali- ja terveysministeriö (STM), Ympäristöministeriö (YM), Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus (STAKES) ja Suomen ympäristökeskus (SYKE). Suomen ympäristökeskuksen monisteita 103. Helsinki: Edita.
- Tannen, D. 1991. You just don't understand. Women and men in Conversation. London: Virago Press.
- Tanskanen, E. 1995. Kulutus, tieto, asenteet ja ympäristöpolitiikka. Ympäristö 1994. Tilastokeskuksen muistio 6. Helsinki: Painatuskeskus.
- Tanskanen, E. 1997. Suomalaiset ja ympäristö kansainvälisestä näkökulmasta. Tilastokeskuksen tutkimuksia 225.
- Taylor, P. 1986. Respect of nature. A theory of environmental ethics. Princeton: Princeton University Press.
- Teivainen, L. 1996. Luonnon suojelemisesta ihmisen suojeluun. Kulttuurisen ympäristötieteen taustaa ja perusteita. Saarijärvi: Offset.
- Tella, S. 1999. Mediakasvatus, kasvatus ja mediat. Kasvatus 30 (3), 203-204.
- Teräväinen, J. 1990. Johdatus filosofiaan. Helsinki: Kirjapaja.
- Tiedosta tietoisuudeksi - ympäristöviestinnän strategia 1997- 2000. 1997. Etelä-Savon, Keski-Suomen, Pohjois-Karjalan ja Pohjois-Savon ympäristökeskukset. Toimiva ympäristöhallinto. 1997. Ympäristöministeriön työryhmäraportti. Helsinki.
- Tourish, D. & Hargie, C. 1996. Internal communication: Evaluating and improving performance. Corporate Communications 3, 11-16.
- Trancik, A. & Evans, G. 1995. Spaces for children in the design of daycare center environments. Children's Environments 12, 311-319.
- Trenholm, S. 1989. Persuasion and Social Influence. Englewood Cliffs, NJ: Prentice hall.
- Tulokas, R. 1990. Suomalaiset ja ympäristö. Tilastokeskus. Ympäristö 2. Helsinki.
- Tulokas, R. 1998. Suomalaiset ja ympäristö. Tilastokeskus. Ympäristö 10. Helsinki: Hakapaino.
- Turtiainen, M. 1997. Sovittelu auttaa ympäristökiistoissa. Vieraskynä. Helsingin Sanomat 17.8.1997. s.2.
- Tynjälä, P. 1999. Oppiminen tiedon rakentamisena. Konstruktivistisen oppimiskäsityksen perusteita. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Tyvestä puuhun, latvasta lentoon. 1998. Habitaatti - ympäristöohjelman kuuntelemistutkimus. Jyväskylä: Tietoykkönen.
- Töttö, P. 2000. Pirullisen positivismin paluu. Laadullisen ja määrällisen tarkastelua. Tampere: Vastapaino.
- Uimonen, R. 1994. Julkea julkisuus. Poliitikot ja yritysjohtajat mediayhteiskunnassa. Teoksessa: M. Karhu (toim.) Julkinen johtaja. Miten opit elämään mediayhteiskunnassa? Helsinki: Inforviestintä, 9-48.
- UNESCO. 1985a. A comparative survey of the incorporation of environmental education into school curricula. Environmental Education Series 17. Paris: UNESCO, 137-139.
- UNESCO. 1985b. The international environmental education programme. Unesco, Paris.

- Uusikylä, K. & Atjonen, P. 1999. Didaktiikan perusteet. Juva: WSOY.
- Uusitalo, L. 1986. Suomalaiset ja ympäristö. Tutkimus taloudellisen käyttäytymisen rationaalisuudesta. *Acta Academiae Oeconomicae Helsingiensis Series A* 49. Helsinki.
- Uusitalo, L. 1990a. Are environmental attitudes and behaviour inconsistent? Findings from a Finnish study. *Scandinavian Political Studies* 13 (2), 211–226.
- Uusitalo, L. 1990b. Ympäristönsuojelun ja rationaalisen käyttäytymisen ongelma. *TTT Katsaus* 4, 164–172.
- Uusitalo, L. 1990c. Ympäristö yhteishyödykkeenä. *Ympäristö ja terveys* 21 (3), 164–172.
- Uusitalo, L. 1991. Oma etu vai yhteinen hyvä? Ympäristötietoisuuden ja toiminnan ristiriita. Teoksessa I. Massa & R. Sairinen (toim.). *Ympäristökysymys. Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle*. Helsinki: Gaudeamus, 24–48.
- Uusitalo, L. 1992. Asenteiden ja käyttäytymisen ristiriita – haaste ympäristökasvatukselle. Teoksessa: *Ympäristökasvatus. Kansanvalistusseura ja Aikuis- kasvatuksen tutkimusseura*. Helsinki: Kirjastopalvelu, 56–68.
- Vaherva, T. 1983. Koulutuksen vaikuttavuus. Käsitemanalyttistä tarkastelua ja viitekehysten hahmottelua. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen laitoksen julkaisuja A 1.
- Wahlström, E. 1994. Ympäristöriskit. Kokonaiskuvaa etsimässä. Jyväskylä: Gummerus.
- Wahlström, E., Reinikainen, T. & Hallanaro, E.-L. 1992. Ympäristön tila Suomessa. Vesi- ja ympäristöhallitus. Ympäristötietokeskus. Helsinki: Gaudeamus.
- Wahlström, R. 1991. Korkeakouluopetus ja ympäristökysymys, korkeakoulutuksen arvioinnin uusia lähtökohtia. Teoksessa P. Hakkarainen, R. Wahlström & J. Välimaa (toim.) *Korkeakoulutuksen kehittäminen ja laadun arviointi. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja B. Teoriaa ja käytäntöä* 71, 85–101.
- Wahlström, R. 1994. Mitä on vaikuttavuuden arviointi ympäristökasvatuksessa? Seminaariraportti 29.-30.11.1994, Selänpohja, 16–25.
- Valkonen, T. 1976. Haastattelu- ja kyselyaineiston analyysi sosiaalitutkimuksessa. Helsinki: Gaudeamus.
- van Matre, S. 1998. Maakasvatus... uusi alkua. Jyväskylä: Gummerus. Suom. Raija Luhanto. Alkuperäisteos: van Matre, S. 1990. *Earth education, a new beginning*. USA, Illinois.
- Watson, J. 1970. *Behaviorism*. New York: W.W. Norton.
- Weale, A. 1997. Ecological modernisation in Europe. Paper for Summer Symposium "The Innovation of Environmental Policy" at the University of Bologna, Italy, 21.-25. July 1997. 3, 43–47.
- Vedung, E. & van der Doelen, F. 1994. Information as an policy instrument. Paper prepared for the IIAS working group on policy/program evaluation. Lyons, May 18–20, 1994.
- Vehkala, M.-M. & Vainio, A. 2000. Luonnonsuojelun yhteiskunnallinen ulottuvuus. Luonnonsuojeluohjelmien toteuttamisen sosio-ekonomiset vaikutukset Väli-Suomessa 1990-luvulla. Vaasan yliopiston tutkimuslaitoksen julkaisuja 83. Vaasa.
- Venkula, J. 1987. Tietoyhteiskunta – miksi se ei tule? *Tiedepolitiikka* 1, 3–10.

- Venkula, J. 1988. Tietämisen taidot. Tieteelliseen toimintaan harjaantuminen yliopisto-opinnoissa. Helsinki: Gaudeamus.
- Vienola, V. 1995. Eettinen ja systeemiteoreettinen näkökulma päivähoiton ympäristökasvatukseen. Teoksessa: S. Ojanen & H. Rikkinen (toim.) Opettaja ympäristökasvattajana. Opetus 2000. Juva: WSOY, 76-84.
- Viinikainen, T. (toim.) 1997. Yhteiskunnallinen ympäristötutkimus Suomessa. Katsaus tutkimusaloihin ja kirjallisuuteen. Suomen ympäristö 99. Helsinki: Edita.
- Wiio, O.A. 1973. Ymmärretäänkö sanomaasi. Viestintä - tiedonvälitys. 5. painos. Tapiola: Weilin & Göös.
- Wiio, O. A. 1994. Johdatus viestintään. (6. uudistettu laitos.) Helsinki: WSOY.
- Wilenius, R. 1999. Mitä on ihminen? Filosofiaa ihmisestä ja ihmisen kasvusta. Jyväskylä: Atena.
- Vilkka, L. 1993. Ympäristöetiikka. Vastuu luonnosta, eläimistä ja tulevista sukupolvista. Helsinki: Yliopistopaino.
- Wilkki, M. (toim.) 1995. Kestävä kehitys. Lähivuosien toimenpiteitä Suomen kansainvälisessä yhteistyössä. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Winch, C. 1996. Quality and education. *Journal of Philosophy of Education* 30 (1), 25-30.
- Woitsch, E. 1994. Selvitys pysyväisluonteisten ympäristökasvatus- ja valistuskeskusten toiminnasta Suomessa. Moniste.
- von Glasersfeld, E. 1995. A constructivist approach to teaching. Teoksessa: L. Steffe & J. Gale (toim.) *Constructivism in education*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates publishers, 3-15.
- von Weizäcker, E. U. 1994. *Earth Politics*. London: Zed Books.
- von Wright, G. H. 1981. Humanismi elämänasenteena. Helsinki: Otava.
- von Wright, G. H. 1987. Tiede ja ihmisjärki. Keuruu: Otava.
- von Wright, G. H. 1993. Oppimiskäsitysten historiaa ja pedagogisia seurauksia. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- von Wright, G. H. 1997. Viimeisistä ajoista. Teoksessa: J. Heinonen. & O. Kuusi (toim.) *Ekologinen humanismi*. Keuruu: Otava, 47-75.
- Voutilainen, T., Mehtäläinen, J. & Niiniluoto, I. 1989. Tiedonkäsitys. Helsinki: Kouluhallitus ja Valtion Painatuskeskus.
- Wright, D. 1997. What other professionals think public relations people do: A survey... IPRA/CERP Education Conference. Helsinki.
- Vuokko, P. 1997. Markkinointiviestintä. Helsinki: WSOY.
- Vuokko, P. 1998. Miten imagoa rakennetaan - entä miten sen voisi tehdä Suomen luterilainen kirkko? Teoksessa: P. Jauhola & P. Siipola (toim.) *Viralliset imago*. Vaasan yliopiston julkaisuja. *Selvityksiä ja raportteja* 32, 61-81.
- WWF: Ilmastonmuutos uhkaa mullistaa Suomen luonnon. 2000. *Helsingin Sanomat* 31.8.2000, A7.
- Vähä-Jaakkola, K. 1997. Ympäristökasvatuksen vaikuttavuuden arviointi - aikaisempia tutkimuksia. Keski-Suomen ympäristökeskuksen monisteita. Jyväskylä.
- Väljärvi, J. 2000. Kasvatustiede ja kasvatuksen arvot. *Kasvatus* 31 (2), 105-106.
- Väliverronen, E. 1996. Ympäristöuhkan anatomia. Jyväskylä: Gummerus.

- Väyrynen, K. 1996. Kant ja luonnon kunnioitus. Teoksessa: J. Kotkavirta (toim.) Luonnon luonto. Filosofisia kirjoituksia luonnon käsitteestä ja kokemisesta. Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 2. Jyväskylän yliopisto: SoPhi, 65–87.
- Yhteinen tulevaisuutemme. 1988. Ympäristön ja kehityksen maailmankomission raportti. Helsinki: Valtion Painatuskeskus.
- Yksi plus yksi on enemmän kuin kaksi. Raportti kestävän kehityksen alueverkko-seminaarista Porissa 7.–8.3.1995. Suomen kestävän kehityksen toimikunta. Monisteita 13. Ympäristöministeriö, liite 3.
- Ympäristöhallinnon kasvatushankkeita vuonna 1998. Ympäristöministeriön julkaisematon muistio, 12998, 10 s.
- Ympäristöhallinto ympäristötietoisuuden edistäjänä – sidosryhmälähtöinen tarkastelu, 1996. Ympäristöministeriön moniste. Helsinki.
- Ympäristöohjelma 2005. 1995. Ympäristöministeriö. Forssan Kirjapaino.
- Ympäristösanasto. 1998. Ympäristöalan keskeiset käsitteet ja termit. Tekniikan sanastokeskus. Jyväskylä: Gummerus.
- Yrjönsuuri, Y. 1993. Opetuksen ymmärtäminen. Helsinki: Yliopistopaino.
- Zhang, Q. 1998. Fuzziness-vagueness-generality-ambiguity. *Journal of Pragmatics* 29 (1), 13–31.
- Åberg, L. 1989. Viestintä - tuloksen tekijä. Mänttä: Mäntän kirjapaino.
- Åberg, L. 1997. Viestinnän strategiat. Juva: WSOY.
- Åberg, L. 1998. Visiosta luotaukseen. Viestintä työyhteisön voimavarana. Teoksessa: U. Kivikuru & R. Kunelius (toim.) Viestinnän jäljillä. Näkökulmia uuden ajan ilmiöön. Juva: WSOY, 143–152.
- Åhlberg, M. 1995. Systemistinen kasvatuksen teoria (SKT) ympäristökasvatuksen perustana. Teoksessa: S. Ojanen & H. Rikkinen (toim.) Opettaja ympäristökasvattajana. Opetus 2000. Juva: WSOY, 47–59.
- Åhlberg, M. 1998. Arviointi ympäristökasvatuksen laadun varmistajana ja edistäjänä. *Ympäristökasvatus* 2, 4–8.
- Äikäs, T. 1996. Kaupunki-imagon tulkintaa: kulttuurimaantiedettä, sosiosemiotikkaa ja teknologiaa. *Yhteiskuntasuunnittelu* 1, 3–14.
- Äikäs, T. 1997. Imagodiskurssit ja kaupunki – käsitekriittikkä ja kaupunkisuunnittelun uudet työkalut. *Yhteiskuntasuunnittelu* 4, 4–16.

KUVIOT JA TAULUKOT

KUVIO 1	Tutkimuskokonaisuus	14
KUVIO 2	Ympäristöviestinnän toimintakenttä	33
KUVIO 3	Hyvän elämän rajat	42
KUVIO 4	Käyttäytymisen muutokseen vaikuttavat tekijät	75
KUVIO 5	Alueellisen ympäristökeskuksen imagon muodostuminen	92
KUVIO 6	Ympäristöhallinnon ja kansalaisten yhteisymmärryksen perusta	95
KUVIO 7	Ympäristöhallinnon ja kansalaisten yhteisymmärryksen aikaansaaminen	96
KUVIO 8	Viestinnän tavoitteet	129
KUVIO 9	Viestinnän tärkeimmät asiakkaat	133
KUVIO 10	Viestinnän tärkeimmät tuotteet ja palvelut	133
KUVIO 11	Viestinnän vahvuudet eri organisaatioiden arvioimina	135
KUVIO 12	Viestinnän kehittämistarpeet johdon ja viestijöiden arvioimina.....	136
KUVIO 13	Johdon ja viestijöiden kehittämisehdotuksia	136
KUVIO 14	Yhteisen viestintälinjan tarve	138
KUVIO 15	Ympäristökeskusten huomioarvo viestimissä verrattuna muihin organisaatioihin	139
KUVIO 16	Ympäristökeskusten huomioarvo eri viestimissä	140
KUVIO 17	Hallinnon oma tulkinta julkisuuskuvastaan	142
KUVIO 18	Kansalaisten tulkinta ympäristöhallinnon julkisuuskuvasta	143
KUVIO 19	Ympäristökeskusten julkisuuskuva kansalaisten arvioimana	145
KUVIO 20	Ympäristökeskusten julkisuuskuva hallinnon ja kansalaisten arvioimana	149
KUVIO 21	Ympäristöministeriön julkisuuskuva hallinnon ja kansalaisten arvioimana	149
KUVIO 22	Kansalaisten palvelukokemukset	152
KUVIO 23	Yhteiskunnan toimintoihin puuttumisen hyväksyttävyyys	156
KUVIO 24	Erilaisten ohjauskeinojen hyväksyttävyyys	156
KUVIO 25	Ympäristöviestinnän kokonaismalli	165
TAULUKKO 1	Ympäristöpolitiikan kehitysvaiheet	38
TAULUKKO 2	Ihmisen tarpeiden ja arvojen kehitysvaiheet	52
TAULUKKO 3	Kasvatuskäsitysten kehitysvaiheet	82
TAULUKKO 4	Viestintä- ja palveluajattelun kehitysvaiheet	102
TAULUKKO 5	Ympäristövastuullisuuden edistämisen yhteiskunnallinen konteksti.....	105
TAULUKKO 6	Viestinnän merkitys	131
TAULUKKO 7	SWOT-analyysi sidosryhmien näkemyksistä	153
TAULUKKO 8	Kansalaisten tärkeimpinä pitämät toiminnot	155

LIITE 1

Ympäristöhallinnon tiedollisen ohjauksen tutkimus Keski-Suomen ympäristökeskuksessa 1997–2001

Anna-Liisa Kiiskinen, ympäristökasvatuksen ylitarkastaja: tutkimuksen johtaminen, suunnittelu ja koordinointi; päätutkimuksen suunnittelu ja toteutus; oheis- ja jatkotutkimusten suunnittelu ja ohjaus; tutkimustulosten sovelluksia. Toteutus: 1.2.1997–31.12.1998 virkavapaalla erikoistutkijana (YM:n rahoitus); 1.1.1999 alkaen päätutkimus lähinnä virkatehtävien ohessa. Oheis- ja jatkotutkimusten suunnittelua ja ohjausta osin virkatyönä.

1. Päätutkimuksen julkaisut

- Kiiskinen, A.-L. 1997. Ympäristöviestinnän vaikuttavuutta tutkitaan. *Ympäristökasvatus* 2, 14.
- Kiiskinen, A.-L. 1999. Miksi ympäristöviestinnän vaikuttavuustutkimukselle nautitaan? Metodologisia pohdintoja tieteenfilosofian näkökulmasta. E. Korpinen & L. Puurula (toim.) *Tutkimisen ja löytämisen pasianssia*. Professori Jorma Ekolalle omistettu juhlaKirja. *Journal of Teacher Researcher* 3. Jyväskylä: Tuope, 130-146.
- Kiiskinen, A.-L. 1999. Ympäristöhallinto viestinnän miinakentillä. *YKL-posti* 1b, 13-14.
- Kiiskinen, A.-L. 1999. Ympäristöhallinto on näkymätön. *Ympäristö* 1, 12-13.
- Kiiskinen, A.-L. 1999. Kansa ei tunne, mutta tarvitsee. Ympäristöhallinto viestijänä. Väiliraportti. Keski-Suomen ympäristökeskuksen monisteita. Jyväskylä. 144 s.
- Kiiskinen, A.-L. 2000. Uusi avaus viestinnän vaikuttavuuskeskusteluun. *Esari. Etelä-Savon ympäristökeskuksen henkilöstölehti* 2, 3.
- Kiiskinen, A.-L. 2000. Viestintätutkimus osoitti ympäristöhallinnosta: Tarpeellinen, mutta tuntematon. *Kuhankeittäjä. Etelä-Savon ympäristökeskuksen asiakaslehti* syksy 2000, 3.
- Kiiskinen, A.-L. 2001. Ympäristöhallinto vastuullisen elämäntavan edistäjänä. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 187. Jyväskylän yliopisto. Yliopistopaino.
- Kiiskinen, A.-L. *Että maailma pelastuisi. Moderni ympäristöpolitiikka vastuullisen elämäntavan edistäjänä* (käsikirjoitus).

2. Projektiin kytkettyjä oheistutkimuksia ja -tutkielmia

- Hakala, H. 2000. Näkymiä ympäristönsuojelun teoriaan ja käytäntöön ympäristötietoisuuden kautta katseltuna. Helsingin yliopisto Limnologian ja ympäristönsuojelun laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Heikka, M. 2000. Kultakutrin ja Punahilkkan painajaiset painomusteessa. Karhuja, susia ja petokeskustelun toimijoita sanomalehti *Keskisuomalaisessa*. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Sosiologian pro gradu -tutkielma.

LIITE 1 (jatkuu)

- Helenius, M. 2000. Luonnontieteellisten aineiden opettajien käsityksiä nuorten ympäristökasvatuksesta. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma.
- Hyvärinen, A. 2000. Ympäristöhallinnon julkisuuskuvia. Tekstintutkimus ympäristöhallinnon tiedotteista ja ympäristöhallintoa koskevista uutisista. Oulun yliopisto. Suomen kielen pro gradu - tutkielma.
- Keinänen, T. & Savolainen, T. 2000. Polkuja kestävään kehitykseen Keski-Suomen kunnissa kesällä 2000.
- Kivikoski, N. 2000. Ympäristöauto Kaarna ympäristöviestinnän ja -kasvatuksen välineenä. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma.
- Kivikoski, N. 2000. Ympäristöauto Kaarna - toiminnan vaikutukset. Alueelliset ympäristöjulkaisut 154. Pohjois-Karjalan ympäristökeskus. Pro gradu -tutkielman lyhennetty hallintoversio.
- Korpijoki, H. Lehdistön ympäristöpäästöjä. - Kuuden suomalaisen sanomalehden ympäristökirjoittelu ja lähdekäyttö vuosina 1994 ja 1996. Lähteistä erikoistarkastelussa alueelliset ympäristökeskukset. Jyväskylän yliopisto. Journalistiikan lisensiaatintutkielma. (painossa)
- Lehmus, J. 2000. Kyllähän se mielenkiintoinen tutkimus oli, mutta onko sellaisella kysyntää? Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen tunnettuus ja hyödyntäminen Suomen alueellisissa ympäristökeskuksissa. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteen ja filosofian laitos. Sosiologian pro gradu -tutkielma.
- Lindberg, L. & Rautio, M. 2000. Natura CD-ROMin käytettävyys opetuksessa ja mahdolliset vaikutukset käyttäjien toimintaan. Joensuun yliopiston Savonlinnan opettajankoulutuslaitoksen luokanopettajien koulutus. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma.
- Lybäck, K. 1998. Ympäristökysymysten sosiologiaa. Katsaus ympäristösosiologiaan lähestymistapoihin. Keski-Suomen ympäristökeskuksen monistesarja nro 16. Jyväskylä. 35 s.
- Maunumäki, S. 2001. Ympäristöalalla toimivien tiedonhankinta ja tiedonkäyttö - ympäristöhallinnon julkaisujen arviointia. Oulun yliopiston informaatiotutkimuksen ja sosiologian laitos. Informaatiotutkimuksen pro gradu -tutkielma.
- Pulkkinen, K. I. 2000. Luokanopettajien ajattelua ja toimintaa ympäristökasvattajina. Joensuun yliopisto. Soveltavan kasvatustieteen lisensiaatintutkielma.
- Raasakka, S. 2001. Ympäristökompetenssi esikouluikäisen lapsen luontosuhteen ytimenä. Jyväskylän yliopisto. Psykologian pro gradu -tutkielma.
- Salminen, T. 2000. Kasvokkain ja sähköpostitse. Argumentoiva dialogi oppimisympäristönä yliopistossa. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma.
- Suokas, J. 2000. Ympäristöhallinnon informaatio-ohjaus. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. (Metatutkimus viiden tiedotus- ja valitustapauksen vaikuttavuustutkimuksesta.) Sosiologian pro gradu -tutkielma.
- Tervonen, P. 1998. Teollisuuslaitoksen ekologinen julkisuuskuva. Ympäristökeskeinen haastattelututkimus Rautaruukin Raahen Steelin ulkoisten sidosryhmien tehtaaseen liittämistä mielikuvista. Jyväskylän yliopisto. Viestintätieteiden laitos. Yhteisöviestinnän pro gradu -tutkielma.

LIITE 1 (jatkuu)

- Tuulinen, T. Venäjän ja Suomen tapa rakentaa ympäristöongelmia, mediavertailu. Helsingin yliopisto. Ympäristönsuojelutieteen pro gradu -tutkielma. Aloitettu 2000.
- Tyvestä puuhun, latvasta lentoon 1998. Habitaatti - ympäristöohjelman kuuntelemistutkimus. Jyväskylä: Tietoykkönen. Ohjelman tuottajat: Keski-Suomen ympäristökeskus, Radio Jyväskylä ja Jyvässeudun kunnat.

3. Selvitykset aikajärjestyksessä

- Seppänen, J. 1996. Viestinnän vaikutuksen arviointitutkimuksen rajat ja mahdollisuudet. Alustava kirjallisuuskatsaus. Keski-Suomen ympäristökeskuksen monisteita. Jyväskylä.
- Rantama, S. 1997. Viestintä Keski-Suomen ympäristökeskuksessa. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Talouden ja hallinnon linja. Raportti ZPV01. Jyväskylä.
- Vähä-Jaakkola, K. 1997. Ympäristökasvatuksen vaikuttavuuden arviointi - aikaisempia tutkimuksia. Keski-Suomen ympäristökeskuksen monisteita. Jyväskylä.
- Haapanen, K. 1998. Ajankohtaista ympäristöstä, Pohjois-Savon ympäristökeskuksen asiakaslehden lukijatutkimus. Pohjois-Savon ympäristökeskus. Julkaisematon moniste.
- Mutanen, J. 1999. Minä ja ympäristökeskus. Mistä muodostuu ympäristökeskuksen julkisuuskuva ja onko mitään tehtävissä. Lopputyö Kuopion ammatillisen aikuiskoulutuskeskuksen laadukkaan asiakaspalvelun kehittämisen kursilla 247.
- Lehmus, J. 2000. Ympäristökeskus ympäristötietoisuuden edistäjänä. Essee valtionhallinnon harjoittelusta Keski-Suomen ympäristökeskuksessa. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitos.

**4. Tutkimuksen esittelyjä, luentoja ja alustuksia 1997–2001/
Anna-Liisa Kiiskinen**

1. Tutkimuksen esittely valtakunnallisessa Ympäristökasvatuksen Vaikuttavuustutkimusseminaarissa suunnittelukokouksessa Suomen ympäristökeskuksessa 30.1.1997.
2. Tutkimuksen esittely valtakunnallisessa Ympäristökasvatuksen Vaikuttavuuden arviointiseminaarissa 7.2.1997 (yli 200 henkeä).
3. Ympäristötietoisuus ja neuvonta ympäristöhallinnon näkökulmasta. Koulutuspäivän johtaminen ja toteutus Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen ympäristökasvatuksen kouluttaja- ja tutorkurssilaisille 8.2.1997.
4. Tutkimuksen esittely Järvi-Suomen ympäristökeskusten johtajille ja viestijöille Mikkelissä 25.2.1997.
5. Tutkimuksen esittely Ympäristökasvatuksen vaikuttavuustutkimustalkoissa Suomen ympäristökeskuksessa 14.3.1997.
6. Haastattelu tutkimuksesta Hämeen radiolle ympäristökasvatusaiheiseen keskusteluohjelmaan. 25.4.1997.

LIITE 1 (jatkuu)

7. Tutkimusta esitelty ympäristöhallinnon johtajien neuvottelupäivillä kesäkuussa 1997.
8. Henkilökohtainen ympäristövastuu/ ympäristötietoisuuden näkökulma. Luentosarja ja tentti Jyväskylän yliopiston eri tiedekuntien ympäristökurssilaisille (n. 80) 1.-2.10.1997. Osa I: Ympäristöongelmat. Osa II: Ympäristöpolitiikan ohjaukset ja strategiset kehitysvaiheet. Osa III: Mitä ympäristötietoisuus on? - ympäristötietoisuuden ulottuvuuksia.
9. Ympäristöhallinto viestijänä. Esitys Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan lisensiaattiseminaarissa joulukuussa 1997.
10. Tutkimuksen esittely Keski-Suomen ympäristökeskuksen tutkimuspäivillä Jyväskylässä 22.1.1998.
11. Tutkimuksen esittely Etelä-Savon ympäristökeskuksessa johdolle ja viestijöille 14.4.1998.
12. Hallinnon omien tulkintojen tulosten esittely ympäristöhallinnon johtajien neuvottelupäivillä kesäkuussa 1998. YM:n tiedotuspäällikkö Siv Dahlin Jansson.
13. Tutkimustulosten esittely ja hyödyntämisen suunnittelu Järvi-Suomen ympäristökeskusten viestintäpäivillä Joensuussa 24.-25.8.1998.
14. Ympäristöhallinnon tunnettavuus- ja julkisuuskuvatuloksien esittely ympäristöhallinnon johtajien päivillä Hämeenlinnassa 21.9.1998. Johtaja Risto Palokangas.
15. Ympäristöhallinnon tunnettavuus- ja julkisuuskuvatuloksien esittely YM:n vieraille Keski-Suomen ympäristökeskuksessa 13.9.1998. Johtaja Risto Palokangas.
16. Alueellisten ympäristökeskusten julkisuuskuva. Luento ympäristöhallinnon hallintopäälliköiden neuvottelupäivillä Helsingissä 3.11.1998.
17. Ympäristöhallinto viestinnän miinakentillä. Kommenttipuheenvuoro YKL:n koulutuspäivillä, joissa teemana Ympäristöviestintää arvojen ristiriidassa, Tampereella 4.11.1998.
18. Asiakaspalvelu alueellisen ympäristökeskuksen näkökulmasta. Alustus Ympäristöhallinnon Palveluprojektin aloitusseminaarissa Helsingissä 5.11.1998.
19. Viestinnän vaikuttavuustutkimus - ympäristöhallinnon omat tulkinnat viestinnästään. Luento ja kehittämistyöskentelyä ympäristöhallinnon viestijöiden valtakunnallisilla neuvottelupäivillä Kuopiossa 10.11.1998.
20. Kasvatustieteilijä ympäristöhallinnossa. Alustus omasta työstä ja tutkimuksesta Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen laitoksen henkilökunnan sekä nykyisten ja entisten opiskelijoiden Alumnipäivässä Jyväskylässä 13.11.1998.
21. Onko ympäristöhallinnon viestinnällä vaikutuksia? - Kutsuseminari Keski-Suomen ympäristökeskuksessa 23.11.1998.
22. Onko ympäristöhallinnon viestinnällä vaikutuksia? - tiedotustilaisuus Keski-Suomen ympäristökeskuksessa ympäristöministeri Pekka Haaviston kanssa 23.11.1998.
23. Ympäristöviestinnän tutkijoiden työseminaaripäivä Keski-Suomen ympäristökeskuksessa 24.11.1998.
24. Tutkimuksen esittely Keski-Suomen ympäristökeskuksen tutkimusseminaaripäivänä 25.11.1998.

LIITE 1 (jatkuu)

25. Ympäristöhallinto viestijänä. Esitys Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan lisensiaattiseminaarissa 3.12.1998.
26. Ympäristöhallinnon tunnettavuus ja julkisuuskuva. Luento ympäristöhallinnon sihteereiden neuvottelupäivillä Jyväskylässä 9.12.1998.
27. Tutkimuksen esittely YM:n Hyvän palvelun projektin seminaarissa Suomen ympäristökeskuksessa 15.12.1998.
28. Ympäristöhallinnon tunnettuus ja julkisuuskuva. Tulosten esittely yhteisöviestinnän tutkijoiden valtakunnallisessa seminaarissa Helsingin yliopistolla 8.-9.1.1999.
29. Ympäristöhallinnon omia tulkintoja viestinnästään. Luento Järvi-Suomen ympäristökeskusten viestinnän neuvottelupäivillä Vanhassa Ortopediassa 1.-2.2.1999.
30. Ympäristöhallinto viestijänä. Esitys Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan lisensiaattiseminaarissa 11.3.1999.
31. Miten mittaan viestinnän vaikuttavuutta. Tutkimuksen esittely viestintäammattilaisten koulutuspäivillä Helsingissä Inforviestinnällä 29.-31.3.1999.
32. Ympäristötietoisuuden edistämisen kehittäminen. Järvi-Suomen yhteishankkeiden suunnittelukokous Järviluonnon keskuksessa 30.4.1999.
33. Tutkimuksen esittely yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen tutkijoiden neuvottelupäivillä Helsingissä 17.5.1999.
34. Tutkimuksen esittely ja keskusteluja ympäristöhallinnon valtakunnallisilla tutkimuspäivillä Jyväskylässä 18.-19.5.1999.
35. Sidosryhmien haastattelusuunnitelman esittely Keski-Suomen ympäristökeskuksen johtoryhmälle 21.5.1999.
36. Ympäristöviestintä ja sen tutkiminen. Alustus valtakunnallisen Tiedottajan työkalupakin suunnittelukokouksessa Helsingissä Inforviestinnällä 15.6.99
37. Sidosryhmien odotuksia alueelliselle ympäristöhallinnolle. Luento sidosryhmähaastattelujen tuloksista YM:n Hyvän palvelun projektiryhmälle Helsingissä 8.9.1999.
38. Mitä sidosryhmät odottavat ympäristöhallinnolta? Luento sidosryhmähaastattelujen tuloksista YM:n Hyvän palvelun projektin johtoryhmälle Helsingissä 4.10.1999.
39. Mitä asiakkaat meistä ajattelee? Luento sidosryhmähaastattelujen tuloksista Keski-Suomen ympäristökeskuksen johtoryhmälle 8.10.1999.
40. Mitä asiakkaat meistä ajattelee? Luento Keski-Suomen ympäristökeskuksen ympäristötietoyksikön strategiapäivillä Konnevedellä 14.10.1999.
41. Viestintätutkimuksen paljastukset kehittämistarpeineen. Luento Järvi-Suomen ympäristökeskusten viestintäpäivillä Valamossa 18.-19.10.1999.
42. Tutkimustulosten esittelyä Järvi-Suomen ympäristökeskusten ympäristökasvatuksen kehittämispäivillä Pieksämäellä 9.2.2000.
43. Tutkimuksen esittely Jyväskylän yliopiston yhteisöviestinnän mentorointiprojektin aloitusseminaarissa Jyväskylän yliopistolla 23.3.2000.
44. Tutkimustulosten esittelyä Järvi-Suomen ympäristökeskusten viestintäpäivillä 4.-5.4.2000 Kolilla.
45. Tutkimustulosten esittelyä Keski-Suomen ympäristökeskuksen johdolle 14.5.2000.

LIITE 1 (jatkuu)

46. Asiakaspalvelusitoumus ja viestinnän vaikuttavuustutkimus sen taustana. Asiakaspalvelusitoumuksen ja tutkimustulosten esittelyä ympäristöhallinnon Hyvän Palvelun projektiseminaarissa Suomen ympäristökeskuksessa Helsingissä 10.8.2000.
47. Tutkimustulosten esittelyä SUNARE-PRIMEREG-hankkeen tutkijoille Keski-Suomen ympäristökeskuksessa 7.9.2000.
48. Tutkimustulosten esittelyä Keski-Suomen ympäristökeskuksen ympäristötietoyksikön strategiapäivässä Kannonkoskella 30.10.2000.
49. Tutkimustulosten esittelyä Järvi-Suomen viestintäpäivillä Varkaudessa 6.-7.11.2000.
50. Tutkimuksen esittely ympäristöhallinnon johtajien päivillä 22.11.2000 (esittelymateriaalit tehty).
51. Tutkimustulosten esittelyä ympäristöhallinnon valtakunnallisilla viestintäpäivillä 4.12.2000.
52. Ympäristöhallinnon viestintä ja arvot. Osallistuminen valtakunnalliseen Arvot, ympäristö ja teknologia -seminaariin. Helsingin yliopistossa 5.12.2000.
52. Viestinnän vaikuttavuustutkimuksen tulokset ympäristöhallinnon yhteisen viestintästrategian seurantaosuuden perustana. Ympäristöministeriö 11.12.2000.
53. Viestintätutkimuksen antia luontokouluverkoston laadun kehittämiseksi ja arvioinnille. Laukaan luontokoulun ohjausryhmän seminaariaamupäivä Laukaassa 13.12.2000.
54. Tutkimuksen antia Keski-Suomen luontokoulutoimintojen kehittämiseksi. Keski-Suomen luontokouluväen seminaari-iltapäivä Laukaassa 13.12.2000.
55. Tutkimustuloksista Jyväskylän palvelualueen ammattikorkeakoulun opiskelijoille ja opettajille Keski-Suomen ympäristökeskuksessa 17.4.2001.
56. Viestintä strategisena ajattelutapana. Koulutuspäivä Etelä-Savon ja Kaakkois-Suomen ympäristökeskusten johtoryhmille ja viestijöille Kouvolassa 11.5.2001.
57. Asiakkuusajattelu luontokouluverkoston ja maaseudun elinvoimaisuuden voimavarana. Laukaan luontokouluverkosto Laukaassa 17.5.2001.

5. Esimerkkejä ympäristöhallinnon kehittämishankkeista, joissa tutkimustuloksia hyödynnetty 1997-2001/ Anna-Liisa Kiiskinen

- Ympäristöhallinnon Hyvän Palvelun projektiryhmän jäsenyys 1997-2000.
- Heikkinen, P. 1998. Asiakaspalvelun huoneentaulu Keski-Suomen ympäristökeskuksen henkilöstölle. Työn suunnittelu ja ohjaus.
- Kiiskinen, A.-L., Salminen, T. Varpula, S. 1999. Viestintäkapuloita. Viestintätutkimuksen keskeisiä tuloksia ympäristöhallinnon kehittämistyöhön. Kalvosarja. Keski-Suomen ympäristökeskus.
- Laadukasta viestintää. 1999. Viestinnän laatukäsikirja Keski-Suomen ympäristökeskuksen henkilöstölle. Suunnittelu ja ohjaus.

LIITE 1 (jatkuu)

- Heikkinen, P. 2000/2001. Avoimesti, aktiivisesti, asiantuntevasti. Viestinnän palvelusitoumus Keski-Suomen ympäristökeskuksen asiakkaille. + Palvelusitoumusta edeltänyt taustamuistio + Perusteluista ja mittaamisesta. Ympäristöministeriön Hyvän palvelun projektin pilottihanke. Suunnittelu ja ohjaus.
- Ympäristöhallinnon Tutkimus- ja kehittämishankkeen 1998-2000. Osallistuminen ohjelman laadintaan. Viestintätutkimuksen sisällyttäminen ohjelmaan ensimmäisenä tiedollisen ohjauksen hankkeena.
- Ympäristöhallinnon ulkoisen viestinnän periaatteet 2000. Ympäristöministeriö. Tuloksia käytössä.
- Ympäristöhallinnon viestintästrategian laadinta 2000–2001. Työryhmän jäsenyys. Ihmisen, luonnon ja ympäristön parhaaksi. Keski-Suomen ympäristökeskuksen strategia 2000. Tuloksia käytössä.
- Kestävä kehitys ja tietoyhteiskunta -klusterihankkeen aiehakemusten, tutkimussuunnitelmien ja jatkosuunnitelmien laadinta.

6. Käynnistyneitä jatkotutkimuksia/Anna-Liisa Kiiskinen

- Lampinen, Miia: Intranet Keski-Suomen ja Pohjois-Savon ympäristökeskuksissa. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitos. Yhteisöviestinnän pro gradu -tutkielma. Aloitettu 2000. Suunnittelu ja ohjaus.
- Luukkainen, Terhi: Sisäinen viestintä Keski-Suomen ympäristökeskuksessa. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitos. Yhteisöviestinnän pro gradu -tutkielma. Aloitettu 2000. Suunnittelu ja ohjaus.
- Suonpää, Sanna: Keski-Pohjanmaan ympäristökeskuksen julkisuuskuvan muutokset sanomalehdissä 1970–1998. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitos. Yhteisöviestinnän pro gradu -tutkielma. Aloitettu 2001. Suunnittelu ja ohjaus.
- Terhelä, Jonna: Pirkanmaan ympäristökoulujen ja muiden ala-asteiden vertailua ympäristönäkökulmasta. Tampereen yliopisto. Aluetieteiden ja ympäristöpolitiikan laitos. Ympäristöpolitiikan pro gradu -tutkielma. Aloitettu 2000. Suunnittelu ja ohjaus.
- SUNARE-PRIMEREG/Suurten vesistöjen kestävä säännöstely. Suomen ympäristökeskuksessa toteutettavan laajan monivuotisen tutkimuksen yksi osatutkimus aiheesta Viranomaisen ja kansalaisen vuorovaikutusmahdollisuudet ja niiden kehittäminen suunniteltu toteutettavaksi Keski-Suomen ympäristökeskuksessa alkaen 2002 (toteuttaja avoin). Suunnittelu.
- Kestävä kehitys ja tietoyhteiskunta -tutkimushanke (KESTY) ympäristöhallinnon klusterirahoituksella vuosina 2000–2002:
1. Sulin, Silja: Ympäristövirkamiehen edellytykset toimia vuorovaikutteisesti kansalais- ja tietoyhteiskunnassa. Toteutetaan 2001. Kestävä kehitys ja tietoyhteiskunta - klusterihankkeen osatutkimus. Suunnittelu ja ohjaus: Keski-Suomen ympäristökeskus/ Anna-Liisa Kiiskinen & Jyväskylän yliopisto/ yhteisöviestinnän professori Jaakko Lehtonen.

LIITE 1 (jatkuu)

2. Peltokoski, Jukka: Ympäristökansalaisuus verkossa. Ympäristöjärjestöjen ja -ryhmien suhtautuminen uuteen informaatioteknologiaan vuorovaikutuksessa ympäristöviranomaisten kanssa. Toteutetaan 2001–2002. Kestävä kehitys ja tietoyhteiskunta - klusterihankkeen osatutkimus. Ohjaus: Keski-Suomen ympäristökeskus/ Anna-Liisa Kiiskinen & Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos/professori Esa Konttinen.
3. Haapanen, Kimmo, Perho, J. ym.: Alueellinen ympäristötieto verkossa. Pohjois-Savon ympäristökeskuksen hanke. Käynnistynyt 2001. Kestävä kehitys ja tietoyhteiskunta - klusterihankkeen osatutkimus.
4. Isotalus, Anita (toim.): Pohjois-Pohjanmaan ympäristöverkko. Esiselvitysraportti. Käynnistynyt 2001.

7. Taustareferenssejä kasvatuksellisen viestinnän tutkimukselle ympäristöhallinnossa 1994–2001/Anna-Liisa Kiiskinen

7.1. Julkaisuja

- Aho, K., Immonen, P., Kiiskinen, A.-L., Komppula, J. Korhonen, I. & Saukkonen, S. 1995. Ympäristöviestinnän nykytila ja kehittämissuunnitelmat Keski-Suomessa. Alueellinen ympäristöhallinto viestijänä. Keski-Suomen lääninhallitus. Ympäristöosaston julkaisuja 1/95. Jyväskylä: Kopi-Jyvä.
- Kiiskinen, A.-L. 1994. Ympäristö alkaa Sinusta. Keski-Suomalainen 22.4.1994, 2.
- Kiiskinen, A.-L. 1994. Ympäristökasvatus etenee. Keski-Suomen ympäristökatsaus. Keski-Suomen lääninhallituksen ympäristöosaston julkaisuja. Jyväskylä: Kopi-Jyvä, 11.
- Kiiskinen, A.-L. 1994. Kestävä kehitys Keski-Suomessa. Minun vahvuuteni on sinun vahvuutesi - raportti alueellisten kestävän kehityksen edistämisyhteistyön käynnistämisseminaarista 4. -5. 5.1994 Jyväskylässä, 39–41.
- Kiiskinen, A.-L. 1994. Verkostoja - onko niitä? Ympäristökasvatus 1.
- Kiiskinen, A.-L. 1994. Me teimme sen, vaikutimme. Artikkeliteemasta Turvallinen ympäristö lapselle. Mannerheimin Lastensuojeluliiton Keski-Suomen piirin jäsenlehti Perhepiirissä 3.
- Kiiskinen, A.-L. 1994. Uudistuva ympäristöhallinto kiinnostaa. Keski-Suomen ympäristökeskus Ympäristötekniikka 1994 -messuilla. Uusioutiset 5.
- Kiiskinen, A.-L. 1994. Lähtölaukaus ympäristökeskuksen markkinoinnille. Artikkeliteemasta Ympäristötekniikka 1994 -messuista. Keski-Vesi 10.
- Kiiskinen, A.-L. 1994. Vuosi viestinnän lumoissa. Keski-Suomen lääninhallituksen henkilöstölehti Keskiö 9.
- Kiiskinen, A.-L. 1994. Yhteistyötä ympäristöviestintään. Monimiljonääri 4, 7.
- Kiiskinen, A.-L. 1995. Keski-Suomen ympäristökeskus kokoaa hallinnon ja lähestyy kansalaista. Haastattelu Keski-Suomen viikkolehdestä 16.3.1995, 10.
- Hallitus jätti käsittelemättä ympäristökeskusten virkapaketin. Haastattelu. Keski-Suomalainen 18.3.1995, 6.
- Kiiskinen, A.-L. 1995. Kannatti lukea. Marlo Morgan: Viesti oikeiden ihmisten maailmasta. Keski-Suomen ympäristökeskuksen henkilöstölehti Ympyrä, 2.

LIITE 1 (jatkuu)

- Kiiskinen, A.-L. 1995. Haasteita alueellisten ympäristökeskusten kehittämiseksi. Pyydetty kommenttipuheenvuoro 19.10.1994 pidetyn ensimmäisen valtakunnallisen jäteneuvontapäivän raportissa. Pääkaupunkiseudun julkaisusarja C 1, 33-35.
- Kiiskinen, A.-L. 1995. Keski-Suomen ympäristökeskus palveluksessanne! Veneilykesä 1995.
- Kiiskinen, A.-L. 1995. Messut osana markkinointia. Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskus. Lopputyö Yhteisöviestinnän asiantuntija- ja esimieskoulutuksen kurssilla. (12 opintoviikkoa.)
- Kiiskinen, A.-L. 1995. Messut osana julkishallinnon viestintää. Keski-Suomen ympäristökeskus messuilla. Keski-Suomen ympäristökeskuksen julkaisuja 1. Jyväskylä.
- Kiiskinen, A.-L. 1995. Menkää kyliin ja kaduille! Keski-Suomen ympäristökeskuksen henkilöstölehti Ympyrä 4.
- Kiiskinen, A.-L. 1995. Puuta ja metsää messukeskuksessa. Keski-Suomen ympäristökeskuksen henkilöstölehti Ympyrä 6.
- Kiiskinen, A.-L. 1995. Kummiluokkamme messuilla. Keski-Suomen ympäristökeskuksen henkilöstölehti Ympyrä 7.
- Kiiskinen, A.-L. & Komppula, J. 1995. Ympäristöhallinto uudistuu, entä toimintatavat. Ympäristö 8 (5), 38-39.
- Komppula, J. & Kiiskinen, A.-L. 1995. Keski-Suomen ympäristökeskus ympäristötietoisuuden edistäjänä. Ympäristö ja terveys 26 (7-8), 55-59.
- Kiiskinen, A.-L. 1995. Selvitys ympäristökasvatuksen tilasta Keski-Suomen kouluissa ja oppilaitoksissa. Keski-Suomen ympäristökeskuksen monisteita. (Jaettu kaikkien Keski-Suomen koulujen ja oppilaitosten käyttöön.)
- Kiiskinen, A.-L. 1996. Pihtiputaan vesistöt ja maisemat kuntoon kyläprojekteilla. Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskus. Lopputyö Ympäristökasvatuksen Kouluttaja- ja tutorkoulutuksessa. (8 opintoviikkoa.)
- Kiiskinen, A.-L. 1996. Menhiiriä metsästämissä. Keski-Suomen ympäristökatsaus 1995-96. Keski-Suomen ympäristökeskuksen julkaisuja 13, 5-6. Jyväskylä.
- Kiiskinen, A.-L. 1997. Day of Access 15.1.97 Säätöalalla. Rescue Mission: Planet Earth -indikkaattoriprojektin kansallinen kokoontuminen. Keski-Suomen ympäristökeskuksen henkilöstölehti Ympyrä, 1, 10-11.
- Kiiskinen, A.-L. 1997. Miksi olla vähemmän. Pääkirjoitus. Koululehti. Keski-Suomen ympäristökeskuksen asiakaslehti päiväkodeille, kouluille ja oppilaitoksille.
- Kiiskinen, A.-L. 1997. Luontokoulutoiminnan yhteistyöverkostot alueellisten ympäristökeskusten näkökulmasta. Julkaisussa: Luontokoulutoiminta. 1997. Palvelut, kehittämisideat, verkostot. Suomen ympäristö 111. Ympäristöministeriön ympäristöpolitiikan osasto. Helsinki: Edita.
- Kiiskinen, A.-L. 1997. Luontokoulu kaikille. Keski-Suomen ympäristökeskuksen henkilöstölehti Ympyrä 3, 7-8.
- Kiiskinen, A.-L. 1997. Luontokoulutoiminnan yhteistyöverkostot alueellisten ympäristökeskusten näkökulmasta. Keski-Suomen ympäristökeskuksen henkilöstölehti Ympyrä 4, 11-13.
- Haastattelu. Joka kolmas koulu painottaa ympäristökasvatusta. Ympäristö 1997/4, 8-9.

LIITE 1 (jatkuu)

- Kiiskinen, A.-L. 1998. Luontokoulutilanteen kuumimmat uutiset. Pääkirjoitus. Koululehti. Keski-Suomen ympäristökeskuksen asiakaslehti päiväkodeille, kouluille ja oppilaitoksille.
- Kiiskinen, A.-L. 1998. Näin me tiedotamme. Ulkoisen tiedottamisen opas. 3. tarkistettu painos (1.painos 1995) Keski-Suomen ympäristökeskuksen oppaita 3. Jyväskylä.
- Kiiskinen, A.-L. 1998. Täällä on tatti, mutta se on varattu. Ympäristökasvatuksen filosofiaa. Ambios. CD-rom Keski-Suomen ympäristöstä. Keski-Suomen ympäristökeskus.
- Kiiskinen, A.-L. 1998. Ulos koulusta luontokouluun. Keski-Suomen ympäristökeskuksen asiakaslehti Fiksu. 1. vuosikerta.
- Kiiskinen, A.-L. 1999. Kunniaa ympäristötyölle. Pääkirjoitus. Koululehti. Keski-Suomen ympäristökeskuksen asiakaslehti päiväkodeille, kouluille ja oppilaitoksille. Kevätnumero.
- Kiiskinen, A.-L., Komppula, J. & Tainio, S. 1999. Laatusuoritus. Viestinnän käsikirja. Keski-Suomen ympäristökeskus. Hyväksytty Keski-Suomen ympäristökeskuksen johtoryhmässä 17.9.1999.
- Kiiskinen, A.-L. 1999. Ympäristönsuojelua ja silmänilon pilaamista. Onko koulussa riittävästi opetusta ympäristönsuojelusta ja silmänilon pilaamisesta? Koululehti. Keski-Suomen ympäristökeskuksen asiakaslehti päiväkodeille, kouluille ja oppilaitoksille. Syysnumero.
- Kiiskinen, A.-L. 1999. Luontokoulutyhjiö alkaa täyttyä Keski-Suomessa. Keski-Suomen ympäristökeskuksen asiakaslehti Fiksu. 2.vuosikerta.
- Kiiskinen, A.-L. 2000. Lapselle hyvä on kaikille hyvä - myös ympäristöasioissa. Mannerheimin Lastensuojeluliiton Keski-Suomen piirin jäsenlehti helmikuu 2000. Puheenjohtajan palsta.
- Kiiskinen, A.-L. 2000. Äiti, en minä tarvitse mitään. Koululehti. Pääkirjoitus. Keski-Suomen ympäristökeskuksen asiakaslehti päiväkodeille, kouluille ja oppilaitoksille. Kevätnumero. Myös verkkoversiona.
- Kiiskinen, A.-L. 2000. Ihmisen jäljillä. Koululehti. Pääkirjoitus. Keski-Suomen ympäristökeskuksen asiakaslehti päiväkodeille, kouluille ja oppilaitoksille. Syysnumero. Myös verkkoversiona.
- Linnove, E. & Kiiskinen, A.-L. 2001. Polkuja kestäväan kehitykseen Keski-Suomen kunnissa. Keski-Suomen ympäristökeskuksen asiakaslehti Fiksu. 3. vuosikerta.
- Kiiskinen, A.-L. 2001. Luontokoulussa... Keski-Suomen ympäristökeskuksen asiakaslehti Fiksu. 3. vuosikerta.
- Kiiskinen, A.-L. 2001. Metsä, linnut ja ihmiset. Koululehti. Pääkirjoitus. Keski-Suomen ympäristökeskuksen asiakaslehti päiväkodeille, kouluille ja oppilaitoksille. Kevätnumero. Myös verkkoversiona.
- Kiiskinen, A.-L. 2001. Ruutitynnyreistä mahdollisuuksien maailmaan. Julkaisussa: Työkalupakki viestinnän ammattilaisille. Ympäristöviestinnän teema. Inforviestintä. (Julkaistaan sekä painettuna että verkkoversiona.)

LIITE 1 (jatkuu)

7.2. Esimerkkejä ympäristövastuullisuutta edistävästä tuotteista

- Ympäristö alkaa Sinusta - piirustuskilpailun järjestäminen Keski-Suomen kouluille ja oppilaitoksille keväällä 1994.
- Ympäristö alkaa Sinusta - valtakunnallisen ympäristökasvatusseminaarin järjestäminen, puheenjohtajuus, piirustusnäyttely ja palkitsemistilaisuus (mukana Ympäristöministeri Sirpa Pietikäinen) Keski-Suomen maakuntakirjastossa ja Vanhassa ortopediassa Jyväskylässä huhtikuussa 1994.
- Viestinnän peruskoulutusohjelman ja -materiaalien suunnittelu ja laadinta, koulutuksen suunnittelu ja toteutus 1994-96 Keski-Suomen ympäristökeskuksessa kaikille 12 yksikölle.
- Keski-Suomen ympäristökatsaus 1994-1995-1996. Keski-Suomen ympäristökeskuksen julkaisuja. Päätoimittaja.
- Palveluksessanne. 1995. Keski-Suomen ympäristökeskuksen palveluhakemisto. Ideointi ja suunnittelu.
- Kestävä kantaa kauas - juliste, -tuotteet ja 12 kuukauden haastekampanja. 1995. Keski-Suomen ympäristökeskuksen markkinointiprojekti. Ideointi ja suunnittelu.
- Ympäristökasvatuksen yhdyshenkilöverkoston luominen Keski-Suomen kouluihin, oppilaitoksiin ja päivähoitoon. Alkaen 1995.
- Muurasjärven ympäristöprojekti -videon suunnittelutyöryhmä. 1995.
- Kummiluokkatoiminnan suunnittelu ja toteutus yhden Jyväskylän yliopiston normaalikoulun ala-asteen luokan kanssa 1995-1998.
- Miten voin vaikuttaa lapsen ympäristöön? 1996. Kehittämishanke yhteistyössä Mannerheimin Lastensuojeluliiton kanssa (artikkeleita, julkaisuja, koulutusta).
- Habitaatti - radio-ohjelma Radio Jyväskylän, Keski-Suomen ympäristökeskuksen ja lähikuntien yhteistyönä. 1996. Suunnittelu ja organisointi.
- Ponnista ja voita - kierrätys tavaksi toimistoissa -opetusvideon toimituskunta. 1996.
- Ambios CD-rom-ohjelma Keski-Suomen ympäristöstä. 1996. Suunnittelu.
- Ympäristökasvatuksen tukimateriaalipaketteja Keski-Suomen kouluille ja oppilaitoksille 1994-95.
- Koululehti 1996-2001. Keski-Suomen ympäristökeskuksen asiakaslehti päiväkodeille, kouluille ja oppilaitoksille. 1-2 numeroa vuodessa. Myös verkkoversiona. Päätoimittaja.
- Ympäristöhallinnon ympäristötietoisuusstrategia. 1996. Ympäristöministeriö. Työryhmässä aluehallinnon asiantuntijana.
- Ympäristöhallinto ympäristötietoisuuden edistäjänä - sidosryhmälähtöinen tarkastelu. 1996. Ympäristöministeriö. Strategian laadinnassa asiantuntijana.
- Mikkonen, K. 1996. Mitä se sano? Puheviestinnän opas. Keski-Suomen ympäristökeskuksen oppaita. Jyväskylä: Hetimonex. Suunnittelu ja ohjaus.
- Lilja, N. 1997. ...piste. Siinä se on! Opas kirjoittajille. Keski-Suomen ympäristökeskuksen oppaita. Jyväskylä: Hetimonex. Suunnittelu ja ohjaus.
- Luontoretellä Keski-Suomessa 1995. Keski-Suomen ympäristökeskuksen oppaita. Jyväskylä: Hetimonex. Riikka Isotalus. 2. täydennetty painos 2001. Suunnittelu, ohjaus ja markkinointi.

LIITE 1 (jatkuu)

- Tiedosta tietoisuudeksi. 1997. Ympäristöviestinnän strategia 1997– 2000. Etelä-Savon, Keski-Suomen, Pohjois-Karjalan ja Pohjois-Savon ympäristökeskukset. Toimituskunta.
- Askel uudelle vuosituhannele. 1997. Keski-Suomen ympäristöohjelma vuoteen 2005. Keski-Suomen ympäristökeskuksen neuvottelukunta. Jyväskylä: Hetimonex. Toimituskunta.
- Luontokoulutoiminta. 1997. Palvelut, kehittämisideat, verkostot. Suomen ympäristö 111. Ympäristöministeriön ympäristöpolitiikan osasto. Helsinki: Edita. Työryhmässä aluehallinnon asiantuntijana.
- Kasvun paikka. 1997. Suomen luontokoulut. Palvelut, kehittämisideat, verkostot. Suomen kuntaliitto ja ympäristöministeriö. Tammisaari: Tammisaaren kirjapaino. Työryhmässä aluehallinnon asiantuntijana.
- Luontokoulut 1997. Esite Suomen luontokouluista. Ympäristöministeriö. Työryhmässä aluehallinnon asiantuntijana.
- Työtä ympäristön hyväksi. 1998. Keski-Suomen ympäristökeskuksen esite. Suunnittelu.
- Koulu, kauppa ja ympäristö. 1998. Ympäristökasvatuksen virikemateriaali yläasteille, lukioille ja ammatillisille oppilaitoksille. Keski-Suomen ympäristökeskus. Jyväskylä: Hetimonex. Ympäristöministeriön pilottihankkeen ja virikemateriaalin suunnittelu ja ohjaus.
- Lipeälammesta samppanjalasiin -videon toimituskunta. 1999. Keski-Suomen ympäristökeskus.
- Palveluksessanne. 2000. Keski-Suomen ympäristökeskuksen palveluhakemistoesite. Suunnittelu.
- Yhdessä enemmän. 2001. Ympäristöhallinnon yhteinen viestintästrategia. Strategiatyöryhmän jäsen.
- Viitasaaren Heinäsuvannon vuoden kierto. Opetus- ja markkinointivideon suunnittelu. 2001.

Ympäristöhallinto

Ympäristöministeriön yleisesitteen faktaalehti 24.2.1995
Osa 1: **organisaatio ja tehtävät**
(Osa 2: yhteystiedot ilmestyy myöhemmin)

1.3.1995

Ympäristöhallinto on uudistunut 1.3.1995. Aluehallintoon on perustettu 13 alueellista ympäristökeskusta, joihin on yhdistetty vesi- ja ympäristöpiirit ja lääninhallitusten ympäristöyksiköt. Vesi- ja ympäristöhallituksesta on muodostettu ympäristöalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, Suomen ympäristökeskus. Alueelliset ympäristökeskukset ja Suomen ympäristökeskus ovat ympäristöministeriön alaisia. Niissä hoidetaan myös maa- ja metsätalousministeriön toimialaan kuuluvia vesivarojen käytön ja hoidon tehtäviä. Molemmat ministeriöt ohjaavat niitä omaan toimialaansa kuuluvien tehtävien osalta. Uudistus ei muuta kuntien tehtäviä ympäristöasioiden hoidossa.

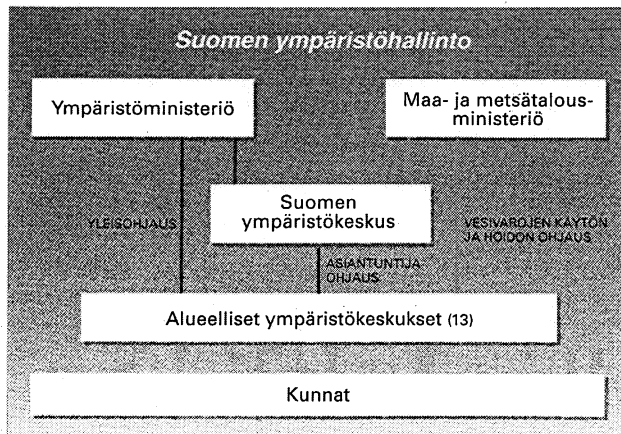
Hallinnon uudistus luo mahdollisuudet yhtenäiselle ympäristöasioiden käsittelylle sekä selkeyttää työnjakoa. Samalla ympäristöhallinnossa toteutuu valtioneuvoston periaatepäätös valtion keskus- ja aluehallinnon uudistamisesta.

Ympäristöhallinnossa työskentelee kaikkiaan noin 2 200 henkilöä, josta ympäristöministeriössä 310, Suomen ympäristökeskuksessa 430 ja alueellisissa ympäristökeskuksissa 1 460.

Ympäristöhallinnon tehtävät

Ympäristöhallinnon tehtävänä on

- edistää kestävästä kehitystä
- edistää luonnonvarojen käytön kestävyttä ja ympäristönsuojelua
- edistää luonnon monimuotoisuuden ja toimintakyvyn sekä ympäristön kauneus- ja kulttuurivarvojen säilymistä
- kehittää ihmisen elinympäristöä ja yhdyskuntarakennetta sekä
- huolehtia vesivarojen käytöstä ja hoidosta.

Ympäristöministeriön tehtävänä on tuoda ympäristönäkökulma koko hallintoon, yhteiskuntaan ja kansainväliseen yhteistyöhön. Ministeriö vastaa ympäristöpolitiikan luomisesta sekä hallinnonalansa strategiasta suunnittelusta ja päätöksenteosta. Se vastaa lainsäädännön ja talousarvion valmistelusta, tulosohjauksesta sekä antaa sitovat normit.

Suomen ympäristökeskus on ympäristöalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, jonka tehtävänä on edistää kestävästä kehitystä seuraamalla ja arvioimalla sen toteutumista sekä tekemällä sitä koskevia aloitteita. Sen tehtäviin kuuluu valtakunnallinen ympäristötutkimus ja ympäristön tilan seuranta sekä ympäristötietopalvelu ja ympäristötietoisuuden lisääminen. Se yhtenäistää myös valtakunnallisesti ympäristönsuojelun tasoa. Suomen ympäristökeskus tuottaa asiantuntijapalveluja ympäristöhallinnolle ja muille asiakkaille.

Alueellisten ympäristökeskusten tehtävät muodostuvat pääosin vesi- ja ympäristöpiirien ja lääninhallitusten ympäristöyksiköiden tehtävistä sekä keskushallinnosta siirretyistä tehtävistä. Ne hoitavat ympäristönsuojelua, alueiden käyttöä, rakentamista, luonnonsuojelua, kulttuuriympäristön suojelua sekä vesivarojen käyttöä ja hoitoa. Keskuksent tuottavat tietoa ympäristönsä tilasta ja käytöstä myös valtakunnallisen seurannan, tutkimuksen ja suunnittelun tarpeisiin sekä edistävät ympäristötietoisuutta alueellaan.

Alueellista ympäristötietoa ja asiantuntemusta keskitetysti

Uudistuksen myötä alueellinen ympäristöalan asiantuntemus on koottu alueellisiin ympäristökeskuksiin. Näin palvelu ja hallinto paranevat ja joustavoituu.

Alueelliset ympäristökeskukset huolehtivat alueensa ympäristöstä edistämällä ja valvomalla ilmansuojelua, vesiensuojelua, maaperänsuojelua, jätehuoltoa ja melun torjuntaa. Ne myöntävät ympäristölupia ja valvovat lupaehtojen noudattamista.

Alueelliset ympäristökeskukset ohjaavat alueiden käyttöä ja rakentamista sekä vahvistavat kaavoja, myöntävät poikkeuslupia ja toimivat valitusviranomaisina. Ne vastaavat luonnonsuojelualueiden hankinnasta sekä edistävät maiseman- ja ympäristönhoitoa sekä luonnon virkistyskäyttöä. Luonnon monimuotoisuuden turvaaminen on lähtökohtana kaikessa toiminnassa. Myös rakennussuojelu, kulttuuriympäristön hoitaminen ja kulttuuriperinnön vaaliminen kuuluvat keskuksille.

Alueelliset ympäristökeskukset toimivat yhteys- ja asiantuntijaviranomaisina ympäristövaikutusten arviointimenettelyssä. Maa-ainesasioissa ne ovat vahvistus- ja valitusviranomaisia. Ympäristökeskukset valvovat yleistä etua ympäristö- ja vesiasioissa.

Alueelliset ympäristökeskukset tutkivat ja seuraavat alueensa ympäristön tilaa sekä ympäristöön kohdistuvaa kuormitusta ja ylläpitävät näistä tiedostoja. Keskuksilla on käytettävissään tietoa siitä, mitä velvoitteita ympäristön tilan parantamiseksi on asetettu.

Alueellisten ympäristökeskusten yksi tärkeimmistä tehtävistä on tuottaa ja jakaa ympäristötietoa sekä lisätä näin kansalaisten ja yhteisöjen ympäristötietoisuutta alueellaan.

Alueelliset ympäristökeskukset huolehtivat ympäristönhoito-, vesihuolto- ja vesistötoiden toteuttamisesta sekä ympäristövahinkojen ja -haittojen ehkäisemis-

tä. Ne myöntävät avustuksia vesihuoltoon, rakennussuojeluun sekä ympäristönsuojelun kehittämisen- ja kokeilutoimintaan.

Alueelliset ympäristökeskukset osallistuvat kansainväliseen yhteistyöhön muun muassa lähialueilla sekä arktiseen yhteistyöhön. Ne osallistuvat myös aluekehitys-ohjelmien valmisteluun ja toteuttamiseen ympäristövaikutusten arvioinnin asiantuntijoina. EU:n rakennerahastojen tuki edellyttää, että alueellisiin suunnitelmiin ja ohjelmiin sisällytetään arvio ympäristövaikutuksista.

Kuntien ympäristöviranomaiset ovat alueellisten ympäristökeskusten tärkeitä yhteistyötahoja. Keskuksien tukevat ympäristötehtävien hoitoa kunnissa. Ne ovat myös kiinteässä yhteistyössä muun aluehallinnon, toiminnanharjoittajien, kansalaisten, tutkimuslaitosten ja keskushallinnon kanssa ympäristön tilan parantamiseksi.

Tutkimuksella parempaan ympäristöön

Suomen ympäristökeskus edistää ympäristön tilan myönteistä kehitystä tuottamalla ympäristöongelmien ratkaisemisessa tarvittavaa tietoa. Se harjoittaa kestävästä kehityksestä tukevaa tutkimustoimintaa. Ympäristökeskuksen toimiala kattaa ilmansuojelun, vesiensuojelun, jätehuollon ja maaperänsuojelun. Sen tehtäviin kuuluu myös vesivarojen käyttöön ja hoitoon, luonnonsuojeluun sekä alueiden käyttöön ja rakennettuun ympäristöön liittyviä tutkimus- ja kehittämistehtäviä.

Suomen ympäristökeskus tuottaa uutta tietoa ympäristön tilasta ja luonnonvarojen riittävydestä. Se tutkii muutoksia ympäristössä ja niiden syitä. Se kehittää myös

keinoja, joilla ympäristöongelmia voidaan ratkaista ja niiden syntyä ennaltaehkäistä. Lisäksi se kehittää malleja ja menetettyä arvioida hankkeiden ympäristövaikutuksia. Ympäristökeskus ylläpitää ja kehittää valtakunnallisia tietojärjestelmiä ja tarjoaa ympäristötietopalveluja ympäristöhallinnolle ja muille asiakkaille.

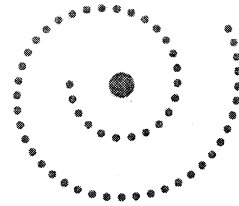
Suomen ympäristökeskus osallistuu myös valtakunnallisten suunnitelmien ja ohjelmien valmisteluun, joiden tarkoituksena on parantaa elinympäristömme laatua. Sen tehtävänä on huolehtia siitä, että ympäristönsuojelun taso eri alueilla on yhtenäinen. Ympäristökeskus osallistuu ympäristöteknologian kehittämiseen muiden yhteistyötahojen kanssa.

Suomen ympäristökeskus hoitaa myös eräitä valtakunnallisia viranomais-tehtäviä kuten kemikaali- ja torjunta-ainelainsäädännön valvontatehtäviä, öljy- ja muiden ympäristövahinkojen torjuntaa sekä jätteiden kansainvälisten siirtojen valvontaa. Lisäksi se hoitaa uhanalaisten eläin- ja kasvilajien kansainvälistä kauppaa koskevat lupa-asiat.

Kansainvälisessä yhteistyössä Suomen ympäristökeskus toimii Euroopan ympäristöviraston (European Environment Agency, EEA) kansallisen yhteysviranomaisena ja hoitaa muita kansainvälisiä tietokeskustehtäviä. Lisäksi se tuottaa tietoa ympäristöalan kansainvälisten sopimusten ja EU-säädösten valmistelua ja toimeenpanoa varten.

Suomen ympäristökeskus vastaa hallinnon yhteisistä tukipalveluista ja järjestää koulutusta koko ympäristöhallinnolle.

Suomen ympäristökeskus toimii yhteistyössä alueellisten ympäristökeskusten ja eri keskushallinnon viranomaisten kanssa. Tärkeitä yhteistyötahoja ovat myös tutkimuslaitokset ja korkeakoulu, toiminnanharjoittajat ja järjestöt.

LIITE 3

YMPÄRISTÖHALLINNON VIESTINNÄN KEHITTÄMINEN

Kysely johdolle ja tiedotuksesta/viestinnästä vastaaville
25.9.1997

Edustan alueellista ympäristökeskusta
 Suomen ympäristökeskusta
 ympäristöministeriötä

Kyselyn tarkoituksena on selvittää ympäristöhallinnon johtajien ja tiedotusvastaavien omia käsityksiä ympäristöhallinnon viestinnän tilasta ja kehittämistarpeista.

Minkälaisena näet viestinnän merkityksen ympäristöhallinnon toiminnalle?

Arvioi oman virastosi viestinnän vahvuudet ja kehittämistarpeet

Vahvuudet 1. _____
2. _____
3. _____

Kehittämistarpeet 1. _____
2. _____
3. _____

Mitkä ovat yksikkösi tärkeimmät viestinnän tavoitteet?

1. _____
2. _____
3. _____

Luettele virastosi tärkeimmät viestinnän tuotteet ja palvelut

Luettele virastosi viestinnän tärkeimmät kohderyhmät

LIITE 3 (jatkuu)

Minkälaisena koet ympäristöhallinnon julkisuuskuvan?

Alueellisten ympäristökeskusten julkisuuskuva
rengasta mielestäsi kuvaavin vaihtoehto

luotettava	1	2	3	4	epäluotettava
asiantunteva	1	2	3	4	asiantuntematon
salaileva	1	2	3	4	avoin
palveleva	1	2	3	4	byrokraattinen, penseä
ei käytä valtaa	1	2	3	4	vallankäyttäjää
monialainen	1	2	3	4	yhden asian edistäjä
jokin muu, mikä _____					

Suomen ympäristökeskuksen julkisuuskuva
rengasta mielestäsi kuvaavin vaihtoehto

luotettava	1	2	3	4	epäluotettava
asiantunteva	1	2	3	4	asiantuntematon
salaileva	1	2	3	4	avoin
palveleva	1	2	3	4	byrokraattinen, penseä
ei käytä valtaa	1	2	3	4	vallankäyttäjää
monialainen	1	2	3	4	yhden asian edistäjä
jokin muu, mikä _____					

ympäristöministeriön julkisuuskuva
rengasta mielestäsi kuvaavin vaihtoehto

luotettava	1	2	3	4	epäluotettava
asiantunteva	1	2	3	4	asiantuntematon
salaileva	1	2	3	4	avoin
palveleva	1	2	3	4	byrokraattinen, penseä
ei käytä valtaa	1	2	3	4	vallankäyttäjää
monialainen	1	2	3	4	yhden asian edistäjä
jokin muu, mikä _____					

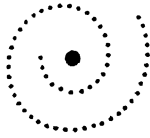
LIITE 3 (jatkuu)

**Tarvitaanko mielestäsi yhteistä viestintälinjaa ympäristöhallintoon?
Jos tarvitaan, missä asioissa?**

Ehdotuksesi viestinnän kehittämiseen

Kyselijät Anna-Liisa Kiiskinen, Ympäristöviestinnän kehittämistutkimus, Keski-Suomen ympäristökeskus
Siv Dahlin Jansson, ympäristöministeriön viestintä
Marjo Merivirta, ympäristöministeriön viestintä
Taru Hallberg, ympäristöministeriö

KANSALAISKYSELYLOMAKE/ KESKI-SUOMEN YMPÄRISTÖKESKUS

KESKI-SUOMEN
YMPÄRISTÖKESKUS

Arvoisa Vastaanottaja

Arpa valitsi Sinut ja 399 muuta keskisuomalaista kertomaan mielipiteitä **Keski-Suomen ympäristökeskuksen** palveluista. Ympäristökeskuksen tavoitteena on laadukas ja tehokas, keskisuomalaisia tyydyttävä, ympäristöasioiden hoito. Ympäristöasiat ovat yhteisiä. Siksi haluamme kehittää palvelujamme yhteistyönä, mielipiteitäsi kuunnellen.

Toivottavasti voit uhrata aikaasi 10-15 minuuttia lomakkeen täyttämiseen. Vastaava kysely tehdään myös Etelä-Savon, Pohjois-Savon ja Pohjois-Karjalan ympäristökeskusten alueilla. Huolehdiathan siis osaltasi, että oman maakuntasi ääni tulee kuuluville!

Vastaukset jäävät tutkijalle eikä yksittäinen vastaaja erotu yhteenvedoissa. Tutkimus on samalla osa opinnäytetyötä, jota ohjaavat Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta ja viestintätieteiden laitos.

Palauta lomake oheisessa kuoressa **kahden viikon kuluessa** - mieluiten heti, niin eipä ainakaan unohdu. Lämpimät kiitokset yhteistyöstä ja virkistäviä kesäpäiviä!

29.6.1998

Anna-Liisa Kiiskinen
Erikoistutkija

Tee kesän ympäristöteko - vastaa kyselyyn!

Lisätietoja antaa Anna-Liisa Kiiskinen
puh. (014) 697 107 tai 0400 911 935

Ailakinkatu 17, 40100 Jyväskylä
Puh. (014) 697 211

Telekopio (014) 614 273
<http://www.vyh.fi/ksu/ksu.htm>

Postilokero 110
40101 Jyväskylä

LIITE 4 (jatkuu)

KYSELY ALUEELLISEN YMPÄRISTÖKESKUKSEN PALVELUISTA

1. Keski-Suomen asioita hoitavat monet julkiset organisaatiot. Seuraavassa on lueteltu muutamia. Muistatko nähneesi tai kuulleesi niistä **jossain tiedotusvälineissä**? Rasti joka riville.

	useinkin	muutaman kerran	ei tule mieleen
Keski-Suomen ympäristökeskus			
Keski-Suomen Maanmittaustoimisto			
Keski-Suomen lääninoikeus			
Keski-Suomen liitto			
Keski-Suomen metsäkeskus			
Keski-Suomen työvoima- ja elinkeinokeskus			

2. Muistatko huomanneesi nimen **Keski-Suomen ympäristökeskus** jossain seuraavista tiedotusvälineistä? Rasti joka riville.

	useinkin	muutaman kerran	ei tule mieleen
Radiossa			
Televisiossa			
Helsingin Sanomissa			
Maakuntalehdessä			
Paikallislehdessä, missä? _____			
Muualla, missä? _____			

3. Onko tiedotusvälineistä jäänyt mieleesi erityisesti jokin tai joitakin **Keski-Suomen ympäristökeskukseen** liittyviä asioita? 1 Ei 2 Kyllä, mitä? _____

4. Seuraavassa on lueteltu muutamia Keski-Suomen ympäristökeskuksen toimintoja.

Mistä Sinun mielestäsi **Keski-Suomen ympäristökeskus tunnetaan parhaiten**? Valitse vaihtoehdoista kuusi (6) ja numeroi siten, että tunnetuin = 1 ja vähiten tunnettu = 6.

- Rakennettu ympäristö (mm. kaavoitus, rakennussuojelu)
 - Laadukas juomavesi (mm. HAAVE-projekti), vesihuoltohankkeet, pohjavesien suojelu
 - Vesistöjen kunnostukset (mm. kosket, vanhat myllyt)
 - Luonnonsuojeluohjelmien toteutukset (mm. Natura 2000)
 - Ympäristötiedotus ja -valistus
 - Maa- ja metsätalouden hajakuormituksen vähentäminen
 - Lipeälammen kunnostus
 - Jätteiden määrän vähentäminen (mm. jätehuoltosuunnitelmat, yhdyskuntajätteiden puhdistaminen)
 - Teollisuuden päästöjen (mm. ilma-, vesi-, melu-) vähentäminen
 - Luonnon virkistyskäytön edistäminen (mm. lintutornit)
 - Ympäristön tilan seuranta ja tutkimus (mm. järvien tila, veden korkeus, levät)
- Jokin muu, mikä? _____

5. Alleiviivaa edellisestä kysymyksestä kolme (3) mielestäsi keskisuomalaisille tärkeintä toimintamuotoa.

LIITE 4 (jatkuu)

6. Oletko nähnyt, kuullut tai kohdannut joitakin Keski-Suomen ympäristökeskuksen tuotteita, palveluja tai toimintoja? 1 En 2 Kyllä. Millaisia ja missä yhteydessä? _____

7. Arvioi Keski-Suomen ympäristökeskusta seuraavien ominaisuuksien suhteen. Ympyröi joka riviltä yksi numero.

luotettava	1 2 3 4 5	epäluotettava
asiantunteva	1 2 3 4 5	asiantuntematon
salailleiva	1 2 3 4 5	avoin
palveleva	1 2 3 4 5	byrokraattinen, penseä
vallankäyttävä	1 2 3 4 5	ei valtaa
monialainen	1 2 3 4 5	yhden asian edistäjä
näkymätön	1 2 3 4 5	näkyvä
vastuuntuntoinen	1 2 3 4 5	vastuuton
tehoton	1 2 3 4 5	tehokas
tarpeellinen	1 2 3 4 5	turha
tuntematon	1 2 3 4 5	tuttu
arvostettu	1 2 3 4 5	ei arvostettu

8. Mitä mieltä olet siitä, jos Keski-Suomen ympäristökeskus luontoa ja muuta ympäristöä suojellakseen puuttuu seuraaviin yhteiskunnan toimintoihin? Rasti joka riville.

	Erittäin suotavaa	Melko suotavaa	Vaikea sanoa	Ei kovin suotavaa	Ei lainkaan suotavaa
Teollisuuden toimintoihin päästöjen vähentämiseksi					
Liikennejärjestelyihin päästöjen vähentämiseksi					
Energiantuotantoon päästöjen vähentämiseksi					
Maa- ja metsätalouden toimintoihin päästöjen vähentämiseksi					
Kauppan toimintoihin jätteiden synnyn vähentämiseksi					
Luonnon ja maiseman hyväksikäyttöön luonnon monimuotoisuuden turvaamiseksi					

9. Mitä mieltä olet siitä, jos Keski-Suomen ympäristökeskus luontoa ja muuta ympäristöä suojellakseen puuttuu Sinun elämäsi seuraavilla tavoilla? Rasti joka riville.

	Erittäin suotavaa	Melko suotavaa	Vaikea sanoa	Ei kovin suotavaa	Ei lainkaan suotavaa
Erilaiset kiellot, määräykset tai rajoitukset					
Erilaiset ilmoitus- ja valvontajärjestelmät					
Erilaisten suojeluohjelmien (luonnon-, rakennusten tms.) toteutus					
Taloudellinen ohjaus (maksut tai avustukset)					
Tiedon jakaminen ympäristön tilasta ja ongelmista					
Tiedon jakaminen ympäristöä säästävistä elämäntavoista					
Asenteiden muokkaus					
Käytännön toimintamallien opettaminen					
Toimimalla itse näkyvästi esimerkkinä					
Muuten, miten _____					

LIITE 4 (jatkuu)

10. Oletko itse asioinut Keski-Suomen ympäristökeskuksen (tai sen edeltäjien vesi- ja ympäristöpiirin tai lääninhallituksen ympäristöosaston) kanssa puhelimitse, kirjeitse, internetin kautta, käymällä tai muuten?

1 En

2 Kyllä. Minä vuonna viimeksi? _____ Millaisissa asioissa? _____

11. Jos olet asioinut Keski-Suomen ympäristökeskuksen kanssa, millaisia ovat kokemuksesi saamastasi palvelusta. Kuvaille lyhyesti. _____

12. Minkälaiseksi arvioisit Keski-Suomen ympäristökeskuksen julkisuuskuvan? Luonnehdi sanalla tai parilla. _____

13. Tiedätkö, kuka on Keski-Suomen ympäristökeskuksen johtaja?

1 En tiedä.

2 Olen kuullut, mutta en muista.

3 Tiedän, että hän on _____

YLEISTÄ

14. Koko Suomen ympäristöasioita johtaa Ympäristöministeriö, joka toimii Helsingissä. Millainen mielikuva Sinulla on Ympäristöministeriöstä? Ympyröi joka riviltä yksi numero.

luotettava	1	2	3	4	5	epäluotettava
asiantunteva	1	2	3	4	5	asiantuntematon
salaileva	1	2	3	4	5	avoin
palveleva	1	2	3	4	5	byrokraattinen, penseä
ei valtaa	1	2	3	4	5	vallankäyttäjä
monialainen	1	2	3	4	5	yhden asian edistäjä

15. Mikä vaihtoehto seuraavissa väittämässä kuvaa parhaiten Sinua tai mielipidettäsi?

Ympyröi joka riviltä yksi numero.

	Täysin samaa mieltä	Jokseenkin samaa mieltä	Vaikea sanoa	Jokseenkin eri mieltä	Täysin eri mieltä
Tavallinen ihminen ei voi tehdä paljoakaan ehkäistäkseen ympäristön tilan huononemista.....	1	2	3	4	5
Ostoksilla kiinnitän huomiota tuotteiden ympäristöseikkoihin	1	2	3	4	5
Teollisuus on pahin ilmanpilaaja taajamissa.....	1	2	3	4	5
Ympäristöasioista huolehtiminen kuuluu päättäjille ja asiantuntijoille..	1	2	3	4	5
Ulkomailta tulevat saasteet ovat ympäristömme pahin uhka	1	2	3	4	5
Ihmisten tulee muuttaa perusteellisesti elintapojaan, jos luontoa halutaan suojella	1	2	3	4	5
Olen vähentänyt itse aiheuttamieni jätteiden määrää	1	2	3	4	5
Yksittäisen kansalaisen asia ei ole huolehtia ympäristöstä	1	2	3	4	5
Tiede ja tekniikka pystyvät ratkaisemaan merkittävimmät ympäristöongelmat	1	2	3	4	5
Vältän tietoisesti kertakäyttöt tuotteita	1	2	3	4	5
Koen olevani energian säästäjä	1	2	3	4	5

LIITE 4 (jatkuu)

	Täysin samaa mieltä	Jokseenkin samaa mieltä	Vaikea sanoa	Jokseenkin eri mieltä	Täysin eri mieltä
Kesämökit rehevöittävät vesistöjä	1	2	3	4	5
Yksityisen ihmisen ei kannata suojella ympäristöä, elleivät muutkin tee niin	1	2	3	4	5
Taajamissa liikenne on pahin ilman pilaaja	1	2	3	4	5
Maa- ja metsätalous rehevöittää vesistöjä	1	2	3	4	5

TAUSTATIETOJA

Ympyröi oikea vaihtoehto.

- 16. Sukupuoli** 1 Nainen 2 Mies
- 17. Ikä** 1 20-29 vuotta
2 30-39 vuotta
3 40-49 vuotta
4 50-59 vuotta
5 60-69 vuotta
6 70- vuotta
- 18. Koulutus** 1 kansa-, keski- tai peruskoulu
2 lukio tai ammatillinen koulutus
3 korkeakoulututkinto
Koulutusala _____

19. Ammattiala, jolla toimit tai olet toiminut suurimman osan työssööloajasta

- 1 maa- ja metsätalous
2 tekniikka ja liikenne
3 kauppa ja hallinto
4 sosiaali- ja terveysala
5 matkailu-, ravitsemis- ja talousala
6 kulttuuriala
7 vapaa-aika- ja liikunta-ala
8 ei työelämässä
9 muu, mikä _____

20. Asema työelämässä tällä hetkellä tai viimeksi töissä ollessa

- 1 itsenäinen yrittäjä
2 työntekijänä toisen palveluksessa
3 toimihenkilönä tai johtavassa asemassa toisen palveluksessa
4 ei työelämässä
5 muu, mikä _____

21. Asuinpaikka 1 Kaupunkitaajama 2 Maaseututaajama 3 Haja-asutusalue

22. Omistatko tai omistaako perheesi

- 1 Kesämökin 2 Maatalousmaata tai metsää 3 Ei kumpaakaan

Muita mielipiteitä tai terveisiä:

**MUISTATHAN PALAUTTAA KYSELYN OHEISESSA PALAUTUSKUORESSA
KAHDEN VIIKON KULUESSA!**

*Sydämelliset kiitokset yhteistyöstä,
Aurinkoisia kesäpäiviä!*

LIITE 5

**KESKI-SUOMEN YMPÄRISTÖKESKUKSEN SIDOSRYHMIEN
HAASTATTELULOMAKE**

Arvoisa Keski-Suomen ympäristökeskuksen sidosryhmän edustaja

Organisaationne edustajana Te teette yhteistyötä Keski-Suomen ympäristökeskuksen kanssa. Voidakseen palvella Teitä ja muita keskisuomalaisia entistä paremmin, Keski-Suomen ympäristökeskus kokoaa sidosryhmiltä tietoa, kokemuksia ja näkemyksiä toiminnastaan.

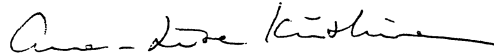
Kesäkuussa -99 haastatellaan keskeisten sidosryhmien edustajia, joihin Te siis kuulutte. Tietoja käytetään laajassa kehittämistutkimuksessa, josta julkaistaan myös tieteellinen opinnäytetyö. Työtä ohjaa Jyväskylän yliopistossa professori Jorma Ekola. Tuloksia hyödynnetään ympäristöhallinnon palvelujen kehittämisessä.

Haastateltavien henkilöiden ja organisaatioiden nimet samoin kuin haastatteluaineistot jäävät vain tutkimuksen toteuttajien tietoon. Tuloksia julkaistaessa yksittäisen vastaajan henkilöllisyyttä ei paljasteta. Haastattelut suorittaa Anna-Liisa Kiiskinen tai yhteisöviestinnän ylioppilas Terhi Luukkainen sovituna ajankohtana. Haastattelu kestää noin puoli tuntia, ja teemat kerrotaan etukäteen.

Jokainen haastatteluun osallistunut saa tiivistelmän tutkimusraporteista, joissa haastattelutietoja on käytetty.

Lämpimät kiitokset yhteistyöstä!

Jyväskylässä 30.5.1999

Anna-Liisa Kiiskinen
Keski-Suomen ympäristökeskus
erikoistutkija
Puh. (014) 697 107

Haastattelun teemat ovat kääntöpuolella.

Haastatteluun valitut sidosryhmät:
Piiriviranomaiset ja vastaavat (7)
Kunnat (5)
Järjestöt (4)
Opetus ja tutkimus (4)
Elinkeinoelämä (4)
Viestimet (3)

Anna-Liisa Kiiskinen/Terhi Luukkainen kesäkuu -99
puh. (014) 697 107

Keski-Suomen ympäristökeskuksen palvelututkimus Haastatteluteemat

A. Keski-Suomen ympäristökeskuksen peruspalvelut

1. Millaista yhteistyötä Sinulla on ollut Keski-Suomen ympäristökeskuksen kanssa
2. Henkilökohtaiset kokemuksesi yhteistyöstä ja palveluista
3. Millainen maine ympäristökeskuksella ja sen palveluilla on

B. Keski-Suomen ympäristökeskus viestijänä

1. Mitä sana "viestintä" tuo mieleesi Keski-Suomen ympäristökeskuksesta
2. Millaisten viestintätuotteiden tai -palvelujen kanssa ollut tekemisissä
3. Millainen viestijä Keski-Suomen ympäristökeskus on
4. Mitä Keski-Suomen ympäristökeskuksen viestintä vaikuttaa

C. Odotukset

1. Mihin Keski-Suomen ympäristökeskusta tarvitaan?
2. Millaisia arvoja Keski-Suomen ympäristökeskus edustaa tai sen tulisi edustaa?

D. Muita ajatuksia, mielipiteitä tai terveisiä

TIIVISTELMÄ SIDOSRYHMÄHAASTATTELUISTA

Terhi Luukkainen

Suurin osa haastatelluista oli tyytyväisiä ympäristökeskuksen kanssa tekemäänsä yhteistyöhön. Monesti kritiikkiä esitettyään haastatellut korostivat sitä, että ongelmakohdista huolimatta yhteistyö sujuu hyvin.

Henkilökohtaiset kontaktit ja suhteet ympäristökeskuksen työntekijöihin helpottavat yhteistyötä ja lisäävät yhteistoiminnallisuutta. Henkilökohtaiset kontaktit ovat monelle haastateltavalle tärkein viestintäkanava. Henkilökohtaisten kontaktien tärkeys kertoo mielestäni siitä, että kun käsiteltävät asiat ovat hyvin spesifejä ja toimialat eriytyneitä, niin yleisinformaation laajempi jakaminen on turhaa. Jokaisen yhteistyökumppanin asiat on käsiteltävä erikseen. Kumppanuutta ja yhteistoiminnallisuutta tavoitteleva yhteistyö on koettu hyvin positiiviseksi. Esimerkiksi yksiköiden kuntavierailuista on pidetty, niissä on voitu pohtia ja suunnitella yhdessä juuri nimenomaista kuntaa koskevia ajankohtaisia asioita.

Ympäristökeskuksen toivotaan pyrkivän pois lainsäädäntö- ja rankaisumentaliteetista kohti neuvovaa ja ohjaavaa roolia. Sidosryhmät kaipaavat ympäristökeskukselta entistä räätälöidympiä palveluja ja niiden mielestä ympäristökeskuksen pitäisi pyrkiä ottamaan konsultin rooli. Yhteistyön pitäisi lähteä asiakkaan tarpeista. Ympäristökeskusta tarvitaan pitämään muita toimijoita ajan tasalla esimerkiksi lainsäädännön muutoksista sekä käynnistämään verkostoitumista eri aloilla. Yhteistyöltä kaivataan myös säännöllisyyttä, esimerkiksi määräajoin toistuvia neuvottelupäiviä tai koulutus-tilaisuuksia.

Ympäristökeskus koetaan sillä tavalla palveluallttiiksi, että tarvittavan tiedon saa aina kun kysyy. Ympäristökeskusta ei kuitenkaan pidetä kovin aktiivisena viestijänä, joka ottaisi oma-aloitteisesti yhteyttä. Viestinnän aktiivisuus henkilöityy, toiset ympäristökeskuksen työntekijät ovat aktiivisempia viestijöitä kuin toiset. Tosin haastateltavat pohtivat myös oman aktiivisuutensa tasoa, ehkä viestintä siis nähdään vuorovai- kutuksena, jonka toimivuudesta molemmat osapuolet ovat vastuussa.

Viestimien edustajat pitivät ympäristökeskusta hyvin aktiivisena ja oma-aloitteisena viestijänä. Ympäristökeskuksen nähtiin kuuluvan aktiivisuudessaan keskisuomalaisten organisaatioiden ja erityisesti viranomaisten kärkiluokkaan. Suurin osa haastateltavista on sitä mieltä, että ympäristökeskus näkyy hyvin mediassa. Kukaan ei pitänyt ympäristökeskuksen lehdissä näkymistä liiallisena. Ympäristökeskuksen tekemä median haltuunotto sai muutamia ihailevia kommentteja. Myös ympäristökeskuksen viestintätuotteita pidetään suurimmaksi osaksi laadukkaina ja esimerkiksi yhteistyöhankkeissa kumppanit voivat käyttää ympäristökeskuksen tekemiä raportteja myös omaksi hyödykseen. "Palveluksessaanne" tulee haastatteluissa muutaman kerran esille, se on ilmeisesti edelleen hyvä ja tarpeellinen viestintäväline uudesta tekniikasta huolimatta.

Ympäristökeskuksen viestintä on sidosryhmien oman toiminnan väline ja apu, ympäristökeskuksesta tulevan tiedon ja asiantuntemuksen avulla ne pystyvät neuvomaan ja palvelemaan omia asiakkaitaan. Ympäristökeskuksesta tullutta tietoa saatetaan hyödyntää myös muuttamalla se omaksi liiketoiminnaksi. Ympäristökeskuksen asiantuntemusta pitäisi viestiä ja hyödyntää entistä laajemmin esimerkiksi kuntien toiminnassa, elinkeinoelämässä ja opetuksessa. Ympäristökeskuksen pitäisi ottaa valistajan rooli, pitää yllä yhteyksiä tavallisiin kansalaisiin ja etsiä sopivia kanavia. Media on haastateltujen mielestä hyvä väline tavallisten ihmisten tavoittamiseen. Ympäristökeskuksen pitäisi

LIITE 6 (jatkuu)

mennä myös sinne missä ihmiset liikkuvat, kaduille ja erilaisiin tapahtumiin. Ongelma on se, että viestintä kyllä tavoittaa aktiiviset ja kiinnostuneet ihmiset, mutta passiivisten ihmisten tavoittaminen on vaikeaa.

Ympäristökeskuksen nähdään olevan osa ympäristöä koskevaa julkisuutta ja ympäristökeskuksen viestintä vaikuttaa osana sitä. Viestintä voi vaikuttaa siten, että kun ympäristöasioita ja niiden yhteyttä jokapäiväiseen elämään pidetään jatkuvasti esillä niin saadaan ihmiset ajattelemaan asioita. Viestintä luo toivoa ja tunnetta siitä, että asioille voi tehdä ja tehdään jotain. Ympäristökeskuksen pitäisi pyrkiä henkilökohtaiseen kontaktiin ihmisten kanssa ja lisätä heidän tietoaan ympäristöstä, siten voidaan vaikuttaa asenteisiin. Ympäristökeskuksen pitäisi toimia enemmän ihmisten lähellä, jotta toimien vaikutus huomataan konkreettisesti omassa lähiympäristössä.

Viestinnän seurauksena sidosryhmät voivat ymmärtää paremmin ympäristökeskuksen toimintaa ja intressejä, miksi asioita tehdään kuten tehdään ja millainen tausta työntekijöillä on. Ympäristökeskuksen työntekijät saatetaan suuren yleisön parissa rinnastaa kettutyttöihin ja muihin aktivisteihin ja tämän välttämiseksi pitäisi jakaa yleisestikin enemmän tietoa ympäristökeskuksessa työskentelevien ihmisten koulutuksesta ja taustoista. Kuva ympäristökeskuksesta muotoutuu se edustajien kautta, niiden ihmisten, joiden kanssa sidosryhmät ovat tekemisissä. Tästä johtuen kuva voi eri ihmisillä olla hyvin erilainen. Yksi kontakti, lehtijuttu tai muu voi leimata koko ympäristökeskuksen niin hyvässä kuin pahassa. Maine on huonompi niiden ihmisten keskuudessa, joiden toimia ympäristökeskus on rajoittanut kuin niiden, jotka ovat hyötynneet ympäristökeskuksen olemassaolosta. Maine voi olla huono erityisesti esimerkiksi kuntien, maanomistajien, maanviljelijöiden ja elinkeinonharjoittajien keskuudessa. Elinkeinoharjoittajat eivät ehkä uskalla ottaa yhteyttä ympäristökeskukseen rangaistusten ja suurten kustannusten pelossa ja jättävät siksi ympäristöasiansa hoitamatta. Nämäkin sidosryhmät voisivat hyötyä siitä, jos ympäristökeskuksen rooli muuttuisi sanelijasta enemmän neuvojan suuntaan. Toisaalta esimerkiksi Haaveen nähtiin parantaneen ympäristökeskuksen mainetta maaseudulla, koska ihmiset ovat konkreettisesti hyötynneet projektista. Ympäristökeskuksen erilaiset roolit vaikeuttavat selkeän käsityksen muodostamista, kun yksi yhteistyökuvio sujuu hyvin ja toinen huonosti niin ihmiset eivät aina tiedä mitä ajatella.

Sidosryhmät arvostavat ympäristökeskuksen työtä ja useimpien mielestä se on tarpeellinen. Suomessa tarvitaan ympäristön puolta pitävä viranomainen valvomaan luonnon käyttöä, pitämään huolta lainmukaisuudesta ja ohjaamaan toimintaa pidemmällä aikavälillä. Yhteiskunnassa vallitsevan yleisen ympäristömyönteisyyden nähdään helpottavan ympäristökeskuksen työtä. Ympäristökeskusta tarvitaan Keski-Suomessa myös pitämään maakunnan puolta ja rakentamaan sen identiteettiä. Ympäristökeskus ei ole pelkkä vahtikoira vaan sen tuoma hyöty voidaan nähdä positiivisena kehityksenä Keski-Suomelle, koska esimerkiksi puhtaan luonnon houkuttelevuudesta hyöttyy myös elinkeinoelämä. Ympäristökeskus antaa siis lisäarvoa muulle yhteiskunnalliselle toiminnalle. Se voi tuoda lisäarvoa myös suoraan yksittäiselle yritykselle, kun se voi osoittaa huolehtivansa ympäristöasioista. Ympäristökeskuksen maakunnallista toiminta-aluetta pidetään erityisen hyvänä. Se on sopivan lähellä ymmärtääkseen alueelliset olot ja erityiskysymykset, mutta tarpeeksi kaukana ollakseen riippumaton esimerkiksi kunnan ja elinkeinoelämän intresseistä. Ympäristökeskuksen vahvuutena on sen yhdistävänä palana olo, yhteistyötä tehdään niin suojelijoiden kuin sotkijoidenkin kanssa.

Ympäristökeskus toimii joskus liiankin tiukasti lain mukaan, talonpoikaisjärkeä ja tapauskohtaista harkintaa pitäisi käyttää enemmän. Lupa- ja lausuntokäsittely on liian hidasta ja kunnissa on muutenkin tyytymättömyyttä poikkeuslupien käsittelyyn, koska päätökset ovat liiaksi kielteisiä. Sanelupolitiikasta pitäisi päästä pois ja tehdyt päätökset pitäisi perustella paremmin, erityisesti silloin jos käsitellystä asiasta on ristiriitaisia tietoja

LIITE 6 (jatkuu)

ja monenlaisia tutkimustuloksia. Ympäristökeskuksen suunnitelmien toteuttaminen voitaisiin jättää yksityisille yrityksille, syntyy ristiriitatilanne kun suunnittelu, toteutus ja valvonta ovat kaikki ympäristökeskuksella.

Myös ympäristökeskuksen arvot henkilöityvät, jokaisella työntekijällä on omat arvonsa, joiden mukaan hän toimii. Koko ympäristökeskusta ohjaavaksi arvoksi mainittiin usein kestävä kehitys. Ympäristökeskuksen ja muiden organisaatioiden arvojen nähdään olevan pitkälti samat, mutta niissä on painotuseroja. Erityisesti tämä pätee maaseutu- ja metsäpuolella. Sidosryhmät ovat huomanneet ympäristökeskuksessa olevan sisäisiä arvoriitioita, ei olla päästy yksimielisyyteen siitä, mitkä voimat hallitsevat. Ympäristökeskuksen perinteiset tehtävät ovat jääneet vähemmälle huomiolle ja luonnonsuojelu ja muu "viherpiipertäminen" ovat lisääntyneet. Sidosryhmillä on ristiriitaiset odotukset arvojen suhteen, toiset odottavat enemmän luonnonsuojelullista otetta, toiset perinteisten toimintojen korostamista ja joustavuutta luonnonsuojelussa. Ympäristökeskuksen sisäisen viestinnän puutteet on huomattu sidosryhmissä. Esimerkiksi uusien ja tilapäisten työntekijöiden, YTYjen ja muiden perehdyttämisen nähdään olevan tärkeää, jotta ympäristökeskuksessa voitaisiin toteuttaa yhteistä strategiaa.

Faktorirakenteet**Järvi-Suomen ympäristökeskusten julkisuuskuvan faktorimatriisi ja kommunaliteetit**

	Faktorit		Kommunaliteetit
	1	2	
K7_1 Luotettava - epäluotettava	.822	-	.651
K7_8 Vastuuntuntoinen - vastuuton	.782	-	.642
K7_2 Asiantunteva - asiantuntematon	.763	-	.578
K7_10 Tarpeellinen - turha	.616	-	.347
K7_4 Palveleva - byrokraattinen	.565	-	.351
K7_12 Arvostettu - ei-arvostettu	.555	-	.409
K7_6 Monialainen - yhden asian edistäjä	.474	-	.213
K7_7 Näkymätön - näkyvä	-	.887	.747
K7_11 Tuntematon - tunnettu	-	.697	.467
K7_9 Tehoton - tehokas	-	.423	.307

Faktorien korrelaatio .425

Järvi-Suomen kansalaisten ympäristäsenneiden faktorimatriisi ja kommunaliteetit

	Faktorit			Kommunaliteetit
	1	2	3	
K15_7 Olen vähentänyt itse aiheuttamieni jätteiden määrää	.736	-	-	.535
K15_10 Vältän tietoisesti kertakäyttötuotteita	.628	-	-	.410
K15_2 Ostoksilla kiinnitän huomiota tuotteiden ympäristöseikkoihin	.590	-	-	.343
K15_11 Koen olevani energian säästäjä	.572	-	-	.342
K15_6 Ihmisten tulee muuttaa perusteellisesti elämäntapojaan, jos luontoa halutaan suojella	.317	-	-	.156
K15_8 Yksittäisen kansalaisen asia ei ole huolehtia ympäristöstä	-	.618	-	.403
K15_1 Tavallinen ihminen ei voi tehdä paljoakaan ehkäistäkseen ympäristön tilan huononemista	-	.603	-	.385
K15_13 Yksityisen ihmisen ei kannata suojella ympäristöä, elleivät muutkin tee niin	-	.513	-	.338
K15_4 Ympäristasioista huolehtiminen kuuluu päättäjille ja asiantuntijoille	-	.479	-	.256
K15_5 Ulkomailta tulevat saasteet ovat ympäristömme pahin uhka	-	.456	-	.243
K15_3 Teollisuus on pahin ilman pilaaja taajamissa	-	.390	-	.187
K15_9 Tiede ja tekniikka pystyvät ratkaisemaan merkittävimmät ympäristöongelmat	-	.307	-	-
K15_14 Taajamissa liikenne on pahin ilman pilaaja	-	-	.604	.406
K15_15 Maa- ja metsätalous rehevöittävät vesistöjä	-	-	.395	.151
K15_12 Kesämökit rehevöittävät vesistöjä	-	-	.227	-

Faktorien korrelaatio .147

LIITE 8

YMPÄRISTÖHALLINNON KASVATUSHANKKEITA VUONNA 1998

Ympäristöministeriön julkaisemat moniste 1998, 10 s.

1. Laajat ympäristötietoisuushankkeet

Suomen ympäristökeskuksen tuotantoa ovat mm. Suomen ympäristön tilasta kertova mittava multimedia-projekti, Suomen ympäristöstä kertova kirja sekä Ympäristö-lehti. Etelä-Savon ja Keski-Suomen ympäristöistä on tuotettu lasten, nuorten ja aikuisten kasvatuskäyttöön tarkoitettut CD-rom-ohjelmat. Interreg-hanke on toteutettu yhteistyössä virolaisten kanssa, mukana yhteensä 30 koulua, projektin sisältöinä maankäyttö, agenda 21 ja koulutusyhteistyö. Oppimateriaaliprojekti Murmanskin alueen ympäristötietoisuuden ja ympäristötiedon käytön lisäämiseksi Lapissa. Ympäristövalistusauto Kaarna Pohjois-Karjalassa. Erilaisia hankkeita yliopistojen ja ammatillisten oppilaitosten kanssa.

2. Yleiset ympäristötapahtumat ja -tempaukset

Kuntien ja koulujen agenda 21-yhteistyöprojekti Kaakkois-Suomessa. Hovin ovi haisee toffeelle -opas rakennetusta kulttuurista varhaiskasvatukseen Pohjois-Pohjanmaalla. Monet organisaatiot ovat olleet mukana erilaisissa kasvatus- ja ympäristötapahtumissa.

3. Vesistöihin ja kalastukseen liittyvät hankkeet ja tapahtumat

Sinilevä Nyt -näyttely esillä 20 eri tilaisuudessa ympäri maata. Vesi, veden eliöt, vesillä liikkuminen ja kalastus teemasta ympäristöviikko Mikkelin seudun yläastealaisille. Life-Pihlajavesihanke: kiertävä näyttely ja esitteitä kouluille sekä Muikun uitto -tapahtuma Mikkelin torilla. Erilaisia joki-, järvi- ja pohjavesi-projekteja.

4. Paikalliseen luontoon ja luonnonsuojeluun liittyvät hankkeet ja tapahtumat

Palokärki linnunpönttösorvi-projekti Keski-Suomessa. Iso lintu, pikkulintu mikä lintu? -haastekampanja Pohjois-Pohjanmaalla. Erilaisia lähiluonto-, luontopolku- yms. kampanjoita.

5. Kulutukseen, kauppaan ja jätteisiin liittyvät hankkeet

Koulu, kauppa ja ympäristö -projekti sekä jätekliniikkapalvelu Keski-Suomessa. Hyötykäyttö-opas kouluille Lapissa.

6. Ilmansuojeluun liittyvät hankkeet

Liikenne-ilmanlaatu -kampanja Suomen ympäristökeskuksessa. Jokakeväiset "hiekkahässäkät" eli katujen puhdistustalkoot.

7. Rakennettuun ympäristöön liittyvät hankkeet

Ympäristöministeriön käynnistämä Kulttuuriympäristö kunniaan -kampanja. Suomen ympäristökeskuksen tuottama Rakennettu ympäristö eilen-tänään -ympäristökasvatuksen virikeaineisto kaupunkien rakennetusta ympäristöstä. Rakennettu ympäristö Hämeessä -virikeaineisto maalaiskuntien rakennetusta ympäristöstä. Lähiympäristö tutuksi ala-asteikäisille Pohjois-Pohjanmaalla, Jälleenrakennuskausi Mikkelissä, koulupihaprojekti ja messuosasto Lapissa.

8. Elinkeinojen ympäristönsuojeluun liittyvät hankkeet

Kansainvälinen maatalousoppilaitosten oppimateriaaliprojekti, maatalousyrittäjien, siivousalan ja aikuiskoulutuksen ympäristöprojektit sekä oppilaitosten ekoauditoinnin kehittäminen.

9. Muu yleinen tiedotusmateriaali ja konsultointi

Asiakas- ja koululehtiä, näyttelyitä. Luontokoulutoimintojen konsultointi maakunnissa.